

**T.C.
PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI
KLASİK ARKEOLOJİ BİLİM DALI**

**2002–2003 YILI LAODİKEİA ANTİK KENTİ
KABARTMA BULUNTULARI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
M. Ayşem TARHAN**

**Danışman
Doç. Dr. Celal ŞİMŞEK**

Denizli, 2006

**T.C.
PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI
KLASİK ARKEOLOJİ BİLİM DALI**

**2002–2003 YILI LAODİKEİA ANTİK KENTİ
KABARTMA BULUNTULARI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
M. Ayşem TARHAN**

**Danışman
Doç. Dr. Celal ŞİMŞEK**

Denizli, 2006

YÜKSEK LİSANS TEZİ ONAY FORMU

Arkeoloji Anabilim Dalı, Klasik Arkeoloji Bilim Dalı öğrencisi M. Ayşem TARHAN tarafından Doç. Dr. Celal ŞİMŞEK yönetiminde hazırlanan “**2002–2003 Yılı Laodikeia Antik Kenti Kabartma Buluntuları**” başlıklı tez aşağıdaki jüri üyeleri tarafından 10.05.2006 tarihinde yapılan tez savunma sınavında başarılı bulunmuş ve Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Celal ŞİMŞEK
Jüri Başkanı-Danışman

Jüri

Yrd. Doç. Dr. Mustafa BÜYÜKKOLANCI

Jüri

Yrd. Doç. Dr. Aslı SARAÇOĞLU

Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun
...../...../..... tarih ve ...../..... sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Prof. Dr. Nazım Kadri EKİNCİ
Enstitü Müdürü

ÖZET

Lykos Vadisi Phrygia'nın batı ucunda yer almaktadır. Vadi'nin iklimi, verimli toprakları, İç ve Güney Anadolu'yu Batı Anadolu'ya bağlayan yolların kesişme noktasındaki yeri önemli bir konuma sahip olmasını sağlamıştır. Bu nedenle, Kalkolitik Dönem'den itibaren yerleşimlere sahne olmuştur. Laodikeia, bu verimli Vadi'nin ortasında kurulmuştur. Kent, ticari anlamda ayrıcalıklı ve zengin kentler arasında yer almakta olup, istihdam alanı tekstil ve ticaret alanların olsa da antik dönemdeki yıkıcı depremler kentte imar faaliyetleriyle, mimariye bağlı yontuculuğun aktif olmasını ve önemli bir iş sektörü haline gelmesini sağlamıştır. Laodikeia'da ortaya çıkarılan heykeltıraşlık buluntularıyla ilgili çalışmalar, kaçak kazılar ya da tarla tesviyesi sırasında tespit edilenler haricinde ilk kez bu tezdeki eserlerle toplu olarak değerlendirilmiştir. Çalışmamızdaki eserler, Helenistik Dönem'den başlayarak M.S. 3. yy.ın ilk yarısına kadar tarihlenen örneklerden oluşmaktadır. Helenistik örneklerin azlığı, Roma Dönemi içinde Antoninler ve Severuslar Dönemi'ne ait yontu ve kabartmaların fazlalığı şaşırtıcı değildir. Bu durum belirtilen dönemlerde kentte imar faaliyetlerinin yoğunluğunu göstermektedir.

Kazı çalışmalarında bulunan heykeltıraşlık malzemelerinin niteliği ve sayısının fazlalığı, Erken Bizans Dönemi'ne kadar üretim yapan yerel atölyenin var olduğu görüşümüzü güçlendirmektedir. Bu yerel atölyede yapılmış eserler üzerinde Klasik ve Helenistik etkiler hâkimdir. Kentte genel olarak M.Ö. 4. yy.ın sanat özelliklerini bilen sanatkârların varlığından söz etmek mümkündür. Figürlerin üzerindeki elbiselerdeki çizgisel tasarımlar, ışık-gölge kontrastı, matkabın derin ve geniş kullanımıyla ön plana çıkarılmıştır. Çalışmamız kapsamındaki parçalar değerlendirildiğinde, Roma Dönemi'nde Aphrodisias etkilerini görmek mümkündür. Bununla birlikte Hierapolis'le de konu ve üslup yönünden benzerlikler olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Laodikeia, Lykos Vadisi, Kabartma, Tykhe, Aphrodisias.

ABSTRACT

The Lycus Valley takes place at the west end of Phrygia. Her climate, fertile lands and place, which is on the junction of the roads from Central and South Anatolia to the West Anatolia, proved an important position. Therefore, she had been settled down from the Chalcolithic Period. Laodiceia was founded in the center of this fertile Valley. The site, takes part among the privileged and rich cities in the commercial meaning, and her employment field seems textile and trade. However, destructive earthquakes proved the construction activities, the architectural sculpture to be active and to become it an important employment sector. Studies about the sculptural finds which revealed from Laodiceia, except the finds captured by illegal excavations and during the leveling of fields, had been utilized together with the achievements of this thesis for the first time. Achievements of our study, constitutes of the examples from Hellenistic Period to the first half of the 3rd century A.D. Seldom of the Hellenistic examples, and majority of the statues and reliefs of Antonine and Severan times within the Roman Period is not surprising. This situation shows the intensity of the construction activities during the periods mentioned above.

The quality and great quantity of the sculptural materials found during the excavation works, supports our thought about the existence of a local workshop which had made production until Early Byzantine Period. Classical and Hellenistic influences are dominant on the achievements of this local workshop. In general, it is possible to mention about the artists who know the art features of the 4th century B.C. Linear designs on dresses taken to the foreground by the contrast of light-shadow and usage of drill deeply and widely. It is possible to see the influence of Aphrodisias in the Roman Period when the fragments in the scope of our study utilized. Besides, similarities had been determined with Hierapolis on subject and style.

Keywords: Laodiceia, Lycus Valley, Relief, Tyche, Aphrodisias.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	I
ABSTRACT.....	II
İÇİNDEKİLER.....	III
ÇİZİM, HARİTA, TABLO VE GRAFİK DİZİNİ.....	IV
RESİMLER.....	V
KISALTMALAR.....	VII
ÖNSÖZ.....	VIII
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM LAODİKEİA'NIN TARİHÇESİ ve YAPILAN ARAŞTIRMALAR

1.1.Laodikeia'nın Tarihçesi.....	4
1.2. Kentte Yapılan Araştırmalar ve Kazılar.....	9

İKİNCİ BÖLÜM LAODİKEİA YONTUCULUĞU

2.1.Lykos Vadisi heykeltraşlığı Genel Özellikleri ve Etkileşimler.....	13
--	----

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.1. 2002-2003 Yılı Kazılarında Bulunan Kabartmaların Değerlendirilmesi.....	25
---	----

DEĞERLENDİRME ve SONUÇ.....	74
KATALOG.....	79
KAYNAKLAR.....	131
EK 1: Tablo, Grafik, Çizim ve Harita.....	150
EK 2: RESİMLER.....	159
ÖZGEÇMİŞ.....	204

EK.1: TABLO, GRAFİK ÇİZİM VE HARİTA DİZİNİ

Tablo 1: Kabartmalı Blokların Buluntu Yerlerine ve Yıllara Göre Dağılımı.

Grafik 1: Buluntuların Alanlara Göre Dağılımı.

Harita 1: Batı Anadolu ve Phrygia Kentleri (Traversari 2000'den alınmıştır).

Plan 1 : Laodikeia Uydu Fotoğrafı ve Çalışma Alanları (2002).

Çizim 1: KN.22 Tavan Kasetine Ait Kabartmalar.

EK 2: RESİMLERİN LİSTESİ

- Resim 1: KN.1 Doğulu baş parçası.
- Resim 2: KN.2 Frizli lahit parçası ön yüz.
- Resim 3: KN2 Frizli lahit parçası arka yüz.
- Resim 4: KN.3 Friz bloğuna ait erkek başı parçası.
- Resim 5: KN3 Friz bloğuna ait erkek başı parçası.
- Resim 6: KN.3 Friz bloğuna ait erkek başı parçası.
- Resim 7: KN.3 Friz bloğuna ait erkek başı parçası detayı.
- Resim 8: KN.4 Girland çelenkli masklı kabartma parçası ön yüz.
- Resim 9: KN.4 Mask kabartması detayı.
- Resim 10: KN.4 Girland çelenkli masklı kabartma parçası arka yüz.
- Resim 11: KN.5 Kalkan kabartmalı parça.
- Resim 12: KN.6 Frizli lahit parçası buluntu hali.
- Resim 13: KN.6 Frizli lahit parçası.
- Resim 14: KN.6 Frizli lahit parçası.
- Resim 15: KN.7 Gigant veya Galat kabartmalı friz parçası.
- Resim 16:KN.8 Friz bloğuna ait kadın başı.
- Resim 17:KN.8 Friz bloğuna ait kadın başı detayı.
- Resim 18: KN.8 Friz bloğuna ait kadın başı detayı.
- Resim 19: KN.9 Yüksek kabartma kadın başı parçası.
- Resim 20: KN.9 Yüksek kabartma kadın başı parçası.
- Resim 21: KN.10 Friz bloğuna ait erkek kabartması parçası.
- Resim 22: KN.10 Friz bloğuna ait erkek kabartması parçası.
- Resim 23: KN.10 Friz bloğuna ait erkek kabartması parçası.
- Resim 24: KN.10 Friz bloğuna ait erkek kabartması parçası arka yüz.
- Resim 25: KN.11 Friz bloğuna ait Medusa başı parçası.
- Resim 26: KN.12 Aslan kabartmalı lahit parçası.
- Resim 27: KN.12 Aslan kabartması detayı.
- Resim 28: KN.13 Aslan kabartmalı lahit parçası.
- Resim 29: KN.13 Aslan kabartması detayı.

- Resim 30: KN.14 Friz bloğuna ait sakallı erkek başı parçası.
- Resim 31: KN.14 Friz bloğuna ait sakallı erkek başı parçası.
- Resim 32: KN.15 Tavan kasetine ait horoskop kabartma parçası ve buluntu yeri.
- Resim 33: KN.15 Tavan kasetine ait horoskop kabartma parçası.
- Resim 34: KN.15 Horoskop kabartmasına ait Triton detayı.
- Resim 35: KN.16 Sporcu ya da Gladyatör ait stel parçası.
- Resim 36: KN.17 Tavan kasetine ait Satyr kabartma parçası.
- Resim 37: KN.17 Tavan kasetine ait Satyr kabartması detayı.
- Resim 38: KN.17 Tavan kasetine ait Satyr kabartması detayı.
- Resim 39: KN.18 Tavan kasetine ait Satyr başı parçası.
- Resim 40: KN.18 Tavan kasetine ait Satyr başı parçası.
- Resim 41: KN.19 Satyr kabartmasına ait parça.
- Resim 42: KN.20 Satyr kabartmasına ait parça.
- Resim 43: KN.21 Zeus kabartmasına ait parça.
- Resim 44: I. Propylon (Anıtsal Giriş) yapısı.
- Resim 45: KN.22 Tavan kasetlerine ait kabartmalar.
- Resim 46: Adakçı ve Dans Eden Menad-Satyr kabartmalı panolar.
- Resim 47: KN.22 Laodikeia Tykhe'si.
- Resim 48: KN.22 Laodikeia Tykhe'si detayı.
- Resim 49: KN.22 Laodikeia Tykhe'si detayı.
- Resim 50: Caracalla Dönemi Laodikeia sikkesi.
- Resim 51: KN.22 Dans eden Menad-Satyr kabartmalı pano.
- Resim 52: KN.22 Menad-Satyr kabartmalı pano detayı.
- Resim 53: KN.22 Dionysos-Ariadne kabartmalı pano.
- Resim 54: KN.22 Menad-Nymphe ve Pan, Kartal ve Eros kabartmalı panolar.
- Resim 55: KN.22 Menad-Nymphe ve Pan kabartmalı pano.
- Resim 56: KN.22 Bellerophon ve Pegasos kabartmalı pano.
- Resim 57: KN.22 Kartal ve Eros kabartmalı pano.
- Resim 58: KN.22 Tavan kaseti geçki bölümleri detayı.
- Resim 59: KN.22 Tavan kasetlerine ait kabartmalar arka yüz.
- Resim 60: KN.22 Tavan kasetlerine ait kabartmalar arka yüz.
- Resim 61: KN.22 Tavan kasetlerine ait kabartmalar arka yüz.

- Resim 62: KN.23 Tavan kasetine ait selamlaşma sahneli parça.
- Resim 63: KN.23 Tavan kasetine ait selamlaşma sahneli parça detayı.
- Resim 64: Caracalla Nymphaeumu.
- Resim 65: KN.24 Kabartmalı kılıç tutan sol el.
- Resim 66: KN.25 Medusa kabartmalı kemer kaseti.
- Resim 67: KN.25 Medusa kabartması detayı.
- Resim 68: KN.26 Eros kabartmalı girlandlı panel parçası.
- Resim 69: KN.26 Eros kabartması detayı.
- Resim 70: KN.27 Eros kabartmalı girland parçası.
- Resim 71: KN.28 Eros kabartmalı girlandlı panel.
- Resim 72: KN.28 Eros kabartmaları detayı.
- Resim 73: KN.28 Ortada yer alan Eros kabartması detayı.
- Resim 74: KN.28 Yanda yer alan Eros kabartması detayı.
- Resim 75: KN.29 Eros kabartmalı girlandlı panel.
- Resim 76: KN.29 Eros kabartmalı girlandlı panel.
- Resim 77: KN.29 Eros kabartmalı girlandlı panel.
- Resim 78: KN.30 Panter kabartmalı friz parçası.
- Resim 79: KN.30 Panter kabartmalı friz parçası arka yüz.
- Resim 80: KN.31 Panter kabartmalı friz parçası.
- Resim 81: KN.31 Panter kabartmalı friz parçası üstten görünüm.
- Resim 82: KN.32 Panter kabartmalı friz parçası.
- Resim 83: KN.33 Panter kabartmalı friz parçası.
- Resim 84: KN.33 Panter kabartması detayı.
- Resim 85: KN.34 Panter kabartmalı friz parçası.
- Resim 86: KN.34 Panter kabartmalı friz parçası arka yüz.
- Resim 87: KN.35 Kertenkele kabartmalı parça.

KISALTMALAR

Tezdeki kısaltmalar, Archäologischer Anzeiger 1997, 611–628, esas alınarak yapılmıştır. Diğer kısaltmalar ise aşağıdaki şekildedir.

<i>AHIK:</i>	Aslantepe Hierapolis Iasos Kyme.
<i>AST:</i>	Araştırma Sonuçları Toplantısı.
<i>KST:</i>	Kazı Sonuçları Toplantısı.
<i>MKKS:</i>	Müze Kurtarma Kazıları Semineri (Sempozyumu).
<i>MAMA:</i>	Monumenta Asiae Minoris Antiqua
<i>SNG:</i>	Sylloge Numorum Graecorum.

L	: Laodikeia
LTK	: Laodikeia Tapınak Kavşağı (I. Propylon-Anıtsal Giriş)
AN	: A Nymphaeum (Septimius Severus Çeşmesi)
AY	: A Yapısı (A Nymphaeum -Septimius Severus Çeşmesi)
ANC	: A Nymphaeum Önü- Suriye Caddesi Üzeri
KN	: Katalog Numarası
SC	: Suriye Caddesi (Sütunlu Ana Cadde)
BB	: Büyük Bazilika (Merkezi Hamam)
y	: Yükseklik
u	: Uzunluk
k	: Kalınlık
g	: Genişlik
d	: Derinlik

ÖNSÖZ

Sanatçı betimlediği herhangi bir plastik eserde malzemesi ve dönemi ne olursa olsun toplumların yaşayışlarına, ihtiyaçlarına, inançlarına farklı bir bakış açısıyla bakmaya çalışmış, zamanla görsellik ve estetik kaygılar ön plana çıkmıştır. Kullanıldığı yerlerde mimari yapıların görkemini ve anıtsallığını bir nebze daha olsa arttıran kabartmalı bloklar, süslediği yerlere ayrı bir ihtişam katmıştır. Bu anlamda da genel olarak mimari bezemelerin yapıya katmış olduğu anlam kadar önemli ve değerlidir.

Tüm bunların ışığında, kente estetik bir görünüm katan yontucular tarafından ortaya konmuş olan bu eserler, Laodikeialıların geçmişini seslendiren sessiz tanıklardır. 2002 yılından bu yana heyet üyesi olduğum Laodikeia’da kazı buluntularının ilk kez toplu olarak çalışması düşüncesiyle bu konuyu çalışmam için teşvik eden, bilgi, tavsiyeleri ve desteğiyle yanımda olan öncelikle danışman hocam Sayın Doç. Dr. Celal ŞİMŞEK’e sonsuz teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim. Bana kaynak yönünden yardımcı olan ve yönlendirici bilgilerini esirgemeyen hocalarım Sayın Yrd. Doç. Dr. Mustafa BÜYÜKKOLANCI, Yrd. Doç. Dr. Bilal SÖĞÜT’e, yazım ve düzeltmeler safhasında yardımlarından dolayı Arş. Gör. Tunç SEZGİN’e, destekleriyle her zaman yanımda olan Uzm. Bahadır DUMAN, Araştırma Görevlileri Mehmet OKUNAK, Sedat AKYOL, Erim KONAKÇI, Barış YENER’e, Üniversitemiz Araştırma Fonu, İstanbul Alman Arkeoloji Enstitüsü Müdürlüğü’ne ve manevi destekleriyle her zaman yanımda olan aileme teşekkürlerimi sunarım.

Mediha Ayşem Tarhan

Denizli-2006

GİRİŞ

Tarih boyunca şekillenen plastik sanatlarda, üsluplar arasında keskin hatlarla bir ayrım yoktur. Çünkü sanattaki gelişme, eski ve yeninin birbiri içinde eridiği değişimin sonucudur. Her zaman özgün olarak yaratılmamış olan eserler, çeşitli ekollerden etkilenmiş ve onları etkilemişlerdir. Sanatçıların çeşitli malzemelerle farklı biçimlerde yarattıkları eserler; o dönemin anlayışı, ihtiyaçları ve becerisiyle yansıtılmıştır.

Yontu sanatı, ışık-gölge oyunları ile esere derinliğin verilebildiği en iyi sanat koludur. En gerçekçi betimlemelerin görüldüğü bu sanatla politik ve dini amaçlı olarak yapılan eserler, birçok özel mekânı süslemektedir. Bu anlamda da buldukları ortama farklı bir anlayış ve güzellik katmaktadırlar. Tez konumuzu oluşturan parçalarda bu amaçla yapılmış olup, bu özellikleri yansıtmaktadır.

Laodikeia'da 1961–1963 yıllarında Kanada Quebec Üniversitesi adına Fransız Arkeologlarca Caracalla Nymphaeum'unda yapılan çalışmalarda bulunan heykeltıraşlık malzemeleri ilk kez bu ekip tarafından incelenmiştir. Ardından kentteki yontu sanatı ve atölyeleriyle ilgili olarak, nekropol alanlarında yapılan kaçak kazı ve arazi tesviyeleri sonucu ortaya çıkarılan kabartmalı lahitlerle ilgili yayınlar yapılmış, bunlara dayandırılarak da C. ŞİMŞEK tarafından yerel atölyelerin varlığı önerilmiştir. 2003 yılında itibaren Doç. Dr. Celal ŞİMŞEK başkanlığında yürütülen kazı çalışmalarıyla kentin tarihi, yapıları ve yontuculuğuyla ilgili yeni verilere ulaşılmaktadır.

Kazı çalışmalarının devam ettiği Laodikeia'da, 2002–2003 yıllarında yoğun olarak kabartmalı blok parçaları açığa çıkarılmıştır. Tezimizin konusu, kazı buluntularına dayandırılan Laodikeia yontuculuğuyla ilgili ilk toplu değerlendirmedir. Bu çalışmanın gelecekte Laodikeia yontuculuğu ve bunun bölge içindeki yeri hakkında bazı sorunların aydınlatılmasına ışık tutacağını düşünmekteyiz.

AMAÇ KAPSAM ve YÖNTEM

AMAÇ

Kentin yontu sanatıyla ilgili olarak farklı dönemlerden birçok eserin bir arada değerlendirildiği detaylı bir çalışma bugüne kadar yapılmamıştır. Bize Laodikeia yontuculuğuyla ilgili ipuçları verecek parçalardan yola çıkarak, kentin yontu sanatının anlaşılabilmesi için, 2002–2003 yılı kazılarında bulunan kabartmaların incelenmesi amaçlanmıştır. Diğer bir amacımızda yapıtların bir araya toplanmasının ardından olanaklar dahilinde parçaların incelenmesi, araştırılması ve kentin yontu atölyeleri hakkında daha detaylı bilgilere ulaşılmasıdır. Kentle ilgili yapılan daha önceki çalışmalarda yerel atölyenin varlığı üzerinde durulmuştu. Bizde şimdiye kadar önerilen atölyelerin bölgesel mi yoksa yerel bir atölye mi olduğu konusunda yeni veriler ışığında da bir sonuca ulaşmak istedik. Ayrıca bu tespitlerin ışığında Laodikeia'daki yeni buluntulardan da yola çıkarak, lokal atölyenin Bergama ve Aphrodisias Ekollerinden ne kadar etkilenmiş olduğunu tespit etmeye çalıştık.

KAPSAM

Çalışmanın kapsamına, 2002–2003 yılında kazısı yapılan Suriye Caddesi (Sütunlu Ana Cadde), I. Propylon (Anıtsal Giriş), Merkezi Hamam (Eski Hamam-Bazilika), Septimius Severus Çeşmesi (A Nymphaeum)'da bulunan eserler girmektedir. Çalışmayı 2002–2003 yılları ile sınırlamamızın nedeni, bu yıllar arasında yoğun bir şekilde kabartmalı blok ve parçaların çıkmış olmasıdır. Her ne kadar çalışmamız 2003 yılı ile sınırlıysa da, Septimius Severus Çeşmesi'nde 2004 yılında bulunan bazı kabartmalı parçaların daha önce çıkarılanlarla birleşmesinden dolayı, bunlar da çalışma içerisine dâhil edilmiştir. Tez çalışmasını oluşturan bu kabartmalar, Helenistik Dönem'den, M.S. 3. yy.ın ilk yarısına kadar olan geniş bir zaman dilimini kapsamaktadır.

YÖNTEM

Kazı çalışmalarında açığa çıkarılan parçalar, buldukları yıl ve alan göz önünde alınarak numaralandırılmıştır. Bloklar tek tek incelenerek, birleşen parçalar belirlenmiş ve restorasyonları yapılmıştır. Tüm parçalar, kataloglarının yapılması için kronolojik olarak sıraya konmuştur. Kronolojik olarak sıralanan parçaların

tanımlamaları yapılarak, katalogları hazırlanmıştır. Son aşamada ise, arşivleme ve karşılaştırma çalışmaları için eserlerin farklı cephelerden fotoğrafları çekilmiştir. Katalogları hazırlanan parçaların tarihi bilinen yapılardaki kabartmalar, portreler ve bunların dönemseller özellikleri göz önünde bulundurularak, stil kritiği yöntemiyle tarihlendirilmiştir. Kataloga dâhil edilen bazı kabartmalarda ise, kentin tarihi hakkında antik kaynaklardan öğrenilen bilgiler doğrultusunda, bağlantılar kurularak ikonografik açıdan da değerlendirilmiştir. Bununla birlikte yukarıda bahsettiğimiz özelliklerden hiçbirisiyle ilişkilendiremediğimiz bazı parçalar hakkında antik dönem içinde bilinen eserlerden yola çıkarak sadece ikonografik olarak değerlendirme yapılmıştır. Kabartmaların dönemseller özelliklerinin ortaya konulmasının ardından, bölgesel ve kent yontuculuğunun etkileri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Buluntuların daha iyi değerlendirilmesi amacıyla birinci bölümde, kentin yeri ve şimdiye kadar yapılan araştırmaları da içine alacak şekilde kentin sosyo-kültürel ve ekonomik gelişimi aktarılmıştır. Bu sayede de kentin antik dönemdeki yeri ve önemi üzerinde durulmuştur.

Gelişme bölümünde; Lykos Vadisi yontuculuğunun genel özellikleri ve etkileşimlere değinilmiştir. Bu ekoller içinde Tralleis, Hierapolis ve Aphrodisias gibi belli başlı merkezlerin sanatsal faaliyetlerine kısaca değinilerek, yerel atölyelerin kendilerine has üsluplarıyla etkileşimlerden bahsedilmiştir. Şimdiye kadar yapılan çalışmalar ve yayınlar ışığında Bergama ve Aphrodisias ekollerinin Laodikeia yontuculuğu üzerine etkileri hakkında genel bilgiler aktarılmaya çalışılmıştır. Katalogda kronolojik olarak verilen eserler gelişme bölümünde de yine kronolojik olarak tek tek incelenmiştir. Bazı parçalar friz bloklarına ait olduğundan birbirinin devamı şeklinde olup, parçalar tümlenememiş bu nedenle de gelişme bölümünde birlikte değerlendirilmiştir. Yine benzer parçalarda bu bölümde birlikte değerlendirilerek sonuca varılmaya çalışılmıştır.

Sonuç bölümünde ise; tüm bu bilgiler ışığında, Laodikeia'lı yontucuların ve yerel atölyenin varlığını güçlendiren unsurlara da değinilerek, kentteki kültlerin yontu sanatı üzerindeki etkisine değinilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

LAODİKEİA’NIN TARİHİ COĞRAFYASI ve YAPILAN ARAŞTIRMALAR

1.1. Laodikeia’nın Tarihçesi

Laodikeia Kenti; Phrygia¹ Bölgesi’nin batı ucunda, bugünkü Denizli İli’nin 6 km kuzeydoğusunda, Eskihisar, Goncalı, Bozburun köyleri sınırları içinde, topografik olarak engebeli ve yüksekçe bir platform üzerine kurulmuştur (Harita 1, Plan 1)². Antik kentin kuzey batısında Asopos (Goncalı Deresi-Gümüşçay), güneydoğusunda Kapros (Başlıçay), kuzeydoğusunda ise Lykos Nehri³ (Çürüksu) yer almaktadır (Harita 1). Laodikeia yerleşimini Strabon (XII.8.16) “...*Burada Kapros Irmağı Maiandros ile birleşir. Keza büyük ölçüde bir ırmak olan Lykos da aynı yerde Maiandros’a katılır. Bu ırmağı izafeten kent Lykos yanındaki Laodikeia olarak adlandırılır.*” şeklinde tanımlamıştır.

Lykos (Çürüksu) Vadisi’nin en önemli antik kenti olan Laodikeia, Seleukos (Suriye) Kralı, II. Antiokhos Teos tarafından eşi kraliçe Laodike adına, M.Ö. 3. yy.ın ortalarında kurulmuştur⁴. Diğer taraftan yerel halkça, kentin Zeus tarafından kurulduğuna da inanılır.⁵ Plinius’a göre (N.H V. 105–108); Helenistik kent, önce Diospolis sonra Rhoas olarak adlandırılan kutsal köy yerleşimlerinin üzerinde kurulmuştur⁶. Bununla birlikte A.H.M. Jones ise; Plinius’un verdiği bilgileri tekrarlayarak, köy yerleşimlerinden önce bu alanda Grek kolonilerin varlığının bulunmadığı söylemektedir⁷. Gerçekte Hippodomik planlı kent, tipik bir Anadolu yerleşimi olup, Seleukos kent kimliğini kazanmasından çok önce iskân edilmiştir.

¹ Olshausen 1972, 825–826; Vollkommer 1994, 405–407, Taf. 338–339, no: 6,7, 9.

² Kent, 304m yüksekliğinde bir tepe düzlüğüne kurulmuştur. Traversari 2000, 9.

³ Vollkommer 1992b, 308, Pl.156–157.

⁴ Kent, II. Antiokhos’un Laodike’den boşandığı M.Ö. 253 yılından önce kurulmuş olmalıdır. Plinius V. 105; Ramsay 1895, 32; Anderson 1897, 409–410; Head 1906, lxxiii; Ruge 1924, 722; Buckler,Calder 1939, x, 3–4, no:5; Magie 1950, 127, 986–987, no.23; Gagniers 1969, 1–2; Treidler 1969, 483–484; Chandler 1971, 182; Forrer 1975, 520–521, no. 7127–7129, Pl. 254; Wörrle 1975, 161; Head 1977, 678; Jones 1983, 42; Belke,Mersich, 1990, 323; Malay 1992, 112–113; Brewster 1993, 149–150; Akurgal 1995, 392; Cohen 1995, 309–310,418; SNG 1998, no. 4120–4124,Taf. 138; Mitchell, Waelkens 1998, 4–5; Bean 2000, 265; Karttunen 1999, 1127–1131; Traversari 2000, 11; Bejor 2000, 15–16; Sevin 2001, 203; Magie 2001, 14, dipnot 21; Texier 2002, 383.

⁵ Kentin farklı bir kuruluş efsanesinin versiyonu olarak da “Zeus tarafından Hermes’e verilen ilham ile” kurulmuş olduğuna da inanılır. Ramsay 1895, 33.

⁶ Diospolis Zeus’un kenti, Rhoas ise eski bir Anadolu adıdır. Gagniers 1969, 1; Bean 2000, 265.

Gerçekten de kazı ekibince, 2004–2005 yıllarında kentin çevresinde özellikle de kuzey, kuzeybatısında yapılan yüzey araştırmalarında bulunan seramikler, Plinius'un bahsetmiş olduğu köy yerleşimlerinden daha eskiye giden kutsal alan ve yerleşimlerin varlığını göstermektedir.

Bu geniş iskân yelpazesi içinde Laodikeia, antik yol güzergâhları üzerinde kavşak noktada olması⁸, topografik yapıya bağlı Seleukos politikasına uygun yer seçimi⁹, askeri, idari ve ekonomik konumu sebebiyle bölgenin ana merkezi konumundadır¹⁰.

Kuruluşundan M.Ö. 1. yy.a kadar kent, önemli olaylara sahne olmuştur. Bunlardan biride, III. Seleukos'un, en güvendiği komutanı ve yeğeni olan Akhaios isyanıdır. III. Seleukos batıdaki isyanları bastırmak üzere Akhaios'u görevlendirmiştir. Bergamalılara karşı büyük başarılar kazanan Akhaios, Sardes'teki isyanı bastırmıştır¹¹. Polybius (V.56.11–57. 5)'unda bahsettiği gibi; Akhaios, olasılıkla Ptolemaiosların entrikaları ve Attalos'a karşı kazandığı zaferin de etkisiyle¹² III. Seleukos'un ölümünün ardından başa geçen III. Antiokhos'a baş kaldırmıştır. Bu isyan sonrasında Akhaios, M.Ö. 220 kışında Laodikeia'da kendisini kral ilan etmiş ve adına sikke bastırmıştır¹³. Bu olayın ardından Güneydoğu Anadolu seferine çıkan Akhaios, Pamphylia'yı ele geçirerek, Sardes'e dönmüştür. M.Ö. 216 yılının ilkbaharında III. Antiokhos Bergama kralı ile anlaşarak, M.Ö. 213'te Sardes'i kuşatmış ve Akhaios'un, ihanetine karşılık O'nu doğu geleneklerine göre

⁷ Jones 1971, 42.

⁸ Ramsay 1960, 36, 44–45, 178–181; Leake 1976, 154; Marchese 1986, 157. Kent; Ephesos, Smyrna, Pergamon, Perge ve Sardeis'e giden yollarının kavşağında, stratejik bir noktada yer almaktadır. Pekman 1989, 4; Malay 1992, 112; Akarca 1998, 53–54; Bean 2000, 265–266. Roma Dönemi'nde önemli yol belgelerinden olan "*Itinerarium Antonini*" ile "*Tabula Peutingerum*" da yol güzergâhındaki merkezler arasında Laodikeia'da bulunmaktadır. Bkz. Ramsay 1960, 50; Hansen 1971, 161–162; Traversari 1995, 67–71, Çiz. 2; Trevarsari 2000, 10–12.

⁹ Seleukos politikasına göre kentler; halkın serbestliğine dayalı olup, ticarete ve savunmaya dayalı yerlerde kurulmaktaydı. Günaltay 1985, 156–159. Laodikeia, Apameia ve Tralleis gibi kentler, Seleukos'un aktif savunma stratejisine dayalı olarak özellikle de Galatlara karşı bölgelerin güvenliğini sağlamak için stratejik noktalara kurulmuştur. Mcshine 1964, 167; Cohen 1995, 45,47; Arslan 2000, 76–77.

¹⁰ Weber 1898b, 178–179; Ruge 1924, 722; Gagniers 1969, 1; Belke, Mersich 1990, 323; Malay 1992, 113; Sevin 2001, 203. Merkezi konumuna bağlı olarak, M.Ö. 3.yy.a tarihlenen mezar yazıtları kentin imar faaliyetlerinin büyük bir bölümünü tamamlamış olduğunu göstermektedir. Bejor 2000, 15.

¹¹ Özsait 1985, 46; Günaltay 1987, 229; Malay 1992, 113.

¹² İsyana sebep olan farklı görüşler için bkz. Bouchè-Leclercq 1913, 129,139.

¹³ Ramsay 1895, 37; Tarn 1928, 725–726; Magie 1950,9–10 127,741,no:28; Volkmann 1964, 43; Gagniers 1969, 3; Astin, Frederiksen vd. 1984, 431–432; Walbank 1984, 431; Özsait 1985, 46–47; Malay 1992, 113; Akurgal 1995, 392; Cohen 1995 309; Corsten 1997, 12; Mitchell, Waelkens 1998, 4; Mørkholm 2000, 139; Bejor 2000, 16–17; Lang 2003, 677. Akhaios sikkesi için bkz. Newell 1941, 267–270, no: 1439–50, Plate LX 1–11; Davis, Kraay 1973, 61, 64.

cezalandırmıştır¹⁴. Bu olayın ardından Suriye Krallığının bütünlüğü yeniden sağlanmıştır.

M.Ö. 190 yılında Roma'nın desteğini alan Bergama Krallığı ve Seleukoslar arasında yapılan Magnesia Savaşına kadar Seleukos egemenliğinde olan kent, M.Ö. 188 yılında imzalanan Apameia (Dinar) Barışıyla, hem Attaloslarla hem de Roma ile sıkı bir bağ kurarak önemli ayrıcalıklar elde etmiş¹⁵ ve Bergama Krallığına bağlanmıştır¹⁶. M.Ö. 133'te III. Attalos öldüğünde, tüm mülkünü- özel serveti ve kraliyet topraklarını- Roma halkına vasiyet yoluyla bırakmış ve M.Ö. 129 yılından itibaren de kent, Batı Anadolu Asya eyaletine dâhil olmuştur¹⁷.

Roma Dönemi'nde, kent stratejik öneminin de etkisiyle daha da büyümüş, ticarete özellikle de yün ve tekstil ticaretinde adını duyurmuştur¹⁸. Antik Dönemde büyük üne kavuşan Laodikeia yünlü dokuma ürünleri, Diocletianus'un Fermanındaki fiyat genelgesine bile girmiştir¹⁹.

Roma Dönemi'nde Laodikeia'yı, 129 yılında Hadrian²⁰, M.S. 215'te Caracalla²¹ ve M.S. 370'te Valens²² ziyaret etmiş, kentteki imar faaliyetlerini desteklemişlerdir²³.

İmparator Commodus'un (M.S. 180–192) himayesindeki kent, İmparator adına bir tapınak yapmış, bundan dolayı da ilk kez "*Neokoron*" tapınak koruyuculuğu

¹⁴ Ruge 1924, 722–723; Magie 1950, 11, 743, no: 31; Volkmann 1964, 43; Gagniers 1969, 3; Bengston 1975, 237; Jones 1983, 41; Walbank vd. 1984, 440; Özsaıt 1985, 51; Günaltay 1987, 106, 229; Pekman 1989, 23; Malay 1992, 35; Cohen 1995, 47, 307; Lang 2003, 677.

¹⁵ Rostovtzeff 1961, 945; Crock, Lintott vd. 1994, 34.

¹⁶ Hansen, 1971, 155; Malay 1992, 113; Magie 2001, 39–41.

¹⁷ Strabon XIII.4. 2; Gagniers 1969, 3; Atlan 1970, 90–93; Magie 1950, 127, 986–987, no.23; Crock, Lintott vd. 1994, 34; Bean 2000, 266; Magie 2001, 68.

¹⁸ Vitruvius VIII.3.14, Strabon XII.8.16; Ramsay 1895, 37–42; Ruge 1924, 723; Buchan 1937, 297; Buckler, Calder 1939, x, 7–8, 11, no: 11-12, 21; Gagniers 1969, 6; Chandler 1971, 184; Magie 1950, 47-48; Jones 1983, 74; Ritti 1987, 88; Belke, Mersich 1990, 323–324; Malay 1992, 113, 165, 168; Ferrero 1993, 113, 180; Belke 1996, 1708; Bowman, Garnsey vd. 2000, 724–725; Sevin 2000, 204, 211; Bean 2000, 268–269; Magie 2002, 28; Texier 2002, 91. Laodikeia dokumaları 14.yy. da dahi ününü korumuştur. İbn Batuta Tanci 2004, 408; Parman 2002, 46- 47, 76. Günümüzde bölge, tekstil ürünleri ve ticareti ile önemi korumaya devam etmektedir.

¹⁹ Ramsay 1895, 40–41; Gagniers 1969, 6–7; Jones 1983, 74; Malay 1989, 206–207. Tekstil ticareti ile ilgili kentte kurulmuş loncalar bulunmaktaydı. Buckler, Calder 1939, x, 8, no: 12; Malay 1989, 297.

²⁰ Humann vd. 1898, 23–24; Weber 1907, 206; Ruge 1924, 723; Toynbee 1934, 127; Buckler, Calder 1939, x, 10; Gagniers 1969, 5; Akşit 1976, 201–202; Head 1977, 679; Ferrero 1993, 179; Akurgal 1995, 392; Bowman, Garnsey 2000, 143, 267; Sevin 2001, 203; Burrell 2004, 121.

²¹ Buckler, Calder 1939, xi, 10; Gagniers 1969, 5.

²² Şimşek, Ceylan 2003, 148.

²³ Hadrian'ın kentteki imar faaliyetleri için bkz. Bowman, Garnsey 2000, 975–976. Commodus ve Caracalla Dönemleri'nde kentte imar faaliyetleri yoğundur. Sevin 2000, 203–204.

unvanını alarak vergiden muaf tutulmuştur²⁴. Commodus, M.S. 192 yılında öldükten sonra, kentin aldığı unvan geri alınarak yerine “*İmparator Seven*” sıfatı verilmiştir²⁵. Bununla birlikte kentin aldığı tapınak koruyuculuğu unvanı, olasılıkla Hierapolis’li sofist Antipater’in Roma da İmparatorun sekreterliğini yapması ve varisleri olan Geta ile Caracalla’nın hocası olmasının da etkisiyle²⁶ ikinci kez İmparator Caracalla (M.S. 211–217) Dönemi’nde geri verilmiştir²⁷.

Laodikeia, Geç Roma Dönemi’ne kadar önemini korumuştur. M.S. 3. yy.a kadar kent, Kibyra Convetusuna bağlıdır²⁸. Diocletianus Dönemi’nde getirilen idari formlarla, Anadolu daha büyük eyaletlere ayrılmaya başlanmış olup, I. Constantinus Dönemi’nde reform hareketlerine devam edilmiştir²⁹. Reform hareketlerinin sonucunda, Phrygia Bölgesi ikiye bölünerek³⁰ Laodikeia, Phrygia Secunda Pacatiana yönetim yeri olmuştur³¹. Bizans Dönemi’nde dini, kültürel ve ticari merkez konumunu sürdürmüş olan kent, Anadolu’da yapılan en erken yedi kiliselerden birine sahiptir³².

M.S. 7. yy.ın ilk yarısında meydana gelen depremle³³ kent, güneye su kaynaklarına yakın olan bugünkü Denizli Kaleiçi’ne aynı adla taşınmış olup, bu isim 13. yy.da bölgeye Türklerin gelişiyle Lâdik adını almıştır³⁴.

²⁴ Ramsay 1895, 58; Head 1906, lxxix, no: 225–236; Gagniers 1969, 5,10; Robert 1969, 283,286; Head 1977, 679; Corsten 1997, 214; Bean 2000, 267. Commodus tarafından verilen Neokoros’luk unvanının senato tarafından kabul edilmesini gösteren sikke için bkz. Burrell, 2004, 119–120, 123, Coin Type 10.

²⁵ Robert 1969, 284; Corsten 1997, 2.

²⁶ Humann vd. 1898, 26; Ritti 1987b,73; Ferrero 1993, 111,179; D’Andria 2003 11.

²⁷ Ramsay 1895, 59–60; Head 1906, 279, no:114; Gagniers 1969, 5,10; Robert 1969,284, 293; Corsten 1997, 2, 214; Bean 2000, 267. Caracalla Dönemi’nde geri verilen unvan ile ilgili Neokoros ünvanlı sikkeler için bkz. Burrell 2004, 119–120, no: 95–97, Pl. 25; SNG 1982, Pl.17, no: 587–594.

²⁸ Ramsay 1895, 37–42; Humann vd. 1898, 31; Leclercq 1928, 1322; Robert 1962, 116. Kibyra Conventusu’na Laodikeia’dan başka Hydrela, Themisonium, Hierapolis gibi toplam 25 kent dâhildi. Jones 1983, 61, 64,73; Corsten 1997, 2; Sevin 2000, 204.

²⁹ Diocletianus’un reform hareketleri hakkında detaylı bilgi için bkz. Hanslik 1967, 36–39; Cook vd. 1982, 383–408; Bleckmann 1997, 581–586; Heaton 2005, 60.

³⁰ Ramsay 1895, 39; Barnes 1982, 223; Ostrogorsky 1999, 30–32.

³¹ Ramsay 1895, 80–83; Buckler,Calder 1939, 9, no:15; Belke,Mersich 1990, 323; Leake 1976, 155; Ferrero 1993, 177; Belke 1996, 1708; Olshausen 1999, 1132; Bean 2000, 267; Lang 2003, 677. Ayrıca kentte yapılan dinsel toplantılarla bugünkü il sınırlarına göre Ortaçağ-Bizans Phrygia’sı ve başlıca yerleşim merkezleri hakkındaki geniş bilgi için bkz. Parman 2002, 49–50,75–76, Harita 4.

³² Ramsay 1895, 78–83; Leclercq 1928, 1322; Akçakoca 1937,14; Levick 1967, 23; Gagniers 1969, 10–11; Arundell 1975,182–187; Ritti 1987d, 118; Brewster 1993, 151; Cohen 1995, 71; Sarre 1998, 14–15;Texier 2000, 385; Bean 2000, 268; Gelichi, Negrelli 2000, 125; Sevin 2001, 204. Yapılan yüzey araştırmasıyla tespit edilen Hıristiyanlık Dönemi kilise ve yapıları için bkz. Traversari 1997,80–82.

³³ Guidoboni 1994, 349–351; Ferrero 1997, 87; D’Andria 2002, 100; D’Andria 2003, 38, 110, 116, 126, 146, 181; Şimşek 2005a, 306, 310–312–313, tablo 1.

³⁴ Magie 1950, 986–987, no:23; Gagniers 1969, 4, 11; Belke,Mersich 1990, 324–325; Brewster 1993, 152; Belke 1996, 1708–1709; Texier 2002, 385; Parman 2002, 76; Şimşek 2005a, 312–313.

Kent, her dönemde depremlerle yıkılıp, sürekli ayağa kaldırılmıştır. Günümüze kadar ulaşan yapıların büyük çoğunluğu, M.S. 60 yılı depremi sonrasına aittir³⁵.

Helenistik ve özellikle Roma Dönemi'ne ait kentte birçok kültün varlığı tespit edilmiştir. Bunlardan en önemlileri; Laodikeia'nın kurucularının Seleukos'lular olması sebebiyle yerel bir sıfatla tanınan Zeus Laodikenus³⁶ ve Zeus Aseis³⁷ kültüdür. Bununla birlikte yine doğu kültürlerinin etkisiyle kentte İsis³⁸ kültü de ayrıcalıklıdır. Bu etkilerden başka kent nüfusunun farklı kabile ve boylardan oluşmasına³⁹ bağlı olarak, kentte Apollon kültü de önemli bir yere sahiptir⁴⁰. Yerel tanrılar haricinde, Grek panteonuna ait tanrılar ve Roma Dönemi'nde imparator kültürleri kent inancında önemli bir yer tutmaktadır⁴¹.

³⁵ Ramsay 1895, 38; Humann vd. 1898, 23–24; Ruge 1924, 723; Magie 1950, 127, 987, no.23; 1421, no.73; Treidler 1969, 484; Gagniers 1969, 11; Ritti 1985, 24–27; D'Andria 1987a, 15; Ronchetta 1987, 32; Belke, Mersich, 1990, 67; Ferrero 1993, 110, 128, 145; Brewster 1993, 151–152. Bölge; M.S. 1 yy. ile M.S. 9. yy. arasında sarsıcı depremlerle karşılaşmıştır. Bkz. Guidoboni 1994, 174–175, 188–190, 194–195, 239–240, 254–255, 306, 349–350, 409–413; Bean 2000, 268. M.Ö. 27- 47 ve M.S. 6. yy.daki yıkıcı depremler için bkz. Malay 2000, 37–39; Ozansoy 1996, 56. Büyük Menderes ve Gediz graben fayları ile bölgedeki depremler hakkındaki detaylı bilgi için bkz. Altunel 2000, 315–325; Sevin 2001, 203- 204. Kentte yeni tespit edilen M.S. 3. yy. in sonu 4. yy.in başına tarihlenen deprem için bkz. Şimşek, Ceylan, 2003, 153–154.

³⁶ Ramsay 1895, 33, 35, 50–51, 193; Head 1906, lxxxi, no:324–329, Pl. xxxvi.6; Gagniers 1969, 7–8; Robert 1969, 275; Head 1977, 679; Taşlıkloğlu 1963, 161; Gagniers 1969, 1; Forrer 1975, 522–523, 526–527, no.7133, 7137–7140, 7153–7155, Pl. 254–255; Vollkommer 1994, 406, Taf. 339, no: 2; Cohen 1995, 310; Corsten, Huttner 1996, 45–50, no: 15–16, 18–20, 22–25, 28, 36–37, no: 15–16 Pl. 9–11; Burnett vd. 1999, 475–480, no: 2893–2894, 2896, 2898, 2901, 06, 08, 2911–2914, 2917, 2919–2921, 2923, 2926; Bean 2000, 265; Şahin 2001, 91; Burrell, 2004, 121. Zeus Laodikenus betimli mezar steli için bkz. Malay 1994, 177, no: 10, Lev. XXXVI, Res. 8 A; D'Andria 2003, Fig. 182.

³⁷ Ramsay 1895, 33–34; Head 1906, lxxxi, no: 124, Pl. xxxvi.5; Robert 1969, 291, 333, 359; Bean 2000, 267–268; Şahin 2001, 25. Aseis betimli sikkeler ve sikkeler üzerindeki kült betimleri için bkz. Cook 1964, 706, Fig. 521; SNG 1989, no:368, Taf.15; SNG 1965, no:4891–4986

³⁸ Kentte, İsis rahibesine ait yontunun bulunması, İsis tapınının dolayısıyla da tapınağının varlığını göstermektedir. Bkz. Gagniers 1962, 39, Fig. 9–10; Kahil 1969, 189–192, Taf. LXI–LXIII; İnan Rosenbaum 1979, 244, Taf. 156.1–4; Eingartner 1991, 120–121, Taf. XXII; Olshausen 1999, 1133. Kentteki sikkeler üzerindeki betimi için Head 1906, lxxxi, Pl. xxxiv.15; Head 1977, 679; Burnett vd. 1998, 478, no: 2903; Lang 2003, 679. Augustus Dönemi İsis betimli sikke için bkz. Forrer 1975, 521, no. 7130, Pl. 254; Head, 1906, no:257, 323; Chandler 1971, 182. M.Ö. 3.yy.da İsis kültürünün Anadolu'ya yayılması, Grek kültüne etkileri ve genel ikonografi için bkz. Mansel 1971, 515; Witt 1971; Walters 1988; Tınh 1990 761–796, Pl. 501–525; Ünlüoğlu 2005, 94–108.

³⁹ Laodikeia'da; Attalis, Apollonis, Ias, Athenais, Laodikis ve Sebaste gibi kabile ve koloniler bulunmaktaydı. Ramsay 1895, 60; Anderson 1897, 408, no.10; Ruge 1924, 723; Buckler 1936 78-79; Buckler, Calder 1939, xi, 10, no:18; Robert 1969, 296, 328-329; Hansen 1971, 163–164; Jones 1983, 74; Malay 1992, 113; Cohen 1995, 309, 439. Seleukos kolonileri haricinde kentte Yahudi ve Musevi kolonileri de sayıca fazlaydı. Lequenne 1991, 149; Bean, 2000, 266–268; Santi 2000, 25–27; Parman, 2002, 31–34.

⁴⁰ Ramsay 1895, 53; Picard 1922, 696; Taşlıkloğlu 1963, 161–162; Robert 1969, 294–296, 303; Cohen 1995, 309. Augustus Dönemi Laodikeia sikkesi üzerindeki Apollon betimi için bkz. Head 1906, 288, no: 60, Pl. XXXIV.15. Kültür yazıtlardan Apollon Klarios ile bağlantılı olduğu görülmüştür. Bkz. Şahin 1998, 27–28; Bean 2000, 268.

⁴¹ Ramsay 1895, 53–58; Gagniers 1969, 8–10; Robert 1969, 290–296; Forrer 1975, Plate 254–255, no:7130–7151, 522–526; Price, Trell 1977, 25, 31, 129, 264–265, fig. 23, 226; Bean 2000, 268; Parman 2002, 22–24. Caracalla Dönemi Zeus sikkesi için bkz. Cook 1965, 572–573, Fig.470. Küçük Asya'daki imparatorluk kültürleri ve Laodikeia'daki Domitian kültü ve tapınağı için bkz. Price 2004, 154–155, 204–205, 223, 299–300, 431–432, Harita V, Kat.87–88. Flaviuslar Dönemi İmparatorluk kültürleri için bkz. Scott 1975, 97–98, 117, 139, 169.

1.2. Kentte Yapılan Araştırmalar ve Kazılar

Laodikeia’da ilk kazı çalışmaları; 1961–1963 yılları arasında Kanada Qubeéc Laval Üniversitesi’nden Fransız Arkeolog Prof. Dr. J. Des GAGNIERS başkanlığında Caracalla Nymphaeum’unda yapılmıştır. Bu çalışmayla ilgili olarak 1969 yılında *Laodicée Du Lycos Le Nymphée*⁴² adlı yayın ile sonuçlar bir araya toplanmıştır. Uzun bir aradan sonra, kısa süreli olsa da 1992 yılında Denizli Müzesi Müdürlüğü Arkeologlarından Haşim YILDIZ, Sütunlu Ana Cadde (Suriye Caddesi) de kurtarma kazıları yapmıştır⁴³. 1995–2002 yılları arasında İtalya “*Ca’Foscari-Venedik*” Üniversitesi’nden Prof. Dr. G. TRAVERSARI başkanlığında yüzey araştırması yapılmıştır. Bu çalışmalarda yeni topografik harita çıkarılarak, yapılar yeni plan üzerine işlenmiş ve yüzey araştırmasıyla ilgili olarak İtalya’da “*Laodiceia di Frigia P*” adlı yayın yapılmıştır⁴⁴.

2002 yılında Denizli Müzesi Müdürlüğü başkanlığında, Pamukkale Üniversitesi Arkeoloji Bölümü’nün de katılımıyla kentte ilk defa sistemli kazı çalışmalarına başlanmıştır. 2003 yılından itibaren, Doç. Dr. Celal ŞİMŞEK başkanlığında geniş bir ekiple kazılara devam edilmektedir⁴⁵.

Anadolu’nun büyük metropol kentlerinden biri olan Laodikeia, hem coğrafi hem de iktisadi konumu nedeniyle antik yazarların ve gezginlerin ilgisini çekmiştir. Özellikle de Strabon (XII.8.13,16); kentin yerini tarif ederek, kent adının etimolojisine değinir. Topraklarının verimliliğinin yanı sıra Laodikeia’daki özel bir koyun türünden bahsederek, kentteki dokuma ve gelir kaynakları hakkında bilgiler vermiştir.

Vitruvius (VIII, 3.14); beyaz renkli koyunların kuzguni ve kurşuni renkte koyunlar doğurmalarının nedenini Laodikeia’daki pınarlardan su içmelerine bağlamaktadır.

14. yy.da antik dönem de olduğu gibi tekstil üretiminin bölgede devam ettiğini İbn-i Batuta’nın seyahatnamesinden öğreniyoruz. Seyahatnamede dünyada

⁴² Gagniers 1969.

⁴³ Yıldız 1994, 219–225.

⁴⁴ Traversari 2000. Ayrıca yapılan yüzey araştırması ile ilgili makaleler için bkz. Sperti 2000, 22–26; Gelichi 2005, 32–36.

⁴⁵ 2002 ile 2005 yılları arasında kazı çalışmaları ve çıkarılan eserlerle ilgili yedi yayın yapılmıştır. Şimşek 2003, 411–422; Şimşek-Ceylan 2003, 147–163; Şimşek 2005a, 305–320; Şimşek 2005b, 433–451; Şimşek, Tarhan 2005, 101–114; Şimşek, Büyükkolancı 2005a (Baskıda), 1–22; Şimşek, Büyükkolancı 2005b (Baskıda), 151–159.

eşi benzeri olmayan kaliteli, altın sırma işli pamuklu elbiselerden övgüyle bahsederek, bölgede 14.yy.da Hıristiyan nüfusun sayıca çokluğu ve ticaretin Rumlar tarafından yapıldığından söz etmektedir⁴⁶.

17. yy.dan beri çeşitli seyyahlar, araştırmacılar ve arkeologlar tarafından merakla incelenen kent hakkındaki bilgilerimizi; 1671 yılının bahar ayında kenti ziyaret eden Thomas Smith⁴⁷ ve aynı yüzyıl içinde; Spon-Wheler (1678)⁴⁸, Pococke (1743–1745)⁴⁹ gibi gezginlerden almaktayız. Bu araştırmacılar kent ve yapılar hakkında kısa bilgiler vermiştir.

Thomas Smith'ten bir yüzyıl sonra kenti ziyaret eden Robert Chandler (1775), Laodikeia'ya da uğramış kentin tarihçesi ve sınırlarından bahsederek, hala iyi korumuş durumda olan stadyum, odeon, hamam (gymnasium) yapıları hakkında bilgiler vererek kentin sık sık depremlerle yıkılmış olduğuna dikkat çekmiştir⁵⁰. Söz konusu zamanda kentte gördüğü plastik malzemelere değinerek, eserlerin Grek sanatının izlerini taşıdığını ve bir yapının girişindeki koltuktaki Zeno⁵¹ isminin 1705'li yıllardaki gezginler tarafından görüldüğünden bahsetmektedir⁵².

19. yy.a gelindiğinde, F. Arundell (1826) kent hakkında genel bilgiler vererek kentteki kiliselerden bahsetmiştir⁵³. Aynı zamanlar içinde Cramer, antik kaynakların ve seyyahların notlarını da bir araya toplayarak kent ve bölge coğrafyası hakkında bilgiler vermiştir⁵⁴.

William Martin Leake ise; antik kenti ziyaret eden Chandler'in, *Kapros'u Lykos*, *Lykos'u Menderes Nehri* olarak adlandırıp hata yaptığını fakat Pococke'nin, doğru şekilde tanımladığından söz etmektedir⁵⁵.

Seyyah A. Leon de Laborde (1838) kenti ziyaret ettiğinde, kentteki Kuzey Tiyatrosu ve aquadüklerin gravürlerini çizmiş ve bu yapılar hakkında genel bilgiler vermiştir⁵⁶.

⁴⁶ İbn Batuta Tanci 2004, 408.

⁴⁷ Hamilton 1984, 514–515; Buckler, Calder, 1939, x.

⁴⁸ Spon,Wheler 1679, 268.

⁴⁹ Pococke 1743–1745, 71–74.

⁵⁰ Buckler, Calder 1939, x; Chandler 1971, 178–179,182–185.

⁵¹ Laodikeia'da retorikçi, fizikçi, sofist ve eczacılıkta uzaman kimyacıların varlığı bilinmektedir. Bkz. Brewster 1993, 151, 176–177, (Appendix A). Zeno adında ünlü bir eczacı birde retorik olduğu düşünülürse, koltukta yazılı ad, bu ünlü kişilerden birine ait olabilir.

⁵² Chandler 1971, 183.

⁵³ Arundell 1975, 180–189.

⁵⁴ Cramer 1971,38–42.

⁵⁵ Leake 1976, 225.

1840'lı yıllarda Hamilton Anadolu'da yapmış olduğu geziler sırasında kente uğramış, kentin deprem sonrası durumuyla stadyum, gymnasium, tiyatro ve aquadüktler gibi ayaktaki yapılarından bahsetmiştir⁵⁷.

William Cochron'un 19. yy.da yaptığı Küçük Asya seyahatinde, bölge ve bölge kentleri hakkında bilgiler vererek, 1826 yılında Arundell'in, 1842 yılında ise Hamilton'ın kenti ziyaret ettiğini söylemektedir. Depremlerle sürekli yıkılan Laodikeia ve bölge kentlerinin tekstil ticareti ile öne çıktığını bununla birlikte Asya'daki ilk yedi kiliseden birinin burada yer alması bakımından önemli olduğundan bahsetmektedir⁵⁸.

19. yy.ın ortalarına gelindiğinde, Fransız Arkeolog Charles Texier; Phrygia'nın başkenti olarak Laodikeia'yı gösterir. Ayrıca iyi korunmuş durumda olan stadyum yapısıyla yazıtından bahsederek, kentteki gymnasium ve iki tiyatronun varlığı ile birlikte birçok yapıya ait mimari elemanlar hakkında genel bilgiler vermiş, kentteki yapıların M.S. 2-3. yy.a ait olabileceğini söylemiştir. Özellikle yapıların tamirat görmüş oldukları, mermerlerin soyularak çevredeki civar halk tarafından kentin uzun bir süre taş ocağı olarak kullanıldığından bahsetmiş, sağlam kalabilmiş olan su kemerleriyle sudaki kirecin fazlalığı nedeniyle oluşan sarkıtlara dikkat çekmiştir⁵⁹.

Sir Charles Fellows, 8 Mayıs'ta 1839 yılında gezdiği kent hakkında genel bilgiler vererek, kentteki iki adet tiyatro yapısıyla tiyatroların durumlarından bahsederek, gözlemleri aktarmıştır⁶⁰.

1895 yılının 14 Haziran'ında Frederich Sarre; kentin kuruluşuna değinmiş, 1097 yılında Selçuklu Türklerinin eline geçen kentin, Asya'daki 7 piskoposluktan biri olduğuna işaret etmiştir. Kamu yapılarının Küçük Asya'daki diğer zengin kentlerde olduğu gibi varlıklı kişilerin vakıfları olduğunu, kentteki iki tiyatro ve stadyum yapısının haricinde pek çok bilinmeyen yazıt ve heykel kaidesi gördüğünden bahsetmektedir⁶¹.

⁵⁶ Gravürler için bkz. Laborde 1838, 86-87, Pl. XXXIX.

⁵⁷ Hamilton 1842, 515-517.

⁵⁸ Cochron 1887, 242-394.

⁵⁹ Texier 2000, 278, 383-385.

⁶⁰ Fellows 1838, 280-284; Fellows 1852, 210-212.

⁶¹ Sarre 1998, 14-15.

1898 yılının sonlarına doğru Alman ekip; Carl Humann, Conrad Cichorius, Walther Judeich, Franz Winter “*Altertümer von Hierapolis*” adlı yayımlarıyla her ne kadar Hierapolis hakkında detaylı bilgiler vermişlerse de, bölgede her iki kenti de etkileyen depremlerden de bahsetmişlerdir⁶².

İlk kapsamlı araştırma ve kazıyı 1898 yılında G. Weber yapmış ve kent hakkında bilgiler vererek, kentin su sistemini detaylı olarak incelemiş ve kentin ilk planını çizmiştir⁶³.

1883–86 yıllarında bölgede araştırmalar yapan W. M. Ramsay, kent hakkında antik kaynaklar, yazıtlar ve sikkeler ışığında ayrıntılı bilgiler vererek, Weber’in çizdiği haritayı tekrar çizmiş ve Weber’in “*Asopos*” olarak adlandırdığı çayın “*Kapros*” olduğuna işaret etmektedir⁶⁴.

1918 yılında yayınladığı kitabıyla Walther A. Hawley bölgeye yaptığı ziyaretinde iki kez Goncalı’ya uğramış ve burada yaşayan halk hakkında genel bilgiler vererek, sık sık yaşanan depremlere karşın kentin kamuya ait yapılarının (tiyatro, gymnasium vs.) halen ayakta olduğuna değinmektedir. Kentin kazılar sonucunda Bergama veya Priene gibi büyük bir kent olabileceğinden bahsetmektedir⁶⁵.

20. yy.a gelindiğinde modern gezginler tarafından ilgiyle gezilen bölgede, 1939 yılında Phrygia ve Caria bölgelerini kapsayan dokümanları bir araya toplayan W. H. Buckler ve W. M. Calder, Laodikeia Antik Kenti’ndeki epigrafik bulgulardan bahsetmişlerdir⁶⁶.

G. E. Bean, 1939 ilk kez Hierapolis’i ziyaret etmiş olmasına karşın 1963 yılından sonra Laodikeia’yı görmüş olmalıdır. Çünkü kenti gezdiği sırada sadece nymphaeum’da küçük bir kazı yapılmış olduğundan bahsetmektedir. Modern bir gezgin olan Bean, kent tarihi hakkında genel bilgiler vererek yapılara değinmiştir⁶⁷.

⁶² Humann, vd., 1898, 24-25.

⁶³ Weber 1898b, 178–195; Weber 1898a, 1–13; Buckler, Calder, 1939, x.

⁶⁴ Ramsay 1895, 32–83; Buckler, Calder 1939, x.

⁶⁵ Hawley 1918, 186–191.

⁶⁶ Buckler, Calder 1939, x-xi, 1–14, Plate 1–8.

⁶⁷ Bean 2000, 265–275.

İKİNCİ BÖLÜM

LAODİKEİA YONTUCULUĞU

2.1. Lykos Vadisi Heykeltıraşlığı Genel Özellikleri ve Etkileşimler

Bugüne kadar Batı Anadolu yontuculuğuyla ilgili yapılan çalışmalar Anadolu'da Didyma, Magnesia, Ephesos, Bergama, Aphrodisias ve Tralleis gibi kazıları yapılan kentlerle sınırlıdır. Bu ekoller haricinde Perge ve Side heykeltıraşlık atölyeleri de incelenmiştir. Ancak çalışmamızı oluşturan eserlerle ilgili karşılaştırma yapabileceğimiz ekoller, Bergama ağırlıklı olmak üzere Aphrodisias, Tralleis ve Hierapolis yontuculuğudur. Bu düşünceyle genel olarak ele alacağımız üç büyük kentteki ekoller bizim eserlerimize bir anlamda ışık tutacaktır. Bu kentlerdeki kültürel gelişim ve sanatsal faaliyetler, muhakkak ki ekonomik anlamdaki refaha bağlıdır. Çünkü bir bölge ya da kentteki sanatsal faaliyetler, ekonomik ortama bağlı olarak gelişerek önem kazanır. Ayrıca yerel atölyelerle ya da dışardan çağırılan gezici yontucular tarafından yapılan eserlerin, kentin gücünü ve zenginliğini yansıtması bir anlamda sanatsal ve politik bir önem taşımaktadır.

Tralleis, Aphrodisias ve Hierapolis'e yakın olan Laodikeia'nın da en az civar kentler kadar sanatsal aktiviteleri sürdürmüş olması, ele geçen eserlerden açıkça belli olmaktadır. Bu bağlamda birbirlerine yakın olan bu dört kentteki sanatsal faaliyetlerin gelişimi ve atölyelerinin karşılıklı etkileşimleri doğal olmalıdır. Bu nedendir ki; bölgedeki yontu sanatının daha net anlaşılması ve diğer kentlerle bağlantılarının kurulabilmesi en az Laodikeia'ya kadar Tralleis, Aphrodisias ve Hierapolis kentleri içinde önem teşkil etmektedir.

Antik dönemde yontu sanatı içinde ayrı bir öneme sahip olan Tralleis'te, kentten yaklaşık 15km uzaklıkta yer alan Geboluk taş ocakları, modern yerleşimlerden uzakta oluşu nedeniyle çok iyi korunmuş durumdadır⁶⁸. Kentte bu ocaktan başka özellikle yontularda kullanılmak üzere Prokonnesos ve Dokimeion'dan ihraç edilen mermerler tercih edilmiştir⁶⁹. Tralleis Ekolü ve yontuculuğu hakkında ilk detaylı çalışma, Prof. Dr. Ramazan Özgan tarafından

---

⁶⁸ Dinç 2003, 15–16, Resim 10.

⁶⁹ Dinç 2003, 67.

gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmayla kentte bulunan heykel ve kabartmalar ışığında Tralleis Ekolü'nün özellikleri belirlenmiş olup, Tralleis kökenli olabilecek yeni eserler de tespit edilmiştir. Tralleis yontuculuğu; Helenistik ve Roma Dönemi'nde en parlak devrini yaşamış, sanatsal faaliyetlerini kesintisiz olarak sürdürmüştür. Gerek antik kaynaklar gerekse arkeolojik verilere göre yapılan çalışmada, M.Ö. II. yy.da yontuculuk ekolünün varlığı ve bu ekolün faaliyetleri kanıtlanmıştır⁷⁰. Bu güne kadar bulunan yontulardan, dönemin hem orijinal eserlerinin yapıldığı, hem de Klasik Devrin ünlü yontularının kopya edildiği belirlenmiştir.

Kentteki yontu sanatı ve faaliyetlerinin bir göstergesi olarak; Tralleis'de bulunmuş kadın torsosu ile kadın kabartmasının, Kaufmann başı ile Viyana'daki kadın başının aynı zamanda ve aynı atölyede yapılmış olduğu tespit edilmiştir⁷¹. Bu eserler kentteki mevcut atölye ve faaliyetlerini kesin olarak desteklemektedir. Tüm bunların dışında Tralleis'in ünlü heykeltıraşlarda yetiştirdiği bilinmektedir. Tralleis'in ünlü yontucularından Apollonios ve Tauriskos yaptıkları anıtsal *Dirke Grubu* ile tanınmaktadırlar⁷². Diğer taraftan Bergama Zeus Altarı'ndaki kompozisyon benzerlikleri göz önüne alınarak, Tralleis'li yontucuların Bergama Zeus Altarı'nda da çalıştıkları tespit edilmiştir⁷³. Tralleis'li yontucular hem Anadolu'da hem de Rhodos Adasında çalışmış ve bu nedenle de sanatta karşılıklı etkilenmeler yaşanmıştır⁷⁴. Tralleis yontuculuk atölyelerinin varlığı ve faaliyetlerini kesin olarak kanıtlayan deliller ise, kentte bulunmuş olan yarı işlenmiş yapıtlardır⁷⁵.

Yapılan çalışmalar, Tralleis Ekolü'nün Aphrodisias yontuculuğunun oluşumuna zemin hazırladığını göstermektedir⁷⁶. Hatta Tralleis'li yontucular o kadar önemli üne ve niteliğe sahipti ki, M.S. 1. yy.da yaşadığı kabul edilen yontucu Aphrodisios'un birçok yapıtı, diğer birçok yontucunun eserleri ile birlikte, Roma'da Palatin'deki İmparator Sarayı'nı süslemekteydi⁷⁷.

Tralleis Ekolü'nün belli başlı özellikleri, ince işçilik, düzenli matkap çalışması, eserler üzerinde kuvvetli vurgulanan ışık gölge oyununa gösterilen özenle

⁷⁰ Özgan 1995, 146.

⁷¹ Özgan 1995, 15–17, 31–33,54–59,160, TR.3, 10, 21,22, Taf. 2. 1–2, 6.1–2, 11.1–3, 13.1–2.

⁷² Dirke (Farnese Boğası) yontu grubu için bkz. Smith 2002, 111, Fig. 142.

⁷³ Özgan 1995, 145–148, Dinç 2003, 60.

⁷⁴ Özgan 1995, 151,157; Dinç 2003, 60. Detaylı bilgi için bkz. Saraçoğlu 2004b, 649–657.

⁷⁵ Özgan 1995, 104,106–107, TR. 53,60–62, Taf. 27.2, 29. 3–4.

⁷⁶ Özgan 1982, 3, 165; Dinç 2003, 61.

⁷⁷ Dinç 2003, 59.

kıvrımların içi boş boru gibi yapılarak üst üste ve yan yana sıralı biçimde işlenmesi şeklinde özetlenebilir⁷⁸. Vücudu saran elbise; ince, uzun, gergin kıvrımlar halinde işlenmiş olup, boşluklar unutulmayarak küçük, kısa ve ince yüzeysel kıvrımlarla doldurulmuştur.

Tralleis'deki sanat faaliyetleri ve plastik sanatlardaki bu yükseliş, Erken İmparatorluk Dönemi'nde de devam etmiştir. Ancak Flaviuslar Dönemi'nde sanatsal anlamda yaşanan düşüşle kent, Aphrodisias'ın gölgesinde kalarak liderliği bu kente bırakmıştır⁷⁹.

Aphrodisias heykel okulu ile ilgili ilk araştırmalar, Maria Squarciapino tarafından yapılmış sonrasında Kenan Erim tarafından Aphrodisias yontuculuğunu detaylı olarak incelenmiştir⁸⁰. Aphrodisias Kenti'nde birinci sınıf olarak nitelendirilen ve kuzeydoğusunda yer alan Salbakos Dağları'ndaki ocaklardan çıkarılan mermerlerle sanatçılar, M.Ö. 1. yy.dan başlayarak, M.S. 5. yy.ın sonuna kadar kesintisiz olarak çeşitli heykel, kabartma, portre, lahit ve dekoratif amaçlı yapılan özgün eserler üretmişlerdir⁸¹. Bu süreç içinde portrelerde görülen stil ve işçilik tutarlı şekilde devamlılık göstermektedir⁸². Aphrodisias Okulu'nun tam kuruluş tarihi bilinmemesine karşın, M.Ö. 2. yy.ın sonlarında, III. Attalos'un ölümünün ardından işsiz kalan Bergamalı sanatçıların kente gelmiş olduğu düşünülmektedir⁸³. Özellikle de Hadrian Dönemi'nde sanat zirveye ulaşmış, sanatta yaşanan bu ilerleme Aphrodisias Okulu'nun faaliyetlerine yansımıştır⁸⁴. Aphrodisias'lı yontucular Klasik, Helenistik tiplerdeki çeşitli özgün eserleri; idealize etme eğilimi, gerçekçilik ve süslemecilik şeklinde vurgulayarak karmaşık bir yaklaşım ortaya koymuşlardır⁸⁵. Ekolün genel özellikleri olarak bu bahsettiğimiz eğilim; vücutların parlamasında, vücut ayrıntılarının belirgin işlenmesinde, elbiselerin biçiminde, ışık-gölge etkisinin ağırlıklı olarak vurgulanmasına yansiyarak

⁷⁸ Özgan 1982, 38–39, Res. 24–25.

⁷⁹ Özgan 1982, 166.

⁸⁰ Bkz. Squarciapino 1943; Erim 1978, 1077–1084.

⁸¹ Erim 1986, 135; Erim 1997, 11, 14, 69–70, 74,76. Mermer ocakları hakkında detaylı bilgi için Rockwell 1996, 81–103.

⁸² Erim 1990b, 153.

⁸³ Erim 1978, 1080; Erim 1986, 136; Erim 1997, 70.

⁸⁴ Aristeas ve Papias, İmparatorun Tivoli'deki villası için kentaur yontuları yapmıştır. Erim 1978, 1078; Kleiner 1992, 245–246, 261.

⁸⁵ Erim 1986, 133; Erim 1997, 76. Tiyatronun sahne binasında bulunan Demos yontusu tunik üzerine himation giyimli olup, sandallarıyla Grek izlerini taşımaktadır ve M.S. 1. yy.a tarihlenir. Erim, Smith 1991, 74, Fig.8.

Barok Stil ile bütünleşmiştir⁸⁶. Eserlerdeki patetik ifadeler ve özenle işlenmiş barok temalar⁸⁷, olasılıkla Bergamalı sanatçılar nedeniyle Bergama Sanatını anımsatmaktadır. Özellikle de mitolojik kabartmalarda⁸⁸ rahatlıkla izleyebildiğimiz Barok ve Klasistik üslubun iç içe geçmesiyle patetik ifadenin vurgulanması, Aphrodisias Okulu'nun Helenistik eğilimini göstermektedir. Klasistik üslubun ise en güzel etkisini Polykleitos stilinden ilham alınarak yapılan Tiyatro sahnesinde bulunan genç atlet başında görmek mümkündür⁸⁹. Bu ekolün diğer özelliklerinden biri de; ihraç veya dekorasyon amaçlı küçük ebatlarda yapılmış Helenistik rokoko stili olarak adlandırılan eserlerdir⁹⁰. Bu eserlerin yüzeyi cilalanarak parlak ve canlı işlenmiş, zaman zaman da farklı renkte mermerler kullanılarak çok renklilik ön plana çıkarılmıştır⁹¹.

Aphrodisias atölyesi sadece tanrı, tanrıça heykelleri, filozoflar, üst düzey yöneticilerin heykelleri ve portreleriyle sınırlı kalmamıştır. Yontucular yaptıkları özgün mimari dekorasyon öğeleriyle sanata farklı bir anlayış getirmişlerdir. Binaların dış cephe süslemesinde kullanılan belli başlı mimari elemanların yapımında; akanthus yaprakları içinden çıkan insan ve hayvan figürleriyle betimlenmiş sütunlar, duvar kaplamaları, başlıklar, panel büstler, mitolojik konuları anlatan kabartmalar, barok üslupla bütünleşerek farklı ve çarpıcı bir tarzı yansıtmaktadır⁹². Farklı bir anlayışla çalışan ustalar; sadece Aphrodisias ve yakın çevrede değil, Roma, hatta Kuzey Afrika'ya kadar gitmiş, Leptis Magna'daki Septimius Severus Formu'nda

⁸⁶ Erim 1997, 76. Polykleitos (M.Ö. 460–420) ile detaylı işlenmeye başlanan; adalelerin belirgin olarak yapılışı, damarların, sinirlerin gösterilmesi ve kontropost duruş, Aphrodisias heykeltıraşlık okulunda da görülmektedir. Aphrodisias Okulu hakkında daha detaylı bilgi için bkz. Squarciapino 1943; Beard, Henderson 2001, 189–192.

⁸⁷ Erim 1978, 1081, Pl. 336.6–7; Erim 1986, 141–143; Kleiner 1992, 158–161, Fig. 133; Erim 1997, 52–64, Res.73–92. Barok geleneğinin etkisini, Leda ve kuğu, Nike yontuları, akroterlerle Sebasteion kabartmalarında görmek mümkündür. Bergama sanatının gelişimi hakkında detaylı bilgi için bkz. İnan 1965, 13; Marszal 1998, 117–127; Beard, Henderson 2001,158–160.

⁸⁸ Agora kapısı üzerindeki mitolojik rölyeflerde ki Helenistik eğilimin yansımaları hakkındaki detaylı bilgi için bkz. Bellefonds 1996, 174–186, Fig. 1–9. 1904 yılında Gaudin tarafından bulunan Gigantomakhia frizi için bkz. Erim 1978, 1083, Pl. 339.19.

⁸⁹ Erim 1978, 1083; Erim 1986, 143; Erim, Smith 1991, 72, 74, Fig. 7.

⁹⁰ Erim 1986, 143–145, 148–149. Bu stil, Aphrodisias heykeltıraşlığının çok yönlülüğünü ortaya koymaktadır. Hadrian Hamamı'ndan bulunan çocuk Herakles'in yılanlarla mücadelesi ve Spinario olarak adlandırılan grup, Aphrodisias Okulu'nun Klasistik üslubun içinde eritilmiş Helenistik rokoko tarzındaki eserlerinden birkaçıdır.

⁹¹ Erim 1986, 146. Aphrodisias Okulu'nun yaratıcılığı en iyi Zeus'un boğa kılığında Europa'yı kaçırma sahnesinde görülür. Europa beyaz, boğa ise mavi renkte mermerden işlenmiştir. Böylelikle de polikromi ile ışık-gölge kontrastı sağlanmıştır. Tiberius Portiko'sunda bulunan mavi mermerden at yontusunda da aynı etki hakimdir. Bkz. Erim 1972, 59, Fig. 40; Erim 1978, 1083, Pl. 340.20.

⁹² Mimari dekorasyonla figürlerin bütünleştirildiği bu temalar, Hadrian Hamamı'nda bulunmuş olan dekoratif tarzda yapılmış plaster sütun ve konsollara yansımıştır. Bkz. Mendel 1914, 185–189, no: 494–496; Squarciapino 1943, 87–93, Tav. L, XX, XIX-XXI; Vermule 1968, 53–58, 19a–22; Erim 1978,1082–1083, Pl. 339. 18; Erim 1986, 141, Erim 1997, 8, 76, Res. 3.

çalışarak hünelerini göstermişlerdir⁹³. Bu, antik dönemde okulun ve yontucuların ulaştığı düzeyi göstermesi bakımından önemlidir. Kazılarda heykel taslaklarının bulunması, Aphrodisias'lı yontuculara olan talebi ve buna bağlı seri üretimleri yansıtmaktadır⁹⁴. Roma'da ve aynı zamanda kazılarda açığa çıkarılan heykel ve parçaların üzerinde “*Aphrodisias'lı*” sıfatını kullanan otuzdan fazla heykeltıraşın imzası tespit edilmekle birlikte sayı her geçen yıl artmaktadır⁹⁵. Söz konusu ekolün en erken çalışmalarından biri “*Zoilos*” frizidir⁹⁶. Zengin panolarla süslü, kaliteli ve görkemli kompozisyon, Aphrodisias'ı yücelten alegorik anlatımla bezelidir⁹⁷. Atölyenin kesintisiz devam eden faaliyetlerinin bir diğer kanıtı ise, başyapıt olma özelliğini koruyan M.S. Geç 5. yy.a tarihlenen Flavius Palmatus portresidir⁹⁸.

Tondo büstler ve lahitler; Aphrodisias Okulu'nun icadı olmamasına karşın okulun etkili aynı zamanda önemli diğer çalışmalarındandır⁹⁹. Kalkan portreleri, Akdeniz havzası, Roma ve Mısır'da, M.Ö. 4. yy.dan itibaren mezar armağanı olarak kullanılmıştır¹⁰⁰. Roma İmparatorluk Dönemi'nde dinsel etkilerin yanı sıra mekânlarda dekoratif olarak da yaygın olarak kullanım görmüştür. Aphrodisias'ta ev içindeki kullanımlarından başka yapılarda dekoratif amaçlı olarak da tercih edilmiştir¹⁰¹. Aphrodisias'lı sanatçıların adapte ettiği ve portreciliğin devamı olarak görebileceğimiz tondo büstler, Geç Antik Çağ stil özelliklerinin yanı sıra Helenistik Barok etkinin de özelliklerini taşımaktadır¹⁰². Bu portreler, M.S. 5. yy.da bile okulun yaratıcılığının ve ulaştığı düzeyin önemli bir göstergesidir.

Aphrodisias Nekropolü için önemli bir yeri olan girlandlı lahitler, kaliteli işçilikleriyle göze çarpmaktadır. Çok sayıda bulunan ve çevre kentlerde de

⁹³ Squarciapino 1943, 80–96, Tav. S, T, V, XXVI–XXVIII, XXIX; Vermule 1968, 53–54; Erim 1986, 136; Kleiner 1992, 340–343, Pl. 307–311.

⁹⁴ Erim 1997, 76. Artemis Versailles, Satyr-çocuk Dionysos ve atlet yontusu için bkz. Erim 1978, 1081, Pl. 337. Kazılarda bulunmuş diğer yarım bırakılmış yontular için bkz. Rockwell 1991, 127–143, Fig. 7–23.

⁹⁵ Erim 1997, 76. Odeon'un arkasında M.S. 3. yy.a tarihlenen Claudia Antonia Tatiana'nın portre heykeli üzerinde Zenon oğlu Alexander'in imzası yer almaktadır. Erim 1997, Res.138. Kazılar sonucunda yeni eklenen heykeltıraş imzaları için bkz. Erim 1978, 1078; Erim 1986, 135.

⁹⁶ Erim 1986, 137–139; Erim 1997, 79–82, Res. 114–116. Son yıllardaki çalışmalarda, J. Casar?, Augustus başı, Domitian yontusu ve Cladisular Dönemi'ne tarihlenen portreler açığa çıkarılmıştır. Bkz. İnan, Rosenbaum 1966, 171–172, Pl. CXXVI, İnan, Rosenbaum 1979, 61–61, 89–91, 202–206, Taf. 5.3–4, 30. 2, 32, 129–133, no: 173–179; Erim 1990, 153, Fig. 1–2; Erim, Smith 1991, 82, Fig.10; Erim 1997, 11, Res.9.

⁹⁷ Zoilos frizleri hakkında detaylı bilgi için bkz. Smith 1993.

⁹⁸ Erim 1986, 138–139; Erim 1997, Res.117.

⁹⁹ Erim 1986, 148–149.

¹⁰⁰ Cevizoğlu 1995, 3.

¹⁰¹ Erim 1986, 148.

¹⁰² Tondo büstlerle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Cevizoğlu 1995.

örneklerine rastladığımız girlandlı lahitlerde, Aphrodisias Okulu'na özgü olarak ön yüzde üç, yan yüzlerde bir ya da iki girland yer alır. Dolgun işlenen girlandlar, çoğunlukla üzüm salkımlarıyla süslüdür. Girlandların üst bölümlerindeki kavisler içinde; büstler, Gorgo başları, mitolojik konular veya tanrı-tanrıça kabartmaları işlenmiştir¹⁰³. Aphrodisias için belirleyici diğer bir özellik ise, bazı örneklerde girland taşıyıcısı olarak Eros ve Nike'lerden farklı olarak kesik sütun veya duvar ayağının kullanılmış olmasıdır¹⁰⁴. Hatta bazı örneklerde ortada yer alan girlandın yerine tabula ansata işlenmiştir¹⁰⁵. Bu tip lahitler, beğenilerek Hierapolis Nekropolü'nde de yaygın olarak kullanılmış olup, Aphrodisias etkilerini yansıtmaktadır. Sütunlu¹⁰⁶ ve frizli lahitler¹⁰⁷ çok farklı tipte işlenmiş olmasının aksine, sayıca fazla değildir. Bunlar Antoninler Dönemi'ne tarihlenmektedirler¹⁰⁸.

Laodikeia'ya komşu kent Hierapolis'in heykeltıraşlığı detaylı çalışılmamıştır. Bölgenin yerel taşı olan, termal su kaynaklarından dolayı antik kent ve çevresinde çok bulunan traverten, kentin nekropol alanlarıyla diğer yapıların inşasında kullanılmıştır¹⁰⁹. Traverten ocakları¹¹⁰, kentin yakınlarında yer almakta olup, bunların ocaklardan çıkarılması, işlenmesinin kolaylığı ve ekonomik oluşu nedeniyle kentteki mimari yapılarda ana inşa malzemesi olarak kullanılmıştır. Kabartma, heykel ve lahit yapımı için kullanılan mermer, kente üç farklı noktadan sağlanmaktaydı. Bu ocaklardan biri kentin Kuzey Nekropolü'nün 800m kadar kuzeydoğusunda Gökdere Vadisi içinde Güzelpınar Köyü¹¹¹ civarında yer almaktadır. Birkaç mezar yazıtından Hierapolis'in 20km kuzeydoğusundaki yer alan Gözler Kasabası yakınlarındaki Thiounta¹¹² mermerlerinin de kentte kullanıldığı anlaşılmıştır. Hierapolis'te Thiounta'dan gelen mermerlerin kullanıldığından Ramsay

¹⁰³ Koch, Sichtermann 1982, 528, no: 516–517. Aphrodisias lahitleri için bkz. Asgari 1977, 345–349, Abb.33–35; Koch, Sichtermann 1982, 527–531, no: 517–521; Işık 1992, Abb.2.II, 3.1.4.1,8.

¹⁰⁴ Koch 2001, 250.

¹⁰⁵ Asgari 1977, 345, Abb. 34; Koch, Sichtermann 1982, 495–496, Abb.16.2b.

¹⁰⁶ Koch, Sichtermann 1982, 529, no: 521; Erim 1990a, 34, Fig. 36–37.

¹⁰⁷ Waelkens 1982,49–50, Taf.13. 4; Koch, Sichtermann 1982, 529, no: 519–520.

¹⁰⁸ Koch 2001, 252–253. Antoninler Dönemi sanat anlayışı için bkz. Vermule 1968, 266–297.

¹⁰⁹ Sadece traverten değil, mermer frizli, sütunlu ve girlandlı lahitlerde kentte yaygın olarak kullanılmıştır. Kentteki lahitler hakkında geniş bilgi için bkz. Koch, Sichtermann 1982, 531–535; Şimşek 1997.

¹¹⁰ Kuzey, güney ve doğu nekropol alanları içinde yer alan traverten ocakları için bkz. Şimşek 1997, 9, Res. 307

¹¹¹ Bejor 1991, 89.

¹¹² Malay 1992, 163–164. Thiounta ocaklarında mermer, orta-iri grenli olup, renkli damarlı ve onix mermerlerde bu ocaklardan çıkarılmaktaydı. Şimşek 1997, 9.

da bahsetmektedir¹¹³. Son olarak ise kente Afyon yakınlarındaki Dokimeion ve Synnades'ten de kaliteli mermerlerin getirildiği epigrafik bulgularla tespit edilmiştir¹¹⁴. Kentteki yerel heykeltıraşlık atölyesinin varlığı ise Bejor tarafından taslak halde bulunmuş mermer başa dayandırılmaktadır¹¹⁵. Ayrıca çeşitli yontu ve portrelerin yapımında yazıtlardan da yola çıkarak, yontuculuk geleneğinin devamlılık göstermesi yerel çalışmaların bir kanıtı sayılmaktadır¹¹⁶. Kentte atölyenin varlığını destekleyen bir diğer sebep ise, çeşitli tip ve nitelikteki mermerlerin çıkarıldığı çok sayıdaki ocağa kentin yakınlığıyla bağlantılı olmalıdır. Tüm bunların haricinde Hierapolis'li bir heykeltıraşın “*Neikom[ak]os*” olarak adının yer aldığı iki heykel¹¹⁷ ile Apollon Kutsal Alanı Temenosu içindeki epigrafik bulgularla desteklenen Affias¹¹⁸, rahip heykeli¹¹⁹ ve tiyatrodaki bulunan Flavius'un eşinin portresi¹²⁰ yerel atölyelerin ürünleri olarak düşünülmektedir. Eserlerin stil özellikleri merkezlerin karşılıklı etkileşim içerisinde olduğunu göstermektedir.

Hierapolis heykeltıraşlığı, gerek bağımsız heykelerde gerekse mimariye bağlı kabartmalarda kaliteli bir işçilik göstermektedir. Roma Dönemi'ne tarihlenen eserler üzerinde Klasik ve Helenistik Dönem etkileri ustaca kullanmıştır. Özellikle de bu etki, tiyatro kabartmalarında kendini göstermektedir. Hierapolis Tiyatrosu sahne kabartmaları İmparator Septimius Severus ailesine ve kentin baş tanrısı Apollon'a ithaf edilerek¹²¹, Asya Prokonsülü Q. Tineius Sacerdos'un zamanında (İ.S. 206–208) bitirilmiştir¹²². Hierapolis sahne kabartmaları Side, Perge ve Nysa tiyatrolarında

¹¹³ Ramsay 1960, 145. Hierapolis'te bulunan bir mezar yazıtında “Thiountini Sandukası” tabiri yer almaktadır. Ramsay 1960,484. Ferrero'da bazı lahitlerin yapımında bu mermerlerin kullanıldığını söz etmektedir. Ferrero 1993,178.

¹¹⁴ Magie 1950, 50, no: 96; Bejor 1991, 89; Ferrero 1993, 178. Tiyatro sahnesinde bulunan yazıt, heykeltıraşlık süslemelerinin bir kısmının Dokimeion mermerinden yapıldığı ve finansında koyu kırmızı yün boyacılar tarafından karşılandığından söz etmektedir. D'Andria, Ritti 1985, 200; D'Andria 2003, 149. Mermer lahit örneklerinin birçoğu Dokimeion'dan getirilmiştir. Ancak Bejor, epigrafik buluntular ışığında Dokimeion mermerinin kentte kullanıldığından ancak bezemenin oradaki ustalar tarafından yapılmayıp, sadece malzemenin kökenin Dokimeion'dan geldiğine işaret eder. Bejor 1991, 91. Cladius Thalamos'un mezarındaki yazıt mermerin Dokimeion'dan geldiğini yazmaktadır. Bkz. Şimşek 1997,85, 128, Res. 297–299, Kat.77.

¹¹⁵ Bejor 1991,72–73, 90, Tav.38, no:36; Ferrero 1993, 178; D'Andria 2003, Res. 208.

¹¹⁶ Bejor 1991, 54–56,75–76, 90, Tav. 29–30, 40.2, no: 25–26, 39. Bejor'a göre; birçok eser Menderes Vadisi'ndeki yontulardan farklı özellikler göstermektedir ve bunlar Aphrodisias Okulu'na bağlı sanatçılardan etkilenen yerel ustalar tarafından yapılmıştır. Bkz. Bejor 1991, 90.

¹¹⁷ Bejor 1991, 56–58, 95, Tav. 31, 32,33.1, no: 27–28. Apollon Kitharados yontusu üzerindeki diğer bir heykeltıraş ismi için bkz. Bejor 1991, 6–8, Tav. 4.1–3.

¹¹⁸ Bejor 1991, 54–55, 95, Tav. 29, no: 25.

¹¹⁹ Bejor 1991, 55–56, 95, Tav. 30, no: 26.

¹²⁰ Bejor 1991, 32–34, 95, Tav. 21, no: 18.

¹²¹ D'Andria 2003, 147–149.

¹²² D'Andria, Ritti 1985, 197; Ferrero 1993, 145–156, 179.

olduğu gibi sadece Dionysos mitosundan oluşmamaktadır. Apollon, Artemis, Hades gibi tanrılar yanında siyasi ve dini konular yerel kültürlerle de bağlantılı olarak işlenmiştir¹²³. Sahne kabartmalarında; Marsyas, Niobid'ler, Apollon ve Adonis panolarının kaliteli işçiliğine karşın, diğer panolarda zaman zaman vücutların acemice yapılarak doğal kompozisyondan uzak betimlemelerin yer alması, kabartmaların yönetici bir ustanın eşliğinde, farklı kişiler tarafından iş bölümü yapılarak tamamlandığını göstermektedir¹²⁴. Apollon'un doğum sahnesinin işlendiği panoda, Leto'nun¹²⁵ vücuda yapışan elbisesinin ıslak görünümlü yapısı, Klasik Dönem'in Zengin Stil özelliklerini yansıtmaktadır. Marsyas'ın cezalandırılması¹²⁶ sahnesi yerel bir mitos olup, kabartma üzerinde Helenistik ve Roma Dönemi etkilerini görmek mümkündür¹²⁷. Orijinali ile benzer kompozisyonda olan bu kabartma, eseri yapan ustanın bu orijinal örneği görmüş olabileceğini akla getirmektedir¹²⁸. Ayrıca eser yapıldığı dönem için kaliteli bir işçilik göstermektedir. Yine Tiyatro kabartmalarındaki Artemis ve Apollon'un çocukluklarını gösteren panolarda (siklus), Zeus tahtına oturur şekilde betimlenmiştir¹²⁹. Tahtında oturduğu elinde tuttuğu asasıyla Pheidias'ın, Olympia Zeus Tapınağı için yaptığı, kült heykelinin bir kopyası gibidir¹³⁰. Tanrı, duruşu ve sık manto kıvrımlarıyla Klasik Dönem özellikleri göstermekle birlikte elbisenin metalik kıvrımların birbirinden derin kanallarla ayrılarak yapay işlenmesi bakımından Roma Dönemi ve daha çokta Bölgesel özelliklerin izlerini taşımaktadır.

Kentte Aphrodisias'ta olduğu gibi mimari süsleme unsurlarına da önem verilmiştir. Çoğunluğu Agorada bulunan figürlü mimari parçalar, Hierapolis heykeltıraşlığının zenginliğini yansıtmaktadır. Agora'nın doğu tarafındaki Stoa-Bazilika'nın giriş bölümünde yer alan plasterler, akanthus yaprakları arasından çıkan

¹²³ Bejor 1991, 43.

¹²⁴ D'Andria, Ritti 1985, 188.

¹²⁵ D'Andria, Ritti 1985, 24–29, Tav. 10.1; D'Andria 2003, 161, 171, Res. 142a.2.

¹²⁶ D'Andria, Ritti 1985, 49–66, Tav. 16–18, Fig. 3.

¹²⁷ Bejor 1991, 96.

¹²⁸ D'Andria, Ritti 1985, 198.

¹²⁹ D'Andria, Ritti 1985, 21–23, 105–110, Tav. 9, 30, Fig. 2; Ferrero 1993, 150; D'Andria 2003, 161, 171, Res. 142a.1, 150a.2.

¹³⁰ M.S. 133'e tarihlenen Elis sikkesi ve 5. yy. a tarihlenen Attik kırmızı figür çan krater üzerindeki Olympia Zeus kült heykeli için bkz. Stewart 1990, 159–160, Fig. 372–374.

Eros ve girland betimlemeleriyle süslü Korint başlıkları üzerinde barok etki dikkat çekicidir¹³¹.

Genel olarak kabartmalarda yüz detaylarının gerçekçi işlenişi, saçların canlı ve hareketli yapısında, Helenistik Dönem'in barok etkilerini görmek mümkündür. Bu eserleri yapan ustalar; Helenistik Dönem'in özelliklerini iyi bilmesi ve uygulamasının yanında olasılıkla pek çok orijinal Helenistik eseri de görmüş olmalıdır.

Hierapolis yontularında, hem Klasik Dönem'in zarif yapısı ve ideal güzelliği, hem de Helenistik Dönem'in özellikleri görülebilmektedir. Yontularda fizyonomik özelliklerinin verilişinde, saçların işlenişinde Helenistik Dönem'in canlı, gerçekçi yapısını, giysilerde ise, Klasik Dönem'in zengin kıvrımlarını görmek mümkündür. Bu yolla eserlere etkileyici bir görünüm kazandırmışlardır. Bu özellikleri Hades yontusunda görmek mümkündür¹³². Figürün saç ve sakalının kabarık, canlı yapısı Helenistik Dönem eserlerinde gördüğümüz barok ifadeyi hatırlatmaktadır. Helenistik Dönem'in sade kıvrımları yerine, Klasik Dönem'in sık ve derin kanallı zengin kıvrımlarını kullanan ustalar bu sayede esere hareket katmayı başarmıştır. Gerek Leto¹³³, gerekse tiyatrodaki kadın heykellerinde¹³⁴, elbisenin göğüs altından bağlanarak üst bölümün kısa, alt bölümün ise uzun gösterilmesi, kalçanın harekete bağlı olarak dışa taşkın işlenişi, elbisenin yer yer vücuda yapışarak hatların belirgin olarak gösterilmesi, eserler üzerinde Klasik (M.Ö. 4.yy.) ve Geç Helenistik Dönem etkisini bariz olarak yansıtmaktadır. Ancak kıvrımların verilişindeki metalik etki ve matkapla açılan derin kanallı kıvrımlar, kentteki Klasistik etkinin Roma Dönemi içindeki uyarlaması olduğunu açıkça göstermektedir. Bu biçimler, eserlerin yapıldıkları dönemin sanat etkilerine bağlı olarak gelişmiştir ve Hierapolis'in döneminin sanat özelliklerini takip eden ve uygulayan bir kent olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Genel olarak kentteki stil, Klasik öğelerin

¹³¹ D'Andria 2003, 98, 100, Res. 80–87; Ferrero 1993, 157–160, 179. Stoa bazilika'daki başlıklarda işlenen sphenks ve boğaları boğazlayan aslan figürlerinde, Bergama Barok stilin etkileri göze çarpmaktadır. Boğaların aslanların saldırısıyla yere yıkılmaları tam işlenmemiş olmasına rağmen bacakların ve başın verilmesinde gerçekçi bir ifade mevcuttur. Yeleler, birbirinden ayrı, kabarık ve hareketli işlenmiş olup, bu sayede ışık-gölge kontrastı sağlanmıştır. Aslanın boğanın başını ısırırken burnu üzerinde ve gözlerinin arasında oluşan kırışıklıklarda gerçekçi şekilde vurgulanmıştır. Sphenks betimlemelerinde ise, saç ve yüz detayların işlenişinde aynı etkiyi görmek mümkündür.

¹³² Bejor 1991, 3–6, Tav.2–3; Ferrero 1993, 179, D'Andria 2003, Res. 207.

¹³³ D'Andria 2003, Res. 205.

¹³⁴ Bejor 1991, 26–27, Tav.17, no: 14.

yalınlığının ve uyumunun, Helenistik etki ile bütünleştiği diğer önemli heykel okullarının etkilerinin içinde yoğrulduğu sanat anlayışıdır¹³⁵.

Daha önceki bölümlerde bahsettiğimiz gibi Laodikeia'daki heykeltıraşlık buluntularının bir kısmı ilk kez toplu halde çalışılmaktadır. Kentin mermer ocakları hakkında detaylı bilgi edinebilmek üzere 2005 yılında kazı ekibi, Laodikeia'ya 18km uzaklıktaki Domuz Deresi Mevkii'nde araştırma yapmıştır. Buradaki araştırmalarda mevcut mermer parçalarının Laodikeia'daki mimari blok, kabartma ve heykel buluntularıyla benzer olduğu saptanmıştır. Yapılan çalışmada, kesilerek yarım bırakılmış (sütun, lahit taslağı vb.) parçalar tespit edilmiştir. Bu bağlamda da kentin mermer ihtiyacının bir bölümü buradaki ocaklardan diğer bölümleri ise olasılıkla Dokimeion ve Hierapolis yakınlarındaki Thiounta ocaklarından karşılanıyor olmalıydı.

2002 yılından bu yana kentte yapılan kazı çalışmaları sonunda bulunan heykeltıraşlık malzemeler; Helenistik Dönem'den Erken Bizans Dönemi'ne kadar üretim yapan yerel atölyelerin varlığını güçlendirmiştir. Devam eden kazılarda her geçen gün yeni ve çeşitli eserlerin bulunuşuyla birlikte, 2004 yılında bulunan taslak baş, yerel üretimin en önemli kanıtlarından biridir¹³⁶. L. Kahil tarafından, Caracalla Nymphaeum'unda bulunan heykeller ve İsis rahibesi yontusu üzerinde yaptığı incelemeler doğrultusunda, bölgesel bir okulun varlığı daha önce ileri sürülmüştür¹³⁷. Kahil'e göre bu okul, Aphrodisias Okulu'nun üretiminden bağımsız eserler ortaya koyabilmektedir. Daha sonra ise C. Şimşek tarafından lahit üretimi yapan yerel atölye önerilmiştir¹³⁸. Laodikeia'da Aleksandros'un oğlu Aleksandros'un ithaf yazıtında, taş ocaklarında ve seyyar olarak değişik yerlerde çalışan bir heykeltıraş olduğu belgelenmiştir¹³⁹. Bu anlamda da ustalar tarafından eğitilen “seyyar” sanatçılar, daha sonra başka yerlerde çalışmak üzere çeşitli kentlere gitmiş olmalıdırlar. Bunun haricinde kentte M.Ö. 1. yy.da yaşamış, Charinos isimli bir heykeltıraşın varlığından da söz edilmektedir¹⁴⁰.

¹³⁵ D'Andria, Ritti 1985, 199.

¹³⁶ Şimşek 2005b, 446.

¹³⁷ Kahil 1963, 187, Bejor 1991, 95–96.

¹³⁸ Şimşek 1998, 17–18. 2004 yılındaki kabartmalı friz bloğu ile bu görüş desteklenmiştir. Şimşek 2005b, 433–446, Res.1–10.

¹³⁹ Bejor 1991, 93.

¹⁴⁰ Brewster 1993, 151, 176 (Appendix A).

Çalışmamızın kapsamında olmayan 2005 yılında bulunan bazı heykel ve baş parçalarının birinci sınıf işçiliği, Klasik Dönem'in ünlü eserlerinin Roma Dönemi kopyalarının varlığı Laodikeia'da, Aphrodisias Okulu'ndan bağımsız çalışan lokal ama bir o kadar da kaliteli işçiliğe sahip okulun varlığına işaret etmektedir. Bununla birlikte bir sonraki bölümde detaylı olarak işlediğimiz tavan kasetleri ve Eros kabartmalı paneller de lokal bir atölyenin varlığını desteklemektedir. Bu kabartmalı paneller, Hierapolis'te olduğu gibi Aphrodisias Okulu etkisindedir.

Laodikeia'da ele geçen heykel ve kabartmalarda, Klasik, Helenistik etkiler bariz olmakla birlikte, elbiselerde çizgisel tasarımların ön plana çıktığı, matkabın derin ve geniş kullanımıyla ışık-gölge etkisinin verildiği görülmektedir¹⁴¹. Bu haliyle de elbise kıvrımlarındaki derin matkap kullanımı, Laodikeia yontuculuğunda kaynağı Bergama Ekolü'ne dayanan Aphrodisias Okulu'nun bir etkisidir¹⁴².

Yukarıda anlattığımız Roma Dönemi'nde Klasik ve Helenistik etkinin birbiri içinde eridiği bu sanat anlayışı, sadece Lykos Vadisi içindeki kentler de değil, Laodikeia'ya yakın merkezlerden bir diğeri olan Nysa'daki Tiyatro kabartmalarında da görmek mümkündür¹⁴³. 2003 yılında Septimius Severus Nymphaeum'unda bulunan kabartmalı friz bloğundaki politik ve propaganda nitelikli betimlemede figürlerin ifadesi, Nysa Tiyatro kabartmalarıyla benzer özellikte olup, stil ve işçilik yönünden bakıldığında, Hierapolis Tiyatro kabartmalarından daha plastik ve etkileyicidir¹⁴⁴. Kentte, çok çeşitli örnekleri bulunan mimari dekorasyon öğelerinden Korinth düzeninde yapılan figürlü başlıklar çoğunluğu oluşturmaktadır¹⁴⁵. Bu tip başlıklar, Hierapolis Agorası'nda bulunan ağırlıklı olarak İon ve Korinth düzenindeki başlıklarda görülmektedir¹⁴⁶. Laodikeia ve Hierapolis'te yaygın olarak görülen

¹⁴¹ Şimşek 2005b, 445.

¹⁴² Kahil 1969, 187–226, Pl. LXI-LXXII.

¹⁴³ Tiyatro kabartmaları Antoninler Dönemi'ne tarihlenmektedir. Sezer vd. 1989, 307–311, Res. 1a–26; İdil 1999, 41–50, Res. 21–36.

¹⁴⁴ Şimşek 2005b, 446, Res. 1–10. Karşılaştırma için bkz. D'Andria, Ritti 1985.

¹⁴⁵ Bergama Barok üslubunda yapılan figürlü başlıklar, Lykos Vadisi'nde Laodikeia ve Hierapolis'te M.S. 2–3. yy. da yaygın olarak kullanılmıştır. Bkz. Kahil 1969, 210–213, Pl. LXXXIV-LXXXVIII; Sperti 2000, 46–47, Fig. 14–16; Şimşek, Tarhan 2005, 104–105, Res. 3–5, Kat. 1.

¹⁴⁶ D'Andria 1987c, 56; Ferrero 1993, 158–160; D'Andria 2001, 106–107, Fig. 4–14, 4–15; D'Andria 2003, 98–100, Res. 80, 82–85, 87.

Aphrodisias Okulu'nun dekoratif öğeleri, farklı biçim ve stillerde uygulanmış gibi gözükse de genel olarak Anadolu Barok üslubu ile paralellik göstermektedir¹⁴⁷.

Hierapolis ile Laodikeia'nın yakın oluşları, her iki kentte de yontu okullarının varlığı ve benzerlikler akla bazı sorular getirmektedir. Her iki kentte çalışan ustalar Kahil¹⁴⁸'in de dediği gibi bölgesel bir okuldan dağılan şubelerden mi oluşmaktadır, yoksa her iki kentte de ayrı okul mu mevcuttur. Bu sorunun tespitinin tam olarak yapılabilmesi için her iki kentteki malzemenin detaylı olarak incelenmesi gerekmektedir. Hierapolis'te sadece tiyatro kabartmaları detaylı olarak incelenmiş, diğer heykel ve kabartmalar detaylı çalışılmamıştır. Bu nedenle bizim çalışmamızdaki eserlerle bu soruyu yanıtlamak tek başına yetersiz kalmaktadır.

---

¹⁴⁷ D'Andria 2001, 106; Şimşek, Tarhan 2005, 104. Aphrodisias'taki Hadrian Hamamı'ndaki dekoratif örnekleri için bkz. Erım 1986, 95–105.

¹⁴⁸ Kahil 1963, 187; Bejor 1991, 95–96.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.1. 2002–2003 Yılı Kazılarında Bulunan Kabartmaların Değerlendirilmesi

Çalışmamızda yer alan parçaların büyük çoğunluğu mimariye bağlı olarak yapılmış kabartmalardır. Mimari süslemelerin bir parçası olan üzerindeki kabartmaların hemen hemen hepsi depremler ya da Geç Antik Çağ ve sonrasında büyük tahribatlar nedeniyle parçalanarak, yoğun deformasyona uğramıştır. İncelediğimiz eserlerin bir bölümü Geç Antik Çağ'da devşirme malzeme olarak kullanılmıştır.

Kabartmaların büyük bir kısmı, 2002–2003 yıllarında çalışmalarımızı yoğunlaştırdığımız Septimius Severus Çeşmesi (A Nymphaeum) ile Suriye Caddesi'nde (Sütunlu Ana Cadde) bulunmuştur (Plan 1). Septimius Severus Çeşmesi'nde, ele geçen mimari ve kabartma buluntularına bakıldığında, bunların birçoğunun ikinci, hatta üçüncü kez kullanılmış olduğunu tespit edilebilmektedir. Sürekli yaşanan yıkıcı depremler, Geç Antik Çağ düzenlemeleri ve günümüzde kentin etrafında kurulan köylerde yaşayan halkın tahribatı kentte yoğun bir şekilde görülebilmektedir. Tüm bu tahribatlara rağmen, ele geçen eserlerin ışığında kentte atölyelerin varlığını gösteren verilerle karşılaşmıştır.

Bu bölümde daha öncede bölge yontuculuğunda kısaca bahsettiğimiz özelliklerden de yola çıkarak, kataloglarını çıkardığımız kabartmaların stil kritiği, sikkeler ve bazı tarihi olaylarla bağlantıları üzerinde durularak tarihlendirilmeleri yapılacaktır.

KN.1 (Resim1) yer alan baş, en erken tarihli olduğunu düşündüğümüz eserlerden biridir. Figür, kemikli yüz hatlarına sahip olup, elmacık kemikleri çıkık olarak işlenmiştir. Genel olarak figürün yüz fizyonomisi belirgindir. Figürün başında yer alan başlığın bir benzerini İskender Lahdi'nde betimlenen Pers'li figürlerinde de görmek mümkündür¹⁴⁹. Bu nedenle figür olasılıkla bir Persli'yi ya da Doğulu bir savaşçıyı betimlemektedir. Kaşların kalın ve yanlarının sarkık oluşu, gözlerin derine çekilmesiyle oluşturulan patetik ifadenin bakışlarla vurgulanması, dudakların etli,

¹⁴⁹ Hamdy Bey, Reinach 1892, Planche XXV-XXXVII; Bieber 1955, Fig.250–251; Havelock 1981, 150–152; Messerschmidt 1989, 71–80, Taf.26; Stewart 1990, 193, Fig. 588–593; Boardman 1995, Fig. 228.1–3.

kalın ve kapalı işlenişle eser, Helenistik karakter yansıtmaktadır. Eser üzerinde matkap kullanılmamış olup, göz çevresinde sadece keski izlerini görmek mümkündür. Başın hafif sola dönük oluşu ve göz kapaklarının kaş orbitali altında yapılışıyla eser, Bergama Barok Stili (M.Ö. 240/80) özelliklerini yansıtır¹⁵⁰. Bu özellikler göz önüne alındığında kabartmamız M.Ö. 3-2. yy.a tarihlenebilir.

Eserin bir benzeri Sardes kazılarında bulunmuş olup, gösterdiği tipolojik özellikler bakımından kabartmamızla benzerdir¹⁵¹. Ancak kabartmamız üzerinde ince işçilik henüz tamamlanmamış ve eserin yüzeyi perdahlanmamıştır. Bu sebepten dolayı eserin yarım bırakıldığı anlaşılmaktadır. Buda kentte daha sonrada çeşitli örneklerde değineceğimiz yerel atölyenin faaliyetlerini göstermesi bakımından önemlidir.

KN.2 (Resim 2-3) verilen kabartma, kalite işçiliğiyle göze çarpmaktadır. Eserde, fil üzerinde doğulu giyimli bir binici ile filin bacakları arasında kalan yine doğulu bir figürün sağ bacağı işlenmiştir. Arka bölümde alt kısımdaki kabarık çıkıntı ve ön kısımdaki çıkıntılı kaide kabartmalı parçanın bir frizli lahide ait olduğunu göstermektedir. Kabartmanın büyük bir bölümünün kırık olmasına karşın, filin derisinin kalınlığı yatay kazıma çizgilerle belli edilerek, deri detaylı olarak işlenmiştir. Filin üzeri sırtından bacaklarına kadar inen eyer benzeri kalın kumaşla örtülmüştür¹⁵². Kabartma üzerinde yer yer kırmızı boya izleri mevcuttur. Derinin detaylandırılmasında ve fil kabartmasının fondan ayrılmasında keski izlerini görmek mümkündür. Fil üzerinde yer alan doğulu binici, kısa khiton benzeri elbise giymiş olup, kıvrımlar yumuşak ve doğal işlenmiştir. Her iki figürün de giydiği pantolon bacaklara yapışmış ve yatay kazıma çizgilerle kıvrımları verilmiştir. Hem khiton kıvrımlarında hem de pantolon üzerinde yer alan kırışıklıklar sunilikten uzak, yumuşak ve doğaldır. Figürlerin ayak detayları deri çizme altından gösterilmiş ve ayakkabının şeffaflığı, yumuşaklığı belirtilmiştir. Eser üzerinde matkabin kullanılmaması, kıvrımların yumuşak ve hatların doğallığı eser, Helenistik Dönem-Roma Dönemi (1.yy.) özellikleri göstermektedir. Tek bir parça olması nedeniyle

¹⁵⁰ Bergama Zeus Sunağı'ndaki benzer betimlemeler için bkz. Lullies 1956, Abb.238-247; Havelock 1981, Fig.153-156; Stewart 1990, 209-213, Fig. 694-711; Moreno 1994, 440-451, Fig. 555-573; Kunze 1995, Fig.7-8, 16, 17-32.

¹⁵¹ Sardes'te bulunan baş, M.Ö. 3.-2. yy. a tarihlenmektedir. Bkz. Hanfmann, Ramage 1978, 102, Kat.96, Fig.215.

¹⁵² Filler Zaferinde de Seleukosluların fillerinin sırtları ayaklarına kadar bir kılıfla örtülüydü. Bkz. Lequenne 1991, 40.

tarihlemede zaman sürecini daraltmak güçtür. Ancak detayların belirlenmesinde matkap kullanılmaması en geç M.S. 1.yy. içine tarihlmeyi gerektirmektedir.

Tüm bu biçimiyle betimlenen konu, kentlinin kurucularının Doğulu olmasıyla bağlantılı olarak fillerin savaşlarda¹⁵³ kullanılması ve Akhaios isyanının bastırılmasıdır. Helenistik Dönem’de Anadolu’da bilinmeyen filler, Büyük İskender’in M.S. 325 yılında Hindistan seferiyle tanınmış ve savaşlarda sıklıkla kullanılmaya başlanmıştır¹⁵⁴. Seleukos’lar kendi hâkimiyeti altındaki yerlerin kontrolü için Hindistan’dan temin ettikleri Afrika fillerine nazaran daha büyük olan Hint fillerini kullanmışlardır¹⁵⁵. Hatta kuruluş aşamasında diğer Helenistik krallıklarla yapılan özellikle de M.Ö. 301 yılındaki İpsos savaşında filler, Seleukosluların zaferi kazanmasını sağlamıştır¹⁵⁶. Sonrasında Seleukos’un oğlu I. Antiokhos, Galatları Orta Anadolu’da Filler Savaşı’nda (M.Ö. 275 ile 268) yenerek, Galat tehdidini ortadan kaldırmıştır¹⁵⁷. Hatta bu galibiyetin etkileri, Batı Anadolu kentleri tarafından coşkuyla karşılanmış ve savaş sonrasında filler, Seleukosların arması haline gelmiştir¹⁵⁸. Fillerin Seleukos ile bağlantısının yanı sıra, Roma Dönemi’nde günlük hayatta farklı amaçlar için kullanılmaya başlanmıştır¹⁵⁹. Yine Roma Dönemi içinde Dionysiak eğlence sahnelerinin betimlendiği lahitler üzerinde de sevilerek işlendiği görülmektedir¹⁶⁰. Ancak burada işlenen konu, kesinlikle bir

¹⁵³ Seleukosluların ordularında kullanılan filinin, gümüş levha üzerindeki kabartması için bkz. Mansel 1971, 501, Res. 289. I. Seleukos (M.Ö. 312–280) ve III. Antiokhos (M.Ö. 223–187) sikkelerindeki fil betimlemeleri için bkz. Konuk 2002, Plate 41, no: 1067–1070. Capena’dan M.Ö. 3.yy.a tarihlenen tabak üzerinde savaş fili betimi için bkz. Boardman 2005a, 247, Res. 253.

¹⁵⁴ Gümüş sikkeler üzerinde Hindistan seferi ve İskender’in fil üzerindeki Poros’a saldırması betimlenmiştir. Bkz. Mansel 1971, 449–451, Res. 266; Toynbee 1973, Fig.3–6; Sayar 1995, 62–63. Antik Dönemde genel olarak savaşlarda kullanılan filler ve sembolik betimlemeleri hakkında bkz. Keller 1963, 372–383; Toynbee 1973, 32–46, 50–54, Fig. 1–2; Scullard 1974.

¹⁵⁵ Afrika ve Hint Fillerinin plastik sanatlardaki örnekleri, Napoli Müzesi’ndeki Pompei VI. Ev de bulunan pişmiş toprak fil üzerinde kule taşıyan savaşçı tasviri için bkz. Richter 1930, Pl. XI, Fig 35–38; Sayar 1995, 63; Caro 2001, 214.

¹⁵⁶ Mansel 1971, 466; Günaltay 1987, 65–67.

¹⁵⁷ Wörrle 1975, 160–162; Günaltay 1987, 108; Corsten 1997, 8–11. Ayrıca olasılıkla bu zaferle ilgili olarak, Adana İli, Kozan ilçe merkezinin kuzeyindeki Karasis Dağı’nda kule üzerindeki fil kabartması için bkz. Sayar 1995, 62, 74, Resim 16,17; Tırpan, Söğüt 1998, 184.

¹⁵⁸ Sayar 1995, 63; Arslan 2000, 72–73. I. Seleukos Nikator’dan itibaren III. Antiokhos’ a kadar sikkeler üzerinde fil betimleri yaygındır. Bkz. Newell 1938, PL. IV, VI–VIII, IX–XII.1–10, XXIV.7–20, XXV, XXX.11, XL.11–19, XLI.1–5, XLIII.1–11, XLIX, L.

¹⁵⁹ M.S. 3. yy.a tarihlenen mozaik üzerinde, fillerin Circus’larda çeşitli hayvanlarla dövüştürülmeye başlandığını görmekteyiz. Bkz. Andrea 1998, Bram 16. Pompeii’de Villa dell’Abbondanza bulunan duvar resminde ise, Venüs fillerin çektiği quadriga içinde betimlenmiştir. Bkz. Toynbee 1973, 43, Fig. 9. Fildişi Antoninus Pius veya Julian’ın apothesis’inde fillerin çektiği quadriga yer almaktadır. Toynbee 1973, 46, Fig.11.

¹⁶⁰ Vatikan Müzesi’nde sergilenen lahitte, kortejde Menad ve Satyr, panter ile birlikte elleri arkada bağlanmış doğulu bir figür file ters bindirilerek tutsak alınmıştır. Bkz. Matz 1968, 274, Taf. 161, no:137; Andrea 1998, 305, PE10, no:12,77b (31a-b). M.S. 2–3. yy. a tarihlenen fil betimli lahitler için bkz. Matz 1969, 230–235, Taf. 116, 122,125, no: 96–97,99; Toynbee 1973, 49, Fig.8. Gaspari 1986, 558, Pl. 453, no:245.

şölen değil bir savaş betimlemesidir. Seleukosluların savaşlarda kullandığı fillerin kabartmamızda da kullanılmış olması ve filin bacakları altında ezilen bir Doğulu figürün yer alması, M.Ö. 220’li yıllardaki Akhaios isyanıyla ilgili olabilir. Çünkü hem filin üzerindeki binici hem de filin altında kalan kişi tamamen Doğululara özgü giyimleriyle dikkat çekmektedir. Bu kabartma, Akhaios isyanının sonrasında Akhaios’un Sardes’te¹⁶¹, III. Antiokhos tarafından cezalandırılmasını anlatıyor olabilir. Akhaios’un Doğulu geleneklere göre cezalandırılarak, önce elleri, ayakları, sonra da başı kesilir. Daha sonra cesedi bir eşek derisine konulup, dikilerek ağaca asılır. Gerçekten burada da allegorik bir anlatım söz konusu ise, tarihi bir olay simgesel bir anlatımla aktarılmıştır. Çünkü Akhaios, Polybios’un (V. 57.11–58.11) da bahsettiği gibi, Lykos Laodikeia’sında kendini kral ilan ederek adına sikke bastırmıştır¹⁶². Bu olayla birlikte Laodikeia’da tarih sahnesinde adını ilk kez duyurmuştur¹⁶³. Gerek Akhaios’un sikkeler üzerindeki tipolojisiyle Marsyas¹⁶⁴ tipolojisinin benzer oluşu, gerekse de Arkeolog R. Fleischer’in Akhaios’un isyanıyla ilgili¹⁶⁵, İskitli-Marsyas grubu¹⁶⁶ ile kurduğu bağlantıyla ilgili olarak Akhaios’un Doğu geleneklerine uygun cezalandırılması, Polybios (VIII.21) ve Apollodoros (VI.1–3)’un anlatımlarıyla bütünleşmektedir. Marsyas mitosunun, Menderes Havzası içinde Hierapolis Tiyatrosu sahne kabartmalarında da işlenmesi, bu mitosun coğrafyayla da ilgisini açıkça ortaya koymaktadır¹⁶⁷. Bu nedendir ki; bu konuyu ve

¹⁶¹ Ruge 1924, 722–723; Magie 1950, 11, 743, no: 31; Volkmann 1964, 43; Gagniers 1969, 3; Bengston 1975, 237; Jones 1983, 41; Özsait 1985, 51; Günaltay 1987, 106–107; Pekman 1989, 23; Malay 1992, 35; Cohen 1995, 47, 307; Lang 2003, 677.

¹⁶² Akhaios sikkeleri için bkz. Newell 1941, 267–270, no: 1439–50 Plate LX 1–11; Davis, Kraay 1973, 61, 64; Malay 1992, Res.8.

¹⁶³ Ramsay 1895, 37; Tarn 1928, 725–726; Magie 1950,9–10 127,741, no: 28; Astin, vd.1984, 431–432; Özsait 1985, 46–47; Günaltay 1987, 228; Malay 1992, 113; Akurgal 1995, 392; Cohen 1995, 309; Corsten 1997, 12; Mitchell, Waelkens 1998, 4; Mørkholm 2000, 139.

¹⁶⁴ Marsyas mitosu hakkında daha detaylı bilgi için bkz. Erhat 1993,200.

¹⁶⁵ Smith 2002, 109–110, Res. 135–136. İnan, Apollon-Marsyas ve İskitli grubunu mitolojik, tarihsel anlatıma dayandırılarak M.Ö. 214–213 tarihlenmiştir. Bkz. İnan 2003, 58–61.

¹⁶⁶ İskitli-Marsyas’ın Floransa, Paris, İstanbul Müzeleri’ndeki Roma Dönemi mermer kopyaları, sikke ve gemmeler üzerindeki betimlemeler için bkz. Lippold 1950, 321–322 Taf.12.3/4; Poulsen 1962, Taf.60-62; Boardman,Dörig 1984, 211, Abb.283; Stewart 1990, 216, Fig. 748–752; Caro 2001, 344. M.Ö. 4. yy.’ın sanatçısı Zeuxsis’in duvar resmiyle Roma Dönemi lahitlerinde bu mitos sevilerek işlenmiştir. Bkz. McAnn 1978, 79–80, Fig.87–89; Koch, Sichtermann 1982, 158–159, no: 177–179; Meyer 1989, 129–131, Abb.4, Taf. 33.1; Moreno 1994, 234, Fig. 307–308; Koch 2001, 109–110; Carpenter 2002, 82. Marsyas mitolojisi ve mitosun kabartma, yontu, seramik, gemme, mozaik, sikkeler üzerindeki ikonografik betimlemeleri için bkz. Reinach 1912, 60.1; Rawson 1987; Meyer 1987; Weis 1992, 366–378, Taf.183–192; Smith 2002, 109, Fig. 135–136.

¹⁶⁷ Satyr Marsyas ile Apollon arasındaki müzik yarışması Herodot (7.26) ve Strabon (XII.8.15) de bildirdiğine göre, Menderes’in çıktığı yer olan Kelainai de yapılmıştır. Bu nedenle de Phrygia’lı Marsyas’ın cezalandırılmasıyla ilgili mitolojik konu Hierapolis Tiyatrosu (M.S. 2. yy. sonu 3. yy. başı) sahne kabartmalarında sevilerek işlenmiştir. Bkz. D’Andria, Ritti 1985, 58–60, Tav. 18.I; D’Andria 1987b, 97; Çubuk 2002, 47, Resim 2. 9–13; D’Andria 2003, 161–166, Res. 142a, Fig. 146.

sonrasındaki cezalandırılmasının betimlendiği sahnelerin Laodikeia’da yer alması doğaldır. Söz konusu kabartmamızla ilgili alternatif bir görüş olarak sunabileceğimiz diğer bir konu da, Galatların Phrygia’daki tehditlerinin varlığının anlatıldığı bir sahneyi betimlemiş olmasıdır¹⁶⁸. Çünkü I. Antiokhos, Galatlarla savaşmamış onlarla antlaşma imzalayarak vergi ödemiştir. M.Ö. 3. yy.ın ortalarında Phrygia Bölgesi’ndeki egemenliklerini sağlamlaştırmak isteyen Galatlar, Kleanaı (Apameia) ve Themissonion kentlerine bir dizi akın düzenlemiştir¹⁶⁹. Sonrasında I. Antiokhos ile yaptıkları anlaşmaya sadık kalarak etkinlik alanlarını kuzey ve kuzeydoğuya doğru kaydırmışlardır¹⁷⁰. Ancak ikinci olarak sunduğumuz görüşten çok, konunun Akhaios isyanıyla ilgili olması akla daha yatkın görünmektedir. Çünkü bizdeki kabartmada yine filin bacakları altında Galat savaşçısından ziyade Doğulu bir figür yer almaktadır. Burada da amaç, kabartmalı bloğun ilk kullanımında frizli lahit oluşu nedeniyle, ölen kişinin daha çok doğulu oluşu ve eski günlerdeki bazı olayları burada yaşatmak istemesinden kaynaklanıyor olabilir.

Konu sadece bölgeyle sınırlı kalmayarak mitosun öncesinde yaşanan olaylar, Klasik Dönem’de Myron’un Athena-Marsyas yontu grubunda¹⁷¹, Praxiteles’in Mantineia Kaidelerinde¹⁷² de görülmektedir. İskitli-Marsyas mitolojisinin bir ön safhası olan Midas’ın hakemliğinde yapılan Apollon-Marsyas arasındaki müzik yarışması seramikler¹⁷³ üzerinde de betimlenmiştir.

Bloğun arkası, Geç Antik Çağda tıraşlanarak ince yonu olarak düzenlenmiştir. Bu bölümün üst kısımda eğik kazıma çizgilerle yapılan bir bölüm görülebilmektedir. Tam olarak çerçeveyi anımsatmayan ancak yine de bir panelin devamı niteliğinde yapılmış bu kazıma çizgiler KN. 10’daki parçada olduğu gibi, Geç Antik Çağ düzenlemeleriyle ilgilidir.

¹⁶⁸ Filler Zaferinin ardından Batı Anadolu kentlerinde yeniden sağlanan huzur ve kazanılan zafer, Küçük Asya sanatına da yansımıştır. Bunun bir örneği de Myrina Nekropolü’nde bulunmuş olan terracotta heykelciğe fil tarafından ezilerek öldürülen Galat savaşçısı betimlidir. Bkz. Mollard-Besques 1963, Pl. 150 d.f (no: MRY 284); Keller 1963, 378, Fig. 132; Toynbee, 1973, 348, Fig. 10.

¹⁶⁹ Magie 1950, 6, 730, no: 11–12. Galat kavimlerinin Küçük Asya’daki etkileri hakkında genel bilgi için bkz. Arslan 2002, 41–55, Lev.35.

¹⁷⁰ Arslan 2000, 73–74.

¹⁷¹ Stewart 1990, 147, Fig. 290–91.

¹⁷² Lippold 1950, 238, Taf. 85. 1–2; Stewart 1990, 175, Fig. 492; Boardman 1995, Fig.28.1; Smith 2002, 109.

¹⁷³ Mitos, M.Ö. 5. yy.ın son çeyreğinde birçok kırmızı figürlü Attika vazosunda yer almaktadır. Özellikle de Suessula Ressamı’nın Attika Sütunlu Krateri ile Lucania Skyphos’u için bkz. Carpenter 2002, 81–82, Fig. 137–138.

KN.3 (Resim 4–7) yüksek kabartma olarak yapılan bir erkek başı parçası yer alır. Yüksek kabartmalı başın izleyicinin görebileceği sağ taraftaki saç bukleleri detaylı işlenmiştir. Alnın üzerinden ikiye ayrılan dalgalı bukleler, ense köküne kadar inmektedir. Kalın ve kabarık saç bukleleri, uç kısımlara doğru döndürülmüş ve incelmıştır. Baş üzerinde sade bir diadem yer almaktadır. Sade işlenen diadem, başın üzerine yerleştirilmiş olup, diadem üstünde saçlar kaba dalgalı bukleler halinde işlenmiştir. Bu sayede de hem maliyet düşürülmüş, hem de işin kısa sürede bitirilmesi sağlanmış olmalıdır. Ayrıca bu şekilde işlenmesi yüksek kabartmalı başın, göz hizasından daha yüksek yerde olduğunu gösterir. Kabartmalı bloğun üst tarafında yer alan dübel deliği, bu bloğun friz bloğuna ait olduğunu göstermektedir. Blok üzerinde matkap kullanılmamış olup, sadece keski izleri mevcuttur.

İncelediğimiz başın burnundan alt kısmının kırık olması sebebiyle tam olarak yüz hatları hakkında bilgi sahibi olamıyoruz. Buna rağmen mevcut parçadaki göz ve göz çevresinin işlenişiyle saç tipi bakımından stil karşılaştırması yapmak mümkündür. Gözlerde sonsuzluğa bakan bir pothos ifade hâkim olup, gözler badem şeklindedir. Figürün göz bebekleri işlenmemiştir. Üst göz kapağı etli ve dolgun olup, kaş etlerinden kazıma çizgiyle ayrılmıştır. Üst göz kapağı, alt göz kapağını dışta keserek şakaklara doğru uzanmaktadır. Alt göz kapağı ise aşağıya doğru çekik, ince işlenerek göz akına yapıştırılmıştır. Göz çevresinin bu işlenişi, Claudiuslar Dönemi'nin genel stil özelliklerinden biridir¹⁷⁴. Saçların yapılışına bağlı olarak alın geniş ve düzdür. Figürde, yüzde ve saçların işlenişinde Klasistik etki hâkimdir¹⁷⁵. Eserin genel stil ve tipolojik özellikleri göz önüne alındığında, Claudiuslar Dönemi'nde sıklıkla karşılaştığımız dolgunluk, zenginlik, sağlıklı yapıyla bu üslubun etkileri açıkça görülmektedir. Claudiuslar Dönemi başları stil yönünden birbirine çok benzediğinden bu dönem içindeki yontuların ya da başların tam olarak kimleri betimlediğini belirlemek zordur¹⁷⁶. Bu nedenle söz konusu kabartmanın, tam olarak kimi betimlediği belli değildir. Ancak başındaki diademden dolayı kent için önemli birinin onurlandırılmasıyla ilgili ikonografik bir sahneden olmalıdır. Çünkü

¹⁷⁴ Claudiuslar Dönemi portreleri ve stil özellikleri hakkında detaylı için bkz. Vermeule 1968, 169–201; Massner 1990, 126–141, Taf.34–35.

¹⁷⁵ Özellikle saç buklelerinde, göz ve göz çevresinin işlenişi Polykleitos stilini yansıtılmakta olup, M.Ö. 4. yy. başlarında görülen etki eser üzerinde yansıtılmıştır. Bkz. Stewart 1990, Fig. 378–385; Steuben 1990, 185–198, Abb. 48–56; Lauter 1990, 298–327. Abb.176–198.

¹⁷⁶ Özgan 1982, 88.

Claudiuslar Dönemi'ndeki imar faaliyetlerinin bir sonucu olarak betimlemelerde kent ileri gelenlerinin tanrısallaştırılması ve onurlandırılması amacıyla figürlerin başında diadem yer almaktadır. Bu şekilde ikonografik betimlemenin yer aldığı sahne, Hierapolis Nekropolü'nde bulunan ve "Tomba Bella" olarak adlandırılan anıt mezarda da görülür. Anıt mezar, Claudiuslar Dönemi'ne tarihlendirilmektedir¹⁷⁷. Kabartmamızın genel stil özellikleri "Tomba Bella" daki figürlerle benzerlik taşımaktadır¹⁷⁸. Yine Hierapolis Güney Nekropolü'nde D10 Tümülsüz Mezar'da bulunan pişmiş toprak madalyon üzerindeki baş da, Claudiuslar Dönemi'ne tarihlenmektedir¹⁷⁹. Pişmiş toprak madalyon üzerinde betimlenen başta, eserimizde olduğu gibi saçlar diademin üst tarafında yüzeysel, diademin altında ise hafif yay çizen kalın, katlı ve kabarık bukleler halinde işlenmiştir. Gözlerdeki uzaklara bakan pothos ifade burada da görülür.

Tralleis kökenli olduğu düşünülen, Claudiuslar Dönemi'ne (Geç Tiberius-Erken Caligula) tarihlenen Kopenhag'taki Drusus Major portresinin göz ve göz çevresinin işleniş biçimi bakımından bizim eserimizle büyük benzerlikler gösterir¹⁸⁰. Yine Tralleis'te bulunmuş çocuk başı da fizyonomik özellikler bakımından Caligula Dönemi'ne tarihlenmektedir¹⁸¹. Saçlar genel formuyla benzer olmasına karşın eserimizden daha canlı ve gür işlenmiştir. Aynı zamanda göz ve göz çevresinin işleniş bakımından da eserimizle yakın benzerlik içindedir. Claudiuslar Dönemi genel portre özellikleri bizim eserimizle benzer stil özelliklerini taşımasına karşın, Tralleis yontuculuk ekolüne ait portrelerle de benzer fizyonomik özellikler taşıması bakımından önemlidir. Kabartma üzerinde yer yer kırmızı boya izleri mevcuttur.

KN.4 (Resim 8–10) yer alan parça, kabartmalı friz bloğuna aittir. Friz parçası yüzeyinde genel olarak kırıklar ve aşınmalar mevcut olmasına karşın, mask kabartmasıyla gırlan çelenginin bir bölümü mevcuttur. Yapraklardan oluşan yarım

¹⁷⁷ Stročka 1978, 900–903, Taf. CCVI–CCVII, Abb.14–17; Waelkens 1982, 16–17, Taf.1/1.2; Ferrero 1993, 175,178–179; D'Andria 1987b, 100–101; D'Andria 2001, 100–101, Fig. 4–5; D'Andria 2003, 86–88, Res. 62–65.

¹⁷⁸ Işık 1998, 280, Taf.111. 2.

¹⁷⁹ Şimşek 1997, 39,103–104, Kat no: 11 B, Res. 43–44.

¹⁸⁰ Özgan 1995, 72–76, Taf.17.1–4. Claudiuslar Dönemi'ne tarihlenen Efes, İstanbul, Paris, Kopenhag, Nikomedia, Magnesia'dan Tiberius portreleri ve erkek portreleri için bkz. İnan, Rosenbaum 1979, 65–67, 79–80, Taf. 10–11, 21.3/4, 22,3; İnan, Rosenbaum 1966, 63, 65–66, Pl. X, XIV. Aphrodisias'taki erkek başı da göz kapaklarının işleniş bakımından Claudiuslar Dönemi'ne tarihlenmektedir. Bkz. Erim 1985, 543, Res. 14. Zoilos frizindeki betimlemeler için bkz. Smith 1993; Smith 1996, 56,57, Fig.53.

¹⁸¹ Özgan 1995, 80–86, Tafel 20. 1–2. Caligula portrelerindeki göz ve göz çevresinin işleniş bakımından bkz. Kleiner 1992, 127, Fig.103–104.

daire şeklinde sarkan çelenk boru şeklindedir ve frizin taç bölümünde yer alan bir kurdeleyle bağlıdır. Kurdele altında yer alan mask, etli ve dolgun yüzlü, elmacık kemikleri çıkık, kaş etleri kabarık, gözler iri ve derine çekilmiş olup, ağzı açık işlenmiştir. Maskın ağız açıklığı derin ve kabadır. Bu haliyle kabartma trajedi maskıdır. Maskın gözleri, yüz ifadesi ve ağzın durumu daha çok Barok Stil özellikleri yansıtır. Bu yönüyle eser, M.S. 1.yy.ın Klasistik anlayışıyla yapılmıştır. Mask'ta göz bebekleri işlenmemiştir. Üst göz kapağı kaş etlerinden derin kanalla ayrılmış, alt göz kapağı ise aşağıya çekik ve ince olarak göz akına yapıştırılmıştır. Üst göz kapakları dış kenarlarda alt göz kapaklarını keserek şakaklara doğru uzatılmıştır. Aynı tipolojiyi Claudiuslar Dönemi'ne tarihlenen Aphrodisias Tetrasyonun'da bulunmuş genç erkek başında da görmek mümkündür¹⁸². Maskın kısa saçları, alnın ve şakaklardan keskiyle yapılan küçük kazımlarla önce ikiye ayrılarak yukarı doğru daha sonrada yanlara taralıdır. Girland çelengi etli ve dolgun işlenmiş olup, çelenk üzerine atılan bağlarla üstte yer alan kurdele yumuşak katlanmıştır¹⁸³. Girland çelenginin yaprak araları keskiyle işlenmiş olup, çelenginin boru gibi yapılması, etli ve dolgun yapısı Aphrodisias Tiberius Portiği'nde de görülür¹⁸⁴. Aphrodisias'ta girland çelenklerinin arasında dekoratif amaçlı yapılmış trajik, komik masklar, tanrı-tanrıça ve çeşitli sınıftan insan figürleri betimlenmiş olup, çeşitlilik gösterir. Girland çelenkleri arasında yer alan kabartmaların Aphrodisias'ta olduğu gibi farklı ve çeşitli işlenmiş olması muhtemeldir. Ancak net bir şey söylemek mümkün olmamakla birlikte, aynı yıl yapılan çalışmalarda girland çelengine ait birçok kırık parçanın da bulunması, Aphrodisias'ta olduğu gibi bir friz kuşağının varlığını desteklemektedir.

Bloğun arkasının ince yonulu oluşu ve kemer kavisinin bulunuşu sebebiyle parça ilk kullanımda mask betimli friz bloğu, ikinci kullanımda ise, kemer bloğu olarak kullanılmıştır. Bunu destekler şekilde, düzensiz olarak açılmış çelengin üst bölümünde yer alan taç kısmında bir adet kenet deliği ve bloğun üst tarafında ki üç

¹⁸² Erim 1985, 543, Res.14.

¹⁸³ Waelkens'in tipolojisine göre kurdele tipi için bkz. Waelkens 1982, 15, Abb.11.26?27.

¹⁸⁴ Tiberius Portiği'ndeki dekoratif amaçlı yapılmış friz bloklarıyla, girland çelenkleri için bkz. Erim 1985, 544, Res. 35-41; Erim 1986, 41, 127, 141; Chaisemartin 1990, 119-132; Chaisemartin, Lemaire 1996, 149-172; Erim 1997, 9, 114 Res. 6, 55-56, 146, 148. Aphrodisias'ta bulunan girlandlı lahit M.S. 1.yy.a tarihlenmektedir ve girlandların yapısı bakımından kabartmamızla aynı özellikleri taşımaktadır. Bkz. Smith 1996, 35, Fig. 32. Tiberius Portiği haricinde, Uşak'ta bulunan lahitler girland çelenginin yapısıyla M.S. 69/70'e tarihlenmektedir ve etli, dolgun yapısıyla kabartmamızdaki girland çelengine benzemektedir. Bkz. Işık 1992,134-136, Abb.20-22.

adet kenet deliği ikinci kullanımda yontularak kemer bloğu olarak kullanıldığını göstermektedir.

KN.5 (Resim 11)'de yuvarlak kalkan ve onun üzerinde sağ elin sıkıca kavradığı kısa kama betimlenmiştir. Figür, kalkanı sol elinde tutuyor olmalıdır. Bu nedenle de eserin tarihlendirilmesini sağlayacak herhangi bir detay bulunmamaktadır. Ancak KN.5'de yer alan yuvarlak kalkan ve kısa kama, gladyatör dövüşlerinde kullanılan önemli savaş aletleridir¹⁸⁵. Özellikle de Augustus yönetiminin sonlarında getirilen reformla dövüşlerde kılıç yerine kısa kama kullanımı tercih edilmiştir¹⁸⁶. Ancak parçada stil özelliklerinin tam olarak belirlenememesi ve Augustus'la kısa kama kullanımının yaygınlaşmasıyla eser, M.S. 1.yy.dan sonra yapılmış olmalıdır. M.S. 2–3 yy.a tarihlenen stellerdeki betimlemelerde de kısa kama kullanımının yaygınlaşması bunu doğrulamaktadır¹⁸⁷. M.S. 2. yy.a tarihlenen Tralleis'te bulunmuş, gladyatör stellerinde de figürlerin ellerinde kısa kılıç ya da kamayla betimlenmiştir¹⁸⁸. Laodikeia'ya yakın merkezlerden Herakleia Salbake'de M.S. 3.yy.a tarihlenen gladyatör stelinde figürün elinde kısa küt kama yer almaktadır¹⁸⁹. Kabartmada betimlenen teçhizatların benzerleri Geç Roma Dönemi'ne tarihlenen Efes ve Milas'ta bulunan steller¹⁹⁰ ile pişmiş toprak kandiller¹⁹¹ üzerinde de görülmektedir. Özellikle de Kuşadası ve çevresinde bulunan M.S. 1.yy.a tarihlenen pişmiş toprak kandil üzerinde; secutor sol elinde yuvarlak kalkan, sağ elinde de kısa kılıç tutmakta olup¹⁹², bu tipolojik olarak kabartmamızda yer alan parçaya da uymaktadır.

¹⁸⁵ Gladyatör betimlemelerinde ikonografik özellikleriyle kullanılan savaş aletlerinin steller üzerindeki betimlemeleri için bkz. Pfuhl, Möbius 1977–1979, 293–306, Tafel 181–189. Kısa kamayla ilgili betimlemeler ve rekonstrüksiyonlar için bkz. Junkelmann 2002, 28, Abb.2,9,11. Tripoli Arkeoloji Müzesi'nde sergilenen gladyatör sahneli mozaik frizi M.S. 2. yy.ın ilk yarısına tarihlenmektedir ve figürlerin teçhizatları da bu reformu desteklemektedir. Bkz. Dunbabin 1999, 121, Fig.123–124.

¹⁸⁶ Junkelmann 2002, 32–33. Pompei farklı sektörlerde bulunan, M.S. 1.yy.ın ikinci yarısına tarihlenen kısa kama ve kılıflarının Augustus Dönemi'nin hemen sonrasında kullanılmış olduğu düşünülmektedir. Detaylı bilgi için bkz. Junkelmann 2000, 91, Fig.129.

¹⁸⁷ İkonografik olarak, gladyatör betimlemelerinin mezar buluntularıyla birlikte heykel, kabartma, sikke, seramikler üzerine yansımaları ve Anadolu'dan çeşitli örnekler için bkz. Junkelmann 2000; Robert 1950, 39–72, Planche XI-XXVII.

¹⁸⁸ Pfuhl, Möbius 1977–1979, 294–295, Tafel 181, no:1196–1197. Paris Louvre Müzesi ve Tomi'deki ve Hierapolis Kuzey Nekropolü'ndeki gladyatör stelleri üzerindeki kısa kama betimlemeleri için bkz. Ritti, Yılmaz 1998, 475, Fig.13-14,17-18,28.

¹⁸⁹ Pfuhl, Möbius 1977–1979, 296, Tafel 182, no:1204.

¹⁹⁰ Zülkadiroğlu, İçten 2002, 79–82.

¹⁹¹ Pişmiş toprak kandiller, M.S. 1–2. yy.a tarihlenmektedir. Bkz. Büyükkolancı 2002, 94–95. Knidos'da bulunan pişmiş toprak kandil M.S. 1.yy.ın ikinci çeyreğine tarihlenmektedir ve figürün elinde kısa kılıç bulunmaktadır. Love 1974, 86, Fig.7.

¹⁹² Büyükkolancı 2002, 94.

Laodikeia’da 280x70m ölçülerindeki çift spendoneli stadyum, M.S. 79 yılında tamamlanmıştır¹⁹³. Burada hem sportif yarışmalar hem de gladyatör dövüşleriyle birlikte bölgesel nitelikteki boğalarla yapılan mücadeleler yapılmaktaydı¹⁹⁴. Bu sebeple de kentte, çok sayıda gladyatör kabartmaları ve yazıtlar ele geçmiştir¹⁹⁵.

KN.6 (Resim 12–14)’da yer alan yüksek kabartmalı parça olasılıkla Apollon-Musa ya da Dionysos ve Ariadne-Menad’ın betimlendiği frizli lahde ait olmalıdır. Benzer şekilde sahne, M.S. 2. yy.ın sonu–3. yy.ın başına tarihlenen Londra British Museum’da Musalar, Apollon ve Athena’nın betimlendiği frizli lahit üzerinde de bulunmaktadır¹⁹⁶. Lahit üzerinde, Apollon manto giyimli olup, manto kumaşı kasık hizasından döndürülmüş ve sol elinde lir tutmaktadır. Apollon’un her iki tarafında profilli destekler yer alır. Musalar ise desteğin üzerine dayanan liri tutar şekilde betimlenmiştir. Bu anlamda KN.6’da gösterilen kabartmanın en yakın benzeri frizli lahitlerdeki anlatımlardır ve bu şekilde bakıldığında da betimlenen mantolu figür, Apollon¹⁹⁷ diğeri de Musa¹⁹⁸ olabilir. Figürün vücudunun aldığı pozisyon göz önünde bulundurulduğunda, sağ kolunu yukarı doğru kaldırılmış olmalıdır. Tanrı sol kolunu ise aşağıya doğru uzatılarak, baş ve işaret parmakları açık vaziyette bir asa ya da dal tutmaktadır. Tuttuğu nesnenin üzeri perdahlanmamış, özellikle üzerinde yer alan çıkıntılar vurgulanarak işlenmiştir.

¹⁹³ Revett, vd. 1757, 31, Pl. XLVIII; Magie 1950, 655; Sarre 1998, 15; Texier 2002, 384; Traversari 1998, 297–298, Res. 4–6.

¹⁹⁴ Magie 1950, 655–656.

¹⁹⁵ Corsten 1999, 146–149.

¹⁹⁶ Wegner 1966, 24, Taf. 28, no: 43; Simon 1984, 415, Pl. 330, no: 378. Benzer sahne yine aynı döneme tarihlenen Münih ve Roma’daki frizli lahit üzerinde de görülür. Bkz. Reinach 1912, 26.1; Wegner 1696, 49–50, Taf. 26a, no: 125; Simon 1984, Pl.330 no: 376. Lahit, bazı araştırmacılar tarafından M.S. 3. yy.ın ikinci çeyreğine tarihlenmektedir. Bkz. Walker 1990, 26–27, Pl.9.23.

¹⁹⁷ Apollon betimlemeleri ve genel tipolojik özellikler için bkz. Pfeiff 1943.

¹⁹⁸ Mezar kabartma ve lahitlerinde Musa, sadece ölen kişinin kültürel yönüne işaret etmekle kalmaz, Grek inanışında ruhun kanatlı uçan bir varlık olarak görülmesinden dolayı ruhların göğe yükselişleri sırasında ruha eşlik edip, şarkılar söylediği de düşünülmekteydi. Bkz. Homeros XXIV.60,62. Böylelikle de ölüm ikonografisiyle bağlantılı olup, mezarlarda ve lahitlerde sıklıkla işlenmiştir. Detaylı bilgi için bkz. Saraçoğlu 2005, 326. İlk kez Mantinea Kaideleri’nde gördüğümüz Musa’lar; Archelaos kabartmasında ve M.Ö. Geç 2. yy.da Halikarnasos’daki kaide üzerinde seri olarak işlenmiş olup, yontu olarak ta işlenmiş örnekleri mevcuttur. Dans eden Musa, Polyhymnia, Klio, Tralleis’ten Erato ve Aphrodisias’tan Melpomene yontusu için bkz. Stewart 1990, 217–218, Fig. 764–766; Erim 1997, Res.118; Smith 2002, 79, Fig. 95; Saraçoğlu 2004b, Res.1–3. Mantinea Kaideleri, Archelaos ve Halikarnasos daki Musa kabartmaları için bkz. Lippold 1950, 238, Taf. 85. 1–2; Vermeule 1968, 47–49, Fig. 16; Havelock 1981, 170; Stewart 1990, 177, 217, Fig. 493–494, 761–63; Cohon 1991/92, 67–83, Fig.1–5; Taf. 2.1–2; Smith 2002, 191, Fig. 216; Boardman 2005, 240, Fig.239. Roma Dönemi’ne tarihlenen mozaikler üzerindeki betimlemeler için bkz. Hoffmann, Hupe vd. 1999, 134–135, Taf. 54–58.

Bu nedenle de asadan çok ucu kıvrık sopa, defne dalı veya asma dalı tutuyor olmalıdır¹⁹⁹. Elinde tuttuğu üst kısmı kırık çıkıntılı nesneyi, bağ bozumu şenliklerinin işlendiği lahitlerde, Dionysos, Satyr ve Pan'larda da görmek mümkündür²⁰⁰. Kabartmamızda yer alan figürün üst kısmının kırık olması nedeniyle tam olarak kimi betimlediğini anlaşılmamasına karşın, tuttuğu nesneden dolayı Dionysos'da olabilir. Eğer Dionysos ise yanında yer alan figür, Ariadne ya da Menad olmalıdır.

Tanrı, "S" duruşlu hafif dolgun ve etli vücut yapısıyla gösterilmiş olup, hatlar yumuşaktır. Bu vücut yapısıyla kaslı, güçlü, olgun erkekten daha çok, genç erkek tipindedir. Sağ bacak ağırlığı taşımakta ve yere düz basmaktadır. Buna bağlı sağ kalça dışa çıkıntılıdır. Sol bacak destek sağlayan bacak olup, hafifçe dizden kıvrılarak yana doğru atılmıştır. Helenistik Dönem (M.Ö. 2.yy.) özelliği olarak kalça sağa, karın bölgesi sola doğru farklı yönlere burkulmuştur. Genel duruş pozisyonuyla manto altından vücut hatlarının belirgin olarak işlenmesi Klasik Dönem'in özelliğidir²⁰¹. Figürün "S" duruşu, elbisenin kıvrımların hafif suni yapısı, kalın kumaş altında yer yer vücudun gösterilmesiyle eser, Klasik Dönem (M.Ö. 4. yy.) özelliklerinin yanı sıra Helenistik Dönem sanat özelliklerini de göstermektedir. Yontu sanatında ilk kez, Praxiteles'in Mantinea Kaidesinde²⁰² görülen vücudu dolanarak saran kumaş tomarı, burada da figürün kasık hizasından dolandırılarak sola doğru döndürülmüştür. Aynı özellikler Helenistik Dönem'de (M.Ö. 2.yy.) yapılan M.Ö. 4. yy.'ın stilini yansıtan Magnesia Artemis Tapınağı batı frizindeki Amazon kabartmalarında da bulunmaktadır²⁰³. Ancak elbise kıvrımlarının az fakat derin

¹⁹⁹ Selinus'tan M.Ö. 5. yy.a tarihlenen tetradrahmi üzerinde Apollon elinde çıkıntılı dalla betimlenmiştir. Napoli Müzesi'nden M.Ö. 5. yy. a tarihlenen bronz Apollon yontusunda ise, tanrı elinde ranke tutmaktadır. Bkz. Blümel 1974, 249–250, 254, Abb. 4,8. Roma National Müzesi'ndeki M.Ö. 1. yy. eserinin Hadrian Dönemi kopyasında Apollon'un yanında ucu kıvrık sopa yer almakta olup, gemme'ler üzerindeki betimlemelerde de defne dalını yaprakları yukarı gelecek şekilde elinde sıkıca kavramış olarak tasvir edilmiştir. Bkz. Lambrinudakis 1984, 206, 215, Pl.197, 205, no: 164, 252–253. Ancak kabartmamızda elinde tuttuğu nesnenin alt bölümünün görülmesi sebebiyle kesin olarak yorum yapmak mümkün olmamaktadır.

²⁰⁰ Louvre, Thermen, Leningrad ve New York Müzeleri'ndeki bağ bozum şenliklerinin işlendiği lahitler üzerinde figürlerin ellerinde taşıdıkları dallar için bkz. Gaspari 1986, 550, Pl. 438, no: 117,119; Matz 1975, 448–449, Taf. 266, no: 256; Pochmarski 1990, 140–141, 162–262, Taf. 43.2, 53.2. M.S. 3.yy.'ın ortalarına tarihlenen Dionysiak eğlence sahneli lahit için bkz. Sichtermann 1992, 125–127, Taf. 94.4, Kat.72.

²⁰¹ Gemme üzerindeki Dionysos "S" duruşlu betimlenmiş olup, elbise ve duruş pozisyonu olarak M.Ö. 4. yy.'ın stilini yansıtmaktadır. Ayrıca figürün, kasık hizasından tomar halinde dolandırılmış manto giyimlidir. Eser, M.S. 1. yy.a tarihlenmektedir. Bkz. Richter 1956, 76, Pl. XLIII, no: 318. Perge Asklepion'un sağdan sola doğru çekilen derin matkap kanallı manto kıvrımlarının altından vücut hatlarının belirgin işlenmesi, 4. yy.'ın stilini yansıtmaktadır. Bkz. Mansel 1975, 62–63,65, Abb.21.

²⁰² Lippold 1950, 238, Taf. 85. 1–2; Stewart 1990, 175, Fig. 492; Boardman 1995, Fig. 28.1; Smith 2002, 109.

²⁰³ Yaylalı 1976, 15–22, Beilage 1, Taf.1–7; Davesne 1982, Fig. 51–64.

kanallarla ayrılan yapısı, kalçalar üzerinde vücuda yapışarak hatları göstermesi, elbise ve vücut hatlarının ayrılmasındaki matkap işçiliği bakımından eser, M.S. 2. yy.ın karakteristik özelliğini yansıtmaktadır²⁰⁴. Kıvrımlar derin matkap kanallarıyla ışık-gölge de zıtlık oluşturacak şekilde açılmış olup, manto sol omuz üzerinden yumuşak şekilde aşağıya bırakılmıştır. Tralleis Ekolünde olduğu gibi, elbisenin vücuda yapıştığı bölümlerde daha az ince yüzeysel kıvrımlar yapılmıştır. Bacakların hareketine bağlı olarak, elbise iki bacak arasında matkapla açılmış derin kanallı kıvrımlar halinde sağ ayak bileğinden sol diz üstüne doğru birbirine paralel dört yay çizmektedir. Elbisenin yumuşak ve dökümlü kumaşı, kıvrımların verilisinde bariz olarak hissedilmektedir. M.S. 2. yy.a tarihlenen Royal Müzesi'ndeki Aisklepios yontusunun manto kıvrımlarında da aynı etkiyi görmek mümkündür²⁰⁵. Bu yontu ve kabartmamızdaki figürde görülen elbise kıvrımları, Klasik Dönem özelliklerini göstermekle birlikte figürdeki "S" duruş, Helenistik etkiyi açıkça yansıtmaktadır. Figürün manto kumaşının uç kısımlarında ince hat halinde bir bölüm yer almaktadır. Olasılıkla bu çizgi, kumaşın kenarındaki band şeklinde boyayla yapılan bordür süsü sınırlandırmaktadır. Ancak burada parça üzerinde boya kalıntısı kalmamıştır.

Erkek figürünün sağında altta ve üstte profilli çıkıntısı yer alan dikdörtgen kesitli bir destek yer almaktadır. Desteğin üst kısmında yer alan kırıklardan anlaşıldığı kadarıyla olasılıkla bir nesne ya da sunumla ilgili bir bölüm yer almaktadır. Desteğin sağında cepheden ve giyimli betimlenmiş kadın figürünün sağ ayak ve elbise kıvrımlarının bir bölümü görülebilmektedir. Sağ ayağın konuma bağlı olarak, khiton ayak tarakları üzerine ve yere yığılmıştır. Dik kıvrımların aşağıya doğru indikten sonra ayağın iki yanından yukarıya doğru çıkarak ayağı sarması Klasik Dönem'in özelliğidir²⁰⁶. Elbisenin derin kanallı kıvrımları farklı yönlere doğru açılarak, kumaşın bol dökümlü ve zengin yapısı belirgin işlenmiştir. Elbise

²⁰⁴ Roma Arco di Constantino, Villa Albani'den Hadrian ve Antoninler Dönemi'ne tarihlenen kabartmalar üzerinde cepheden manto giyimli, lir tutan Apollon betimi yer almaktadır. Elbisenin kasıklar hizasından sola doğru döndürülmesi kıvrımların yukarı doğru çekilerek yay çizmesi, vücudun elbise altından belli edilerek ışık gölge kontrastı vurgulanan eserler için bkz. Simon 1984, 410, Pl. 324, no: 332-333; Gnirka 1994, 74-75, Taf. 8.1-3. Hadrian Dönemi yontu ve kabartmalarının genel özellikleri için bkz. Toynebee 1934.

²⁰⁵ Palma 1986, 71, Tav. 11.33.

²⁰⁶ Alkames'in Akropolis Müzesi'ndeki M.Ö. 430-420 tarihlenen Prokne ve Itys'in de gördüğümüz bu özellik için bkz. Lippold 1950, 185, Taf. 66. 1; Lauter 1976, 45-46, Abb. 32-37; Boardman, vd. 1984, 154, Taf. 213; Stewart 1990, 164, Fig.399; Boardman 2005, 175, Fig.135.

kıvrımları derin matkap kanallarıyla işlenmiş olup, figürün sol tarafındaki elbisenin uç kısmı püskülle sonlanmaktadır.

Her iki figüründe ayakları giyimli olarak betimlenmiş olup, erkek figürünün kabarık asma yaprağı şeklinde tokayla süslü sandaleti vardır. Kadın figüründe ise kapalı ayakkabı yumuşak şekilde olup, içinde ayak hissedilmektedir.

Bloğun arkası ince yonu olarak tekrar düzeltilmiştir. Buda diğer KN.2 ve 10'da işlenen parçalarda olduğu gibi bloğun ikinci kullanımıyla ilgilidir. Frizli lahide ait parçanın Septimius Severus Nymphaeum'unda bulunması, yapının olası işlevini kaybettikten sonra burada yapılan düzenlemelerle ilgilidir²⁰⁷.

Antik dönemde Dionysos kültü ve buna bağlı Dionysiak eğlenceler çok yaygındır. Bunun yanında Lykos Vadisi'nde Laodikeia'da da Apollon kültü ayrıcalıklı ve önemlidir²⁰⁸.

Bölge içinde komşu kent Hierapolis'te Apollon şehir tanrısıdır²⁰⁹. Ayrıca Dionysopolis yakınlarındaki Apollon Lermenos tapınağı yer almakta olup, Apollon kültürünün için önemli bir diğer merkez konumundadır²¹⁰.

KN.7 (Resim 15)'de yer alan yüksek kabartmaya ait parçada, çıplak bir erkek figürüyle kalkan kabartmaları betimlenmiştir. Figürün başı ve kasık altından itibaren gövdenin alt kısmı kırıktır. Bu nedenle kimi betimlediği hakkında net bir yorum yapmak zordur. Figürün yer aldığı yüksek kabartmalı friz için iki olasılık düşünülebilir. Birincisi, özellikle Helenistik Dönem'de Gigantomakhia sahnelerinin sevilerek işlendiğinden figür bir Gigantı tasvir etmiş olabilir. Diğer taraftan Helenistik Dönem'de Galatlarda sevilerek işlenmiştir. Bu yönüyle de figür ölmek

²⁰⁷ Yapı, Erken Bizans Dönemi'nde şiddetli bir deprem sonrası yıkılmış ve mimari bloklar başka yapılarda kullanılmak üzere sıralı delikler açılarak parçalanmış olduğu tespit edilmiştir. Şimşek 2005a, 309, 312-313.

²⁰⁸ Daha öncede belirttiğimiz gibi, Laodikeia'da Apollonis kabilesinin varlığına buna bağlı olarak Apollon kültü kentte önemli bir yere sahiptir. Ramsay 1895, 53; Picard 1922, 696; Taşlıkılıoğlu 1963, 161-162; Robert 1969, 294-296, 303; Cohen 1995, 309. Augustus Dönemi Laodikeia sikkeleri üzerindeki Apollon betimi için bkz. Head 1906, 288, no: 60, Pl XXXIV.15. Klaros Kutsal Alanı'nda bulunan yazıtlardan Laodikeia'nın da adı geçmektedir ve kült Klaros Apollon'uyla bağlantılıdır. Bkz. Şahin 1998, 27-28; Bean 2000, 268. Augustus Dönemi Laodikeia sikkeleri üzerindeki Apollon betimlemeleri için bkz. Head 1906, 288, no: 60, Pl XXXIV.15.

²⁰⁹ D'Andria, Ritti 1985, 80-90, Fig.5, Tav.23-27; D'Andria 2003, 161-170, Res. 142b, Fig. 149. Hierapolis Antik Kenti'nde Apollon Kehanet Alanı yer almaktadır. Ritti 1985c, 76-77; Ferrero, 1993, 89; D'Andria 2003, 136-141. Ayrıca kentte yer alan tiyatrodan Dionysos'la ilgili sahnelerde yer almaktadır. Yapı Septimius Severus'a, Apollon Archegetes'le tüm tanrılara, Triton Çeşmesi de yazıtıyla iyi kader tanrısı Apollon Archegetes ve Alexander Severus'a adanmıştır. Bkz. Ritti 1985, 59-63, 108-114; D'Andria 2001, 110-111, Fig. 4-21,24; D'Andria 2002, 100; D'Andria 2003, 119-120, Lev. 99a-b. Hierapolis'teki Apollon Kareios yontusu, kültü ve Archegetes yazıtı için bkz. Ritti 1985, 53-54, 114; Ritti 1987c, 76, 78, 82; Bejor 1991, 8-10, Tav.5; Ferrero 1993, 143; Ceylan, Ritti 1997.

²¹⁰ Hogarth 1937, 376-400.

üzere olan bir Galatlı olabilir. Çünkü Bölge, Helenistik Dönem’de bir süre Galat akınlarnın tehdidi altında da kalmıştır²¹¹. Bu sebeple de figür ya Gigant’ı ya da Galatlı’yı betimlemektedir. Figür, sağ elinde mızrağını ya da kılıcını, geriye doğru uzattığı ve bilekten itibaren kırık olan sol elinde ise kalkanını tutuyor olmalıdır. Aldığı ağır yaranın acısıyla baş, gövdeyle birlikte geriye doğru düşmüş kolların ve vücudun şekline bağlı olarak anlık bir hareket betimlenmiştir. Pozisyona bağlı olarak, olasılıkla sırtından ya da sol yanından yara almıştır. Bu şekilde düşünmemizin bir nedeni de figürün başıyla vücudun aldığı pozisyona bağlı olarak, göğüs kafesinin ileri doğru çıkması, adalelerin belirgin ve şişkin işlenmesidir. Koltuk altı adaleleri harekete uygun olarak verilirken kasık hatları belirgin ve keskin işlenmiştir. Bu haliyle de figürün güçlü anatomisi vurgulamaktadır. Başın, gövdenin üst bölümüyle birlikte arkaya doğru esneyerek göğüs kafesinin çıkıntısının belirgin işlenmesindeki orantısızlık göze çarpmaktadır. Yüksek kabartmada figürün, adalelerin abartılı şekilde sarkık, gergin ve şişkin yapılışıyla enerjik yapısı ve ani hareket vurgulanarak, Barok Sanatın özellikleri yansıtılmıştır. Eserde Roma Dönemi’nin yoğun matkap işçiliğinin görülmesine karşın, Helenistik Dönem Barok Stilin etkileri rahatlıkla izlenebilmektedir. Özellikle Bergama Zeus Sunağı kuzey frizde betimlenen Aphrodite ayağıyla ters düşmüş Gigant’ın kafasına basmaktadır²¹². Gigantın başının geriye doğru düşmesiyle boyun ve göğüs adalelerinin verilışı kabartmamızdaki figürle ortak özellikler taşımaktadır. Hemen hemen benzer etkiyi Küçük Galat Yontu Grubu’ndan Ölü Galat’da²¹³, Menelaos ve Patraklos²¹⁴ yontusunda da görmek mümkündür. Patroklos’un cansız yığılan bedeni ve başın geriye doğru düşüşüyle vücudun aldığı pozisyon Barok etkiyi açıkça göstermektedir²¹⁵.

Kabartmamızdaki figürün sağ ve sol kolunun yanında kalkanlar yer almaktadır. Bu kalkanlar olasılıkla diğer figürlere ait olmalıdır. Sağdaki kalkanın dış

²¹¹ Bölgedeki Galat akınları için bkz. Magie 1950, 6, 730, no: 11–12.

²¹² Reinach 1912, 209.12; Rohde 1964, 73, Abb.39; Stewart 1990, 216–217, Fig. 703; Moreno 1994, 444, Fig. 564; Kunze 1995,40–41, Fig.30.

²¹³ Smith 2002,106, Fig.132. 1–2.

²¹⁴ Stewart 1990, 215, Fig.745; Moreno 1994, 380–381, 445, Fig. 480–481, 565.

²¹⁵ Benzer bir pozisyon Sperlonga ‘daki Skylla Grubu’nda da görülmektedir. Bkz. Stewart 1990, Fig. 739; Smith 2002, 113–115, Fig. 144B, 147.1–3.

yüzü ortasında mukavemeti arttırmak için topuz şeklinde bir kabartının iki yanına kabarık çizgi çekilmiştir²¹⁶.

Kabartma üzerinde M.S. 3.yy.da ki kadar yoğun matkap işçiliği yoktur. Diğer taraftan Antoninler Dönemi'nde Barok üslup sık tekrar edilmiştir. Bu nedenle eser daha çok eser, M. S. 2. yy.ın özellikleri gösterir.

KN.8 (Resim 16–18)'de taçlı (ampyks) kadın başı parçası yer alır. Figürün yüzünün büyük bölümü kırık olup, kalan bölümde alın üzerinde yer alan saç buklelerinde yoğun bir tahribat söz konusudur. Saçlar alın üzerinde ortadan ayrılarak dalgalı ve kabarık bukleler halinde kulakların çoğunu kapatarak arkaya doğru taranmıştır. Figürdeki bu saç tipi, Klasistik özellikleri yansıtır ve M.Ö. 4. yy.a tarihlenen yontu ve pişmiş toprak eserlerde karşımıza çıkar²¹⁷. Kadın başında arkaya doğru taranan dolgun saçlar, gevşek olarak sağ tarafta ucunun bir bölümü görülebilen fiyonkla bağlanmıştır. Saçla birlikte özenli olarak işlenen fiyonk, figürün başında tacın yer alması sebebiyle başın hemen üzerinde değil de ensede saçları toplamaktadır. Saçların fiyonk yapılarak toplanması, ikonografik olarak Apollon²¹⁸ ve Aphrodite²¹⁹ betimlemelerinde sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Ancak kabartmadaki yüksek taçlı baş, Apollon'dan çok bir kadın betimlemesi olmalıdır. Çünkü taç, imparatorluk ailesine mensup kadın yontularında²²⁰ ve tanrıça betimlemelerinde²²¹ daha çok görülmektedir. Aydın Müzesi'nde sergilenen kadın başında da saç buklelerinin işlenişi bakımından kabartmamızla benzer özellikler

²¹⁶ Helenistik Dönem'de politik amaçlı yapılan galat yontu gruplarından Roma Capitoline Müzesi'ndeki ölmek üzere olan Galat, kalkanının üzerine oturmuş şekilde betimlenmiş olup, kalkanın üzerindeki kabartmaların genel yapısı için bkz. Lippold 1950, Taf.122/3; Havelock 1981, Fig.141–142; Stewart 1990, 205–206, Fig.667–670; Spivey 1997, Fig.134; Pedley 1998, 333, Abb.10.21; Smith 2002, Fig.119. Benzer kalkan için bkz. Bandinelli 1970, 55, Fig. 53; Stewart 1990, Fig. 845–846; Kleiner 1992, 49–50, Fig. 30–31. Hierapolis Kuzey Nekropolü'ndeki Pardalas mezar steli de, M.S. 3.yy.ın ilk yarısıyla ortası arasına tarihlenmektedir ve figürün kalkanı aynı şekilde işlenmiştir. Bkz. Ritti, Yılmaz 1998, 526–528, 525 Fig. 40.

²¹⁷ Summerer 1999, Taf. 57–58; Merker 2000, 41, 47, Pl. 8. C62, Pl.11, C101.

²¹⁸ Apollon Belvedere betimlemelerinde de aynı saç frisorü işlenmiştir. Poulsen 1962, Taf.100, Stewart 1990, Fig. 573; Boardman 1995 Fig. 64; Beard, Henderson 2001,110–111, Fig.77a,b; Boardman 2005a, Resim 11. Aphrodisias'tan Apollon başı M.S. 2–3 yy.a tarihlenmiştir ve saç kuaförü Belvedere ile aynıdır. Bkz. Erım, Smith 1991, 81, Fig. 15.

²¹⁹ Capitoline Aphroditisi'nde saçlar dağınık şekilde başın hemen üzerinde fiyonkla toplanmıştır. Pedley 1998 Fig.10.30; Beard, Henderson 2001, Fig.88. Tralleis'ten M.S. 1. yy.a tarihlenen Aphrodite başı ve İzmir Müzesi'ndeki yüksek kabartma baş'ın saç işlenişi için bkz. Özgan 1995, 109, Taf.31.1; Saraçoğlu 2004a, 189–190, Lev. 30, Fig.2

²²⁰ Therme Müzesi'nde sergilenen Sabina başında hilal şeklinde bir taç yer almaktadır. Wegner 1956, 84,89–90, Pl. 45–47. Aphrodisias, İzmit ve Berlin Müzesi'ndeki Sabina başı için bkz. İnan, Rosenbaum 1979, Taf. 43–45.

²²¹ M.Ö. 330'a tarihlenen "Barlett" Aphroditisi'nde ve orijinali M.Ö. 4. yy.a tarihlenen Kallipygos, Daidolses Aphroditisi'nde aynı saç biçimini görmek mümkündür. Bkz. Stewart 1990, Fig. 719–720; Boardman 1995, Fig. 56,82. Beard, Henderson 2001, 89. Perge Aphroditisi için bkz. Pehlivaner, vd.1996,16.

taşımaktadır ve Antoninler Dönemi'ne tarihlenmektedir²²². Yine Antoninler Dönemi'ne tarihlenen Perge'de ve İznik'te bulunan Lucilla Başında²²³ saçlar dalgalı, gevşek bukleler halinde arkaya doğru taranmış olup, başın üzerinde yüksek taç yer almaktadır. Hierapolis'teki M.S. 2. yy.a tarihlenen kadın başında, saçın gevşek dalgalı bukleler halinde kulakları kapatarak işlenişi bakımından kabartmamızdaki başla benzer özellikler taşımaktadır²²⁴. Hareketli gür buklelerinin ensede toplanması ve başındaki diademiyle eser, M.S. 133 yılına tarihlenen Laodikeia şehir sikkesi üzerindeki diademli kadın başına benzemektedir²²⁵. Bu nedenle söz konusu eser ikonografik açıdan Aphrodite ya da Kraliçe Laodike²²⁶ olmalıdır. Baş parçasında daha çok idealize edilmiş bir form göze çarpmaktadır. Kabartmada tasvir edilen başta, saç buklelerinin üzerinde, fiyongun ortasında, omuzlara üzerine düşen buklenin boyundan ayrılmasında ışık-gölge etkisini vurgulamak için yoğun bir matkap işçiliği göze çarpmaktadır ve M.S. 2. yy.a tarihlenmektedir.

KN.9 (Resim 19–20)'da verilen kadın başı parçasında yoğun aşınma ve kalkerleşme nedeniyle yüz detayları tam belirgin değildir. Eser, olasılıkla Geç Antik Çağda dolgu malzemesi olarak kullanıldığından, üzerinde yoğun bir kireç harç tabakası mevcuttur. KN.8'de verilen kadın başında olduğu gibi saçlar, kalın ve gür dalgalı bukleler halinde ortadan ayrılıp, kulakları da kapatarak arkaya doğru taranmıştır. Genel olarak figürün ince yüz hatları ve ifadesi betimlenen kişinin genç bir bayan olduğunu göstermektedir. Başın hafif sola doğru çevrilmesiyle yüzde ve gözde asimetrik durum vurgulanmıştır. Dudaklar hareketli olup, yüzün genelinde dolgun ve yuvarlak bir yapı vardır. Saçlar alın üzerinde ve yanlarda kabarık olmamasına rağmen saç telleri kabaca verilmiştir. Bu özellikler ve KN.8'de verilen parçayla karşılaştırıldığında eser, M.S. 2. yy. ortalarına ait olmalıdır.

KN.10 (Resim 21–24)'de verilen kabartmada, profil çerçeveli bir panel içinde giyimli erkek figürü betimlenmiştir. Figürün yüz hatları yumuşak ve dolgun olup, idealize edilmiştir. Gözler badem şeklinde olup, göz kapakları etli ve dolgundur. Hareketli dudaklar hafif açık ve çene tok verilmiştir. Saçlar, uzun kıvrırcık bukleler

²²² Saraçoğlu 2004a, 196–197, Lev.31, Fig. 6.

²²³ İnan 1965, 21–22, Lev. XII; İnan, Rosenbaum 1966, 81–82, Pl. XXXIV.1–4.

²²⁴ Bejor 1991, 15–16, Tav.8.

²²⁵ Head 1906, 283–284, no: 25, 27, Pl. XXXIV.3,5.

²²⁶ Laodike kültürüyle ilgili sikke için bkz. Cook 1964, 151–153, Fig.129.

halinde taralı olup, saç ense kökünden omuz üzerine kadar inmektedir. Diğer taraftan kulak önünde kazımayla kıvrıkcık favoriler gösterilmiştir. Figür, khiton ve boyundan bağladığı hylamys giyimlidir. Kolları açıkta bırakan ince elbise altından vücut hatları gösterilmiştir. İnce elbise boyun önünde “V” şeklinde sonlanmaktadır. Elbisenin ıslakmış gibi yapışarak, ince çizgisel hatlar oluşturması ve hatların elbise altından belli edilmesi Zengin Stil içinde (Erken 4. yy.), M.Ö. 420 de Paionios Nikesi²²⁷ ve devamında Nereidler Anıtı (M.Ö. 400–390)²²⁸, Bassai Apollon Tapınağı (M.Ö. 400)²²⁹ heykeltıraşlık eserlerinde görülmektedir. Figürün iki göğsü ortasında yuvarlak tokayla tutturulmuş olan hylamis’in kıvrımları daha derin kanallı kabarık katlanmalarla verilmiş olup, kumaşın kalınlığı vurgulanmıştır. Genelde yontu ve kabartmalara bakıldığında, hylamis sağ ya da sol omuz üzerinde tokayla tutturulurken burada iki göğüs arasında tutturulmuştur. Hierapolis’in lokal tanrısı Apollon Karios yontusunda da hylamis iki göğüs arasında bağlanmıştır²³⁰. Figürün elinde tuttuğu kalkan ve ortasında badem şeklinde çıkıntı iki uçlara doğru çizgisel verilerek kalkanın mukavemeti arttırılmıştır. Bu şekildeki süslü kalkanlar, M.S.1. yy.dan itibaren görülmektedir²³¹. Bu nedenle figürün kalkanlı betimlenmesinden dolayı, ikonografik olarak Apollon betiminden daha çok bölgesel lokal bir kahraman betimlemiş olmalıdır. Eser Klasistik etkili olarak, Antoninler Dönemi’nde yapılmış olmalıdır. Özellikle hylamis’in omuz üzerindeki katlanmaları derin matkap kanallarıyla verilerek ışık-gölge kontrastı vurgulanmıştır.

Bloğun arkası ikinci kez Geç Antik Çağda tekrar düzenlenerek kullanılmıştır. Buraya kazıma olarak dıştan kare çerçevenin içinde olası baklava diliminin “<” kısmıyla ortada çembere ait yayın bir bölümü görülebilmektedir. Bunun içinde ise yıldız olabileceğini gösteren kazıma bölümü vardır. Bu yönüyle düzenlemenin Erken

²²⁷ Stewart 1990, 170, Fig.408–412. M.Ö. 4.yy.a tarihlenen Ruvo’dan Lykurgus tarafından boyanan kırmızı figür tekniğindeki situla üzerinde figürün saç buklelerinin kabarık olarak, elbise kıvrımları ve boynuna attığı hylamis’in göğüs ortasından iğne tutturulması yontular haricinde de seramikler üzerinde Klasik Dönem etkilerini göstermektedir. Bkz. Caro 2001, 77.

²²⁸ Stewart 1990, 171, Fig. 469–474; Boardman 1995, 190–191, Fig. 218.4–5,7, 13,16.

²²⁹ Stewart 1990, 169–170, Fig. 448–455.

²³⁰ Apollon Karios yontusu için bkz. Ritti 1985, 129–130, Tav. 22–23; Ritti 1987c, 78,82; Bejor 1991, 8–10, Tav.5; Ferrero 1993, 117; Ceylan, Ritti 1997, Taf. 14. Bu örnekten başka, Vicarello’daki Nymphaeum’da bulunan Antoninler Dönemi’ne tarihlenen çıplak Apollon yontusunda da, hylamis iki göğüs arasında toka ile bağlanmıştır. Bkz. Flashar 1992, 163, Abb.136.

²³¹ Kalkanın bir benzerini M.S. 1. yy. a tarihlenen Domitius Ahenobarbus Altarı kabartmalarında betimlenen savaşçı da görmek mümkündür. Bkz. Bandinelli 1970, 55, Fig. 53; Stewart 1990, Fig. 845–846; Kleiner 1992, 49–50, Fig. 30–31. Louvre Müzesi’ndeki geç 2. yy. erken 1. yy a tarihlenen kabartma üzerindeki figürlerin kalkanı için bkz. Ramage,Ramage 1995, 66-67, Fig. 2.23.

5. yy.da yapılmış olabileceğini akla getirmektedir. Çünkü aynı Vadi içinde Hierapolis'te yer alan St. Philippus Martyrion'unda daire içinde yıldız betimi yer almaktadır²³². KN.13'ün köşesinde ise yine kazıma olarak çift yüzlü balta ya da balyoz yer almaktadır. Bu şekildeki ikinci kullanımları hemen hemen her kentte görmek mümkündür. Benzer kullanımlar M.S. 5.yy. da Aphrodisias'taki Aphrodite Tapınağı'nın bazilikaya dönüştürülmesinde tapınağa ait bloklar yontularak tekrar kullanılmıştır²³³. Aphrodite Tapınağına ait ikinci kullanım bloklar, bizim eserimizdeki gibi kazıma olarak yapılan iç içe kare panellerin merkezinde baklava dilimi, bu bölümün ortasında ise dairevi motifle doldurulmuştur²³⁴. Bizim bloğumuzdan farklı olarak panelin boşluklarında herhangi bir doldurucu motif işlenmemiş ve sade bırakılmıştır. Bu nedenle de KN.13'deki parça, olasılıkla Erken Bizans Dönemi'nde A Nymphaeum'un son kullanım aşamasında parapet bloğu olarak kullanılmış olmalıdır.

KN.11 (Resim 25)'de verilen parçada, lesbos kymationlarıyla süslü silmenin altında cepheden betimlenmiş kanatlı baş betimlenmiştir. Baş, burun kökünden aşağıya doğru kırılmıştır. Figürün saçları; alın ortasından itibaren kalın, kabarık ve dalgalı iki bukle halinde önce yukarıya sonra yanlara doğru taralıdır. Dalgalı ve kabarık kalın bukleler başın etrafında oldukça geniş bir yay çizerek yanlara ve aşağıya doğru döndürülmüştür. Parça ilk bakışta Hermes²³⁵ veya Perseus²³⁶ başlarını hatırlatsa da, saçların bu şekilde işlenişi daha çok Medusa²³⁷ betimlemelerinde karşımıza çıkmaktadır. Figürün alnı pürüzsüz, geniş ve hafif dışa bombeli olup, gözlerin işlenişi bakımından ürkütücülük bir kenara bırakılarak estetik görünüm ön plana çıkarılmıştır. Kabartmanın üzerinde yer alan silme lesbos kymationlarıyla süslüdür. Mimari dekorasyonda sevilerek kullanılan bu bezeğin en erken örnekleri

²³² Ferrero 1993, 122–125; Bernardi 2002, 149, 20; D'Andria 2003, 184–190, Res.162,165.

²³³ Erım 1986, 54–59; Erım 1997, 19.

²³⁴ Cormack 1990, 84–85, Fig. 6a.

²³⁵ Efes'teki Hermes başında ve Anadolu dışındaki çeşitli merkezlerde Hermes başının üzerinde kanatlar yer almasına rağmen saçlar kısa ve başa yapışık işlenmiştir. Bkz. Mendel 1914, 279–280; Aurenhammer 1990 30, Taf. 6–7. Vatikan ve Louvre Müzeleri'ndeki Hermes başları ile Hermes Pitti (M.S. 1. yy.) ve Richelieu (M.S. 2. yy.) için bkz. Linfert 1990, 254,269, 607, 609, Kat.131,134, Abb.109, 131, 134, 136.

²³⁶ Perseus tipolojisi, seramik ve heykeltıraşıhtaki örnekleri için bkz. Schauenburg 1960; Schefold, Jung 1988, 97–114.

²³⁷ Waelkens 1982, Taf.2.1,4,5, 5.1–4, 7.3,4. Medusa tipolojisi için bkz. Floren 1977. Kabartma parçasındaki saç ve başın üzerinde yer alan kanatların şeklide Medusa betimi olduğunu doğrulamaktadır.

Arkaik Dönem’de Aeol mimarisinde Bayraklı, Phokai ve Taşoz da görülmektedir²³⁸. Kabartmadaki lesboslar, Arkaistik etki içinde yapılmış Roma Dönemi lesbos kymationudur²³⁹.

Parça üzerinde görülen yoğun matkap işçiliği, saç buklelerinin barok ve kabarık işlenişyle oluşturulan ışık-gölge kontrastını, M.S. 160 yıllarına tarihlenen Lucca F1 ve F2 girlandlı lahitlerindeki Medusa başlarıyla karşılaştırmak mümkündür²⁴⁰. Bu haliyle kabartmalı friz parçası Antoninler Dönemi’nin özelliklerinin yansıttığından, M.S. 2. yy.ın 2. yarısına tarihlenebilir.

KN.12 ve 13 (Resim 26–27)’de verilen yüksek kabartmalı aslan figürleri parçası mermer cinsi ve betimleme tarzı bakımından aynı panelin devamı şeklinde olmalıdır. Parçalarda dişi aslan betimi yer almaktadır. KN.12’de aslanın ağız açık olup, dişleri de gösterilmiştir. Hayvanın kulaklar kısık verilerek, vahşiliği ve huysuzluğu vurgulanmıştır. Aslan başı kabartmasının boynunun arka yan kısmında görülen dikdörtgen kesitli uzunca çıkıntı eyerle ilişkili olmalıdır. Kabartmamızda aslanın yanında görülen elbise kıvrımları olasılıkla aslanın üzerinde yan olarak oturmuş tanrı-tanrıça figürüne ait olmalıdır. Çünkü parçada, dikdörtgen kesitli çıkıntıya bitişik figürün kalça bölümüyle, elbise kıvrımlarının bir bölümü dişi aslanın kulağı hizasında püsküllü mantosunun ucu görülmektedir. Khiton ise sağ kalçaya yapışmış olup, arada ise katlanmalar verilmiştir. Bu şekildeki oturma tipi daha çok Kybele²⁴¹ ve Bergama Zeus Sunağı güney frizde işlenen Rhea²⁴² da olduğu gibi figürler aslanın üzerine yan oturur şeklide betimlenmişlerdir. Aynı oturma pozisyonu Delos’taki panterin sırtına yan oturmuş Dionysos’ta ve Roma Dönemi’ne tarihlenen Dionysos konulu lahitlerde de sıklıkla karşımıza çıkmaktadır²⁴³. Söz konusu eserimizde de benzer bir sahneye ait olmalıdır.

²³⁸ Detaylı bilgi için bkz. Akurgal 1960, 1–2, Taf. Ia-b; Martin 1974, 456–457, Pl.136; Akurgal 1989, 11–15, Abb.1–5, Taf.1; Akurgal 1996, 30, Resim 10; Akurgal 1997, 135, levha 17; Boardman 2005, 77, Resim 64. Ayrıca lesbos kymationu gelişimi için bkz. Ganzert 1983, 123–202.

²³⁹ Antonius Pius Sütunu kaidesinde Arkaistik etkiyle yapılmış lesbos kymationunu bulunmaktadır. Bkz. Kleiner 1992, 285–286, Fig. 254.

²⁴⁰ Walkens 1982, 36–37, Pl. 11,1.2.

²⁴¹ M.Ö. 5. yy.a tarihlenen seramik üzerinde, Roma İmparatorluk Dönemi’ne tarihlenen pişmiş toprak kandillerin discus’unda, M.S. 2–3 yy. a tarihlenen Kybele aslan’ın üzerinde yan oturmuş şekildeki betimlenmiştir. Bkz. Simon 1997b, 759, Pl. 514–512, no: 82,87a, 88, 91,92.

²⁴² Rohde 1964, 52, Abb.22; Kunze 1995, 35, Fig.23. Bergama Zeus Altarı’nda Eos ve Selene de at üzerinde yan olarak oturmuşlardır. Bkz. Rohde 1964, 54, Abb. 25,27.

²⁴³ Charbonneaux vd., 1971, 185, Fig.192. Cassel ve Roma’daki lahitler için bkz. Reniarch 1912, 57.9, 61.1. M.S. 3. yy. tarihlenen Louvre, Capitoline, Vatikan Müzeleriyle, Villa Albani’deki örnekler için bkz. Matz 1968, Taf.185,187, no: 166, 168; Matz 1969, 308-316, Taf. 185, 187, no: 162, 163, 166,168.

Kabartma parçasında betimlenen dişi aslanın, kalın kaş etleri altında göz kapakları verilmiş olup, göz bebekleri işlenmemiştir. Bu haliyle de aslanın yüzünde Bergama'ya dayanan Barok Stil özellikleri görülmektedir. Barok Stil, özellikle Roma'da Antoninler Dönemi'nde tekrar canlandırılmıştır. Ağzın açık verilmesi, kalın ve sarkık kaş etleriyle başın genel ifadesi, M.Ö. 2. yy. eserlerinin ortak özellikleridir²⁴⁴. Parça üzerindeki aslanın betimleniş tarzı ve elbise kıvrımlarındaki matkap işçiliği eserin, M.S. 2. yy.ın 2. yarısına ait olduğunu göstermektedir.

KN.13 (Resim 28–29)'de verilen parça, KN.12'in devamına ait diğer aslan kabartmasıdır. Yan yana işlenen aslanın kulakların arkasında çeneye kadar inen favorileri görülmektedir. Bu aslanlarda bariz yelelerin olmayışı dişi olduklarını göstermektedir. Aslanların başları öne doğru eğik yapılmıştır. Hayvanın ön bacaklardan biri önde diğeri arkada ilerler vaziyettedir. Arka tarafta kalan aslan detaylı olarak işlenmemiş ancak diğeri aslana göre başı ve sağ ön ayağı daha ileride betimlenerek perspektif vurgulanmıştır. Bu sayede de kabartmada derinlik ve hareket halinde olma olayı belirgindir. Doğasına uygun bir biçimde güçlü ve vahşi işlenen aslanın, kabarık kaş altında göz hafif derine çekilmiş, alt göz kapağı düz, üst göz kapağı yarım yuvarlak ve dolgun betimlenmiştir. Göz bebeği, üst göz kapağına doğru kaymış ve derin matkapla açılmış iris belirginleştirilmiştir. Elmacık kemiklerinin çıkık ve kabartılı işlenmesi, bacak kaslarının belirgin yapısıyla hayvanın enerjik yapısı vurgulanmıştır. Bu haliyle aslanda Barok ifade hakimdir. Her iki aslanında boyundan ve gövdesinden geçirilen koşum takımları, hayvanların üzerinde yer alan olası çocuk figürü tarafından tutulmaktadır. Bahsettiğimiz kompozisyon Dionysos'un aslanların çektiği arabayla dünyayı dolaşması sebebiyle, Dionysiak sahnelerinde sevilerek işlenmiştir²⁴⁵. M.S. 180 yılına tarihlenen Walters Art Gallery'den Dionysiak lahit üzerinde iki aslanın çektiği araba yer almaktadır ve aslanların üzerinde dizginleri tutar şeklide küçük bir çocuk figürü betimlenmiştir²⁴⁶. Ayrıca

²⁴⁴ Özellikle de bu etkiyi Bergama Zeus sunağında görmek mümkündür. Bkz. Lippold 1950, Taf.128/1–4, 129/3–3; Lullies 1956, Abb.238–247; Havelock 1981, Fig.153–156; Stewart 1990, Fig.692–711; Laisné 1995, 158–169; Smith 2002, Res.193–196.

²⁴⁵ Cömert 1999, 43.

²⁴⁶ Antoninler ve Severuslar Dönemi'ne tarihlenen lahitlerde, Dionysiak eğlence betimlemeleri revaçta olup, panter betimlemelerinde olduğu gibi, aslanlarda Dionysiak şölenlerin tasvir edildiği ritüellerde çoğunlukla da lahitler üzerinde sevilerek işlenmiştir. Severuslar Dönemi'ne tarihlenen aslanların üzerinde yer alan çocuk betimli Lyon, Baltimore, Woburn Abbey (Bedfordshire) lahitleri için bkz. Reinach 1912, 196.1, 227.1, 539.1. M.S. 2. yy. tarihlenen örnekler için Matz 1968, 196, 233, 237–238, Beilage 42–43,46, Taf. 96–97, no: 79–80, 96–98; Gaspari 1986, 558, Pl. 453, no: 245–246.

lahitler üzerinde Dionysos ve Ariadne aslanların çektiği araba içinde betimlenmiş olup, aslanların üzerinde çocuk Eros'lar korteje katılmaktadırlar²⁴⁷. Ancak KN.12 ve 13'de yer alan Laodikeia aslanlarının gösterdiği sanat özellikleri ve plastik etki daha güzel ve etkileyicidir. Bu nedenle bunlar daha çok M.S. 2. yy.ın 2. yarısı özelliklerini göstermektedirler. Olasılıkla da bizim eserlerimizde lahitler üzerinde gördüğümüz ikonografi tekrarlanmış olmalıdır. Bloğun arkasının kaba yonulu olması, kaide profilinin kırık olması ve görülebilen bölümün yer yer tıraşlanması sebebiyle eserin tam olarak lahit parçasına ait olup olmadığı kesin değildir. Eserin sonraki dönemde Suriye Caddesi'nde Septimius Severus Çeşmesi önüne parçalanarak taşınmış ve olasılıkla da burada kireç yapmak için kullanılmış olmalıdır. Aslanın göz bebeklerinin matkapla belirginleştirilerek, üst göz kapaklarına bitişik yapılması, Laodikeia'da bulunan M.S. 2.yy.ın sonuna tarihlenen İsis rahibesi yontusu²⁴⁸ ve 2004 yılında bulunan yüksek kabartma Zeus²⁴⁹ başı ile benzer özellikler taşımaktadır. Aphrodisias'taki Apollo ve Musa? başlarının göz bebeklerinin işlenişi ve saç stilinden dolayı M.S. 2-3 yy.a tarihlenmektedir²⁵⁰. Göz bebeklerinin yapılışındaki stil özellikleri bakımından KN.13'deki eser, M.S. 2. yy.ın 2. yarısı-M.S. 3. yy.ın başlarına verilebilir.

KN.14 (Resim 30-31)'de yüksek kabartma tekniğinde yapılmış, sakallı erkek başı yer almaktadır. Baş, sağa doğru 3/4 dönmüş olup, figür kemikli uzun yüzlü, elmacık kemikleri çıkık, etli dudaklı ve dolgun çenelidir. Başta halka şeklinde bir diadem yer almakta olup, diadem üstündeki saçlar işlenmemiştir. Diadem altında ise kıvrıkcık bukleler bir sıra şeklinde alnı dolanmaktadır. Sakalda kıvrıkcık bukleler şeklinde yapılarak yüzü çevrelemiştir. Burnun önünü açıkta bırakan bıyık sakalla birleştirilmiştir. Gözler biraz derine çekilmiş ve üst göz kapakları etli yapılmıştır. Göz bebekleri ise nokta şeklinde gösterilmiştir. Bu şekilde betimlemeler, M.Ö. 5.

²⁴⁷ Aslanların üzerindeki çocuk Eros'un betimlendiği M.S. 2-3 yy.a tarihlenen Berlin, Woburn Abbey (Bedfordshire) Müzesi'nden lahit örnekler için bkz. Reinach 1912, 16.3, 538. 2; Matz 1968, Beilage 31, 38, 79, 97, 96; Turcan 1966, 241-42, Pl.35. Roma Dönemi'ne tarihlenen Dionysos konulu mozaikler üzerinde de aslanlarla birlikte Eroslar betimlenmiştir. Bkz. Hoffmann, Hupe vd. 1999, 136, 158-160, Taf. 59-61, 88-90.

²⁴⁸ Kahil 1969, 189-192, Pl. LXI-LXIII; İnan, Rosenbaum 1979, 244-245, Nr. 222, Taf.156.

²⁴⁹ Şimşek, Tarhan 2005, 105, Res. 3-5, Kat. 1.

²⁵⁰ Erim, Smith 1991, 80-81, 86-87, Fig. 15, 24. Ayrıca göz kapağıyla göz bebeklerinin yapılışı bakımından aynı dönemlere tarihlenen Sardes'te bulunan Antonius Pius başı ve Selçuk Müzesi'ndeki erkek başı için bkz. İnan, Rosenbaum 1966, 73-74, 128-129, Pl. XXIV, LXXXIX/ 1-4.

yy.da daha çok tanrılar için yapılırken, M.Ö. 4–3. yüzyıl²⁵¹ dan itibaren filozoflar, tarihçiler ve şair büstleriyle yontularına da yansıyarak Roma Dönemi'ne aktarılmıştır²⁵². Alın üzerini çevreleyen tek kat halindeki saçlar, küçük ve birbirine yakın Arkaistik²⁵³ etkileri yansıtan helezonik bukleler şeklinde yapılmıştır. Başın sol tarafında ense köküne doğru uzanan saç bukleleri büyük ölçüde tahrip olmasına karşın kabarık ve kıvrıkcık işlenmiştir. Diademin üstü görülmeyeceği için saç, başa yapışmış ve işlenmeden düz bırakılmıştır. Saç, sakal ve bıyığın bütünleşerek yüzü çevrelemesi M.Ö. 5. yy.a tarihlenen yontularda da görülmektedir²⁵⁴. KN.14'deki başta, saç ve sakal buklelerinin verilişinde detaylara fazla önem verilmemiştir. Eserin saç ve sakal işleniş bakımından benzeri Aydın Müzesi'nde bulunan sakallı erkek başıdır²⁵⁵. Her iki eserde de saç, alın üzerinde iri kıvrıkcık bukleler halinde işlenmiş olup, sakal bıyıkla birleşerek tüm yüzü çevrelemektedir. Ancak, Aydın Müzesi'ndeki başta, genel fizyonomik özellikler bizim eserimizden farklı işlenmiştir. Ayrıca alın üzerindeki saç bukleleri daha kabarık ve hacimli olup, sakal kabarık biçimde işlenerek boyna kadar inmektedir. Side'de bulunan sakallı erkek başının bir portreden daha çok tanrıyı betimlemiş olduğu düşünülmektedir²⁵⁶. Benzer etki bizim eserimizde de mevcuttur. Bu nedenle betimlenen figür bir ölümlüden ziyade tanrı olabilir. Daha erken olmasına rağmen tipolojik benzerlik bakımından Aphrodisias Tiberius Portiği'ndeki sakallı Zeus²⁵⁷ başının diademli betimlenmesi, dudakların hafif aralık yapılışı, alt dudak bitiminde küçük bir oyukla çene çukurunun sakal

²⁵¹ Deri kırışıklıkları; sakalın üzerine yerleştirilmesiyle vurgulanan bıyık, burun kanatlarından taşırılan kabarık yüz çıkıntılarının betimlenmesiyle vurgulanmaktadır. Boardman 1995, 103–106, Figs. 93–110. Ashmelon Müzesi'ndeki M.Ö. 4. yy.a tarihlenen yüksek kabartma baş için bkz. Palagia 1980, 5–8, Taf. 9–10. Helenistik Döneme tarihlenen filozof, şair, hatip büstleri ve yontular için bkz. Smith 2002, 35–42, 242, Fig.21–43, 298.

²⁵² Aphrodisias'ta bulunan kalkan portrelerinde, Helenizm karakterinde betimlenmiş M.S. 4–5. yy.a tarihlenen filozof betimlemeleri yer almaktadır. Bkz. Cevizoğlu 1995, 13–35; Smith 1991, 144–158; Smith 1996, 38, 70–71, Figs. 36,77–78.

²⁵³ M.Ö. 615–590 yıllarına tarihlenen Dipylon Baş ve New York Kurosu'nda bandın altından alın üzerine dökülen saçlar tek sıra boncuk dizisini andırır şekilde işlenmiştir. Arkaik Döneme tarihlenen benzer saç işleniş için bkz. Stewart 1990, Fig. 47–54, 123, 126,180, 215–217; Boardman 2001, 28–29, Resim 62–63.

²⁵⁴ Bergama ve Efes'te bulunmuş olan herme yontularında aynı saç stilini görmek mümkündür. Bkz. Özgan 1997, 157–158, Resim 1–4. Tyran Öldürenler Grubu'ndan (M.Ö. 477/76) Harmadios'un alın üzerine düşen saç bukleleri ve Aegina Aphaia Tapınağı batı alınlık figürlerindeki saç bukleleri, kabartı halinde salyangoz dizilerini anımsatmaktadır. Stewart 1990, 227, 230, Fig. 236–237, 244, 245, 247. Berlin Ressamı'nın tarafından boyanmış amphora üzerinde işlenen Herakles'in saç ve sakallarının işlenişleriyle bıyığın kalın yay şeklinde sakalla birleştirilmesi genel anlamda bizim eserimizdeki etkiyle benzerdir. Bkz. Boardman 2005a, 122, Resim 110.

²⁵⁵ Saraçoğlu 2004a, 186–188, Lev.30, Fig.1.

²⁵⁶ İnan 1975, 161, Lev. LXXXII,1.

²⁵⁷ Erım 1985, 544, Res.38; Erım 1990a, 20, Fig. 13.

altından belli edilmesi gibi hususlar göz önüne alındığında, KN.14'te yer alan yüksek kabartma baş, Zeus olabilir.

Gözbebeklerinin çizgilerle belirtilerek işlenmesi, Laodikeia A küme lahdindeki Medusa²⁵⁸ kabartmasında olduğu gibi Geç Hadrian Dönemi'nde itibaren görülmeye başlar. Bu nedenle kabartmamız M.S. 2.yy.ın ortalarından sonra yapılmış olmalıdır. Yüksek kabartma başta, yüzdeki donuk ifade, saç ve sakalların işlenişindeki Klasistik etkilerle, genelindeki yoğun matkap işçiliği bakımından eser, M.S. 2. yy.ın sonlarına tarihlenmesi gerekmektedir.

KN.15 (Resim 32–34)'de yer alan kabartmalı horoskop parçası, 2002 yılında Suriye Caddesi üzerinde Kuzeye geçişi sağlayan I. Propylon (Anıtsal Giriş) da bulunmuştur. Geç Antik Çağda blok, duvar içinde devşirme malzeme olarak kullanılmıştır. Bu sebeple kabartmalı blok hem tahrip olmuş, hem de üzerinde yer yer kireç harç kalıntıları mevcuttur. Ayrıca blok üzerinde yer alan Tritonun belden aşağısı işlenmeyerek yarım bırakılmıştır. Kabartmalı blokta, kare çerçeve içinde iki çember arasında daire şeklinde burçların yer aldığı horoskop yapılmıştır²⁵⁹. Çemberinin köşesinde gövdesi cepheden, başı ise profilden betimlenmiş Triton yer alır. Panonun tamamı göz önüne alındığında, kare bir çerçeve içinde burç kuşağının yer aldığı çember ve köşelerdeki boşluklarda ise simetrik olarak yapılmış dört Triton yer almalıdır. Sakallı betimlenen figürün kısa saçları, düz peruk gibi başa oturtulmuştur. Triton sağ elinde borazanını tutmakta olup, sol kolunu kıvrarak elini başının arkasına yaslamıştır²⁶⁰. Benzer betimlemeyi, Vatikan Müzesi'nde sergilenen üçayaklı sehpadaki triton kabartmalarında da görmek mümkündür. Bizim kabartmamızda olduğu gibi bir el başın arkasına götürülerek destek sağlar pozda verilirken, diğer eliyle tuttuğu borazanı çalmaktadır²⁶¹. KN.15'deki kabartmada, burç

²⁵⁸ Şimşek 1998, 14.

²⁵⁹ Vitruvius (IX. 1-VI) kitabında burçlar kuşağı, gezegenler ve astroloji tahminleri hakkında detaylı açıklamalar yapmıştır. Ayrıca yıldız fallarını bir sanat olarak görmüş, insan yaşamı üzerine olan etkileri hakkındaki Chaldealilerin hesaplamalarının doğruluğu ve bu konu hakkındaki açılan okullardan bahsederek konunun antik çağdaki önemini vurgulamıştır.

²⁶⁰ Vatikan Müzesi'nde bulunan M.S. 2. yy.a tarihlenen kabartmalı dörtgen kaidenin yan cephelerinde borazan çalan tritonlar betimlenmiştir ve figürlerin saç biçimi bizim eserimizle yakın benzerlik içindedir. Bkz. Lippold 1956, 300, Taf. 138, no:35. Gemme'ler üzerinde ve plastik sanatlarda borazan çalan triton betimlemeleri için bkz. Fossing 1929,188, 208–209, Pl. XV, XVII, no: 1300–1304, 1515,1529; Gianolio 1997, 76,79, Pl.52–53, no: 36a,45, 69. Perge Anıtsal Nymphaeum'daki tymphaion parçası üzerinde borazan çalan tritonlar betimlenmiştir. Bkz. Mansel 1974, 145; Mansel 1975, 84–85, Abb.50. M.S. 150 yılına tarihlenen lahitte çift borulu flütün yanı sıra çeşitli müzik aletleri çalan tritonlar da yer almaktadır bkz. Sichtermann 1970, 215–217, Abb.1–3.

²⁶¹ Eser, M.S. 3. yy.ın sonu 4. yy.ın başına tarihlenmektedir. Andrea vd. 1998, 222–223, 12,77b (PS 30).

kuşağının ortasında küçük bir bölümü sağlam kalabilen çift çizgiyle oluşturulan çember bordür içinde aslan ve yengeç burçlarının bir bölümü görülebilmektedir²⁶². Olasılıkla burada Oniki burcun tamamı gösterilmiş olmalıdır.

Anadolu'da en iyi bilinen horoskop, Nemrut Dağı batı terasında yer alan ve gezegenlerin konumu gösteren Aslan kabartması üzerinde görülmektedir²⁶³. Bu betimlemeyi Kommagene Kralı I. Antiokhos'un doğum horoskopu olarak adlandıranlar olduğu gibi, Antiokhos'un şahsına-mabedine ve onun oluşumuna bağlı olarak, kuruluş horoskopu olarak da adlandıran araştırmacılar da bulunmaktadır²⁶⁴. M.S. 1. yy.a tarihlenen Floransa Müzesi'ndeki horoskop çemberi kabartmamızda olduğu gibi burç simgelerinin bulunduğu dairevi bir panelden oluşmaktadır. Farklı olarak merkezde üzerinde ateş yanan bir sunak üzerinde flüt çalan Pan ve keçi betimi mevcuttur²⁶⁵. Sentinum'daki Tellus Mozaïği üzerinde Tellus ve çocuklar yer almakta olup, horoskop çemberi içinde cepheden çıplak erkek betimi yer almaktadır²⁶⁶. Herakleia Salbace'de, Tremaux tarafından çizilen ve M.S. 1.yy.ın ilk yarısına tarihlenen horoskop çemberinde merkezde iki figürün betimlenmiştir²⁶⁷.

Horoskop kabartmasının sağ tarafında yer alan dikdörtgen bölümün uzunlamasına ortadan kaba yonulu olarak yapılmasından da anlaşılacağı üzere, eser tavan kasetine ait parça olmalıdır. Kabartmada yoğun bir tahribatın yanı sıra işçiliğin henüz bitirilmemiş oluşu bakımından net bir şey söylemek mümkün olmasa da eserin, M.S. 2-3. yy.a tarihlenmesi uygun olacaktır.

KN.16 (Resim 35) verilen parçada çıplak, ayakta ve cepheden erkek betimi yer almaktadır. Kabartmada başın sağ tarafı, sağ göğüsten sol kasığa kadar olan bölüm kırık olup, başın sol tarafı, sol göğüs ve sol kasık kısmı görülebilmektedir. Yüz ve saç detayları aşınmıştır. Belirgin olmayan saç bukleleri kısa tutulmuştur. Figürün boyun, omuz ve göğüs kasları belirgindir ve sol elinde uç kısmı kırık bir

²⁶² Aslan, yengeç burçlarının gemme'ler üzerindeki betimlemeleri ve horoskop tasvirleri için bkz. Gury 1997, 490-497, Pl.320-322; Simon 1997a, 1008, Pl. 665, no: 36, 38,41,42.

²⁶³ Kinirim,Matthäus 1991, Resim. 4; Backmann vd. 1996, 179-180, 253-254, Fig. 323-325. Doğu terastaki horoskop parçaları için bkz. Backmann vd. 1996, 176-177, 252-253, Fig. 318-321. Horoskop'un tarihlendirilmesindeki farklı görüşler için bkz. Heilen 2005, 145-158.

²⁶⁴ Kinirim, Matthäus 1991,16-17; Backmann vd. 1996, 89-90.

²⁶⁵ Boardman 1997, 930, no: 141.

²⁶⁶ Bu sahnenin persifikasyon ile de bağlantılı olduğu düşünülmektedir. Toynbee 1934, Pl. XXIII.3.

²⁶⁷ Robert 1954, 161, Pl. XXIV. Anıtın tarihlenmesi ve Zodyak çemberi içindeki büstler ve anıtın rekonstrüksiyonu hakkında detaylı bilgiler için bkz. Fleisher 2000, 410, 452, Abb.6.

palmye dalı tutmaktadır²⁶⁸. Gladyatör ya da sporcuların taşıdığı palmye dalı, kazanılan yarışmayı ya da dövüşün zaferini temsil etmektedir²⁶⁹. İzmir Arkeoloji Müzesi'nde sergilenen Pfhul-Möbius tarafından Geç İmparatorluk zamanına tarihlenen Laodikeia'dan gladyatör stelinde cepheden çıplak erkek figürü elinde palmye dalı tutmaktadır²⁷⁰. M.S. 2–3. yy.lara tarihlenen Hierapolis Nekropolü'ndeki mezarlarda, tiyatronun arşitrav ve başlıklarında gladyatör dövüşleri sevilerek işlenmiş olup, bunlar defne çelenkleri ve palmye dalı taşırlar²⁷¹. Geç Roma Dönemi'ne tarihlenen Efes'teki Palumbus'un mezar stelinde cepheden, yarı çıplak erkek figürü yer almaktadır ve sağ elinde palmye dalı tutar şekilde betimlenmiştir²⁷². Palmye dalı farklı olarak, Hierapolis Tiyatrosu sahne kabartmalarında persifikasyonla ilgili sahnelerde de karşımıza çıkmaktadır²⁷³. Söz konusu kabartma parçasında gladyatör betimlerinde yer alan dövüş aleti olup olmadığını bilemiyoruz. Ancak figürün çıplak, kaslı yapısı ve sol elinde palmye dalı tutması onun yarış ya da dövüş kazandığını gösterir²⁷⁴. Bu yönüyle kabartma, mezar steli olmalıdır ve M.S. 2–3.yy. a verilebilir.

KN.17 (Resim 36–38) kabartma parçasında, profilli bir panel içinde baş ve başın üzerinde sağ elde tutularak arkaya doğru götürülen ucu kıvrık sopa (Pedum) betimlenmiştir. Figürün başı burnun altından yanak kısmının yarısıyla birlikte kırıktır. Saçlar ön kısımda dik ve kabarık şekilde kaldırılarak farklı bir şekilde

²⁶⁸ M.Ö. 18. yy.a tarihlenen Anadolu'da bulunan Suriye kökenli mühürler üzerinde palmye tutan tanrıçayı betimleyip betimlemediği belli olmayan figürler bulunmaktadır. Erkanal 1993, 100,114, Levha 37.III-x/09.

²⁶⁹ Malay 1991, 31. Palmye dalıyla betimlenen gladyatör stelleri için bkz. Pfhul,Möbius 1977-1979, 296, 299-302, Tafel 182,184,185, 186, no:1203, 1226,1230-1231,1232-1234,1242-1243. Roma ve Viyana'dan, M.S. 2-3 yy. a tarihlenen pişmiş toprak kandiller ve mozaikler üzerinde palmye dalıyla betimlenen gladyatörler için bkz. Rumscheid 2000, 165-166, 168,173-174, 178, Taf. 50.1-2, 51.3, 54.1,3. Efes Antik Kenti'nde bulunan gladyatör kabartmaları üzerinde de palmye dalı betimlemeleri mevcuttur. Bunun yanı sıra M.S. 1–5. yy.a tarihlenen pişmiş toprak kandillerin discus kısmındaki kabartmalarda da gladyatör ve palmye betimlemeleri sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Bkz. Büyükkolancı 2002, 93–95.

²⁷⁰ Pfhul,Möbius 1977-1979, 299, Tafel 184, no: 1227; Corsten 1997, 146–148. Laodikeia 'da bulunmuş yazıtlı gladyatör stelleri hakkında detaylı bilgi için bkz. Corsten 1997, 146-149.

²⁷¹ Ritti 1985, 99–103, Tav.11–13. Hierapolis'teki Gladyatör okulu ve mezar stelleri için bkz. Ritti, Yılmaz 1998.

²⁷² Zülkadiroğlu, İçten 2002, 76. Gladyatör dövüşlerinin kökeni ve silah aletleri hakkında detaylı bilgi için bkz. Malay 1991,15–24; Yener, Ölmez 1997, 275–298.

²⁷³ Birinci kat sahne kabartmalarındaki yer alan palmye dalı; Apollon betimlemeleriyle Apollon'un Nympe'ler tarafından palmye dalıyla kutsanması sahnelerinde işlenmiştir. Bkz. D'Andria,Ritti 1985, 29–37, Tav.10.2,12.2; Çubuk 2002, 38–44, Res.2.3-2.5. Sadece gladyatörler yada arınmaya ilgili sahnelerde sınırlı kalmayıp, Roma Dönemi'nde Zafer Tanrıçası veya Dioskurlar da palmye dalı ile betimlenmiştir. Kleiner 1992, 410–411, Fig. 378–380. Lahitler üzerinde Nikeler ellerinde ya palmye dalı ya da defne çelengi taşımaktadır. Bkz. Işık 2002, Taf. 33.2–3,36.1. Hierapolis Müzesi ve Laodikeia'dan Girlandlı lahit üzerindeki Nike için bkz. Işık 1998, Taf.118.1.3; Işık 2002, Taf. 34.1.

²⁷⁴ Laodikeia'da, M.S. 2. yy.da yapılan Dionysos şenliklerinde tüm yarışlarda birinci gelen atleti için onurlandırmak için adanmış bir yazıt bulunmuştur. Yıldız 1994, 220,222, Resim 8.

bağlanmıştı. Saç, telleri belli edilmeden başın arkasına doğru düşürülmüştür. Şakaktan başlayan gür kalın bir bukleye ise, kulak önüne doğru uzanmaktadır. Figürde saçlar fazla işlenmeyerek biraz kaba bırakılmıştır. Benzer saç tipi, Budapeşte’de bulunan M.S. 1. yy.a tarihlenen bronz heykelcikte de görülmektedir²⁷⁵. KN.17’de figür sağ kolunu dirsekten kıvrılarak başın arkasında sıkıca kavradığı pedumu tutmaktadır. Sopa üzerinde yer yer budak yatağı olan boğumlar belli edilmiştir. İkonografik açıdan saçların işlenişi ve kıvrık sopasıyla betimlenen kişi Pan, Satyr veya Kentaur olmalıdır²⁷⁶. Ancak saçların işlenişi göz önüne alındığında figür olasılıkla Satyr’dır. Arkaik ve Klasik Dönem’den itibaren Dioynsos kültüyle ilgili şölen sahnelerinde özellikle bağ bozumu şenliklerinde görülen pedumlu Satyr, Menad, Pan ve Kentaur’ların dans eder şekilde betimlenmesi, Roma Dönemi lahitlerinde sevilerek işlenmiştir²⁷⁷.

Profilli çerçeve içinde betimlenen kabartmalı parçanın sağ tarafındaki profilli bölüm geçişinin dar, üst bölümün geniş yapılması parçanın olasılıkla bir tavan kasetine ait olduğunu göstermektedir. Kabartmalı parçada ince işçilik tam olarak bitirilmemiştir. Yontucu, üstte ve arkada kalan parmakların görülemeyeceğini düşünerek, sağ el parmaklarının detaylandırmamış olup, sadece ince çizgilerle ayırt etmiştir. Parçadaki yoğun matkap işçiliği, figürün kuru, sert yapısı ve Bölge’de M.S. 2–3. yy.da Dionysiak eğlencelerin yaygın olması nedeniyle eser, daha çok Severuslar Dönemi’ne ait olmalıdır²⁷⁸.

KN.18 (Resim 39–40)’de yer alan kabartmaya ait baş parçasının çenesinin bir kısmı kırık olup, yüz tahrip olmuştur. Baş, 3/4 cepheden yapılmış ve ince işçiliği bitirilmemiştir. Saçların kalın ve kabarık bukleye halinde dağınık ve özensiz

²⁷⁵ Klages 1997, Abb.51.

²⁷⁶ Pan, Satyr, Kentaur tipolojisi ve ikonografisi için bkz. Herbig 1949; Klages 1997; Boardman 1997, 923–634, Pl. 612–634; Sengelin 1997, 719–720, Pl.479–480. Londra’da sergilenen M.Ö. 1. yy. a tarihlenen bronz heykelcikte figür, pedumu omuz üzerinden arkaya doğru atmış dans eder pozda betimlenmiştir. Bkz. Klages 1997, 150, Abb.59–60. Aphrodisias’ta da pedumla betimlenen satyr yontuları bulunmaktadır. Erim 1974, 771, Pl.266.

²⁷⁷ M.S. 3.yy.a tarihlenen lahit için bkz. Matz 1969, 327–328, Taf. 201, no: 178. Vatikan Müzesi’nde M.S. 4. yy.a tarihlenen lahit için bkz. Koch, Sichtermann 1982, 194, no:232. Aynı ikonografinin vazo, yontu ve sikkeler üzerindeki betimlemeleri için bkz. Lippold 1950, 330, Taf.118. 1; Klages 1997, 150, Abb. 59–60; Smith 2002, Fig. 153,162. M.Ö. 4. yy.in ortalarına tarihlenen Arkadia ve M.Ö. 3–2. yy.a tarihlenen Megalopolis sikkeleri üzerinde de Pan elinde ucu kıvrık sopasını tutar şekilde betimlenmiştir. Bkz. Boardman 1997, 938, Pl. 634, no: 274–275.

²⁷⁸ Severuslar Dönemi Hierapolis, Side, Perge, Nysa’daki Dionysiak sahneler için bkz. Mansel 1958, 14–16; Mansel 1978, 205–206, Res. 234; Sezer vd. 1989, 307–311, Res. 1a–26; İdil 1999, 41–50, Res. 21–36; D’Andria 2003, 180–181.

yapılması, başın bir Satyr²⁷⁹ olabileceğini göstermektedir. Çünkü buklelerin başın etrafında kabarık ve dağınık işlenerek, alın üzerinden yukarıya doğru taranıp kaldırılması ve alnın sol üst köşesinde saç buklelerin arasında seçilebilen küçük boynuz bunu desteklemektedir. Bu parçanın mermer yapısı ve başın işlenişi KN.17’de verilen parçaya çok benzediğinden olasılıkla aynı kaset gurubuna ait olmalıdır. Genel olarak başa bakıldığında yüzdeki asimetri göze çarpmaktadır. Bunun en belirgin olarak özelliği etli işlenen dudakların, yüzün sağ tarafına doğru kaymış olmasıdır. Görülen taraf olan yüzün solunda göz kapakları şişkin işlenmiştir. Uzun yüzde yanaklar sert ve kuru yapılmıştır. Gerek betimleme özelliği gerekse buklelerin cansız ve yüzeysel yapısıyla eser, KN.17’deki eser gibi Severuslar Dönemi stil özelliklerini yansıtmaktadır.

KN.19–20 (Resim 41–42)’de verilen yaklaşık diz üstünden göbek ortasına kadar kısımları sağlam olan erkek kabartmalarına ait parçalarda yoğun tahribat mevcuttur. Her iki kabartma parçasındaki figürler, ileriye doğru hareketli yapılmıştır. Figürlerin üzerinde hayvan postu giydiklerini gösteren bölümler görülmektedir²⁸⁰. Dionysos ritüellerinde betimlenen Satyr’ler, hayvan postlarıyla betimlenmişlerdir. Bu iki kabartmada da betimlenen konu Dionysiak alayına ait Satyr kabartmaları olmalıdır. Dionysiak eğlence içinde postlu betimlenen Satyr’ler her dönemde görülür.

Özellikle de Roma Dönemi’nde M.S. 2–3. yy.larda bu tip betimlemelere sık rastlanır²⁸¹. Figürlerin fondan ayrılışında, bacaklar, göbek deliğinin belirtilmesinde, olası hayvan postunun işlenişinde yoğun matkap işçiliği görülmekte olup, ifadenin sert oluşu kabartmaların Severuslar Dönemi’ne ait olduğunu göstermektedir.

²⁷⁹ Satyr tipleri ve ikonografisi için bkz. Klages 1977. Palazzo Corsini Satyr’nin yüz ve saç ikonografisi bakımından eserimizle benzer özellikler taşımaktadır. Bkz. Luca 1975, 73–82, Abb.1–2, Taf. 39; Smith 2002, Fig. 157.1–2. Benzer bir betimleme Aphrodisias’ta da bulunmuş olup, Satyr ve çocuk Dionysos yontuları haricinde Satyr başları da benzer ikonografik özellikler göstermektedir. Bkz. Erim 1974, 767–775, Pl. 257–266; Smith 1998, 255,257, Fig. 6–13.

²⁸⁰ Vatikan Müzesi’nde M.S. 2–3. yy.a tarihlenen benzer örnekler bulunmaktadır. Mermer bir kap üzerinde işlenen Dionysak eğlence sahnesi M.S. 2. yy.a tarihlenir ve aynı ikonografi dörtgen kabartmalı kaide üzerinde de görülür. Bkz. Lippold 1956, 126–128,291–297,305–306, Taf. 60.32,133.30,141.41.

²⁸¹ M.Ö. 1. yy.ın sonuna tarihlenen Napoli Müzesi’ndeki Pompeii Citharist Evi’ndeki kalkan formunda yapılmış mermer bahçe süsünün bir yüzünde çıplak genç Satyr, sol bacağı dizden kıvrılarak ileri doğru atmış, sağ ayakucunda yükselmektedir. Harekete bağlı olarak, sol koluna doladığı hayvan postu yelpaze şeklinde açılmış ve figürün arkasını doldurmuştur. Bkz. Caro 2001, 213. Tralleis’ten Praxiteles stilini yansıtan Satyr veya Dionysos olduğu düşünülen yontu, M.S. 2. yy.a tarihlenmekte olup, postuna sarılmış olan figür elinde üzüm salkımı taşımaktadır. Bkz. Özgan 1995, 106, TR. 56, Taf. 28.3. M.S. 3–4.yy.a tarihlenen lahitler için bkz. Matz 1969, 327–328, Taf. 201, no: 178; Koch, Sichtermann 1982, 194, no:232.

KN.21 (Resim 43)'de verilen yüksek kabartma parçasında sakallı bir figürün gövde kısmı yer alır. Figürün göğüslerinden alt kısmıyla kolları kırık olup, üzerinde yoğun tahribat mevcuttur. Baş büyük ölçüde kırık olmasına karşın çene altına kadar inen gür sakal buklelerinin izleri görülebilmektedir. Figürün gür ve kabarık saçları omuz hizasına kadar inmektedir. Kabartma parçası kaslı ve atletik yapıda betimlenmiştir. Figürün üst bölümün çıplak oluşu, gür saç, sakal bukleleriyle ölümlüden daha çok bir tanrı kabartması olmalıdır. Omuz yapısından anlaşılabilirdiği kadarıyla sağ kol yukarı ve yana doğru kalkmış, sol kolu ise omuz kökünden kırık olmasına rağmen olasılıkla aşağıya doğru indirmiştir. Kabartmanın tamamı düşünüldüğünde figürün üzerinde kasıklardan altı kapatan manto olmalıdır. Laodikeia'nın baş tanrısı Zeus, sikkeler üzerinde elinde omzuna yasladığı asayla, elinde kartalıyla birlikte betimlenmiş olup, bu tip kentte sevilerek kullanılmıştır²⁸². Kabartma da ince işçilik tamamlanmamış olup, boyun kısa ve kalın tutulmuştur. Figürde saçın ve sakalla birlikte yüzü çevrelemesi, buklelerin uzun gevşek şekilde yapılması bölgede, Heraklia Salbace'daki altar büstün de, Hierapolis Güney Nekropolü silindirik altar da, Roma Dönemi'ne tarihlenen Laodikeia adak kabartmasındaki Zeus'un işlenişine benzemekte olup, aynı stil özelliklerini taşımaktadır²⁸³. Ayrıca başın yapısı, saç ve sakalın yüzü çevirmesi Laodikeia'da 2004 yılında bulunan ve daha sonra çalınan yüksek kabartma Zeus başına uymaktadır²⁸⁴. Bölgedeki Zeus kabartmaları üzerindeki saç ve sakal işlenişi, KN.20'deki parçanın yoğun matkap kullanımıyla kabartma, M.S. 2. yy.- M.S. 3. yy.a tarihlenebilir.

KN.22 ve 23 (Resim 44–64)'de işlenen figürlü tavan kasetleri, 2002 yılında Suriye Caddesi'nin kuzey kavşağında yapılan çalışmalarda bulunmuştur ve birleştirilmiştir (Resim 44). I. Propylon (Anıtsal Giriş) olarak da adlandırılan yapı, kuzeye geçişi sağlanmaktadır. Anıtsal Giriş, buluntularından anlaşıldığı kadarıyla M.S. 3. yy.ın ortalarında yapılmış ve M.S. 3. yy.ın sonu 4. yy.ın başında meydana

²⁸² Buckler, Calder 1939, 33, Nr.87, Pl.18/87.

²⁸³ Altar üzerinde tanrı giyimli, ayakta ve cepheden işlenmiş olup, figür uzun saçlı ve sakallıdır. Tanrı, sol omzuna yasladığı uzun asasının üstünde tüneyen kartal ve sağ elinde tuttuğu kartalıyla birlikte betimlenmiştir. Bkz. Şimşek 1997, 62–63, Res. 174–177; D'Andria 2003, 208, Res.182.

²⁸⁴ Şimşek, Tarhan 2005, 104–105, Res.3–5.

gelen depremle kuzey yönünde yıkılmıştır²⁸⁵. Birçok bezemeli bloğun yarım bırakılması bu yapının bitirilmediği göstermektedir.²⁸⁶ Bu alanda M.S. 1. ve 2. yy.a ait devşirme malzemelerin bulunması, Erken Bizans Dönemi'ne kadar bu yapının kullanılmış olduğunu göstermektedir²⁸⁷. Bizim çalışmamız içinde önemli bir parça olan tavan kasetleri bu alanda devşirme malzeme olarak kullanılmıştır²⁸⁸. Dönemsel özellikleri ve I. Propylon'a yakınlığıyla bu parçalar Caracalla Nymphaeum'undan getirilmiş olabilir (Resim 64)²⁸⁹. Bununla birlikte Caracalla Nymphaeum'unda yapılan kazılarda figürlü tavan kasetleri bulunmuştur²⁹⁰. Tavan kasetlerinin yan kısımlarında yer alan profiller, bunların tavan kaseti olarak ikinci kez, Propylon'da da üçüncü kez kullanıldığını göstermektedir (Resim 58–61).

KN.22 (Çizim 1, Resim 44–61)'de verilen 9 panelden oluşan tavan kasetlerine ait paneller KN.22 A-I olarak adlandırılmıştır. KN.22 A (Resim 46) panosunun etrafında spirial dal motifi, bordür köşelerinde ise birer akanthus yaprağıyla bezelidir. Kabartmada, çıkıntılı zemin üzerinde bir boğa ve yanında erkek figürü yer almaktadır. Kabarik tüylü işlenen boğa, küçük olmasına karşın besilidir. Klasik etkili boğanın donuk ve sakin yapısı vardır. Figür, sağ ayağını yere düz basarak, sol bacağını hafifçe dizden kıvrımış ve geriye doğru atmıştır. Boğanın başı kırık olmasına karşın başın 3/4 dönük ve yukarı doğru kaldırıldığı anlaşılmaktadır. Olasılıkla figür, Hierapolis Tiyatro kabartmalarında olduğu gibi kurban etmek üzere boğayı götürür şekilde betimlenmiştir²⁹¹. Kabartmada kurbanlık boğayı taşıyan bir yardımcı ya da kurbanın kesileceği sunağa ait her hangi bir betimleme verilmemiş olup, konu kısaltılarak aktarılmıştır. Bununla birlikte panelde sunumun hangi tanrı ya

²⁸⁵ Kapının iki yanında doğu-batı yönünde uzanan traverten duvar, kuzey yönünde sıralı halde yıkılmıştır. M.S. 4.yy.in ilk çeyreği içinde yıkılan mermer blokların bir kısmı biraz kuzeye doğru toplanarak cadde kenarında tekrar yapılar oluşturulmuş, ancak depremde yıkılan traverten bloklar olduğu şekliyle bırakılarak, üzerine tekrar yerleşmeler yapılmıştır. Bkz. Şimşek, Ceylan 2003,149–156, Plan 3, Res. 1–4; Şimşek 2005a, 307.

²⁸⁶ Mimari bezemeler Geç Severuslar Dönemi özellikleri taşımaktadır. Şimşek, Ceylan 2003,150, 153.

²⁸⁷ İmparator Diocletianus'u (M.S. 284–305) onurlandıran yazıtlı olası heykel kaidesi de bu alanda bulunmuş olup, bu görüşümüzü destekler niteliktedir. Bkz. Şimşek,Ceylan 2003, 150–153,156, Res.5–7. Bu düzenleme sikkelerle de tespit edilmiş olup, M.S. 494 yılındaki depremden sonra olmalıdır. Phocas Dönemi depremiyle de yapı tamamen yıkılmıştır. Şimşek 2005b, 310,Tablo 1.

²⁸⁸ Şimşek 2005a 306–307. Kazı çalışmalarında çok sayıda parçalı halde figürlü ve bitkisel süslemenin görüldüğü tavan kasetleri bizim tavan kasetlerimizle bir arada bulunmuştur. Bu kabartmaların bazılarında yer yer kırmızı ve sarı renkteki boya izlerine rastlanılmıştır.

²⁸⁹ Anıtsal Çeşme mimari blokları ve düzenlemeleri için bkz. Ginovues 1969,12–186, Pl. I-LX.

²⁹⁰ Kahil 1969, 216–218, Pl. XC, XCII.

²⁹¹ Efes-Artemis kültü için yapılan tapınma ve adak sahnesinde tören alayındaki figürler bağladıkları boğaları sunağa doğru taşımakta diğer figürler ise sunu için girland ve meyve sepetleri taşımaktadır. Bkz. D'Andria, Ritti 1985, 143–165, Tav.37–43; Ferrero 1993, 151; D'Andria 2003, 171–176, Res.150b.

da tanrıçaya sunulduğu tam olarak verilmemiştir. Panoların geneline bakıldığında her bir panel kendi içinde farklı bir özelliğe sahip olup, daha çok yanındaki panelle bağlantılıdır. Diğer taraftan panellerin etrafındaki çerçeveyi süsleyen bordürlerdeki bitkisel bezemelerde yan panelle bağlantılı olarak benzer yapılmıştır. Eğer bağlantıları birleştirecek olursak devamında Laodikeia Tykhe'sinin betimlenmiş olması sebebiyle sunum olasılıkla tanrıça içindir. Zaten Roma Dönemi'nde sıklıkla bu tip benzer sahneler karşımıza çıkmaktadır. Diğer taraftan tavan kasetlerinin Caracalla Nymphaeum'una ait olduğu düşünülürse, bu sunum imparator içinde olabilir. Çünkü M.S. 215'te imparatorun kenti ziyaret etmesiyle kente neokoron²⁹² unvanı tekrar verilmiştir. Belki de bu sunum hem imparatora hem de tanrıçaya yapılmış da olabilir. Kırık olan panelde kabartma alanının dar olması sebebiyle ancak iki figür yapılmış olup, bunlarında ince işçiliği bitirilmemiştir.

KN.22 B numaralı pano üç parça halinde bulunmuştur (Resim 45,47–49). Bunların restorasyonu yapılmıştır. Üçüncü parça KN.22 E panosunun bir bölümüyle beraber kırılmış olduğundan bu parça aynı zamanda panonun sol alt köşesini oluşturmaktadır. Etrafı kıvrık dalların oluşturduğu bordür süslemeli dikdörtgen pano içinde, yedi ayrı tanrı-tanrıçanın atribütleriyle betimlenmiş kent tanrıçası Laodikeia Tykhe'si yer alır. Figür, göğüs altından kemerlenmiş kolsuz ince elbise (khiton) ve üzerinde manto (himation) giyimlidir. Yükseltilmiş zemin üzerinde betimlenen kanatlı tanrıçanın, vücut ağırlığını sol bacak taşımakta sağ bacak ise destek sağlamaktadır. Yana doğru uzattığı sağ kolunda yılan, elinde phiale, sol kolu üzerinde üzüm, meşe palamutları gibi meyvelerin yer aldığı bereket boynuzu tutmaktadır. Tanrıçanın solunda alt ve üstü profilli destek postament üzerinde kartal, sağında beş çatalı teker üzerine basan Grifon betimi yer almaktadır. Figürün başında yarım ay şeklinde taç ve üstünde şehir surlarını sembolize eden kule tacı (stephane yâda tiara) ve boynun arkasındaki hilaliyle şehir tanrıçası Tykhedir²⁹³. Şehirlerin koruyucu sembolü olan Tykhe'ler ilk kez Helenistik Dönem'de ortaya çıkmıştır. Tykhe'lerin en bilinen örneği, M.Ö. 300–290 yıllarına tarihlenen Antakya Tykhe'si

²⁹² Caracalla, Küçük Asya içinde şimdiye kadar bilinen dört Neokoron'luk unvanıyla birlikte, M.S. 3. yy.da kendisine özel tapınak ve rahip ithaf edilen son imparatorudur. Bkz. Price 2004, 115,128–129,432,Kat.88.

Caracalla Dönemi'nde Laodikeia'da seri halinde ve çok kaliteli paralar basılmıştır. Neokoron unvanının, ilk kez bu devirdeki bir para üzerinde görülmesi kentin aldığı bu unvanla bağlantılıdır. Gagniers 1961, 5.

²⁹³ Tykhe ve Fortuna tipolojisi için bkz. Traversari 1993; Villard 1997, 115–125, Pl. 85–89; Ráusa 1997, 125–141, Pl. 90–109; Lichocka 1997. Kule biçimli taç için bkz. Mendel 1914, 121, no:395.

dir²⁹⁴. Bugüne kadar ele geçen çok sayıda replikleri yapıtın önemini ve ününü ortaya koymaktadır. Tanrıça, Anadolu'daki birçok kentte yerel tanrısı olmayan ve yeni kurulan yerleşim birimlerinde pratik bir çözüm olarak kullanılmıştır. Aynı zaman da Tykhe, yerel halk tarafından yapılan büyük onurlandırmayı ifade etmektedir.

Kabartmamızda şehri koruyan tanrıçaya farklı işlevler ve özelliklerde yüklenmiştir. Fazla detaylandırılmamış yer yer çizgilerle belirginleştirilmiş kanatlar Tykhe'nin zafer tanrıçasıyla²⁹⁵ olan bağlantısını vurgulamaktadır. Kanatların ön tarafında yer alan hilal ise bölgede kabartmalarda sıklıkla görülen olasılıkla Men²⁹⁶ya da Selene tapınımla ilgilidir. Hierapolis Tapınak Çeşmesi'nde ikinci kat aedicuların birinde arkasında hilal ile Selene betimlenmiştir. Hierapolis'te bulunan mezar stelinde de at üzerinde mızraklı betimlenen iki simetrik figürün arkasında yer alan hilal, Men tapınımla bağlantılıdır²⁹⁷. Buda Bölgede hem Men hem de Selene tapınımlarının olduğunu göstermektedir. Ayrıca Strabon (VIII.20) da Laodikeia ile Karura arasında, Men Karus Tapınağının bulunduğundan söz etmektedir²⁹⁸. Bu tapınağın varlığı ve kabartmamızdaki hilal betimi olasılıkla daha çok kentteki Men kültüyle ilgilidir. Tanrıça sağ elinde phiale tutmakta olup, koluna dolanan yılan ise Hygiea ile ilgilidir²⁹⁹. Çoğunlukla Hygiea³⁰⁰ yontularında kola dolanan yılanın başı phiale'nin merkezinde yer almaktadır³⁰¹. Tanrıçamızda bu olay farklı şekilde işlenmiş olup, yılanın kuyruğu philalenin uç kısmına değmektedir.

²⁹⁴ Lippold 1950, Taf.106/1–2; Havelock 1981, Fig.117; Stewart 1990, Fig.626–628; Pedley 1999, Abb.10.17. Hierapolis Tiyatrosu alınlığında yer alan Tykhe başında yüksek tacı ve elinde bereket boynuzuyla betimlenmiştir. Bkz. D'Andria 2003, Res. 196.

²⁹⁵ Victoria betimlemeleri için bkz. Balıy 1997, 237–269, Pl.176–194.

²⁹⁶ Phrygia ve Lydia'ya özgü olduğu düşünülen ve birçok yerel kültü olan Men, sağlık, zenginlik veren mezarların koruyucu tanrısıdır ve aynı zamanda Laodikeia'da da Men kültü yaygındır. Bkz. Bean 2000, 268. Men kültü ve tapınımları için bkz. Fuhrmann 1969,1194–1195; Phillips 1999, 1251; Vermeule 1968, 165–166. Laodikeia'da Aisklepion ve Men Karou için bkz. Ramsay 1895, 5–52. Ayrıca Men kültünün yontu, vazo sanatı ile sikkeler üzerine yansıyan örnekleri için bkz. Volkommer 1992a, 462–473, Pl. 240–255.

²⁹⁷ Volkommer 1992a, 471, Pl. no: 140. Hierapolis Nekropolü'nde bulunan adak stelinde üstte hilal betiminin yer aldığı tanrıça başı yer almaktadır. Bkz. Ceylan, Ritti 1997, 62, Taf. 15.

²⁹⁸ Bu tapınağın yeri tespit edilememiştir. Olasılıkla Sarayköy ilçesi yakınlarında Karura ile Attouda arasında olmalıdır.

²⁹⁹ Bölge'de Roma Dönemi'ne ait stelde tanrıça Kybele elinde bir phiale tutar ve bundan yılanı besler şekilde gösterilmiştir. Bkz. Ceylan, Ritti 1997, 62, Taf. 15.

³⁰⁰ Hygiea'nın vazo sanatında, sikkeler ve yontulardaki farklı tipolojisi ve ikonografisi için bkz. Croissant 1990, 554–572, Pl.381–394; Leventi 2003. Münih ve Roma'daki Hygiea yontularında bizde olduğu gibi sağ koluna dolanan yılan yer almaktadır. Bu yontularda farklı olarak phiale sol eldedir. Bkz. Croissant 1990, 562, Pl. 389, no: 112–113.

³⁰¹ Rodos Müzesi, Roma ve diğer merkezlerdeki örnekler için bkz. Sobel 1990, 27, 29–30, Taf. 7a, 9a, 11b, 19 a-b. Kentte Aisklepios kültüde önemlidir ve bu kült için çeşitli oyunlar düzenlenmekteydi. Ramsay 1895, 2–53.

Tanrıçanın solunda profilli destek üzerine kanatlarını yarı açmış kartal yer almaktadır. Burada destek belki de altar şeklinde düşünülmüştür. Kartal, Zeus'un simgelerinden biridir. Burada tanrıça kentin kurucu ve baş tanrısı Zeus Laodikenos ile de bütünleştirilmiştir. Roma Dönemi'nde baş tanrı Zeus'un hayvanlarından olan kartal, İmparatorun tanrısallaştırılmasıyla³⁰² ilgili olarak politik ve allegorik sahnelerin yansıtıldığı yontularda imparatorun yanında işlenmiştir. Tanrıçanın diğer tarafında ise; beş çatalı tekerlek üzerine basmış, başını geriye tanrıçaya doğru çevirmiş Grifon³⁰³ yer alır. Doğu gelenekleriyle ilgili Nemesis³⁰⁴ in atribütleri olan tekerlek ve Grifon'un Laodikeia Tykhe'sinde de işlenmesi sadece Nemesis'le ilgili olmamalıdır. Zira tekerlek Nemesis'in bilenen atribütlerinden biri olmasına rağmen, Grifon direkt Nemesis'le bağlantılı olmayıp Apollon betimlemelerinde de karşımıza çıkmaktadır³⁰⁵. Burada kent tanrıçası Tykhe, Apollon tapınımı da üstlenmiş olmalıdır. Bunu da göz önünde bulundurduğumuzda kent tanrıçasına toplam yedi tanrı-tanrıçanın işlevleri yüklenmiştir. Kabartmada birçok tanrı-tanrıça tapınımı tek bir tanrıçada toplanmıştır. Buda antik dönem içinde rastlanmayan bir durum olup, daha çok lokal olarak Laodikeia'nın birleştirici dinsel düşüncesini yansıtır. Ramsay sikke üzerindeki bu betimlemeyi Laodikeia Tanrıçası olarak adlandırmaktadır³⁰⁶.

Tanrıça, üzerinde yer alan ince elbise, göğüs altından bağlanmış ve Geç Helenistik Dönem eserlerine benzer şekilde üst kısım dar ve kısa olarak gösterilmiştir. Elbise iki bacak arasında tomar halinde yığılmış ve sadece ayakların uç kısımlarını açıkta bırakmıştır. Elbise iki göğüs arasında ilk örneklerini Klasik Dönem'den itibaren görmeye başladığımız "V" şeklinde kıvrımlar yaparak, vücuda

³⁰² Claudius'un Lanuvium (M.Ö. 42-43)'da ve Olympia (M.Ö. 71-73)'da bulunan yontularda imparatorun yanında kartal yer almaktadır. Bkz. Kleiner 1992, 132-134, Fig. 106-107.

³⁰³ Grifon'lar mezarlar da koruyuculuk görevini üstlenerek Arkaik Dönem'den itibaren işlenmiştir. Bunlardan en önemlilerinden birisi M.Ö. 400-375 e tarihlenen Likya lahdinin semerdam şeklindeki kapağının alınlığında betimlenen karşılıklı iki grifondur. Bkz. Lippold 1950, Taf.75. 2; Boysal 1967, Res.73; Stewart 1990, Fig.466; Boardman 1995, Res.226. 2 Grifon betimlemeleri hakkında detaylı bilgi için bkz. Toynbee 1973, 141-142; Delplace 1980. Baltimore ve Leningrad 'daki lahitler ile birçok lahite üzerinde de grifon sevilerek işlenmiştir. Bkz. Reinach 1912, 196.2; Scheffer 1987, 52-53, Fig. 64-65; Fischer 1997, 208, no: 213b.

³⁰⁴ Grifon ve tekerlekle betimlenmiş Nemesis yontular için bkz. Federico 1992, 743,750, Pl. 436,442, no: 77, 181. Tanrıçanın genel tipolojik ve ikonografik betimlemeleri için bkz. Federico 1992, 733-770, Pl. 431-447.

³⁰⁵ Leningrad ve Vatikan'da bulunan Apollon yontularının yanındaki grifon örnekleri için bkz. Simon 1984, 387, 411, 416, Pl. 306, 325,330, no: 68, 345, 380. Hierapolis Tiyatro kabartmalarında da Gigantomakhia sahnesinde Apollon iki grifonun çektiği araba içinde Nike tarafından taçlandırılmaktadır. Bkz. D'Andria, Ritti 1985, 41-45, Tav. 13.3, 15.1; D'Andria 2003, Res.142a.5. Therme Müzesi'ndeki Severuslar Dönemi'ne tarihlenen Apollon yontusunun yanında grifon yer almaktadır ve başını tanrıya doğru çevirmiş, kanat yarı açık şekilde işlenmiştir. Sapelli, 2005, 164-165.

³⁰⁶ Ramsay 1895, 51.

yapışmış ve Zengin Stil eserlerinde olduğu gibi karın bölgesinde vücuda yapışarak hatlar belirgin işlenmiştir. Ön kısımda kalça hizasından himationun M.Ö. 4. yy. eserlerinde olduğu gibi kalın kuşak şeklinde döndürülerek sol koltuk altına doğru götürülmüştür. Diğer taraftan manto ucu ise, solda Arkaistik³⁰⁷ tarzda zigzag kıvrımlar şeklinde aşağıya indirilmiş ve ucu püsküllü sonlanmaktadır. Elbisenin işlenişi ve zigzag kıvrımlar, Geç Antoninler-Erken Severuslar Dönemi'ne tarihlenen Laodikeia kabartmalı friz bloğundaki Pax'ın kıvrımlarıyla benzerdir³⁰⁸. Bu nedenlerden dolayı da eser Eklektik tarzda yapılmıştır³⁰⁹. Panonun etrafı diğer panelde de bahsettiğimiz gibi spirial dal motifleriyle süslüdür. Bordür köşeleri ise şematize edilmiş akanthus yaprağıyla bezelidir.

KN.22 C numarası verilen panonun tamamı eksiktir. Ancak KN.22 A-B panolarının devamı şeklinde benzer bir konuyu betimliyor olmalıdır.

KN.22 D numaraları panoda dans eden tefli Menad ile Satyr kabartması betimlenmiştir (Resim 45,51–52). Satyr'in kabarık bukleler halinde verilen saçları, ense köküne kadar inmektedir. Başın hemen üzerinde saçların arasından ucuna doğru genişleyerek kavis yapan boynuz bulunur. Başını sola doğru döndürmesinden dolayı boyun kasları belirgin olup, omuzlar geniş, pazılar kalın işlenerek atletik vücut vurgulanmıştır. Figür, sol kolunu yana ve aşağı doğru uzatarak Menad'ın sol kolunu dirsek hizasında kesmektedir. Aynı ikonografi M.S. 2–3 yy.a tarihlenen Vatikan Müzesi'ndeki lahit üzerinde de görülür³¹⁰. Hierapolis Tiyatrosu sahne kabartmalarında Ariadne'nin karşılanması sahnesinin yer aldığı bölüm de benzer bir sahne işlenmiştir³¹¹. Menad kalçadan itibaren güçlü bir şekilde sola doğru dönmüş ancak başını sol omzu üzerinden geriye doğru çevirmiştir. Hafif öne doğru bakan baş, bu nedenle profilden gösterilmiştir. Telleri işlenmeden gösterilmiş olan saçlar, alın üzerinde ortadan ikiye ayrılarak dalgalı, kabarık bukleler halinde kulakları da

³⁰⁷ Arkaistik bu kıvrım ilk kez Siphnos'luların Hazine Dairesinde de görüldüğü gibi zamanının vazo sanatına da yansımıştır. Bkz. Lippold 1950, Taf.15.4,19; Boysal 1979, Res.166–168; Pedley 1999, Fig.6.20–6.21; Stewart 1990, Fig.187–198; Boardman 2001, Resim 211–213. Arkaik Döneme tarihlenen silindirik altar üzerindeki figürün manto kıvrımları için bkz. Vikelas, Fuchs 1985, 41–48, Taf. 2–5; Andokides Resamı için bkz. Boardman 2002, 15–17, Res. 1.4, 2.1,6.

³⁰⁸ Şimşek 2005b, 437–438, Res. 3,6,7.

³⁰⁹ Aynı betimleme Caracalla Dönemi'ne tarihlenen bir Laodikeia sikkesi üzerinde de betimlenmiştir. Bkz. Head 1906, 298, Pl. XXXVI/6.

³¹⁰ Matz 1967, Taf. 30–32, no:35; Bieber 1977, 61–62, Fig. 202. Benzer şekildeki komos sahneleri Dionysos kültüyle ilgili olup, lahitler üzerinde de sevilerek işlenmiştir. Matz 1975, Taf. 325,329, no: 312,332.

³¹¹ Çubuk 2002, Res.4.2–4.7; D'Andria 2003, Res. 203.

içine alarak ensede topuz yapılmıştır. Helenistik tipte betimlenen Menad'ın elbisesi vücuttan sıyrılmış, gövdenin üst bölümünü açıkta bırakarak sağ kasık hizasında gevşekçe yığılmıştır. Figürün hareketine bağlı olarak sağ göğüs profilden verilmiştir. Her iki figür, dikkatlice müziğin ritmine uygun olarak dansa³¹² yoğunlaşmış, sarhoşluğun etkisiyle de Menad³¹³'in elbisesinin sıyrılarak aşağıya kadar düşmesiyle kendinden geçmesi izleyiciye aktarılmıştır. M.Ö. 4. yüzyıla tarihlenen Skopas'ın Dans Eden Menad'ında müziğin ritmine kendini kaptıran figürün elbisesi yer yer vücudun bazı bölümlerinde sıyrılarak açıkta bırakılmaktadır³¹⁴. Hierapolis Tiyatrosu'nda sahne kabartmalarında ziyafet sahnesinin işlendiği frizde yer alan kadın figürü bir göğsünü açıkta bırakan khiton giyimli olup, dans ederken betimlenmiştir³¹⁵. Napoli Müzesi'ndeki mermer bir vazo üzerinde işlenen thiasos sahnesinde Menad, başını sağa doğru çevirmiş, üst bölüm çıplak yapılarak, elbise kasık altına kadar düşürülmüştür³¹⁶. Menad'ın vücut hatlarının ince, narin oluşuyla zarif bir dansçı gibi işlenmesi, göğüslerin açık verilmesiyle cüretkâr hali, ideal Dionysos kadını güzelliğini simgelemektedir. Diğer taraftan Satyr'in yüz hatlarındaki sert ve erkeksi ifadeyle Menad'la olan tezatlığı vurgulanmıştır. Matz, Attik lahitler üzerinde yaygın olarak işlenen Menad tiplerini sınıflandırarak bu pozun bir benzerini TH 5³¹⁷ olarak adlandırmıştır. Bu dönüğe bağlı olarak figürün hatlarında özellikle ensede yay şeklinde iki deri katlanması ve sırtta "S" çizen omur ile çıkıntıları detaylı işlenmiştir. Bergama Zeus Altarı'nda figürlerin betimlemeleri³¹⁸ kabartmamızdaki Helenistik etkiyi göstermektedir. Menad sağ kolunu dirsekten kıvrarak başı hizasına doğru kaldırmış ve elinde tef tutmaktadır. Bu kompozisyon, tanrı Dionysos kültüründe yaydığı mutluluk ve neşenin simgesi olarak Helenistik kır eğlence sahnesi olup,

³¹² Dionysos eğlencelerinde dans, kültürün bir simgesidir. Vazo sanatında, kabartma ve heykeltıraşlıkta antik dans sahneleri betimlemeler için bkz. Lawler 1964.

³¹³ Menad'lar dans ederken bazen ellerinde bıçak, yılan, tyros ve yavru geyik ile betimlenmektedir. Bkz. Touchette 1995.

³¹⁴ Lawler 1964, 78, Fig.32-33; Stewart 1990, Fig.547; Boysal 1967, Res.85. M.Ö. 4. yy.ın ortalarından itibaren Menad heykelleri yapılmaya başlanmış olup, Lysippos tarafından yapıldığı düşünülen Berlin Müzesi'ndeki M.Ö. 4. yy.ın sonlarına ait orijinal kopyada da aynı kompozisyon yer almaktadır. Bkz. Smith 2002 133-134, Fig. 155.

³¹⁵ Laborde 1838, 83, Pl. XXXVII.74. Figür olasılıkla Menad olmalıdır. Touchette'nin tip 25A olarak adlandırdığı Menad için bkz. Touchette 1995, 74, Fig. 19a.

³¹⁶ Reinach 1912, 70. 1-3. Vatikan M.S. 1.yy.a tarihlenen kaide üzerinde Menad bir göğsü açıkta bırakan elbisesi içine dans ederek elinde tuttuğu tef çalmaktadır. Bkz. Lippold 1956, 375, 159. 7.

³¹⁷ Benzer ikonografinin detayları için bkz. Matz 1967, 19-20, Typentafel 1. Palazzo Doria-Pamphili, Louvre, Napoli, Conservatori Müzeleri'nden Neo Attik kaideler de işlenen Menad'lar eserimizle aynı tipolojiyi yansıtmaktadır. Bkz. Bieber 1977, 62, 110-114, Fig. 82-83, 204.

³¹⁸ Altar'ın nerdeyse tüm frizlerinde Hekate, Piobe gibi tanrılarla Gigantlar yer yer sırtı izleyiciye dönük olarak betimlenmiştir. Bkz. Stewart 1990, Fig. 694, 702, 705; Kunze 1995, fig.16, 19, 21, 23,26, 32.

Antoninler-Severuslar Dönemine tarihlenen lahitlerde de sevilerek işlenmiştir³¹⁹. KN.22 F panosuyla benzer bir kompozisyon Lyon'daki lahdin kısa yüzlerinde de görülmektedir³²⁰. Pano üzerinde; tef, saç ve boynuzda yer yer kırmızı ve sarı boya izleri mevcuttur.

KN.22 E panosu, üç parçanın birleştirilmesiyle oluşturulmuştur (Resim 45,53). Pano da yarı çıplak olmak üzere ayakta, cepheden erkek, yaslanarak uzanmış kadın ve bu figürlerin sol üst köşesinde belden yukarısı görülebilen giyimli erkek figürü betimlenmiştir. Ayaktaki erkek figürü Dionysos, yaslanarak uzanan kadın figürü ise Ariadne olmalıdır. Sol üst köşede görülen figür, sol omzuna yasladığı kıvrık sopasıyla (pedum) Satyr veya Pan'dır. Yüz detayları ve saç üzerinde deformasyonlar olmasına rağmen, ince bir işçiliğin yapılmadığı görülmektedir. Figürün saçları başa peruk gibi oturtulmuştur. Figür selamlar tarzda sağ kolunu dirsekten kıvrarak elini yukarı doğru kaldırmış ve elini yumruk yapmıştır. Figür sol üst köşede betimlenerek hem burayı doldurmuş, hem de Helenistik Dönem'de de görülen arazinin farklı yükseltilerde gösterilmesi yansıtmıştır³²¹. Panonun sağında betimlenen Dionysos, Klasik tarzda olup, manto kasıklardan itibaren üst kısmı açıkta bırakmıştır. Ayrıca manto sağdan sola doğru dolandırılarak sağ omuz üzerine atılmış olup, kalın kuşak şeklinde katlanarak M.Ö. 4. yy.ın özelliğini de yansıtmaktadır. Yer yer vücuda kalçalarda yapışan elbise altından hatlar verilmiş olup, sağ ayak tarağına kadar inmektedir. Yüzeysel işlenmiş kıvrımlar harekete bağlı olarak, sağ kalça üzerinde yay şeklinde işlenmiştir. Diğer taraftan himationun sağ ayaktan sol kalçaya götürülüşü Parthenon frizlerindeki himation giyimli erkek kabartmasını andırır şekildedir³²². Dionysos'un bacaklarının hareketine bağlı olarak sol bacak ağırlığını taşımakta olup, sağ bacak destek sağlamaktadır. Saçlar; uzun, dalgalı bukleler

³¹⁹ Kalabalık kompozisyonların işlendiği thiasos sahnelerinde figürler ellerinde tef, ucu kıvrık sopa ve tyrosos'ları ile eğlenceye katılarak dans ederek müziğin ritmine ayak uydurmaktadır. M.S. 2-3 yy.a tarihlenen lahitler de Thermen Müzesi ve Pisa'daki lahdin kısa yüzünde tefli Menad ve Satyr kendinden geçmiş şekilde dans etmektedir. Bkz. Reinach 1912, 109. 1-3; Matz 1969, Taf. 224, Kat. 209; Matz 1975, 455-456, 476-478, Taf. 288, 325, 329, 337, Kat. 260, 312, 322, 338. Vatikan, Berlin, Louvre, British ve Roma National'da yer alan bu sahneli betimlemeler için bkz. Reinach 1912, 25. 3-4, 274. 1; 275. 2, 360. 1-2, 468. 1-4; Koch, Sichtermann 1982, 191-193, no: 225-230.

³²⁰ Lahitte; Menad-Pan, Menad-Satyr'in dans eder şekilde işlenmiştir. Satyr'in başının üzerinde yer alan boynuz kabartmamızda olduğu gibi ucu genişleyerek kıvrılmaktadır. Bkz. Reinach 1912, 227. 1-3.

³²¹ Farklı yükseltilerde figürlerin betimlenmesi en güzel Bergama Zeus Atları Telephos frizinde gösterilmiştir. Bkz. Barba, vd. 1996; Smith 2000, 168-170, Res. 199.1-6.

³²² Bieber 1977, 119, Pl.85, Fig. 515. Benzer kıvrımlar ve himation giyimli erkek ve kadın figürleri için bkz. Bieber 1977, 118-128.

halinde omuzlara kadar inmektedir. Figürün sağ omuz üzerinde düşen bandın ucu görülebilmektedir. Sağ taraftaki saç bukleleri üzüm salkımını andırır şekilde işlenmiştir. Böylelikle de Dionysos³²³ betimlemelerinde gördüğümüz asma yaprakları ve üzüm salkımlarıyla süslü band burada da verilmiştir. Figür sağ kolunu dirsekten kıvrıyarak yukarı doğru kaldırmış ve elinde ucu yere kadar uzanan thyrsos'u tutmaktadır³²⁴. Thyrsos'un üst bölümü tahrip olmasına karşın kabartılı çam kozalağıyla son bulduğu anlaşılmaktadır. Sol elini ise aşağıya indirmiş olup, elinde olasılıkla geyik tutmaktadır.

Panonun alt bölümünde, kaya üzerine sol kolundan destek alarak yarı uzanmış Ariadne yer alır. Sağ kolunu ise dirsekten kıvrılarak başın üzerine doğru götürmüştür. Yüz tahrip olduğundan detaylar belirgin değildir. Ancak saçlar başa peruk gibi geçirilmiştir. Yarı uzanmaya uygun olarak boyun döndürülerek kısa verilmiştir. Kalın manto kumaşı kasık üzerinden kalın bir tomar halinde döndürülerek arkaya doğru atılmış ve bir kısmı sol dirsek altından görülebilmektedir. Figür sağ ayağını ileri doğru gergin uzatmış, sol bacağını dizden kıvrarak sağ bacağının altına doğru atmıştır. İleri doğru attığı sağ bacak bitkisel bezemeli bordürün köşesinde yer alan akanthus yaprağı üzerine kadar uzanmaktadır. Yarı uzanmış pozisyondan dolayı vücudun üst kısmında Helenistik Dönem'e özgü burkulma meydana gelmiştir. Elbise, bacaklar arasında belirli aralıklarda yay şeklinde kıvrımlar meydana getirmiştir. Kalın elbise yer yer vücuda yapışarak vücut hatlarını belli etmektedir. Genel kompozisyon olarak bakıldığında betimlenen figür Ariadne'dir³²⁵. Panoda işlenen konunun yakın bir benzeri, Antiochia'da

³²³ Dioynsos betimlemeleri için bkz. Pochmarski 1990. Capitoline Müzesi'ndeki Dionysos'da başın etrafını çevreleyen bandın etrafı üzüm salkımları ve asma yapraklarıyla süslüdür. Bkz. Stuart 1912, 96, Pl. 27 no: 17. Louvre, Roma, Vatikan Müzeleri ile Kopenhag'daki Dionysos yontularında aynı saç işlenişini görmek mümkündür. Bkz. Gaspari 1986,436, Pl.307-308, no: 123 a-c, 124 a-b, 125.

³²⁴ Pompeii'de Centenary Evinde bulunan duvar resminde, Dionysos ve Vezüv yanardağı betimlenmiş olup, figürün başında asma yapraklarından oluşan bir çelenk tüm gövdesini elbise gibi kaplayan üzüm salkımlarıyla süslenmiştir. Ayrıca Dionysos elinde ucu yere kadar uzanan thyrsos tutmaktadır. Bkz. Caro 2001, 200. Rhodos'tan mozaik ve Londra'dan eser için bkz. Gaspari 1986, 543,545, Pl. 429,431, no: 18,40.

³²⁵ Panoda işlenen Ariadne'nin tipolojik ve ikonografik olarak bir benzeri Side Tiyatrosu sahne binası kaide kabartmalarında, İstanbul Arkeoloji Müzesi'ndeki kabartmalı plaka üzerinde de görülmektedir. Bkz. Mansel 1958, 14, Lev. XVI, Res.16; Mansel 1978, 206-207, Res. 234; Bernhard 1986, 1058, Pl. 731, no: 70. Ariadne betimlemeleri için bkz. Bernhard 1986, 1058-1063, Pl. 731-734. Roma Dönemi lahitleri üzerinde de Ariadne tipolojisi sıklıkla kullanılmıştır. Bkz. Matz 1967,Taf. 4, 27, 56, 69, no:3,15, 47; Pochmarski 1990, 140-147, Taf. 43-46.

bulunmuştur³²⁶. Mozaik üzerinde farklı olarak Ariadne tamamen giyimli olarak betimlenmiştir.

KN.22 F panosunda, cepheden betimlenmiş, mantolu Menad ya da Nymphe olduğu anlaşılan kadın figürüyle dans eder şekilde Pan betimlenmiştir (Resim 45,54–55). Kadın figürü yükseltilmiş zemin üzerinde, sağ ayağı yere düz basmış, sol ayak yanda ve geride betimlenmiştir. Elbise sağ ayak bileğine kadar inmekte olup, sağ baldır üzerinde vücuda yapışmıştır. Diz altında yukarı doğru gergin şekilde çekilen kalın elbise kıvrımları yer yer ince çizgilerle gösterilmiştir. Figürün hareketine bağlı olarak sol bacak üzerinde elbise sıyrarak dize kadar olan bölümü açıkta bırakmıştır. Yanında profilden öne doğru eğilmiş olan Pan keçi bacağı şeklindeki sol bacağı dizden kıvrarak kadın figürünün sol diz hizasına kadar kaldırmıştır. Sağ bacak ise yere düz basmakta ve ağırlığı taşımaktadır. Bacakların bu hareketine uyumlu olarak sol kolunu aşağıya, sağ kolunu da yukarıya doğru kaldırmıştır. Sırt ve kasık adaleleri öne doğru eğilme nedeniyle gergin ve şişkin yapılmıştır. Sırt kasları girintiler halinde verilerek işlenmiştir. Bu haliyle Pan dans eder şekilde betimlenmiştir³²⁷. Matz tarafından belirlenen Pan'ın, Attik lahitlerde görülen tipolojisine bakıldığında, kollarının aldığı pozisyon TH 109 ile bacakların aldığı pozisyon ise TH 110 ile benzer özellikler yansıtmaktadır³²⁸. Pan her dönemde görülmesine rağmen özellikle Helenistik Dönem'le birlikte Dionysos dünyasının vazgeçilmez unsurlarından biri olarak şehvet, eğlence ve saflığın simgelemektedir. Albani, Paris, Louvre ve Lyon'daki lahitlerde Pan, Satyr ve Menad'lar eğlencenin etkisiyle kendilerinden geçerek dans etmektedirler³²⁹. Bir ayağını yukarı doğru kaldırmış olan Pan bir elinde pan flüt diğer elinde ise ucu kıvrık sopasını tutmaktadır. Ancak panomuzda Pan'ın kollarının dirsekten itibaren alt bölümleri kırık olduğundan elinde herhangi bir müzik aletinin olup olmadığını bilemiyoruz. KN.22 D panosunda olduğu gibi burada da en azından figürlerde tef ya da pan flüt yer alıyor olmalıdır. KN.22 D panosunun devamında olasılıkla konu Dionysiak eğlence sahnesi olup, Menad ve Pan dans eder şekilde betimlenmiştir. Zaten kadın figürün elbisesinde görülen yukarı doğru sıyrıma da bu iki figürün kendinden geçerek dans eder şekilde betimlendiğini

³²⁶ Meyer 1989, 131–132, Taf. 31,1–2.

³²⁷ Pan tipolojisi için bkz. Herbig 1949.

³²⁸ Matz 1967, 64, Typentafel 10.

³²⁹ Reinach 1912, 61. 4, 227. 1–3, 275. 2.

göstermektedir. KN.22 D-E-F katalog numaralı panoların etrafını çevreleyen iç bükey profilli çerçeve içinde Dioynsos'la bağlantılı olarak asma dal ve yapraklarıyla süslü olup, köşelerde birer akanthus yaprağı yapılmıştır. Panoların genelinde figürlerin zeminden ayrılmasında yoğun matkap işçiliği göze çarpmaktadır. KN. 22 D-E panolarında mevcut diğer panolardan farklı olarak kompozisyonun çerçeve dışına taşırılmış olduğu görülmektedir.

KN.22 G panosu kırık ve eksiktir. KN.22 H (Resim 45,56) pano ise, diğer panellerden daha küçük ebatlarda olup, kare formdadır. Kabartmada şahlanmış uçmaya hazır, kanatlı at Pegasos³³⁰ ile üzerinde Bellerophon³³¹ betimlenmiştir. Atın ayaklarını bastığı zemin farklı yüksekliklerde yapılarak, olayın arazide geçtiği vurgulanmıştır. Pegasos'un şahlanmış oluşuna paralel kanatlar hafif kaldırılarak denge sağlanmıştır. Atın başı da şahlanmaya uygun olarak yukarıya doğru kalkmış yeleler gür ve kalın olarak sağa doğru dökülmektedir. Dolgun ve dalgalı yapılan kuyruk, bordür çerçevenin dışına taşmıştır. Bellerephon'un sol elinde tuttuğu dizginler kalın ve belirgin olarak işlenmiştir³³². Pegasos üzerindeki Bellerephon, kısa khitonlu ve boynuna bağladığı hylamis giyimlidir. Khiton oturma pozisyonuna bağlı olarak sağ baldır üzerine toplanmıştır. Hylamis boyunda iki kalın yay çizerek uçları geriye doğru yelpaze şeklinde açılarak dalgalanmaktadır. Dirsekten kıvrılarak geriye doğru kaldırdığı kolu ve elinde tuttuğu mızrağıyla hamle pozisyonundadır. Bu panonun diğer panolardan daha dar oluşu nedeniyle bilinen mitosun anlatımında sadece Bellerephon ve Pegasos verilmiş olup, konu kısaltılarak Khymaira³³³ gösterilmemiştir. Ancak konu açıktır ve Likya Bölgesine özgü bir efsanedir³³⁴. Likya Bölgesi'nde Trysa Heroonu (M.Ö. 390–380), kapı iç frizlerinde aynı konu işlenmiştir³³⁵. Ancak Trysa'daki kabartmada Khymaira'da yer almaktadır. Bellerephon ve Khymaira efsanesi sadece Likya Bölgesi ile sınırlı kalmamış olup,

³³⁰ Detaylı bilgi için bkz. Lochin 1994, 214–230, Taf. 142–170; Yalouris 1987.

³³¹ Detaylı bilgi için bkz. Geisau 1964, 856–857; Hiller 1970.

³³² Athena'nın verdiği dizgin sayesinde Bellerophon Pegasos'u yakalamış olduğundan genellikle mitos'un anlatıldığı betimlemelerde Pegasos dizginli olarak işlenmiştir.

³³³ Apollodoros I-II (IX.3–5, III.2). Gemme, sikke, kabartmalar ve Vazo sanatındaki Khymaira betimlemeleri için bkz. Jacoquemin 1986, 249–259, Taf. 198–208; Schefold, Jung 1988, 121, Abb.145.

³³⁴ Detaylı bilgi için bkz. Schefold, Jung 1988, 121–124; Erhat 1993, 72–74; Borchhardt 2005, 17–57.

³³⁵ Viyana Sanat Tarihi Müzesi'nde bulunan anıt ve kapı iç frizi kabartmaları için bkz. Boysal 1967, 61–62, Res.70–71; Stewart 1990, 171, Fig. 475; Boardman 1995, 191–192, Fig. 222/1–11; Lippold 1950, Lev.76/3; Çevik 2002, Res.31, 67.

Orientalizan Dönem’le birlikte Korinth ve Attik Vazo Sanatı’nda da sevilerek işlenmiştir³³⁶.

KN.22 I (Resim 45, 54,57) deki tavan kasetine ait pano, KN.22 G panosunun ölçülerindedir. Panelin tamamını dolduran betimlemede kartal üzerinde Eros betimi yer alır³³⁷. Kartal’ın³³⁸ kanatları açık olup, kayalar üzerindedir. Eros, uçmak üzere olan kartalın üzerinde ve sağ eliyle kartalın sol kancasını tutarak denge sağlamaya çalışmaktadır. Panonun dar olması nedeniyle kayalar sol alt köşede, Eros’un başıda sağ üst köşeye gelecek şekilde yerleştirilerek alan en iyi şekilde kullanılmıştır. Bu hayvanın kalkış anında öne doğru eğilmesi ve Eros’un buna paralel betimlenmesiyle sağlanmıştır. Aynı zamanda panonun dar oluşundan dolayı kartalın kuyruğu kısa ve küt yapılmıştır. Pano’da diğerlerinde olduğu gibi ince işçilik yapılmamıştır. Eros; girlandlı panellerde olduğu gibi yuvarlak yüzlü, kısa boyunlu olup, saçlar peruk gibi başa oturtulmuştur. Panelin etrafını çevreleyen bordürle kabartma derin matkap kanallarıyla ayrılmıştır. M.Ö. 4.yy.-Helenistik Dönem’le birlikte toplum düşüncesinin değişmesi ve bunun sanata yansıtılmasıyla tanrılar insancillaştırılmıştır. Bu nedenle de Eros’larda artık yaramaz tanrı çocuklardır. Özellikle de Roma Dönemi’nde çok yaygın olarak lahitlerde ya da diğer panellerde sık işlenmiştir. Onlar süslenen kadınların arasında, av’da, aslanların ya da yunusların üzerlerinde ve Dionysos şenliklerinde yer alırlar³³⁹. Burada farklı olarak Eros kartal üzerindedir. Kartal Laodikeia’nın kurucu tanrısı Zeus’un simgesi olduğundan sevilerek bu kentte

³³⁶ Budapeşte, Roma’daki kabartmalarla Taşoz Herakles Tapınağı’ndan M.Ö. 550 yıllarına tarihlenen akroter için bkz. Reinach 1912, 120.1; Yalouris 1987, 35, Abb. 16; Schefold, Jung 1988, 117–119, 125, Abb. 139, 143, 144. Boston Fine Art, Atina, Ägina, Taşoz, Parma, Müzeleri’nden aryballos (M.Ö. 660), kotyle (M.Ö. 670), Amphora’lar (M.Ö. 650, M.Ö. 580), Epinetron (M.Ö. 430), Kalyx krater (M.Ö. 420) ile M.Ö. 400–338 yıllarına tarihlenen Korint straterleri ve M.Ö. 1- M.S. 2. yy. a tarihlenen sikkeler üzerindeki Bellerephontes betimlemeleri için bkz. Yalouris 1987, 24–29, 30–31, 53, 84, Abb. 6–7, 8,11/12, 30–31, 38–42, 62–67. Roma Dönemi lahitleri için bkz. Koch,Sichterman 1982, 143, no: 153-154; Schefold, Jung 1988, 126–127, Abb.152–153; Sichtermann 1992, 96–99, Taf.11,12,14, Kat.21–24. Mozaikler üzerindeki betimlemeler için bkz. Hiller 1970 18, 44–45, 56–57,60–65, Abb. 5, 15, 21,22–23; Dunbabin 1999, 16,98, Fig. 15, 97. Metropolitan Müzesi’ndeki gemme üzerinde yer alan korint miğferinde başlığın üst bölümünde bu heroik betimleme işlenmiş olup, bazı gemmeler üzerinde ise sadece Bellerophon destanı yer almaktadır. Bkz. Richter 1920, 121, Pl. 51, Fig. 198; Richter 1956, 420, Pl. L11, Fig.417–418. Aphrodisias’taki Ninos frizlerinde de bu mitos işlenmiştir ve bu mitosun lokal kuruluş mitosu olduğu düşünülmektedir. Bkz. Smith 1996, 54–56, Fig.50–51.

³³⁷ Eros ikonografisi için bkz. Albert 1979.

³³⁸ Roma Sanatı’nda kartal betimlemeleri hakkındaki detaylı bilgi için bkz. Toynbee 1973, 240–243.

³³⁹ Yontu sanatında Eros’lar daha çok yunuslarla birlikte tasvir edilmiş olmasına karşın farklı hayvanlarla da betimlendiği görülmektedir. Yunus ile betimlendiği Oxford, Boston, Ashmelon ve Manchester Müzeleri’ndeki örnekler için bkz. Hermay, vd. 1986, 868–869, Pl. 617–618, no: 159, 163–164,167, 172, 180a,184. Bunun haricinde vazo sanatında, gemmeler ve pişmiş toprak figürünler de benekli panter, at, koç üzerinde betimlenen Eros’lar örnekleri yanında panterlerin çektiği araba içinde de betimlenmiştir. Bkz. Hermay, vd. 1986, 872–875, Pl. 621- 623, no:229, 237, 252a-b, 257–258, 270.

kullanılmıştır. Roma Sanatında imparator ya da imparatoriçelerin apothesis veya adaptasyon sahnelerinde kartal ile birlikte betimlendikleri görülmektedir³⁴⁰. KN.22 H ile birlikte panonun etrafı spiral dallarla süslüdür.

KN.22 H-I numaralı panolarda ortada Bellerephon- Khymaira mücadelesi, onun sağında Kartal üzerinde Eros olması 22G panosunda da benzer bir betimleme olarak aslan üzerinde Eros betimlenmiş olabilir. Böylece kentin baş tanrısı olan Zeus'un iki önemli simgesi gösterilmiş olacaktır. Bu üç panonun da diğerlerinden daha küçük oluşu, ustanın kapatacak alanın ölçülerine göre tavan kaseti yapmasından kaynaklanmaktadır. Çünkü konu verilişinde iki sıra kasetler yapsa alan büyük olacak, eşit olarak panoları üçe bölse figürler sığamayacağından, bu sıradaki panoların ebatlarına uygun doldurucu kabartmalar yapmıştır.

KN.23 (Resim 62–63)'deki parça, KN.22'de verilen figürlü tavan kasetine benzer şekilde yine Caracalla Nymphaeum'una ait diğer bir tavan kasetine ait olmalıdır (Resim 64). Hem mermer hem de kıvrık dallı çerçeve bordür süsü, tavan kaseti parçasının aynı yapıya ait olduğunu göstermektedir. Kabartmada, sağ tarafta yarı uzanmış genç erkek figürünün başı ve sağ koluyla gövdesinin bir bölümü yer alır. Sol tarafta yer alan Eros figürünün ise dizden yukarısı sağlam olarak korunabilmiştir. Figür sağ kolunu yukarı doğru kaldırmış karşısında yer alan Eros figürüyle selamlaşır şekildedir. Erosun vücudu cepheden, başı 3/4 sola dönüktür. Her iki figüründe yüzü tombul olup, yüz detayları seçilmemektedir. Boyun kısa, saç başa peruk gibi oturtulmuştur. Eros sağa doğru ilerlemekte olup, sol kolunu yukarı doğru kaldırarak selamlamaya karşılık vermektedir. Sağ elinde ise bir meşale tutmaktadır. Meşale, yeraltı tanrılarıyla ilgili olup, yeraltını sembolize eder. Özellikle de Hekate'nin meşalelerle birlikte geceleri ölüleri uyandırdığına ve ölüer diyarının yolunu gösterdiğine inanılmasından dolayı mezarlarda sıkça Eros'larla birlikte betimlenmiştir. Figürün hareketine bağlı olarak gösterilen kaslar gözü rahatsız etmeyen şekilde yumuşak işlenmiştir. Kabartmada anlık bir hareket verilmiştir. Betimin yer aldığı fon, girintili çıkıntılı işlenerek olayın arazide geçtiği aktarılmıştır. Figürlerinin vücut kontur çizgileri siyah boyayla sınırlandırılmıştır. Her iki figürün de saçlarında ve Eros'un kanatları üzerinde sarı ve kırmızı boya izleri mevcuttur.

³⁴⁰ Bu sahneler için bkz. Reinach 1912, 184. 4, 236. 4; Toynbee 1973, 242; Hesberg 1978, 986–989, 990–991, Abb.47–49; Kleiner 1992, 189–190, 253–254, 285, Fig. 157, 222, 253;

Panonun etrafını spirial dal motifleri çevrelemektedir. Bu nedenle de betimlenen konu, KN.22’de verilen tavan kasetlerine benzer şekilde olmalıdır.

KN. 22 ve 23’de verilen tavan kasetlerine ait panoların tamamı düşünülecek olunursa; kabartmalarda yer alan tanrıça ve diğer figürlerin tahrip olmasına karşın, ince işçiliklerinin henüz bitirilmemiş olduğu bunun yanı sıra özellikle ellerin ve ayakların yapılışında orantısızlıkların varlığı göze çarpmaktadır. Bu nedenle figürlerin genelinde yüzeysellik ve kuruluk hakimdir. Figürlerin saçlarının başa peruk gibi oturtulması, elbiselerdeki kesik işlenmiş kıvrımların sert ve suni yapısı, yoğun matkap kullanımına karşın Klasik ve Helenistik üslupların varlığı nedeniyle, Severuslar Dönemi’ne tarihlenmelidir. İşlenen figürlerin büyük bölümünde Klasik ve Helenistik etkileri görmek mümkündür. KN.22 B numaralı panodaki kent Tykhe’si tipolojik ve ikonografik olarak Caracalla Dönemi Laodikeia sikkesiyle benzetilmektedir³⁴¹. Sikke üzerindeki kent Tykhe’si ile panodaki kent Tykhe’sinin aynı tipte betimlenmeleri aynı döneme ait olduklarını göstermektedir (Resim 50). Figürlerin tavan kaseti olarak alttan bakılacağı ve yüksekte olması sebebiyle sadece genel kompozisyonun anlaşılması yeterli görülmüş ve detaylandırılmanın yapılması gibi bir zorunluluk duyulmamış olmalıdır. Bununla birlikte panolar üzerinde yer yer korunmuş olan KN.23’deki parçada olduğu gibi figürlerin dış konturları siyah boyayla diğer bölümleri de farklı renklerle boyanarak, detayların belirginleştirildiği böylelikle canlı ve etkileyici kompozisyonların yaratıldığı anlaşılmaktadır. KN.22 D-E-H panolarındaki figürlerin çerçeve üzerine kadar taşırıldığı görülmektedir. Usta, bu panellerde figürleri yarım bırakmayarak bordür üzerine kadar konuyu devam ettirmiştir. KN.23’te verilen figürler daha plastik ve KN.22’dekilere göre daha özenli yapılmıştır. Buda KN.22 ve 23’de farklı sanatçıların çalışmış olduklarını göstermektedir.

KN.24 (Resim 65)’de verilen kabartma parçasında erkek figürünün sol eliyle elbise kıvrımları ve kılıç kabzası görülür. Figür, khiton ve hylamys giyimli olup, sol avuç içinde görülen ve sıkıca kavradığı kılıç kabzasından dolayı bir savaşçıyı ya da kahramanı betimlemektedir. Elbise kıvrımları derin matkap kanallarıyla açılarak,

³⁴¹ İmparator Caracalla ve sonrasına tarihlenen sikke üzerinde ön yüzde genç erkek senato başı, arka yüzde ise ayakta Tykhe Pantheia olarak adlandırılmış tanrıça yer almaktadır. Bkz. Head 1906, 298, Pl. XXXVI.6

metalik bir şekilde aşağıya doğru düşürülmüştür. Bu nedenle eser, M.S. 3.yy.ın ilk yarısı özelliklerini göstermektedir.

KN.25 (Resim 66–67)'de kemer kasetine ait dikdörtgen çerçeve içinde cepheden Medusa başı betimlemiştir. Medusa betimlemeleri antik dönemde çok sevilerek işlenen mitolojik figürlerden biridir³⁴². Söz konusu parçada, bazı Gorgon betimlemelerinde de olduğu gibi başın üzerinde kanatlar bulunmamaktadır³⁴³. Genel yüz ifadesinin tipolojisine bakıldığında kaşların çatık oluşu ve yer yer deri kırışıklarıyla da desteklenen ürkütücü ifade dikkati çekmektedir. Saç buklelerinin işlenişyle başın çevresindeki küçük fakat iri yılanbaşlarının oluşu bakımından figür, Medusa'yı betimlemektedir. Saçlar, kabarık dalgalı bukleler halinde başa bir peruk gibi yapışarak işlenmiş olup, saçta kuruluk ve yüzeysellik hakimdir. Tipolojik olarak Hierapolis Güney Nekropolü D36 numaralı mezardaki Medusa kabartmasında görülen kuru ve yüzeysel saçların kabarık yapısı, Severuslar Dönemi sanat özelliklerini yansıtmaktadır ve M.S. 3. yy.ın başına tarihlenmektedir³⁴⁴. KN.25'deki kabartmadaki stil özellikleri ve ion kymationu bezemelerine bakıldığında eser, M.S. 3. yy.ın ortalarına tarihlenmelidir. Etrafı yumurta dizileriyle çevrili panelde, yumurta dizileri çok detaylandırılmamış, yüzeysel işlenmiş ve kabuktan iyice ayrılmıştır. Yumurta dizilerinin bu şekildeki işleniş Geç Severuslar Dönemi özelliğidir³⁴⁵. Figürlü panelin bitiminde kemer kasetinin devam ettiğini gösteren yumurta dizilerinin bir bölümü görülebilmektedir.

KN.26–27 (Resim 68–69)'de yer alan parçalar, cepheden girland çelengi taşıyan Eros kabartmalarıdır. Kırık olarak bulunan parçaların restorasyonu yapılmıştır. İki parçada da genel olarak figürler; oval dolgun yüzlü, göz kapakları etli, dolgun ağız küçük ve kapalıdır. Eros'lar tombul, gürbüz ve sağlıklı yapısıyla birer çocuk olarak betimlendiklerinden kaslar belirtilmemiştir. Boyunlar çok kısa verilmiş olup, boyun altında yağlı deri katlanmaları işlenmiştir. Saçlar, kabarık dalgalı bukleler halinde bir peruk gibi başa oturtulmuştur. Kanatlar kazıma çizgilerle detaylandırılmıştır. KN.26'da betimlenen Eros, sol omzuna yasladığı girland çelengini taşımakta olup, sağ kolunu yukarı doğru kaldırarak elini başının arkasına doğru götürmüştür. Waelkens'in

³⁴² Medusa tipolojisi ve ikonografisi için bkz. Floren 1977.

³⁴³ Krauskopf, Dahlinger 1988, 295–296, Pl. 170–171.

³⁴⁴ Şimşek 1997, 61–62, 121, Kat. 38E, Res. 171.

³⁴⁵ Geç Severuslar Dönemi'ne tarihlenen yumurta dizileri için bkz. Karaosmanoğlu 1996, 55–56, Levha 48b.

Eros tipolojisinde, sağ elin başın arkasına konduğu tip yer almaz. Ancak sağ elin baş yanında görüldüğü tip verilmiştir³⁴⁶. Bu yönüyle kabartma da verilen Eros tipi daha çok Laodikeia'ya özgü olmalıdır.

KN.27 (Resim 70)'deki, Eros'un sadece sol omzundaki girland çelenginin başlangıç bölümü mevcut olduğu için sağ kolun şekli için kesin bir şey söylemek zordur. Girland boğumunda ve figürün fondan ayrılışında matkap yoğun olarak kullanılmıştır. Her iki parçadaki Eros'ların betimlenmesindeki genel tipolojik özellikleri, M.S. 3. yy.ın stil özelliklerini yansıtmaktadır. Eros'lar ikonografik ve tipolojik açıdan KN. 28–29 da ki parçalarla benzer özellikler taşımaktadır. Bu nedenle Eros frizlerinin devamı niteliğinde olup, olasılıkla bu şekilde betimlenmiş üçüncü bir panele aittirler. Her iki parçada Eros'ların dejenere olmuş kuru ifadeleri girland çelenginin sert üslubu M.S. 3. yy.ın özelliğidir.

Genel olarak incelediğimiz Eros ve girland kabartmalı paneller de Aphrodisias atölyesinin bariz etkilerini görmek mümkündür. Bununla birlikte Hierapolis'te de görülen girlandlı lahitler, M.S. 2–3. yy.da yaygın olup, sevilerek kullanılmış ve tercih edilmiştir. Hierapolis'te ve diğer komşu kentlerde yaygın olan bu tipin, Laodikeia'da farklı olarak karşımıza çıkması, lokal atölyenin varlığını ortaya koymaktadır. Roma Dönemi'nde girland çelengi taşıyan Eros'lar, lahitlerde ve mimariye bağlı frizlerde yaygın olarak işlenmiştir.

KN.28–29 (Resim 71–74)'da verilen girland çelengi taşıyan Eros kabartmalı paneller, Septimius Severus Nymphaeum'u havuzunda parçalı halde bulunmuş olup, restorasyonları yapılmıştır. Girland çelenkli Eros kabartmaları ya çeşme yapısında kullanılmış ya da yakın bir alandan buraya getirilmiş olmalıdır. Dikdörtgen profilli çerçeve içinde yer alan kabartmalarda alt çerçevenin profili yapılmamıştır. Buda panellerin tam bitirilmediğini göstermektedir. Diğer taraftan dikdörtgen paneller iki parçanın birleştirilmesiyle yapılmıştır. Girland çelengi taşıyan Eros'lar çıkıntılı kaideler üzerinde betimlenmişlerdir. Ortadaki Eros'lar iki yanlardaki girland çelenklerini taşımakta olup, sağda ve solda yer alanlar ise tek taraflı olarak çelenkleri taşırlar ve bir kolları girland üzerindedir. Yanlardaki Eros'ların diğer kolları aşağıya indirilmiş ve ellerinde birer nesne tutarlar. Ortadaki Eros'ların biri sağa dönmüş ve

³⁴⁶ Waelkens 1982, 12–13, Abb. 9.3.

sağ elini çelenk üzerine götürmüştür. Diğer Eros'lar cepheden ve iki kolu girland çelengi içinde kalmıştır. Ortada yer alan Eros'ların başının iki yanında fiyonk kurdele bağı bulunur. Girland çelenklerinin üst boşluğunda kabarık birer rozet yapılmıştır. Her iki panelde ve parçalarda betimlenen Eroslar; tombul, gürbüz, sağlıklı ve etli yapıdadır. Çocuk olmalarından dolayı kasları belirtilmemiş olup, vücut hatları yumuşak gösterilmiştir. Saçlar, kabarık dalgalı bukleler halinde başa bir peruk gibi oturtulmuştur. Eros'ların, yağlı deri katlanmalı boyunları kısa hatta yok denecek şekilde gövdeye oturtulmuştur. Bu tip, Hierapolis ve Aphrodisias girlandlı lahitlerinde sıkça görülen bir özellik olarak karşımıza çıkmaktadır³⁴⁷. Çocuk Eros'ların bu sağlıklı ve tombul yapısı, boynun yok denecek kadar kısa yapılışı yerel atölye üretimi olan Laodikeia A ve B küme lahitlerinde de görülmektedir³⁴⁸. Bu tarz betimleme Laodikeia, Hierapolis ve diğer komşu bölge kentlerinde sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Eros'ların yana doğru açık kanatları içten gösterilmiş ve dört sıra kanat tüyü ince çizgilerle belirtilmiştir. KN.28'deki panelde ortada yer alan Eros (Resim 73) Waelkens'in tipolojisine göre tip 5 olarak adlandırılmaktadır³⁴⁹. Her iki panelde de köşelerde yer alan Eros'lar, Waelkens'in Eros tipolojisinde yer almamaktadır. Bunun nedeni söz konusu kabartmalı panellerin dikdörtgen çerçeve içinde friz şeklinde düzenlenmiş, girlandlı lahit olarak değil de, farklı bir amaç için tasarlanmış olmasından kaynaklanmaktadır. Girlandlı lahitlerde genellikle köşelerde Nike betimlemelerinin olması sebebiyle girland çelengi taşıyan Eros'lar tek tipte yapılmıştır. Bu yönüyle KN.28-29'da köşelerde yer alan Eros'ların tipolojisi (Resim 74) daha çok Waelkens'in Nike tipolojisiyle uymaktadır³⁵⁰.

KN.29'daki panel de yine diğer panellerle aynı tipolojiyi yansıtır (Resim 75–77). Yanlarda yer alan Eros'lar, Waelkens'in Erken Traian Dönemi'nden itibaren yaygın olarak görülen Nike tipolojisiyle uygundur³⁵¹. Ortada yer alan Eros, Waelkens'in tip 2 olarak belirttiği Geç Traian–Hadrian Dönemi'ndeki Eros tipolojisiyle benzerdir³⁵². Bu haliyle de iki tip Eros'un işlendiği panel, gösterdiği stil özelliklerine göre daha çok

³⁴⁷ Şimşek 1997, 61, 121, Kat no: 38F, Res.169.

³⁴⁸ Laodikeia A küme lahdi M.S. 130–135, B küme lahdi ise M.S. 140- 145'e tarihlenmektedir. Şimşek 1998, 18.

³⁴⁹ Bu tip, Antoninler Dönemi ortasından itibaren yaygın olarak görülür. Bkz. Waelkens 1982, 12, Abb. 9.5.

³⁵⁰ Nike figürleri sağa ya da sol doğru dönmüş olup, bir kolu aşağıda diğer koluyla da girland çelengini taşımaktadır ve Erken Traian Dönemi'ne tarihlenmektedir. Bkz. Waelkens 1982, 11, Abb.8.1.

³⁵¹ Waelkens 1982, 11, Abb. 8.1.

³⁵² Waelkens 1982, 12, Abb. 9.2. Bu tip, Traian-Hadrian Dönemi'nde ortaya çıkmıştır.

yerel atölye ürünü olmalıdır. Her iki panelde de genel betimleme özellikleri benzer olsa da bazı küçük farklılıklar mevcuttur. KN.28'de panelin sağında yer alan Eros elinde phiale sol uçtaki figür ise haşhaş kapsülü tutmaktadır³⁵³. KN.29'daki panelin köşelerindeki Eros'lar ise, ellerinde haşhaş kapsülü taşımaktadırlar. Her iki panelde de çelenklerin üst kısımlarındaki kavis boşlukları kabarık ve metalik rozetlerle süslüdür³⁵⁴. Panellerde rahatlıkla izleyebildiğimiz diğer bir benzerlik ise, girland çelenklerinin Eros'un omuzdan aşağıya doğru dar başlayarak yaklaşık U formda yay çizmesidir. Girlandların uçları Eros'ların omuzlarında gevşek bağlanmıştır. Çelenklerdeki meşe yaprakları seyrek olup, yaprak aralarındaki boşluklardaki matkap işçiliği göze çarpmaktadır. Farklı olarak KN. 29'daki panelde girland çelenklerinin ortasından gevşekçe sarkan birer üzüm salkımı betimlemiştir (Resim 75–77). Özellikle girlandlı lahitlerde; girlandların orta kısmından aşağıya sallanan üzüm salkımları, girland çelenkleriyle Eros ya da Nike kabartmaları arasındaki üst kısımlarda boşlukların rozet ve büst betimlemeleriyle doldurulduğu görülmektedir³⁵⁵. Hierapolis Nekropolü'nde bulunan girlandlı lahit taslaklarında gördüğümüz bu betimleme tipi, Aphrodisias atölyesinin etkisi altındaki Hierapolis'li ustalar tarafından yapıldığı tespit edilmiştir³⁵⁶. M.S. 2–3. yy.a tarihlenen fabrikasyon girlandlı taslaklarda çelengin orta bölümünde üzüm salkım betimlemesi yer almaktadır³⁵⁷. Bu tip betimlemeler, taslaklar üzerinde de görüldüğünden tamamıyla girlandlı lahitlerin genel özellikleri olarak tasarlanmıştır.

³⁵³ Eros'lar gerek lahitlerde gerekse kabartmalarda ellerinde haşhaş kapsülü, pedum veya meyve sepeti taşımaktadır. Bkz. Lorenz 1988, 49–58, Abb. 10, Taf.37,38,41a. Haşhaş kapsülleri, Roma Dönemi'nde özellikle çocuk yaşta ölenlerin lahitlerinde yalnızca Eros'lar ya da Psykhe ile birlikte Eros tasvirlerinde yeniden doğuş, hem dünyada hem de öldükten sonra mutlu yaşamı simgelemektedirler. Roma Dönemi'nde Eros'lar Somnus'un yerini alarak, bu tanrının atribütü haşhaş tohumuyla birlikte işlenmiş, yeniden doğuşla bağlantılı olarak mitolojik anlam taşımaktadırlar Bkz. Saraçoğlu 2005, 325-326.

³⁵⁴ Koch; Hierapolis'te görülen yerel üretimlerde çıkıntı üzerinde yer alan figürlerin başlarının üst kısımlarında şeritler ve şişkin rozetlerin yer aldığından bahsetmektedir. Koch 2001, 253.

³⁵⁵ Bu şekildeki lahitler, sadece bölgede içinde değil, diğer bölgelerdeki taslaklarda da sevilerek kullanılan bir kompozisyon olarak karşımıza çıkmaktadır. Asgari 1977.

³⁵⁶ Şimşek 1997, 67. Asgari; Hierapolis'teki lahitlerin Aphrodisias atölyesi tipinde olduğuna değinerek lahitleri IV.2 grup olarak tasnifleyerek, M.S. 3. yy.daki fabrikasyon üretimin etkisiyle yapıldığından bahsetmektedir. Bkz. Asgari 1977, 347, 367, Abb.38. Koch; Laodikeia ve Hierapolis girlandlı lahitlerinin genel şablon özellikleri olarak, Aphrodisias etkisinde olsa da küçük farklılıklara ondan ayrıldığından bahsetmektedir ve Aphrodisias'tan gelme yarı mamul ürünlerin yerel ustalarca yapıldığını söylemektedir. Bkz. Koch, Sichtermann 1982, 534; Koch 2001, 252–253. Hierapolis ve Laodikeia lahitleri hakkında detaylı bilgi için bkz. Koch, Sichtermann 1982, 531–535.

³⁵⁷ Şimşek 1997, 67, 125, Kat. No: 68, Res.187–190. Aphrodisias'ta da bu şekilde üzüm salkımlı girland çelenkleri sevilerek işlenmiştir. Bkz. Asgari 1977, 345–349, Abb. 33–37; Koch 2001, 248–249.

Her iki panelde de Eros'ların betimlemelerinde doğallıktan uzak, basit ve kuru ifade, saçın peruk gibi başa oturtularak işlenmesi benzer özelliklerdir. Panellerde ortada yer alan Eros'ların başının arkasında girland demetleri kurdele fiyonklar bağlanmış olup, fiyonklar derin matkap kanallarıyla belirginleştirilmiş, ışık gölge oyunuyla kontrastın yaratılmasında Aphrodisias etkileri bariz şekilde verilmiştir. Bununla birlikte panellerdeki çelenklerin uçlarda daha dar yapılması ve ortalara doğru genişlemesi, bağların sert olarak çelenklere dolandırılması, girland çelenklerindeki yaprakların kuru, yüzeysel, metalik verilmesi, yapraklardaki gözü fazla rahatsız etmeyen yoğun matkap işçiliği diğer ortak özelliklerdir³⁵⁸. Girlandlardaki Aphrodisias etkisinde işlenmiş olan kuru, suni, yüzeysel yapıyı M.Ö. 200'e tarihlenen Denizli A³⁵⁹, Milet A³⁶⁰, Aphrodisias, Aphrodite Tapınağında bulunan girlandlı lahit ve parçaları, M.S. 210'a tarihlenen Denizli B³⁶¹, Milet B³⁶² ile Hierapolis Güney Nekropolü D36³⁶³ no'lu lahitlerde görmek mümkündür. Girland demetlerinin üstünde ara boşlukta kalan rozetlerin yapılışında, Antoninler Dönemi'nin barok ve kabarık yapısı yoğun matkap işçiliğiyle vurgulanmış olup, burada Antoninler Dönemi'nde gördüğümüz yumuşak, doğal ve etli yapıyı görmek mümkün değildir³⁶⁴. Laodikeia'dan adak kabartması üzerinde betimlenen Zeus Ktesios Patrios steli'ndeki saçın başa peruk gibi oturtulması, saç buklelerinin işleniş bakımından eser, M.S. 3. yy.ın ilk yarısına tarihlenmektedir³⁶⁵ ve bu yönüyle Eros'larla benzer saç tipini yansıtır. Aynı saç tipi, Hierapolis Güney Nekropolü D35 numaralı girlandlı lahde ait Nike kabartmasında da görülür³⁶⁶.

Bu nedenlerden dolayı her iki paneli ve KN. 26-27'deki parçaları Severuslar Dönemi'ne tarihlenmemiz uygun olacaktır³⁶⁷. Dikdörtgen plakalardan oluşan girland

³⁵⁸ Erim 1985, 545, Res.55-58. Aphrodisias'ta; odeon'un doğusunda, güney nekropolünde ve Kabalar kazısından çıkan girlandlı lahitler de aynı döneme tarihlenmektedir. Bkz. Erim 1973, 67, Fig.30; Erim 1975, 78, Fig. 65-70.

³⁵⁹ Işık 1986, 174-175, 177, Taf. 53.1.

³⁶⁰ Işık 1986,173,Taf. 53.2; Rumscheid 2000, 129-130, Taf. 19.1-3.

³⁶¹ Işık 1986, 175, 177, Taf. 54.3.

³⁶² Işık 1986, 173, 176-177, Taf. 54.4.

³⁶³ Şimşek 1997, 61, 121, Kat No: 38 G, Res.170.

³⁶⁴ Şimşek 1997, 60-61, Kat. No: 38 F, Res. 169.

³⁶⁵ Şimşek 1997, 62, Res. 176.

³⁶⁶ Şimşek 1997,55, 113-114, Kat. No: 36 A, Res. 123-124. Aynı özellikleri M.S. 3. yy.a tarihlenen Aphrodisias'taki girlandlı lahde ait kadın başında da görmek mümkündür. Erim 1975, 78, Fig. 68.

³⁶⁷ Aphrodisias'tan M.S. 3. yy.ın başına tarihlenen girlandlı lahitler için bkz. Erim 1973, 67, Fig.30; Erim 1985, 545, Res. 55-58; Tulay 1991, 26-28, Res.1-5. Roma Nazionale Müzesi'ndeki M.S. 2. yy.ın sonu 3. yy.ın başına tarihlenen Eros'lu lahitlerde tombul betimlenen figürlerin saçları başa yapışmış ve saç başa peruk gibi oturtulmuştur. Bkz. Sapelli,Musso 1988, 46-47, 76-77,82-83, 88-89, Tav.51, 91,99,105.

çelenkli Eros kabartmaları eğer Septimius Severius Çeşmesi'nde kullanılmışlarsa bu ancak ön kısımda havuzun iki yanında ana duvar çıkıntısı üzerine yerleştirilmiş olabilir. Ancak bunun için kesin bir şey söylemek güçtür.

KN.30–34 (Resim 78–86)'de verilen parçalar, benekli panter kabartmasına ait olup, 2003 yılında Septimius Severus Çeşmesi'nde bulunmuştur. Asma dalları ve üzüm salkımlarıyla betimlenen panter kabartmalarına ait parçalar, çeşme yapısında ikinci kullanıma ait bloklardır. KN.30, 34'de işlenen parçaların arkasında yer alan konsollu geison bloğuna ait konsol paneli görülebilmektedir (Resim 79). KN.30 (Resim 86)'da ki parçada ilk kullanımda köşe konsollu geison bloğu olup, bu yüzde yine yumurta dizileri arasında kalan paneller arasında rozet ve içinden çıkan bitkisel bezek yer almaktadır. Her iki parçada da bezeğin oldukça barok yapısı, Laodikeia'nın bolluk, bereket ve zenginliğini yansıtmaktadır.

Panter³⁶⁸, antik dönemde özellikle Dionysos'la ilgili sahnelerde³⁶⁹, sevilerek kullanılan kompozisyonlardan biridir. Laodikeia'da Augustus Dönemi'ne tarihlenen sikke üzerinde de çift yüzlü baltayla birlikte panter betimi yer almaktadır³⁷⁰. Panter, bölgede, Laodikeia'ya komşu kent Hierapolis Tiyatrosu kabartmalarında da sevilerek işlenmiştir. Hierapolis Arkeoloji Müzesi'nde sergilenen Dionysos alayının betimlendiği panolarda; kentaurlar ile birlikte panflüt çalan Eros panterin üzerindedir

³⁶⁸ Antik dönemde panter betimleri hakkında geniş bilgi için bkz. Keller 1963, 62–64. M.Ö. 7–6. yy.a tarihlenen terracotta heykelcik için bkz. Richter 1930, 52, Fig.30. Roma İmparatorluk Dönemi'ne tarihlenen gemme'ler üzerindeki betimler için bkz. Fossing 1929, 188, Pl. XV no: 1306–1310. Antakya Müzesi'nden bulunan Antoninler Dönemi'ne tarihlenen mozaikler üzerinde panter, Dioynsos'un yanında yer almaktadır. Bkz. Gasparri 1986, 522, Pl.413, no: 81–82. Bergama Antik Kenti'nde, Roma İmparatorluk Dönemi'ne (M.S. 2.yy.ın başı) tarihlenen Bina Z'nin taban mozaik döşemelerinde trajedi ve komedi masklarıyla birlikte benekli panter kabartmasında işlenmiştir. Bingöl 1997, 122–123, Abb.87; Dunbabin 1999, 225, Fig.237; Radt 2002, 100, Res.50–52. Pompei, Casa del Centenariodaki mozaik üzerinde de Dioynsos'un yanında yer alan benekli panter, tanrının elindeki kadehten dökülen şarabı içmektedir. Bkz. Mielsch 2001, 174, Abb. 205. M.S. 5–6. yy.a tarihlenen Altın-tepe Kilisesi zemin mozaikleri üzerinde de panter betimi yer almaktadır. Karaosmanoğlu vd. 2005, 131, Resim 10. Vazo Sanatı'nda da panter betimlemelerine sıklıkla rastlanır. M.Ö. 6. yy.a tarihlenen Lydos'un dinos'u üzerinde Gigantomakhia işlenmiş olup, Dionysos'a panterler ve aslanlar yardım etmektedir. M.Ö. 5. yy.a tarihlenen Vulci'den Tyszkiewicz Ressamı'nın boyadığı Attika stamos'u üzerinde de Dionysos panter postuna bürünmüş ve iki Gigant'a karşı panterler Dionysos'a eşlik etmektedirler. Bkz. Carpenter 2002, 75, Fig. 112–113. M.Ö. 5. yy. ile erken 4. yy.a tarihlenen panter yontuları ile Ksanthos'tan panter kabartması için bkz. Richter 1930, 52–52, Fig. 31–34. Capitoline Müzesi'nde sergilenen Geç Helenistik Dönem kopyası Dioynsos yontusunun yanındaki panter için bkz. Stuart Jones, 1912, 112–113, Tav.20 no: 38; Gasparri 1986, 433, Pl.304, no:102. Kırmızı figür tekniğinde yapılmış amphora üzerinde panter; Leto, Artemis ve Apollon'la birlikte işlenmiştir. Bkz. Murray 1902, 199, Fig. 75. M.Ö. 5. yy.a tarihlenen Brygos Ressamı'na ait kâsede Dionysiak şölen sahnesi betimlenmiş olup, tondo da Menad ve benekli panter betimi yer almaktadır. Boardman 2002, 135–136, Fig. 218,256.

³⁶⁹ Dionysos kültüründe; Satyr, Pan, Menad ve filler kadar panterlerde Dionysiak eğlencelerde mutluluğun allegorik anlatımı olarak özellikle lahitler üzerinde sevilerek betimlenmiştir. Bkz. McAnn 1978, 89–91, Fig. 101–104; Gasparri 1986, 550, Pl.438, no:117.

³⁷⁰ Head 1906, 287–288, no: 56–59, Pl. XXXIV.14.

ve aynı panonun devamında benekli panterler tarafından çekilen araba içinde Dionysos'un Ariadne'yi karşılaması sahnesinde karşımıza çıkmaktadır³⁷¹.

Kabartmalı bloklarda çıkıntılı kaideler üzerinde benekli panterler, asma dalı, yaprakları ve üzüm salkımları arasında betimlenmişlerdir³⁷². Kabartmalar üzerinde yoğun matkap işçiliği göze çarpmakta olup, asma dalları ve üzüm salkımlarında henüz ince işçilik tam olarak bitirilmemiştir. Çalışmamıza konu ettiğimiz panter kabartmalarının üst bölümleri içbükey profille sınırlandırılmıştır. Buda parçaların birbirinin devamı olduğunu ve olasılıkla da Septimius Severus Çeşmesi'nde (A Nymphaeum) friz kuşağı olarak kullanıldığını göstermektedir. Ayrıca yapının havuzunda bulunan arşitrav-friz üzerindeki yazıta göre yapı, Septimius Severus Dönemine tarihlenmektedir³⁷³. Bloğun arkasındaki konsollu geison panellerindeki yumurta dizilerinin işlenişi M.S. 2. yy.ın özelliği göstermektedir. Panter kabartmaları da M.S. 3. yy. a tarihlenen depremin hemen arkasından yapılan tamirat veya imar faaliyetleriyle ilgili olmalıdır³⁷⁴. Panter kabartmalı bloklar friz, parapet ya da paneller halinde kullanılmışlardır. Çok az parça ele geçtiği için Septimius Severus Çeşmesi'nde mi kullanıldığı ya da daha sonra mı buraya getirildikleri hususunda net bir şey söylemek güçtür.

KN.35 (Resim 87) de verilen parça üzerinde, normal ölçülerden oldukça küçük kertenkele kabartma parçası betimlenmiş olup, eser büyük ölçüde tahrip olmuştur. Kertenkelenin sırtında yer alan pürüzlü, pullarla kaplı derisi kazıma çizgilerle detaylı olarak işlenmiştir. Virgilius'da tanımlamalarında, bu zararsız sürüngenin sırtında renkli, inişli çıkışlı pürüzlü bir deri olduğundan bahsetmektedir³⁷⁵. Bu nedenle eserimizin kertenkeleyi betimlediğine şüphe yoktur. Söz konusu parçada stil özellikleri bakımından tarihleme yapmak mümkün değildir. Bunun yerine ikonografik açıdan değerlendirmek yerinde olacaktır. Klasik

³⁷¹ Çubuk 2002, 59–62, Res. 4.6; D'Andria 2003, Res. 203.

³⁷² Carracci Palazzo daki M.Ö. 4. yy.ın orijinal eserin Roma Dönemi kopyasında üzüm salkımları ve dalları ile süslü desteğe dayanan Dionysos elinde üzüm salkımı taşımakta olup, başında asma dalları ve üzüm salkımları ile süslü bir çelenk taşımaktadır. Caro 2001, 328.

³⁷³ Şimşek 2005a, 311, Resim 11.

³⁷⁴ Guidoboni 1994, 239; Ritti 1985, 26.

³⁷⁵ Toynbee 1973, 220. Metropolitan Müzesi'nde sergilenen ve M.Ö. 5. yy.ın ikinci yarısına tarihlenen gemme üzerinde bizim eserimizdekine benzer bir kertenkele mevcuttur. Bu nedenle betimlenen hayvan kertenkele olmalıdır. Bkz. Richter 1930, 87, Fig. 236; Richter 1956 36, Pl. XXIV, Fig. 139B/4; Bordman, Vollenwider 1978 Pl. XXIII. d.

Dönem’de Praxiteles tarafından yapılan Apollon Sauroktonos³⁷⁶ (M.Ö. 350) ya da “*Kertenkele Öldüren Apollon*” olarak bilinen eserde, genç Apollon olasılıkla kertenkeleyi öldürmek ya da onunla oynar şekilde çocukça bir işle meşgul olarak betimlenmiştir. Antik dönemde kertenkelelerin ilkbaharla birlikte uyandığı, uyuyan Eros’larla birlikte betimlenerek de ölümü ve yeniden dirilişi sembolize ettiğine inanılırdı³⁷⁷. Uyur şekilde betimlenen çıplak Eros betimlemelerinin bebeklerin masum uykusunu andırır şekilde lahitler üzerindeki mezar kültürüyle olan ilişkisinin yanı sıra, mezarlarda heykel olarak betimlenen Eros betimlemelerinde haşhaş kapsülü, meşale ve kertenkele ile de betimlenmiş örnekler mevcuttur³⁷⁸. Buda ölümden ziyade derin uykudan uyanışın yani tekrar dirilişin sembolik olarak yansıtılmasıdır. Antik dönemde kertenkele betimlemelerine sıklıkla rastlanmakla birlikte günlük yaşamda farklı amaçlarla da kullanıldığı bilinmektedir³⁷⁹.

³⁷⁶ Boysal 1967, Res.87; Simon 1984, 378, Taf. 302, no: 53a; Stewart 1990, Fig.509; Chamay, Maier 1990, 17–18, Planche 13–14; Boardman 1995, Fig.27.

³⁷⁷ Toynbee 1973, 220–221.

³⁷⁸ Şahin 2004, 736–737. M.S. 2. yy.a tarihlenen uyur şekilde betimlenmiş çocuk Erosun yanında kertenkele yer almaktadır. Dierichs 1995, 221–230, Abb.1–2, Taf. 17.1–2. Erosların haşhaş kapsülleriyle olan bağlantısı hakkında detaylı bilgi için bkz. Saraçoğlu 2005, 326.

³⁷⁹ M.S. 4. yy. a ait bir eserde, bazen kertenkelelerin çocuklar arasında ipele bağlanıp, sallanarak oyuncak olarak kullanıldığı da anlatılmaktadır. Toynbee 1973, 220. Kertenkelelerin antik dönemde yeri ve yontu sanatına yansımaları hakkında daha detaylı bilgi için bkz. Keller 1963, 270–275.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Lykos Vadisi içinde Helenistik Dönem’de Hierapolis, Kolossai, Trapezopolis gibi birçok kent kurulmasına karşın, Laodikeia kurulan kentler içinde her dönemde ayrıcalığını ve önemini korumuştur. Bu kentlerin aynı coğrafyada rekabet içinde oldukları düşünülünce, kentlerde farklı sektörlerin de gelişmiş olması olağandır. Her şeyden önce bir bölge ya da kentteki sanatsal faaliyetlerin aktif olarak yürütülebilmesi, o bölge ya da kentin ulaştığı ekonomik seviyeyle doğru orantılıdır. Bu bağlamda da kentin politik ve ekonomik gücüne paralel olarak sanatsal faaliyetlerinin yaygın olması doğaldır. Antik yolların birleşme noktasındaki kent, ticarete dayalı zenginliğiyle tanınmıştır ve bunun başında yün ticareti gelir. Antik kaynaklarda bahsedilenler kadar bugünkü arkeolojik veriler de kentin önemini yansıtmaktadır. Zira kentin ekonomik yönden yaşadığı bolluk ve refahı gösteren en erken buluntulardan biri de M.Ö. 2. yy. (M.Ö. 189–133) a tarihlenen kistoforlardır³⁸⁰. Bu da kentin coğrafi konumuyla gelişen ticari faaliyetlerin sonucunda yaşadığı ekonomik refaha bağlı olarak kültürel, mimari ve heykeltıraşlık alanında ulaştığı büyük atılımı göstermektedir. Laodikeia, Roma Dönemi’nde sanatsal ve kültürel yönden altın çağını yaşamıştır.

Antik kaynaklarda kentten sıkça söz edilmesine karşın çok az yontucu adı bilinmektedir. Bunlardan biri olan Aleksandros’un oğlu Aleksandros, taş ocakları bölgesinde yetişen daha sonra başka yerlere giden gezgin bir heykeltıraştır³⁸¹. Gezgin heykeltıraşın Laodikeia’daki okulda yetişip yetişmediği hakkında kesin bir bilgimiz yoktur. Bununla birlikte M.Ö. 1. yy. da Charinos isimli Laodikeia’lı bir heykeltıraşın varlığından da söz edilmektedir³⁸².

1961–1963 yıllarında yapılan çalışmanın ardından heykeltıraşlık malzemelerini inceleyerek yayınlamış olan Kahil, İsis rahibesi yontusundan yola çıkarak bölgesel bir atölyenin varlığını iddia etmiştir³⁸³. Bunun dışında, Şimşek

---

³⁸⁰ Bunlar üzerinde kurt, İyra, kent tanrıçası başı (Aphrodite ya da Laodike) yer alır. Aynı dönemlerde basılmaya başlanmış yarı otonom bronz sikkelerin üzerinde *LAODIKEA* yazısı ve kule taçlı tanrıça başı, aslan, Zeus başı, Apollon, Aphrodite, ve Laodike gibi figürler bulunur. Head 1906, 278–281, Pl. I.12.

³⁸¹ Bejor 1991, 93

³⁸² Brewster 1993, 151, 176 (Appendix A).

³⁸³ Kahil’e göre bu okul, Aphrodisias Okulu’nun üretiminden bağımsız eserler ortaya koyabilmektedir. Kahil 1963, 187.

tarafından önerilen lahit üretimi yapan atölyeyle 2003 yılında bulunan kabartmalı friz bloğundaki stil, kentteki atölyenin varlığına kesinlik kazandırmıştır³⁸⁴.

Yukarıda bahsettiğimiz bulgular ışığında, ilk kez kazı buluntularının toplu halde çalışıldığı 2002–2003 yılını kapsayan eserler, Helenistik Dönem’den M.S. 3. yy.ın ilk yarısına kadar ki süre içine tarihlendirilmiştir. Helenistik Dönem’de yeni bir kent kimliği kazanan Laodikeia’nın, bu dönemle ilgili yontu buluntularının azlığına karşın, Roma Dönemi yapıları ve yontu buluntularının sayısı oldukça fazladır. İncelediğimiz kabartmalardan en erken tarihli olan KN.1’de verdiğimiz baş parçası keski izleri ve stil özellikleri bakımından M.Ö. 3–2 yy.a tarihlenmiştir. Eser üzerinde son işçiliğin tamamlanmamış olması bu dönem içinde faaliyet gösteren atölyenin varlığıyla bağlantılı olmalıdır. Helenistik Dönem-Erken İmparatorluk Dönemi’ne tarihlenen KN.2’de verdiğimiz Doğuya özgü betimlemenin yer aldığı parçada, fil ve Doğulu iki savaşı yer almaktadır. Fillerin savaşlarda kullanılması ve Seleukoslarla olan bağlantısı gelişme bölümünde detaylı olarak işlenmiştir.

Çalışmamızı oluşturan diğer parçalar ise, M.S. 2–3.yy.a tarihlenmektedir. Laodikeia’nın Roma Dönemi’nde ulaştığı refah ve bolluk, imar faaliyetleriyle yontu sanatına yansımıştır. Zira bu zaman dilimine verdiğimiz kabartmalarla birlikte, kazı çalışmalarında bulunan süslemeli mimari blokların da bunu desteklemesi önemlidir. Açığa çıkarılan mimari bloklarda, kentin geçirdiği depremlerin etkisiyle birçok tamirat izini görmek mümkündür. Özellikle de böylesine büyük bir kentte imar faaliyetlerini ve tamiratları gerçekleştiren atölyeler bulunuyorsa, heykeltıraşlık atölyelerinin de olması kaçınılmazdır. Gerçekten de 2004 yılında bulunan taslak baş bu görüşümüzü desteklemektedir³⁸⁵. 2004–2005 yıllarındaki çalışmalarda bulunan heykeltıraşlık ve kabartma buluntularının sayıca fazlalığı tüm bunları doğrular niteliktedir. Her ne kadar yerel atölye olsa da eserler üzerinde Klasik Dönem’in (M.Ö. 5. ve 4. yy.) etkileri hâkimdir. Genel olarak bakıldığında, M.Ö. 4. yy.ın sanat özelliklerini bilen sanatkârların varlığından söz etmek mümkündür. Bu bağlamda da çalışmamızın konusunu oluşturan parçalarla daha önceki çalışmalarda açığa çıkarılmış heykel ve kabartmalar değerlendirildiğinde, Aphrodisias Okulu’nun etkileri Roma Dönemi eserlerinde bariz olarak görülmektedir. Ayrıca eserler

³⁸⁴ Şimşek 1998, 17–18; Şimşek 2005b, 433–451.

³⁸⁵ Şimşek 2005, 446.

üzerindeki elbise kıvrımlarında çizgisel tasarımların ön planda verilmesi, derin matkap kanallarıyla ışık-gölge kontrastının yaratılması, elbisenin yer yer vücuda yapışarak detayların belirgin işlenmesinde, bu kentler arasında bir bağın olduğunu söylemek mümkündür. Tüm bunlarla birlikte, KN.4'de yer alan friz parçasının Aphrodisias Tiberius Portiği'ndeki frizlerle olan benzerliğiyle, Eros'lu panellerde görülen üslubun Aphrodisias Okuluyla olan benzerliği göz ardı edilmemelidir. Eros'lu panellerde görülen figürlerin tipolojisinin girlandlı lahitlerdeki Nike tipolojisiyle benzer olması sebebiyle, Eros'lu paneller farklılık ve lokal özellikler göstermektedir. Laodikeia'lı ustalar, girlandlı lahitlerle Eroslu panelleri bütünleştirerek farklı bir dekorasyon ögesi yaratmışlardır. Paneller üzerinde işlenen figürlerdeki M.S. 3.yy.ın stilinin yanı sıra bitkisel motiflerin yapılışında, Helenistik Bergama Barok üslubunun etkilerini görmek mümkündür. Tüm bu etkilerin sebebi olarak düşünülebilecek nedenlerden biri de kentin Laodikeia'ya yakın oluşu ve Aphrodisias Okulunun ulaştığı seviyeye bağlantılı olabilir. Diğer taraftan Roma Dönemi'nde Aphrodisias Okulu'nun ustaları tarafından yetiştirilen sanatkârlar, Laodikeia'ya gelerek sanata yön vermiş olabilirler. Bu bağlamda da Aphrodisias ekolünün takipçileri olan Laodikeia'lı sanatçılar, kendi hayal gücü ve yeteneğiyle işledikleri mermeri yerel bir atölye olarak biçimlendirmiş olmalıdırlar.

Komşu kent Hierapolis'te 1957 yılından buyana devam eden kazılar ve çıkarılan buluntular, burada yerel atölyenin varlığını kanıtlamıştır³⁸⁶. Hierapolis'le karşılaştırıldığında daha büyük ve önemli olan Laodikeia'da yeni başlayan kazılarla birçok buluntu açığa çıkarılmış olup, buluntuların kalitesi ve bazı parçaların daha tam işçiliğinin bitirilmemiş olması da kentte atölyelerin olduğu gösterebilir. Lykos Vadisi'nde iki önemli merkez olan Hierapolis ve Laodikeia yontuculuğu karşılaştırıldığında ise, hemen hemen benzer üsluplar ve konular göze çarpar. Bunun da kaynağı Helenistik Bergama ekolüne dayanmaktadır. Bergama'nın Roma hakimiyeti altına girmesiyle burada yaşayan sanatçılar, öncelikle Tralleis ve sonrasında Aphrodisias'a gelmiş ve çalışmışlardır³⁸⁷. Bu sanatçıların bir bölümünün Laodikeia, Hierapolis gibi iş yapabilecekleri zengin kentlere gelerek çalışmış olmaları göz ardı edilmemelidir. Bu yönüyle hem Laodikeia'da bulunan eserlerde,

³⁸⁶ Bejor 1991,72-73, 90, Tav.38, no:36; Ferrero 1993, 178; D'Andria 2003, Res. 208.

³⁸⁷ Özgan 1982, 166; Erım 1978, 1080; Erım 1986, 136; Erım 1997, 70.

hem de Hierapolis'te bulunan eserlerde Bergama etkileri ağırlıklı olarak görülmektedir³⁸⁸. Her iki kentte de üslup özelliği bakımından; elbise kıvrımlarındaki derin matkap işçiliğiyle vurgulanan ışık-gölge etkisinin verilişi ve yontularda görülen Klasistik etkiler, ilk göze çarpan benzerliklerdir. Hierapolis Tiyatrosu kabartmalarında görülen sanat üslubu, saçların işlenmesinde ve kıvrımların verilmesindeki derin matkap işçiliği, Laodikeia'da M.S. 3.yy.a tarihlenen eserlerde de görülmektedir. Bu yönüyle Kahil'in bahsettiği gibi bölgesel bir okulun varlığını kabul etmek mümkündür. Ancak bu bölgesel okula ait ekol her iki kentte oluşturulan şubeler şeklinde olmalıdır. Çünkü eserler, işçilik ve sanatsal açıdan değerlendirildiğinde detaylarda bazı farklılıklar mevcuttur.

2005 yılında kentin nekropol alanlarında yapılan çalışmalarda Klasik Döneme tarihlenen buluntular, Helenistik kuruluştan önce var olan iskânın açık belgeleridir. Laodikeia'da kurucularından kaynaklanan Doğulu tanrı-tanrıçalardan³⁸⁹ başka bölgesel farklı tapınımlar da kentte yer almaktadır. Bu uzun süreç içinde, tapınımların farklılığı ve çeşitliliği kaçınılmazdır. Caracalla (M.S.211–217) Dönemi'ne verdiğimiz kent Tykhe'sinde birçok tanrı-tanrıçanın atribütleri bir arada gösterilmiştir. Kent tanrıçası olan Tykhe olasılıkla da II. Antiokhos'un eşi Laodike olmalıdır. Bu da Laodikeialılara özgü yerel bir kültür. Laodikeia'da farklı toplulukların ve mevcut farklı tapınımların bir araya getirilmesi düşünülerek, halkın bir kült altında toplanması da bu şekilde sağlanmış olmalıdır. Yerel özelliklerin ağır bastığı kabartmalarda, Laodikeia sikkesi (Resim 50) üzerinde görülen betimin yer alması buradaki yerel atölyeler ve faaliyetleri hakkında fikirler vermektedir. Şimdiye kadar yaptığımız çalışmalarda bu kadar çok tanrı-tanrıçanın kent tanrıçası bünyesinde toplandığı eserle henüz karşılaşmamıştır. Yerel bir kült olan bu betimleme, yukarıda da bahsettiğimiz yerel atölyenin ürünü olmalıdır. Aynı zamanda Laodikeia'lıların birleştirici dinsel düşünce ve zekâsını göstermesi bakımından da önemlidir. I. Propylon'da birçok devşirme malzemenin kullanıldığı göz önüne aldığımızda, tavan kasetlerinin de bu alana sonradan taşınarak tekrar kullanılmış olduğu tespit edilmiştir. Burada kasetlerin nereden getirilmiş olduğu sorusu

³⁸⁸ D'Andria 2003, 98, 100, Res. 80–87; Ferrero 1993, 157–160, 179.

³⁸⁹ Mısır tanrıçası olan İsis'in yaygın kültürünün kanıtı kentte bulunan tanrıçanın bir rahibesinin heykeli olup, kentte olasılıkla İsis tapınağı olabileceğini göstermektedir.

önemlidir. Tapınak A olarak adlandırılan yapı, buluntularla Antoninler Dönemi'ne tarihlenmektedir ve tapınağın ölçüleriyle kasetlerin ebatları uygun değildir. Bununla birlikte paneller üzerindeki tanrıça kabartmasının Caracalla sikkesi'ndeki tanrıça betimiyle aynı oluşu, M.S. 215'de İmparator Caracalla'nın kenti ziyareti için yapılan Nymphaeum yapısıyla bağlantılı olduğu düşünülebilir. İki caddenin kesişme noktasında inşa edilmiş olan yapı, farklı planıyla dikkati çekmektedir. Bulunan zengin mimari ve heykeltıraşlık eserleriyle de M.S. 3.yy.ın başına tarihlenmektedir³⁹⁰. Şimdiye kadar yapılan çalışmalar ve açığa çıkarılan yapılar içinde kaset bloklarının olasılıkla Caracalla Nymphaeum'una ait olabileceği düşünülmektedir (Resim 64). Bu çeşme yapısının, I. Propylon (Anıtsal Giriş)'e yakın olması sebebiyle de bloklar kolayca taşınmış ve kullanılmış olmalıdır. Çeşme yapısının bulunduğu alanda yapıya ait tavan kasetleri hala görülebilmektedir. Kasetler haricindeki parçalar göz önüne alındığında; Dionysiak eğlence sahneleriyle ilgili ritüellerin sayıca fazlalığı dikkate değerdir. Çünkü Dionysos içki ve eğlencenin vazgeçilmez unsuru olarak görüldüğünden hemen hemen tüm kentlerde yaygın bir kültür ve sıklıkla betimlenmiştir. Bu nedenle tanrının kentte tapınım görmesi doğaldır. Yine Dionysos kültüne bağlı olarak kentte ele geçen bol miktardaki Pan ve Satyr betimlemeleri de bunu desteklemektedir.

Çalışmamızın konusunu oluşturan kabartma parçaların büyük bölümü Septimius Severus Nymphaeum'unda bulunmuştur. Depremlerle sürekli yıkılan ya da tamirat gerektiren yapılarda birçok blok ikinci hatta üçüncü kez kullanılmıştır. Çeşmedeki gerek mimari bloklarda gerekse kabartmalar üzerindeki yoğun tahribat, yapının taş ocağı olarak kullanıldığını da göstermektedir³⁹¹. Yapıda bulunan mimari blokların büyük bir çoğunluğunun tıraşlanarak ya da ebatları küçültülerek yapılan tamiratlar bloklarda rahatlıkla izlenebilmektedir. Deprem neticesinde yıkılan ve zarar gören bloklar atılmamış, tekrar değerlendirilerek kullanılmıştır. Nymphaeum'da bulunan ve çalışmamızda yer alan panter kabartmalarına ait parçalar, ilk kullanım olan M.S. 2. yy.da konsollu geison bloklarıdır. İkinci kez düzenlenerek tekrar kullanılan ve genel stil özellikleri bakımından M.S. 3.yy.a tarihlenen bloklar yarım

³⁹⁰ Gagniers 1969.

³⁹¹ Geç Antik Çağ'da Nymphaeum da çeşitli düzenlemeler yapılmış ve birçok bloğun devşirme malzeme olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. Şimşek 2005a, 438.

kalmıştır. Bu parçalar, M.S. 3. yy.a tarihlenen depremden hemen sonraki imar faaliyetlerinin bir yansıması olmalıdır. Aynı olay Geç Antik Çağ'da da görülmektedir. M.S. 2-3 yy.a ait blokların arka yüzleri tekrar işlenmiş ve grafiti olarak yapılan geometrik bezemelerle süslenmiştir. Bu durum Helenistik Dönem'den Erken Bizans Dönemi'ne kadar üretim yapan yerel atölyelerin varlığını güçlendirmektedir. İkinci, üçüncü kullanımlar birçok antik kentte görülmesine karşın Laodikeia'da çok yoğun olarak karşımıza çıkmaktadır. Kentin ekonomik olarak ulaştığı refah ve bolluğa karşın, blokların yontularak tekrar kullanılması, kentin mermer ocaklarına olan uzaklığı ve depremlerin sıklığıyla ilgili olduğu gibi bu şekildeki tekrar kullanımlar kentin bir anlamda tasarrufa yatkın düşünce yapısıyla ilişkili olabilir.

Kentte stadyumun varlığına bağlı olarak daha önce bulunmuş ve çeşitli müzelerde sergilenen gladyatör stelleri bilinmekteydi³⁹². Yazıtıyla M.S. 79'a tarihlenen yapı, KN.5'de verilen parçada olduğu gibi İmparator Augustus'un reformlarıyla bağlantılı olarak, M.S. 1.yy.dan itibaren gladyatör dövüşlerinin yapıldığını desteklemektedir.

Kazı çalışmalarında ele geçen ve tez çalışmamızın kapsamındaki eserler göz önüne alındığında, kentte Helenistik Dönem'den Erken Bizans Dönemi'ne kadar faaliyet gösteren yerel atölyenin varlığı düşünülebilir. Roma Dönemi'ne tarihlenen eserlerde genel olarak, M.Ö. 4.yy.ın ve Bergama sanatının etkileri hakim olmakla birlikte, figürlerin elbise kıvrımlarında derin kanallı ışık-gölge etkisinin verilisinde, Aphrodisias etkileri de görülebilmektedir.

³⁹² Pfhul,Möbius 1977-1979, 299, Tafel 184, no: 1227; Corsten 1997, 146-148.

KATALOG

Katalog No	: 1
Resim No	: 1
Kazı Buluntu No	: L.03.AN.141
Eserin Adı	: Doğulu baş parçası
Malzeme	: Orta gözenekli yeşil damarlı beyaz mermer
Buluntu Yeri	: A Nymphaeum (Septimius Severus Çeşmesi)
Buluntu Kodu	: 286,45m
Ölçüleri	: y: 33.5cm, g: 26.5cm, k: 10cm, başlık y: 3cm
Dönemi	: Helenistik Dönem (M.Ö. 3–2. yy.)

Yüksek kabartma tekniğinde yapılmış olan erkek başının çeneden itibaren üst kısmıdır. Kabartmada, başın hemen üzerinden başlayan ve sağ üst göz kapağına kadar uzanan diogonal bir kırık mevcuttur. Diğer bir kırıkta başın sol üst tarafından başlayarak, elmacık kemiklerine doğru inmektedir. Çene üzerinde yer yer kırıklar, burun ve dudaklarda ise; küçük deformasyonlar mevcuttur. Kabartmanın üzerinde uzun süre toprak altında kalması sebebiyle kalkerleşmeler görülmektedir. Baş; 3/4 sola döndürülmüş olup, başında Persli ya da Doğululara özgü başlık yer alır. Başlık, kulakları örten bir bant şeklinde çene altına doğru incelerek inmektedir. Başlığın saçları örten kısmı sadece alnın sol tarafında sağlam kalabilmiştir. Fizyonomik özellikleri belirgin olarak işlenen figür, oval yüzlü, etli, kalın dudaklı ve top çenelidir. Elmacık kemikleri çıkık işlenmiş olup, kemikli yüz hatlarına sahiptir. Sarkık kaş etleri altındaki iri gözler, derine doğru çekilmiştir ancak göz bebekleri işlenmemiştir. Göz kapakları etli ve dolgun olup, üst göz kapakları kazıma çizgilerle sarkık olan kaş etlerinden ayrılmıştır. Burun kalın ve kemerli olup, burun kanatları geniştir. Yüzü çevreleyen başlık kenarlarında, burun deliklerini yapılışında matkap kullanılmamış olup, keski izleri görülebilmektedir.

Eserin üzerinde ince işçilik tamamlanmamış olup, kabartma yüzeyi perdahlanmamıştır.

Katalog No	: 2
Resim No	: 2–3
Kazı Buluntu No	: L.03.AN.140
Eserin Adı	: Frizli lahit parçası
Malzeme	: Orta gözenekli beyaz mermer
Buluntu Yeri	: A Nymphaeum (Septimius Severus Çeşmesi)
Buluntu Kodu	: 286,18m.
Ölçüleri	: y: 42cm, g: 33cm, k: 15cm. kaide y: 5.5cm
Dönemi	: Helenistik Dönem –Erken Roma Dönemi (M.S. 1.yy.)

Yüksek kabartma tekniğinde yapılmış frizli lahite ait parçada fil ve Doğulu iki savaşçı betimlenmiştir. Kabartmada, fil üzerinde bir savaşçı ve filin altında ezilen Doğulu bir figüre ait sağ bacak parçası yer almaktadır. Bloğun üç tarafı da kırıktır. Fil üzerindeki savaşçının sol bacağı, filin ön sol, arka sol bacağının yarısı ve arka sağ bacağının bir bölümü mevcuttur. Uzun süre toprak altında kalmasından dolayı kabartma üzerinde yer yer kalker tabakası mevcuttur. Profilden betimlenen binici, altta ince pantolon ve onun üzerine diz üstüne kadar inen kısa elbise giyimlidir. Pantolonun bacağı sarması ve bacağın aldığı şekle bağlı olarak kumaş, dizin arkasında ve önünde “V” şeklinde yumuşak kıvrımlar halinde işlenmiştir. Pantolonun paçaları, ayak bileğinin hemen üzerinde son bulan çizme içine kadar devam etmektedir ve çizmenin içinden ayak bileği belirgin işlenmiştir. Oturmadan dolayı elbise, dizin hemen üstünden iki bacak arasına doğru gergin, üç ince kanallı kıvrım şeklinde, diz altında ise hafif yay şeklindedir. Figür, bacağın dizden kıvrılarak ayak parmak ucunu yukarıya doğru kaldırmış, eyerin aldığı şekle de bağlı olarak filin hareket halinde oluşuyla uyum içinde gösterilmiştir. Profilden betimlenen hayvanın sol ön ayağı yere düz basmaktadır. Sol arka ayakta diz bölümünden kıvrılmış olup, sağ arka bacak ileriye atılmıştır. Hayvanın vücudu üzerinde özellikle bacaklarda derinin kalınlığı ve vücudunun hareketini destekler şekilde deri, yatay kazıma çizgilerle belli edilerek, detaylı olarak işlenmiştir. Filin altındaki figür ise; yine binicide olduğu gibi pantolon üzerine sağ diz altına kadar görülebilen kısa bir elbise giymiştir. Her iki figüründe ayaklarında deriden yapılmış, kısa boyunlu çizmeler detaylı olarak işlenmiştir.

Çizmelerin yumuşak dokusu belirgindir. Bu sayede de ince taban altında topuk, ayak tarakları ve küçük parmakların algılanması sağlanmıştır. Farklı olarak filin altında kalan figürün giymiş olduğu çizme, ayak bilekleri üstünde fiyonk yapılarak bağlanmıştır. Kabartma üzerinde özellikle filin sol arka bacağında kırmızı boya izleri mevcuttur.

Kabartma üzerinde filin arka bacağıyla fonun ayrılmasında binicinin bacakları ve filin eyerinin ayrılmasında keski izlerini görmek mümkündür. Bloğun arkası ise ince yonu olarak düzeltilmiş, fakat bloğun alt kısımda 6.5cm yüksekliğindeki bölüm tıraşlanmış ve işlenmeden bırakılmıştır. Bloğun üst bölümünde ise “V” şeklinde kazıma çizginin bir bölümüyle bu bölümü çevreleyen biri yatay biri eğik iki çizgi yer almaktadır.

Katalog No	: 3
Resim No	: 4-7
Kazı Buluntu No	: L.03.SC.64
Eserin Adı	: Friz bloğuna ait erkek başı parçası
Malzeme	: Orta gözenekli beyaz mermer
Buluntu Yeri	: Suriye Caddesi (Sütunlu Ana Cadde) Kuzey Kaldırımı
Buluntu Kodu	: 287,13m.
Ölçüleri	: y: 19cm, g: 13cm, d: 22.5cm, baş: 9.5cm, baş y: 12cm
Dönemi	: Claudiuslar

Yüksek kabartma tekniğinde yapılmış erkek başına ait friz parçasıdır. Başın hemen üzerinde 7cm. yüksekliğinde profil yer almaktadır. Bu bölümün, 5cm'lik düz profili ince yonu işlenmiştir. Altta ise 2cm yüksekliğinde dış bükey profil yer alır. Figürün burnundan itibaren alt bölümü kırık ve eksiktir. Figürün sağ gözaltından başlayan kırık, burun altından sol elmacık kemiği hizasına kadar devam ederek, sol tarafta ense köküne kadar uzanmaktadır. Ayrıca burun ucu kırık olup, burun köküne kadarki bölüm üzerinde ve diadem de aşınmalar mevcuttur. Güçlü bir şekilde sağa doğru döndürülen baş üzerinde halka biçiminde diadem yer almaktadır. Genel olarak saçlar, kalın ve dalgalı bukleler halinde taralı olup, saç telleri işlenmemiştir. Diadem üstünde tek kat halindeki kalın ve dalgalı saç bukleleri yüzeysel ve kurudur. Diadem altında ise; yay şeklindeki saç bukleleri alın üzerinde ikiye ayrılıp yanlara çekilmiş, uçlara doğru incelerek içe doğru kıvrılmıştır. Sol kulak önünde, arkasında ve ensede kalın dalgalı bukleler iki kat olarak verilmiştir. Kaşlar ince, neredeyse alınla birlikte düz olarak işlenmiştir. Gözler badem şeklinde olup, göz bebekleri işlenmemiştir. Üst göz kapağı etli ve dolgundur. Üst göz kapakları kaş etlerinden derin bir kanalla ayrılmış ve alt göz kapağını dışta keserek şakaklara doğru uzanmaktadır. Alt göz kapağı ise; aşağıya doğru çekik ve ince olup, göz kapağı göz akına yapıştırılmıştır. Kulak kalkık bir şekilde yapılmıştır.

Eser üzerinde; gerek saç buklelerin belirtilmesinde gerekse de başın plakayla birleşen bölümlerinde ve üst kısmındaki başla kabartmayı plakadan ayıran bölümün yapılmasında matkap izlerine rastlanmamaktadır. Üst kısım yine kaba yon olarak

bırakılmıştır ve bu bölümün ortasında uzunluğu 11cm, derinliği 3cm olan kanallı dübel deliği yer almaktadır. Kabartmalı plakanın arka kısmı kaba yonulu olarak işlenmiştir.

Katalog No	: 4
Resim No	: 8–10
Kazı Buluntu No	: SC.03.44
Eserin Adı	: Girland çelenkli masklı kabartma parçası
Malzeme	: Orta gözenekli beyaz mermer
Buluntu Yeri	: Suriye Caddesi (Sütunlu Ana Cadde) Kuzey Kaldırım Üzeri
Buluntu Kodu	: 285.04m.
Ölçüleri	: u: 80cm, y: 37cm, k: 16cm.
Dönemi	: Cladiuslar

Friz bloğuna ait girland çelenginin bir bölümüyle mask kabartmasının yer aldığı parçadır. Girland çelengi üzerinde, kurdelede, elmacık kemiklerinde, ağız çevresinde, burunda yer yer kırıklar mask üzerinde ise, aşınmalar mevcuttur. Girland çelengi defneyapraklarıyla çevrili olup, uç kısmı mask başının üst bölümünde kurdeleyle son bulur. Kurdelenin ucu başın sağ yanından kıvrılarak aşağı sarkıtılmıştır. Figürün yüzü oval ve dolgundur. Elmacık kemikleri hafif çıkık olup, burun kanatları geniş ve hafif sarkık işlenmiştir. Açık olarak işlenen ağzın her iki tarafındaki küçük çukurluklar belirgindir. Saçlar alnın üzerinden ikiye ayrılarak önce yukarı doğru daha sonrada yanlara doğru kısa, gür ve kalın bukleler halinde taralıdır. Saçların işlenişine bağlı olarak alın dar olup, burnun devamı şeklinde işlenmiş olan kaşlar kalındır. Sarkık kaş etleri göz kapaklarına kadar inmektedir. Kuru, katı işlenen göz kapaklarıyla çevrelenmiş gözler, badem şeklinde büyük ve patlaktır. Üst göz kapağı kaş etlerinden derin kanallarıyla ayrılmış, alt göz kapağı ise aşağıya çekik ve ince olarak göz akına yapıştırılmıştır. Üst göz kapakları dış kenarlarda alt göz kapaklarını keserek şakaklara doğru uzatılmıştır. Girland bağında yoğun bir tahribat olmasına karşın bağ boru şeklinde işlenmiştir. Bağın üst bölümünde daha sonraki kullanımda düzensiz olarak açılmış bir dübel deliği yer almaktadır. Parçanın üst kısmında ise, bir adet kaldırma, iki adet dübel deliği yer alır. Blok üzerinde yer yer kireç tabakası mevcuttur. Bloğun arkası ince yonulu olup, kavisli kemer bloğudur.

Katalog No	: 5
Resim No	:11
Kazı Buluntu No	: L.03.AY.30
Eserin Adı	: Kalkan kabartmalı parça
Malzeme	: İnce gözenekli beyaz mermer
Buluntu Yeri	: A Nymphaeum (Septimius Severus Çeşmesi)
Buluntu Kodu	: 286,96m.
Ölçüleri	: u: 14cm, y: 14cm, k: 4 cm, kalkan çapı: 15.5cm
Dönemi	: Roma Dönemi (M.S. 1. yy. sonrası)

Kabartmada, gladyatöre ait olduğu düşünülen yuvarlak kalkan, figüre ait sağ el ve eliyle sıkıca kavradığı kısa küt kama yer almaktadır. Kalkanın üst bölümleri, kamanın topuzu, sağ başparmak üzerinde kırıklar, diğer parmaklar üzerinde ve kabartma yüzeyinde yer yer aşınmalar mevcuttur. Kabartma normal ölçülerden oldukça küçük yapılmıştır. Figürün sol elinde cepheden betimlenmiş kalkan yer almaktadır. Sağ elini ise, kalkanın üzerine doğru götürerek, elinde yukarıdan aşağıya doğru daralan kamayı tutar pozda tasvir edilmiştir. Sağ eliyle kamanın topuzlu kabzasını tutan parmaklar detaylı bir şekilde işlenmemiştir. Parçanın arkası kırıktır.

Katalog No	: 6
Resim No	: 12–14
Kazı Buluntu No	: L.03.AN.122
Müze Envanter No	: E 4222
Eserin Adı	: Frizli lahit parçası
Malzeme	: İnce gözenekli beyaz mermer
Buluntu Yeri	: A Nymphaeum (Septimius Severus Çeşmesi)
Buluntu Kodu	: 286,42m.
Ölçüleri	: y: 51cm, g: 51cm, d: 21cm, figür y: 43cm, plaka k: 13cm zemin y: 5cm, zemin d: 10cm, profilli destek y: 26.5cm, kadın kabartmasının sol ayak y: 12cm
Dönemi	: M.S. 2. yy.

Yüksek kabartma tekniğinde, zemin üzerinde cepheden Apollon ya da Dionysos olabilecek tanrı, yanında profilli destek ve desteğin diğer tarafında kadın kabartmasının bir bölümünün görüldüğü parçadır. Yaklaşık üçgen şeklinde kırılmış panelin sağ ve sol tarafında kırıklar mevcuttur. Erkek figürünün göbekten itibaren üst kısmıyla sağ kolun tamamı, sol kolun ise dirsekten itibaren üst bölümü kırık ve eksiktir. Manto üzerinde kıvrım demetlerinin olduğu bölümde, el, ayak parmaklarında yer yer küçük kırıklar ve aşınmalar mevcuttur. Her iki figür arasında bulunan desteğin üzerinde yer alan nesne ya da yapılan sunuya ait parçanın ise büyük bir bölümü kırık ve eksiktir. Kabartmanın daha sonra duvar malzemesi olarak kullanılmasından dolayı yer yer kireç harç döküntüleri, toprağın altında kalmasından dolayı da kabartma üzerinde kalker izlerine rastlanmaktadır. Erkek figürü cepheden betimlenmiş olup, gövdenin üst kısmı hafif sola doğru döndürülmüştür. Sağ ayağı yere düz basarken, sol ayak ise hafifçe dizden kıvrılarak yana doğru atılmıştır. Vücutun ağırlığını sağ bacak taşımaktadır ve vücutun hareketine bağlı olarak, sağ kalça dışa doğru çıkıntılıdır. Sol kol, yere paralel aşağıya doğru uzatılmıştır ve sol omzuna yasladığı üst kısmı kırık nesneyi baş ve işaret parmakları açık olarak kavramıştır. Alt kısmı kesik bir şekilde sonlanan nesnenin yüzeyi üzerinde yer yer kabartılar mevcuttur. Kasık hizasından döndürülen manto, sağ kol üzerinden aşağıya

doğru inmektedir. Manto, kasık üzerinde derin katlanma kanalları oluşturarak, sağ kalça yanından arkaya geçirilmiş ve sol tarafta ucu aşağıya doğru düşürülmüştür. Ayak hizasına kadar inen mantonun ucu, solda püskülle sona ermektedir. Diğer uç, sağ kalça yanından sol elle sıkıştırılarak aşağı doğru düşmesi engellenmiştir. Sol ayağın hafifçe dizden kıvrılarak yana doğru atılmasından dolayı derin yay şeklindeki elbise kıvrımları, sağ ayak üzerinden sol diz ve kalçaya doğru çekilen derin kanallı kalın kıvrımlar halinde gösterilmiştir. Elbise sağ kalçadan sağ yana doğru vücuda yapışan dikey kıvrımlar halinde betimlenmiştir. Sıkıca vücudu saran elbisenin gergin çekilmesiyle, sağ diz altında “V” şeklinde bir kıvrım oluşturmuştur. Elbise sol diz altında ise, aşağıya doğru dik, kalın ve düz kıvrımlar halinde ayak taraklarına kadar inmektedir. Bacakların hareketine bağlı olarak elbise altında vücut hatları belirgindir. Figürün ayağında süslü bir sandalet yer almaktadır. İnce ve biçimli ayak parmakları ve tırnakları detaylı olarak işlenmiştir. Sandalet, ayak üzerinden tarakların üstünü kapatarak bir şeritle başparmağın arasına girmiş olup, üst kısımda kabarık asma yaprağı şeklinde tokayla süslüdür. Her iki figür arasında kalan üste doğru daralan destek dikdörtgen kesitli olup, alt ve üst bölümleri profilli olarak işlenmiştir. Mevcut parça üzerinde, kırık olduğu için tam olarak anlaşılamayan bir bölüm yer almaktadır. Panelin en sağında giyimli kadın figürünün sol ayakcuyla elbise kıvrımların bir bölümü görülebilmektedir. Giyimli kadın cepheden betimlenmiş ve sağ ayak hafif dizden kıvrılarak yana doğru atılmıştır. Harekete bağlı olarak sağ ayak taraklarına kadar inen derin kanallı elbise kıvrımları ayağın şekline bağlı olarak düşürülmüştür. Elbisenin sol tarafta uç kısmı püskülle sona ermektedir. Figür, önü kapalı bir ayakkabı giymektedir. Bloğun arka kısım ince yonuludur.

Katalog No	: 7
Resim No	: 15
Kazı Buluntu No	: L.02.130
Eserin Adı	: Gigant veya Galat kabartmalı friz parçası
Malzeme	: Orta gözenekli beyaz mermer
Buluntu Yeri	: Suriye Caddesi (Sütunlu Ana Cadde) Güney Kaldırım Üzeri
Buluntu Kodu	: 285.20m.
Ölçüleri	: u: 38cm, g: 17cm, d: 24cm, figürün fondan y: 9cm
Dönemi	: M.S. 2. yy.

Yüksek kabartma tekniğinde, çıplak Gigant veya Galat'ın yer aldığı parçadır. Blok büyük ölçüde tahrip olmuştur. Kabartmada figürün başıyla kasık hizasına kadarki kısmı sağlamdır. Figürün başı, sol elin bileği, kalkanının üst bölümüyle sol kasiğinin bir bölümünde kırıklar ve aşınmalar mevcuttur. 3/4 cepheden gösterilen figürün, göğüs kafesinden itibaren vücudun üst bölümü geriye doğru yaylanmakta olup, gergin betimlenmiştir. Figürün kabarık işlenmiş adaleleriyle güçlü fizyonomisi vurgulanmıştır. Sol koltuk altı adaleleri harekete bağlı olarak şişkin ve gergindir. Vücudunun üst bölümünün geriye doğru düşmesiyle karın boşluğu ve göğüs kafesinin işlenişi, figüre derinlik kazandırılmıştır. Geriye doğru düşen başla birlikte sol kolunda geriye doğru atılmış olması anlık bir hareketi göstermektedir. Sağ yanında vücuduna yapışık ve dış yüzü gösterilen kalkan yer almaktadır. Kalkanın dış yüzü, merkezde topuz şeklinde bir kabartıdan aşağı ve yukarı doğru devam eden dikey çizgilerle süslüdür. Olasılıkla figür, yukarı doğru kaldırdığı sol elinde kalkan, sağ elinde kılıcını veya mızrağını tutuyor olmalıdır. Figürün sol koltukaltından itibaren bir ucu görülen ve anlaşılabilirdiği kadarıyla da yarım yuvarlak formda olan diğer bir kalkan daha yer almaktadır. Başın geriye ve sola atılmasıyla köprücük kemikleri belirgin işlenmiş olup, boyun ile bu bölümün ayrılmasında matkap izleri görülebilmektedir. Bununla birlikte göbek deliğinin yapılışında, figürün ve kalkanın fondan ayrılışında matkap izleri mevcuttur Bloğun arkası kırıktır.

Katalog No	: 8
Resim No	: 16–18
Kazı Buluntu No	: L.03.AN.121
Eserin Adı	: Friz bloğuna ait kadın başı
Malzeme	: Orta gözenekli beyaz mermer
Buluntu Yeri	: A Nymphaeum (Septimius Severus Çeşmesi)
Buluntu Kodu	: 286.16m.
Ölçüleri	: y: 25cm, g: 47cm, d: 21cm, k: 12.5cm
Dönemi	: M.S. 2. yy.

Friz bloğuna ait yüksek kabartma tekniğinde yapılmış, kadın başı parçasıdır. Başın, boyundan yukarısı sağlam olmasına karşın boyun ve yüz tamamen tahrip olmuş, detaylar belirsizdir Figür, üstte 4cm düz, 2.5cm dış bükey, 5cm iç bükey profilli panel içinde betimlenmiştir. Figürün başı, göğüs kısmının aksine, sola doğru 3/4 dönmüş ve boyunda asimetrik bir durum meydana gelmiştir. Başın üzerinde yarım yuvarlak formlu iç bükey profilli bir taç yer almaktadır. Alın üzerinde dalgalı ve kabarık bukleler ikiye ayrılarak geriye doğru taranmıştır. Saç, kulakları kapatarak arkaya doğru gevşek taranmış ve arkada kurdeleyle toplanmıştır. Saçlar sağ kulak üzerini kapatmış olduğundan sadece matkapla açılmış kulak deliği görülebilmektedir. Sağ arkada görülen kurdelenin hemen altında ve sol tarafta matkap kanallarıyla boyundan ayrılan dalgalı bukleler omuza doğru dökülmektedir. Saç bukleleri üzerinde yer yer saç telleri ince çizgiler halinde işlenmiştir.

Kabartmada, özellikle saç buklelerinde, kurdelenin bağ ortası ve omuza dökülen saç buklelerinin boyunla ayrılmasında yoğun matkap işçiliği mevcuttur. Bloğun arkası kırıktır.

Katalog No	: 9
Resim No	: 19–20
Kazı Buluntu No	: L.03.BB.16
Eserin Adı	: Yüksek kabartma kadın başı parçası
Malzeme	: Orta gözenekli beyaz mermer
Buluntu Yeri	: Merkezi Hamam (Büyük Bazilika)
Buluntu Kodu	: 288.25m.
Ölçüleri	: y: 17cm, g: 21cm, k: 8cm
Dönemi	: M.S. 2. yy. ortaları

Cepheden betimlenmiş kadın başına ait kabartma parçasıdır. Baş çenenin hemen altından itibaren kırılmıştır. Çenenin sol kısmı, sağ gözle birlikte yukarı alına doğru bir bölüm kırık ve eksiktir. Kabartmanın yüzeyinde yoğun aşınmalar, yer yer kalker ve harç izleri mevcuttur. Figür, hafifçe başını sola doğru döndürmüş olup, yüzde asimetrik bir görünüm mevcuttur. Saçlar; kabarık, dalgalı bukleler halinde geriye doğru gevşek olarak taranmış, kulakları da içine alacak şekilde arkada toplanmıştır. Saç telleri kabaca işlenmiştir. Saç buklelerinin işlenişine bağlı olarak, alın üçgen şeklinde ve hafif dışa bombelidir. Kabartma üzerinde yoğun matkap izleri mevcuttur.

Katalog No	: 10
Resim No	: 21–24
Kazı Buluntu No	: L.03.AN.162
Müze Envanter No	: E 4221
Eserin Adı	: Friz bloğuna ait erkek kabartması parçası
Malzeme	: Orta gözenekli beyaz mermer
Buluntu Yeri	: A Nymphaeum (Septimius Severus Çeşmesi) Havuz İçi
Buluntu Kodu	: 286,13m.
Ölçüleri	: y: 44cm, g: 27cm, k: 14cm, kabartma y: 34cm, baş y: 12cm, d: 10cm
Dönemi	: M.S. 2. yy. ortası

Frizli plakaya ait yüksek kabartma tekniğinde yapılmış, giyimli erkek figürünün belden yukarısına ait bölümdür. Figür; üstte 5cm düz, 3cm dış bükey, 6.5cm içbükey bant çerçeve içinde betimlenmiştir. Figüre ait başın sağ kısmı alınla birlikte sağ üst göz kapağına kadar, sol gözün neredeyse tamamı kırıktır. Sağ omuz, sağ kol, boynuna geçirdiği pelerinin sağ tarafı, kalkanın üzerinde kırıklar mevcuttur. Ayrıca kabartma yüzeyinde yer yer kalker izleri görülmektedir. Figürün başı, üst kısımda iç bükey profilli panelin bitimine kadar taşırılmıştır. Baş hafif öne ve sağa doğru 3/4 döndürmüştür. Başın aldığı bu konum nedeniyle boyunda asimetrik bir görünüm söz konusudur. Figür oval yüzlü, top çenelidir. Genel olarak hatlar düzgün ve yumuşaktır. Gözler badem şeklinde olup, göz kapakları etli ve dolgundur. Alt göz kapakları göz akına yapıştırılmış ve göz bebekleri işlenmemiştir. Kalın ve dolgun üst göz kapağı, ince bir kazımayla kaş etlerinden ayrılmıştır. Kaşlar deforme olmasına karşın anlaşılabilirdiği kadarıyla burnun devamı şeklinde ve düz işlenmiştir. Burun kanatları geniştir. Dudaklar oldukça etli ve dolgundur. Hareketli alt ve üst dudaklar, ağız kenarlarında küçük çukurluklarla yanaklara doğru yayılmıştır. Alt dudak, çene altında çukurlukla ayırt edilerek, yuvarlak çene öne doğru hafif bir çıkıntı yapmaktadır. Saçlar, dağınık uzun kıvrıkcık bukleler halinde öne ve yanlara doğru çekilmiştir. Sağ kulak memesine kadar inen bukleler, kulak önünde favorilerle birleşmiştir. Ense kökünde ise, kalın dağınık bukleler omuz üzerine kadar

inmektedir. Kulak önünde çeneye kadar uzanan favoriler dalgalı ince kazıma çizgilerle işlenmiştir. Üzerinde tüm vücut hatlarını belli eden ama kolları açıkta bırakan ince elbise giyimlidir. Elbise üzerinde yer alan hylamis iki göğüs ortasında yuvarlak tokayla tutturulmuştur. İnce elbise ön kısımda fazla derin olmayan ve dönüşe uygun olarak verilen ince, yay çizen paralel kıvrımlar oluşturmuştur. Hylamis ise; boynun hemen bitiminde yuvarlak tokayla tutturulmasından dolayı, “V” şeklinde kalın, derin kanallı kıvrımlar halindedir. Sol elinde tuttuğu kalkanın altında ise elbise düz ve derin kanallı kıvrımlar halinde işlenmiştir. Sol kolunu hafif dirsekten kıvrılarak omzuna yasladığı kalkan üzerinde alçak kabartma tekniğinde yapılmış badem şeklinde motif yer almaktadır. Bloğun arka kısmı ince yonulu olup, ikinci kullanımda kazıma çizgilerle dıştan kare bir panel, panel içinde merkezde baklava dilimi ve bu bölümün merkezinde yine yarısı görülen çember yayı yer almaktadır. Yayın için ise olası yıldız motifiyile süslüdür. Kare panelin üst sol köşesinde yine kazıma çizgilerle yapılmış çift yüzlü balta yer almaktadır. Bloğun sağ üst köşesinde kenet mevcuttur. Ayrıca bloğun üst kısmı ince yonulu olup, kenet deliği yer almaktadır. Bloğun sol tarafı kaba yonu olarak bırakılmıştır. Kabartmada yüzeyinde saçlarda, elbise kıvrımlarında ve figürün fondan ayrılmasında matkap izleri görülmektedir.

Katalog No	: 11
Resim No	: 25
Kazı Buluntu No	: L.03.SC.25
Eserin Adı	: Friz bloğuna ait Medusa başı parçası
Malzeme	: Orta Gözenekli Beyaz Mermer
Buluntu Yeri	: Suriye Caddesi (Sütunlu Ana Cadde)
Buluntu Kodu	: 284,95m.
Ölçüleri	: y: 16cm, g:18cm, k: 6.5cm, kabartma başın y: 9cm, yumurtalı bandın y: 6cm
Dönemi	: M.S. 2. yy.ın 2. yarısı

Medusa başının betimlendiği friz parçasıdır. Kabartmalı parçada; üstteki profilli silmenin bir bölümüyle, figürün burun kökünden itibaren alt kısmı kırık ve eksiktir. Sol göz hizasından başlayan kırık, sağ gözaltına kadar devam etmektedir. Kabartmanın üst bölümünde yer alan düz profil üzerinde, stilize edilmiş lesbos kymationu işlenmiştir. Bezemeli profilin hemen altında cepheden kanatlı baş yer alır. Yüzün büyük bir bölümü eksik olmasına rağmen; saçlar alın ortasından kalın, kabarık ve dalgalı iki bukle halinde önce yukarıya sonra yanlara doğru taranmıştır. Dalgalı, kabarık kalın bukleler başın etrafında oldukça geniş bir yay çizerek yana ve aşağıya doğru başı çevrelemektedir. Baş üzerinde iki yana açılmış ve uçları kazıma çizgileriyle belirtilmiş üçer tüyden oluşan kanatlar yer almaktadır. Alın oldukça geniş ve yarım yuvarlak formda olup, kaşlar burnun devamı şeklindedir. Göz kapakları oldukça etli ve dolgundur. Gözler iç kısımlarda azda olsa derine çekilmiş ve göz bebekleri işlenmemiştir. Yüz hatlarıyla saçlar, kulağın hemen üst kısmından çeneye doğru derin matkap kanalıyla ayrılmıştır. Blok üzerinde; saç buklelerinde, bukleler ve yüz arasında, lesbos kymationunun işlenişinde yoğun matkap işçiliği mevcuttur. Kabartma parçasının arka kısmı kırıktır.

Katalog No	: 12
Resim No	: 26–27
Kazı Buluntu No	: L.03.SC.75 A-B
Eserin Adı	: Aslan kabartmalı lahit parçası
Malzeme	: İnce Gözenekli Beyaz Mermer
Buluntu Yeri	: Suriye Caddesi (Sütunlu Ana Cadde)
Buluntu Kodu	: 285,76m
Ölçüleri	: y: 14cm, g: 39cm, k: 15.5cm,
Dönemi	: M.S. 2. yy.ın 2. yarısı

Yüksek kabartma tekniğinde yapılmış, aslan başı ve figüre ait himation kıvrımlarının yer aldığı parçadır. Büyük bir kısmı kırık olan blokta sadece aslana ait baş ve boynun bir bölümü sağlamdır. Sol gözaltından burun altına kadarki parça, kırık olarak bulunmuş ve restorasyonu yapılmıştır. Kabartma üzerinde, aslanın burun, diş ve dilinde kırıklar mevcuttur. Profilden betimlenen aslan, başını sağa doğru döndürmüştür. Hayvanın ağız açık ve dişleri dışarıdadır. Gözler derine doğru çekilmiş olup, göz bebekleri işlenmemiştir. Alt göz kapakları göz akına yapıştırılmış, üst göz kapakları ise etli ve dolgun işlenmiştir. Kaşlar etli, sarkık betimlenmiş olup, kaş etleri üst göz kapağına kadar indirilmiştir. Kulağın hemen altından itibaren yüzeysel işlenmiş üç yele çeneye doğru inmektedir. Aslanın sol kulağı yanında bayana ait himation'a kıvrımların bir bölümüyle elbisenin uç kısmında yer alan püskül mevcuttur. Kıvrımlar yere paralel derin matkap kanallarıyla açılmıştır. Aslan kabartmasının arka yan kısmında görülen dikdörtgen kesitli uzunca çıkıntı eyer olmalıdır. Aslanın dilinin damaktan ayrıldığı bölümlerde, kulak deliğinin verilişinde, başın plakadan ayrıldığı bölümlerde ve himation kıvrımlarında matkap izleri mevcuttur. Kabartmalı plakanın arkası kaba yonu olarak bırakılmıştır.

Katalog No	: 13
Resim No	: 28–29
Kazı Buluntu No	: L.03.ANC.11
Eserin Adı	: Aslan kabartmalı lahit parçası
Malzeme	: Orta gözenekli mavi damarlı beyaz mermer
Buluntu Yeri	: A Nymphaeum Önü (Septimius Severus Çeşmesi)- Suriye Caddesi (Sütunlu Ana Cadde) Üzeri
Buluntu Kodu	: 285.70m.
Ölçüleri	: u: 66cm, y: 51cm, plaka k:14cm, figürle birlikte: 20cm, kaide çıkıntısı: 7cm
Dönemi	: M.S. 2. yy.ın 2. yarısı- 3. yy.ın başı

Blok üzerinde, yüksek kabartma tekniğinde profilden betimlenmiş iki aslan ve aslanların üzerinde yer alan figürün sağ kolunun bir bölümü yer almaktadır. Kabartmalı plakanın kaide kenarlarında, aslanın ön, arka sağ bacak arasında, koşum takımı ve patiler üzerinde kırıklıklar ve aşınmalar mevcuttur. Önde yer alan aslanın kulak, burun ve ağız kısmında yer yer kırıklar bulunmaktadır. İkinci aslanın arkada yer alması sebebiyle sadece ön sağ ayağıyla başının bir bölümü görülebilmekte olup, figür detaylı işlenmemiştir. Panelin büyük bir bölümü eksik olmasına rağmen, arkadaki aslanın yanında bir figüre ait elbise kıvrımları görülebilmektedir. Bu figüre ait manto kıvrımları aşağı kadar sarmakta ve elbisenin ucu püskülle son bulmaktadır. Önde yer alan aslanın başı, öne doğru eğiktir. Bu eğilmeden dolayı boyun altında üç kademeli olarak verilen deri katlanmaları detaylı olarak işlenmiştir. Yüz yuvarlak ve şişkin betimlenen aslanın elmacık kemikleri belirgindir. Kabarık kaşlar altında gözler hafif derine çekilmiş, alt gözkapağı düz, üst göz kapağı yay şeklinde yarım yuvarlak ve dolgundur. Göz bebeği, üst göz kapağına doğru kaymış ve derin matkapla açılmış iris oldukça büyük işlenmiştir. Ağız açık ve dişler dışarıdadır. Kulak altından başlayan kalın dalgalı yeleler çeneye kadar uzanmaktadır. Aslan figürü sol ayağını ileriye doğru atmış, sağ ayağı dik şekilde yere düz basmaktadır. Aslanın boynunun hemen üstünden bir hat olarak geçen ve yanlarda kalın çıkıntı halinde profil yapan eyer yer almaktadır. Eyer üzerinde oturan aslanların

dizginlerini figürün sadece sol kolu ve eli görülebilmektedir. Aslanın göz bebeklerinin verilişinde, arka sol ve sağ bacakların fondan ayrılmasında yoğun matkap işçiliği mevcuttur. Bloğun arkası kaba yönelidir.

Katalog No	: 14
Resim No	: 30–31
Kazı Buluntu No	: L.03.AY.04
Müze Envanter No	: E 4176
Eserin Adı	: Friz bloğuna ait sakallı erkek başı parçası
Malzeme	: Orta gözenekli beyaz mermer
Buluntu Yeri	: A Nymphaeum (Septimius Severus Çeşmesi)
Buluntu Kodu	: 287,05m.
Ölçüleri	: y: 11.5cm, g: 13cm, d:16cm, baş y: 11cm
Dönemi	: M.S. 2. yy.ın sonları

Yüksek kabartma olarak yapılmış, sakallı erkek başına ait friz parçasıdır. Eser, boyun altından itibaren kırık ve eksiktir. Çenenin sol tarafında kırıklar, burun üzerinde yer yer aşınmalar mevcuttur. Mermerin cinsinden ve uzun süre toprak altında kalmasından dolayı başın üzerinde kristalleşmeler ve kalker tabakası görülebilmektedir. Figürün başı sağa doğru 3/4 döndürülmüştür. Sakallı betimlenen figür kemikli oval yüzlü, hafif açık etli dudaklı olup, top çenelidir. Burun hafif kabarık olan kaş etleriyle birleştirilmiştir. Üst göz kapakları etli ve dolgun olup, derin bir kanalla kabarık olan kaş etlerinden ayrılmıştır. Gözbebeği üst göz kapağına yaklaştırılmış ve nokta şeklinde işlenmiştir. Elmacık kemikleri hafif kabarık işlenerek yüzün kemikli yapısı vurgulanmıştır. Başın üzerinde halka şeklinde diadem yer almaktadır. Diademin gerisinde saç başa yapışmıştır. Saçın alına düşen bukleleri ise kalın, kıvrıkcık ve kaba işlenmiş olup, saç telleri gösterilmemiştir. Kulak önünden itibaren saçlar, sakalla birleştirilmiştir. Kulak arkasında ise çift sıra halinde kabarık bukleler yine saç telleri gösterilmeden işlenmiştir. Sakal saçta olduğu gibi kıvrıkcık bukleler halinde yüzü çevrelemiştir. Dudakların iki kenarından inen gür ve kabarık bıyık, uç kısma doğru yay şeklinde kıvrılarak sakalla birleşmektedir.

Kabartma üzerinde; başla bağlı olduğu yüzey arası matkapla açılmıştır. Ayrıca yer yer saç buklelerinin yapılışında, fon ve figür arasında yoğun matkap izlerini görmek mümkündür.

Katalog No	: 15
Resim No	: 32–34
Kazı Buluntu No	: L.02.128
Müze Envanter No	: E 4168
Eserin Adı	: Tavan kasetine ait horoskop kabartma parçası
Malzeme	: Orta gözenekli beyaz mermer
Buluntu Yeri	: I. Propylon (Anıtsal Giriş) - Bizans Duvarı İçi
Buluntu Kodu	: 284,50m.
Ölçüleri	: y: 61cm, g: 67cm, k: 40cm, ortadaki yuvarlak kavisin gen: 23cm, aslan paneli ölçüleri: 24.5x18cm, kabartma yüksekliği: 2 cm
Dönemi	: M.S. 2–3. yy.

Etrafı kare panelle çevrili tavan kasetine ait bloktur. Panelin köşesinde Triton kabartması ve merkezde yuvarlak bir pano içinde burç simgelerinin yer almaktadır. Yuvarlak pano içinde burç kuşağı tasvir edilmiştir. Bu kuşakta sadece yengeç burcuna ait kısaçların yer aldığı panelin bir bölümüyle aslan burcunun yer aldığı panelin bir bölümü sağlam olup, diğer kısımlar kırık ve eksiktir. Büyük bir bölümü sağlam olan aslan burcunun betimlendiği panelin yay genişliği 32cm olarak ölçülmüş olduğundan toplam çemberin çevresi yaklaşık olarak 420cm olduğu tespit edilmiştir. Blok üzerinde yer yer kireç harç kalıntıları mevcuttur. Üst köşede yer alan triton kabartmasının gövdesi cepheden, başı profilden verilmiştir. Triton'un vücudu kaslı ve gergindir. Figürün karın kısmından aşağısı işlenmemiş ve kaba yonu bırakılmıştır. Sakallı betimlenen figürün saçları başa bir peruk gibi yapışarak başın etrafını çevrelemektedir. Tritonun ağzında 9cm uzunluğunda borazan olduğu düşünülen nesne yer almaktadır. Triton sol elini başının üzerine yaslamış olup, sağ elini burç yayının üstüne doğru uzatmış ve borazanın uç kısmını tutmaktadır. Burç kuşağını oluşturan panelde aslanın başı ve gövdesi profilden betimlenmiş olup, kuyruğu kalkık işlenmiştir. Yengeç'e ait kısaçlar ise iki yanda açık olarak betimlenmiştir. Üst kısımda 5cm, önde 25cm'lik bölüm işlenmiş ancak diğer bölümleri kaba bırakılmıştır. Bloğun her iki yan cephesi ve arkası kaba yonuludur.

Katalog No	: 16
Resim No	: 35
Kazı Buluntu No	: L.03.AN.139
Eserin Adı	: Sporcu ya da Gladyatör ait stel parçası
Malzeme	: Orta gözenekli beyaz mermer
Buluntu Yeri	: A Nymphaeum (Septimius Severus Çeşmesi) Havuz İçi
Buluntu Kodu	: 285.56m.
Ölçüleri	: y: 39cm, g: 13.5cm, k: 12cm, plaka k: 8cm
Dönemi	: M.S. 2–3. yy.

Cepheden betimlenen mezar steline ait çıplak erkek kabartmasıdır. Kabartma, başın tam ortasından sağ göğsün büyük bir kısmını da içine alarak, sol kalça üzerine kadar diogonal şekilde kırık ve eksiktir. Bu nedenle de sadece başın sol kısmı, sol göğüs ve sol kolun bir bölümü görülmektedir. Kabartma yüzeyi oldukça aşınmış özellikle yüz detayları çok tahrip olmuştur. Kabartma yüzeyi üzerinde yoğun bir kalker tabakası mevcuttur. Figür sol omzuna yasladığı uç kısmı kırık palmiye dalını tutmaktadır. Başını hafifçe sağa doğru döndürmüştür. Boyun, omuz ve göğüs kasları belirgin işlenmiştir. Saçlar kısa olup, başın etrafını peruk gibi çevrelemiştir. Parçanın arka kısmı kırıktır.

Katalog No	: 17
Resim No	: 36–38
Kazı Buluntu No	: L.03.AY.12
Eserin Adı	: Tavan kasetine ait Satyr kabartma parçası
Malzeme	: Orta gözenekli beyaz mermer
Buluntu Yeri	: A Nymphaeum (Septimius Severus Çeşmesi)
Buluntu Kodu	: 288.20m.
Ölçüleri	: y: 38cm, g: 3cm, k: 15cm, baş y: 13cm.
Dönemi	: M.S.2–3.yy.

Panel içinde profilden betimlenmiş Satyr kabartmasına ait parçadır. Blok üçgen şeklinde kırılmıştır. Üstte 5cm düz, altta 2cm dış bükey çerçeve ardından 6cm içbükey profille kabartma sınırlandırılmıştır. Kabartmalı blok üzerinde Satyr'in başının bir kısmıyla sağ kolun dirsekten itibaren üst bölümü ve elinde tuttuğu sopa görülmektedir. Baştaki kırık, sol kulak memesi altından başlayarak sağ gözaltına kadar devam etmektedir. Figür; oval yüzlü, dar üçgen alınlıdır. Burun köküyle birleşen kaşlar ince işlenmiştir. Gözleri oldukça iri işlenen figürün göz bebekleri belirtilmemiştir. Göz kapakları ise oldukça etli ve dolgun olup, alt göz kapakları aşağı doğru sarkıktır. Saçlar, kabarık dalgalı bukleler halinde kulak memesi hizasına kadar inmektedir. Başın hemen üzerinde ise yukarı doğru genişleyen kabarık bukleler başın üstünde toplanmıştır. Şakaktan başlayan gür, kalın bir bukle ise, kulak önüne doğru uzanmaktadır. Kabartmada yüzün sağ tarafında detaylar işlenmemiştir. Figür sağ kolunu dirsekten kıvrılarak başının üzerinden geçirmiş, elinde sıkıca avuç içinde kavradığı ucu kıvrık sopayı tutmaktadır. Harekete bağlı olarak sağ avuç içi gösterilmiştir. Parmaklar detaylı işlenmemiş olup, başparmak kıvrılarak, diğer parmaklar ise avuç içinde sopayı sıkıca tutmaktadır. Serçe parmağının bitiminde sopanın uç kısmı, dış bükey profil üzerine kadar uzanmaktadır ve matkapla açılan ince bir kanalla fondan ayrılmıştır. Kabartmalı blok üzerinde yer yer kireç harç kalıntıları mevcuttur. Bloğun arkası ve üst kısmı kaba yönelidir.

Katalog No	: 18
Resim No	: 39–40
Kazı Buluntu No	: L.03. AN. 99
Eserin Adı	: Tavan kasetine ait Satyr başı parçası
Malzeme	: Orta gözenekli mavi-beyaz mermer
Buluntu Yeri	: A Nymphaeum (Septimius Severus Çeşmesi) Havuz İçi
Buluntu Kodu	: 286,49m.
Ölçüleri	: y: 18.5cm, g: 10cm, d: 12,5cm
Dönemi	: M.S.2–3 yy.

Tavan kasetine ait Satyr başı parçadır. Baş, boynun altından itibaren kırıktır. Kabartmanın bloğa yaslandığı bölüm olan yüzün sağ tarafı detaylı işlenmemiştir. Figürün bağlı olduğu bloktan kopması sebebiyle baş üzerinde yoğun bir deformasyon mevcuttur. Figürün saçı üzerinde, çenede, burunda yer yer kırıklar ve çatlamlar bulunmaktadır. Saçlar, üçgen alnın hemen bitiminden başlayarak kabarık ve dağınık bukleler halinde özensizce işlenmiştir. Daha sağlam olan yüzün sağ tarafında kaşlar, gözün etrafında ince bir hat halinde yay çizmekte olup, kaş etleri aşağıya doğru sarkıktır. Kalın ve aşağıya sarkık kaş etleriyle dolgun ve etli üst göz kapakları kazıma çizgiyle ayrılmıştır. Ağız kapalı, dudaklar etli ve yayvandır. Dudaklar yüzün sağ tarafına doğru kaymış ve yüzde asimetrik bir durum meydana gelmiştir. Başın üzerinde kırılmadan dolayı çıkıntı halinde bir bölüm görülmektedir. Bu bölümle kabarık saç bukleleri ayrılmasında matkap kullanılmıştır.

Katalog No	: 19
Resim No	: 41
Kazı Buluntu No	: L.03.SC.74
Eserin Adı	: Satyr kabartmasına ait parça
Malzeme	: Orta gözenekli beyaz mermer
Buluntu Yeri	: Suriye Caddesi (Sütunlu Ana Cadde)
Buluntu Kodu	: 285,94m
Ölçüleri	: y: 34cm, g: 41cm, d: 6cm, plaka k: 12cm, figür k: 9cm, figür y: 33cm
Dönemi	: M.S.2-3. yy.

Yüksek kabartma tekniğinde, sola doğru hamle yapan çıplak erkek figürüne ait parçadır. Gövdenin büyük bir kısmı eksik olan parçada sadece iki bacağın dizlere kadar olan kısmıyla, sol kasığın karınla beraber göğüs altına uzanan ince bir hattı sağlamdır. Figürün betimlendiği yüzey ince yonulu olup, plakanın büyük bir bölümü kırılmıştır. Sol diz üzerinden gövdeye doğru ve cinsel organda kırıklar ve aşınmalar mevcuttur. Sağ bacak gergin olarak geriye doğru atılmış, kırık olmasına karşın vücudun aldığı pozisyona bağlı olarak olasılıkla parmak uçlarında yükselmektedir. Sol bacak ağırlığı taşıyan bacak olup, profilden betimlenmiş ve ileri atılmıştır. Hamleye uygun olarak, bacağın iç kısımlarında adaleler dışa taşkın şekilde işlenmiştir. Vücut gergin ve kaslı olup, harekete bağlı olarak sol kasık çizgisi belirgindir. Sol göğüs altında sadece bir bölümü görülebilen çıkıntı olasılıkla hayvan postuna ait parça olmalıdır. Kabartma yüzeyinde, bacak arasının yapılışında ve figürün fondan ayrılmasında matkap işçiliği yoğun olarak kullanılmıştır. Özellikle de göbek deliğinin verilmesi ve bacak arasında yoğun matkap izleri mevcuttur. Bloğun arka ve yan bölümleri kaba yonudur.

Katalog No	: 20
Resim No	: 42
Kazı Buluntu No	: L.03.AN.84
Eserin Adı	: Saytr kabartmasına ait parça
Malzeme	: Orta Gözenekli Beyaz Mermer
Buluntu Yeri	: A Nymphaeum (Septimius Severus Çeşmesi)
Buluntu Kodu	: 286.92m.
Ölçüleri	: y: 28cm, g: 36cm, plaka k: 8cm.
Dönemi	: M.S.2–3. yy.

Yüksek kabartma tekniğinde yapılmış, çıplak erkek figürünün betimlendiği parçadır. Kabartma üzerinde figürün göbeğin üst bölümüyle ayak bileğinin üst kısmı sağlam olarak görülebilmekte olup, diğer bölümler kırık ve eksiktir. Kabartma üzerinde; cinsel organda ve bacaklar üzerinde kırıklar ve aşınmalar mevcuttur. Özellikle sağ dizin iç tarafından başlayan derin çatlak baldıra kadar inmektedir. Figür sola doğru hareket halindedir. Sol bacak cepheden verilmiş olup, yere düz basarak ağırlığı taşımaktadır. Sağ bacak ise, profilden betimlenmiş ve dizden kıvrılarak öne doğru atılmıştır. Bacak kasları belirgin işlenmiştir. Figürün solunda bel hizasından başlayan, yay çizen bir kabartı ve bu bölümün devamında kazıma çizgilerle açılmış uç kısım spiral yaparak son bulan olasılıkla hayvan postuna ait bir bölüm yer almaktadır. Figür ve hayvan postunun zeminden ayrılmasında, bacak aralarında, hayvan postunun sprial şeklinde döndürülen uç kısmında yoğun olarak matkap kullanılmıştır. Bloğun arkası kaba yoluludur.

Katalog No	: 21
Resim No	: 43
Kazı Buluntu No	: L.03.ANC.31
Eserin Adı	: Zeus kabartmasına ait parça
Malzeme	: Orta Gözenekli Beyaz Mermer
Buluntu Yeri	: A Nymphaeum Önü (Septimius Severus Çeşmesi)- Suriye Caddesi (Sütunlu Ana Cadde) Üzeri
Buluntu Kodu	: 285,10m.
Ölçüleri	: y: 23cm, g: 33cm, d: 35 cm, kabartma y: 20cm, kabartma g: 23cm
Dönemi	:M.S. 2. yy. sonu 3. yy. başı

Yüksek kabartma tekniğinde yapılmış, cepheden sakallı erkek figürüne ait parçadır. Figürün yüzünün büyük bir bölümü, omuz hizasından kolları, sol göğüs ortasından itibaren vücudunun alt bölümü kırık ve eksiktir. Figür, kırıklardan anlaşıldığı kadarıyla sağ kolunu yana ve yukarı doğru kaldırmış, sol kolunu ise aşağıya doğru uzatmış olmalıdır. Harekete bağlı olarak göğüs ve boyun kasları belirgindir. Yüz tamamen tahrip olmasına rağmen, yüzü çevreleyen sakal oldukça kabarık ve dalgalı bukleler halinde işlenmiş olup, bukleler üzerinde yer yer aşınmalar mevcuttur. Saçlar yine dalgalı kalın kabarık bukleler halinde omuzlara kadar dökülmektedir. Kulak önlerinden boyna doğru inen sakalın hem boyundan hem de fondan ayrılışında, omuz kavsinin verilişinde, figürün fondan ayrılışında matkap izleri mevcuttur. Parçanın arkası kırıktır.

Katalog No	: 22
Resim No	: 44–61,64
Kazı Buluntu No	: L.02.1-L.02.8- L.02.6-L.02.7-L.02.5- L.02.2-L.02.9- L.02.10
Müze Envanter No	:E. 4165–4166–4167
Eserin Adı	: Tavan kasetlerine ait kabartmalar (Adakçı, Laodikeia Tykhe'si, Menad-Satyr, Dionysos-Ariadne, Menad-Nymphe ve Pan, Bellerophon ve Pegasos, Kartal ve Eros)
Malzeme	: Orta gözenekli beyaz mermer
Buluntu Yeri	: I. Propylon (Amıtsal Giriş) Doğu Kaide Arkası
Buluntu Kodu	:Tykhe başı ve gövdesi: 285.26m–284.66m, Dionysos-Ariadne, Bellerophon: 285.90m. Adakçı-Menad ve Satyr: 285.40m, Menad ve Pan: 285.15m, Kartal ve Eros: 284.98m.
Ölçüleri	: y: 240cm, g: 210cm, d: 30cm
Dönemi	: Caracalla

Kabartmalı toplam 9 panelden oluşan figürlü tavan kasetidir. Kasete ait panolardan sağlam olarak günümüze ortadaki üç panel, yanlarda ise yarımşar iki panel korunabilmiştir. Panolar, 22 A-I olarak adlanılarak katalogları yapılmıştır. 22 A paneli; 50x67cm ölçülerinde, 21cm kalınlığında olup, paneli üst bölümü yarısından itibaren kırık ve eksiktir. Panonun etrafı spirial dal motifleriyle süslü olup, bordür köşeleri ise birer akanthus yaprağıyla bezelidir. Parçada bir boğa kabartması ve yanında erkek figürüne ait bacakların bir bölümü görülebilmektedir. Boğa kabartmasının başı, boynun üst tarafından itibaren kırık ve eksiktir. Yanında yer alan figürün ise, sadece sağ bacağından dizden aşağısı, sol bacağından bir bölümüyle sol ayak görülebilmektedir. Figürler çıkıntılı zemin çizgisi üzerinde betimlenmiştir. Boğa başını yukarı ve $\frac{3}{4}$ sola doğru döndürmüştür. Hayvan oldukça besili ve kabarık tüylüdür. Boğanın yanında yer alan figür ise sağ ayağını güçlü bir şekilde yere basmış, sol bacağına ise hafifçe dizden kıvrarak yana doğru açmıştır. Panonun bordür hizasına kadar olan sol tarafı 17cm genişliğinde ince yonulu olarak

işlenmiştir. Figürün sol ayakları hizasında matkap izleri mevcuttur. Özellikle de ayak parmaklarıyla fon arası derin matkap kanallarıyla açılmıştır. Bloğun arkası kırıktır.

22 B katalog numaralı, pano üç parça halinde bulunmuştur. Birinci parça tanrıçanın boynunun üst kısmıyla sağ kanadının bir bölümünü oluşturmaktadır. L.02.08 kazı buluntu numarası verilen bu parça, tanrıçanın gövdesinin ve atribütlerinin yer aldığı bölümü oluşturan L.02.01 kazı buluntu numarası verilen parçayla birleştirilerek restorasyonu yapılmıştır. Üçüncü parça ise 22 E panosunun bir bölümüyle beraber kırık olarak bulunmuş olup, panonun sol alt köşesini oluşturmaktadır. Çerçevenin üst bölümünde, 26cm'lik kısım ince yonuludur. Bu bölümün üst sağ köşesi kırık olup, sol köşede ise aşınmalar mevcuttur. Panelin etrafını çevreleyen 5cm'lik iç bükey profil, spirial dal motifleriyle süslüdür. Bordür köşeleri şematize edilmiş akanthus yaprağıyla bezelidir. Panonun etrafını çevrenen bordür üzerinde ve pano içinde işlenen figür ve atribütlerde yoğun olarak aşınmalar ve deformasyonlar mevcuttur. Merkezde 5cm. yüksekliğindeki zemin üzerinde cepheden, ayakta giyimli tanrıça figürü yer almaktadır. Tanrıçanın sağ kolunda yılan ve elinde phiale, sol elinde ise bereket boynuzu bulunmaktadır. Figürün solunda profilli destek üzerinde kartal, sağında ise beş çitalı teker üzerine basan Grifon betimi yer almaktadır. Cepheden betimlenen figürün başı sağa doğru 3/4 döndürülmüştür. Tanrıça sol ayağını yere düz basmakta olup, ağırlığı taşımaktadır. Sağ bacak ise hafif dizden kıvrılarak yana doğru atılmıştır. Ağırlığı taşıyan bacağın hareketine bağlı olarak kalça dışa taşkın yapılmıştır. Figür, oval ve dolgun yüzlü, top çenelidir. Yüz detayları tam olarak seçilememektedir. Saçlar dalgalı ve kabarık bukleler halinde kulakları da içine alarak, geriye doğru taranmış ve ensede topuz yapılmıştır. Saçın işlenişine bağlı olarak alın dar ve üçgen şeklindedir. Başının üzerinde yarım ay şeklinde bir taç ve onun üzerinde şematik olarak burçların gösterildiği kule taç yer almaktadır. Üzerinde kolları açıkta bırakan göğüs altından kemerlenmiş ince bir elbise (khiton) ile manto (himation) giyimlidir. Elbisenin göğüs altından bağlanmasıyla vücudun üst bölümü kısa, alt bölümü ise daha uzundur. İnce elbise vücuda yapışmış ve vücut hatlarını belli etmektedir. Elbise boyun altında "V" şeklinde, gövde üzerinde ise aşağıya doğru birbirine paralel çizgiler halinde kıvrımlar oluşturmuştur. Bacak aralarında yere yığılan elbise altından göbük deliği belirgin bir biçimde vurgulanmıştır. Tanrıçanın önü kapalı ayakkabısı üzerine kadar inen elbise

kıvrımları, sağ ayak tarakları üzerine yığılarak sadece ayakucunu açıkta bırakmaktadır. Sol ayak bilekleri üzerine kadar inen kıvrımlar, kalın katlanmalar halinde işlenmiştir. Kalça hizasından iki kez kalın tomar halinde döndürülen himation, sol bacak üzerinden yukarı doğru çekilmiştir. Himation, sol omuz üzerine doğru atılarak vücudun sol tarafında aşağıya doğru inmektedir. Kıvrımlar sol tarafta zigzag şeklinde işlenmiş olup, uç kısmı püsküllü son bulmaktadır. Sağ bacak üzerinde vücuda yapışan kumaş yay şeklinde yüzeysel kıvrımlar yapmaktadır. Kalça altında ise monoton “V” şeklinde himation kıvrımları iki bacak arasında ucu püsküllü son bulmaktadır. Tanrıçanın sırtında omuzlarından yukarı doğru çıkan hilal yer almaktadır. Hilalin arkasında aşağı doğru inen fazla detaylandırılmamış yer yer çizgilerle belirginleştirilmiş kanatlar mevcuttur. Figür, sağ kolunu dirsekten hafifçe kıvrarak öne doğru uzatmış, elinde tuttuğu başparmağı ve avuç içiyle kavradığı phiale tutmaktadır. Sağ bilekten başlayarak, dirseğe kadar dolanan yılanın başı kanadın ortasına kadar uzanmakta olup, kuyruğu ise Grifon’un başı üzerinde yer alır. Figürün parmaklar özensizce işlenmiştir. Sol kolunu dirsekten kıvrılarak öne ve hafif sağa doğru uzatmış, sol koluna yasladığı üzüm, meşe palamudu ve meyvelerden oluşan bereket boynuzunu taşımaktadır. Boynuzun alt kısmını sol kalçası üzerine dayayarak desteklemiş ve boynuzu alt bölümünden baş ve işaret parmakları açık bir şekilde kavramıştır. Tanrıçanın sağ bacağının yanında; başını geriye ve yukarı doğru döndürülmüş sol ayak ve göğsü cepheden işlenmiş Grifon yer almaktadır. Grifon sağ ayağını beş çatalı tekerlek üzerine basmış, sol ayak ise yere düz basmaktadır. Grifon’un sol kanadı yarı açık vaziyette tanrıçanın sağ baldırına kadar uzanmaktadır. Sol tarafta ise profilli destek üzerine tünemiş, kanatlarını yarı açmış bir kartal betimlenmiştir. Kartalın başında ve gövdesinde aşınmalar mevcuttur. Destek üzerinde de kırıklar bulunmaktadır.

22 C katalog numarası verilen diğer panonun tamamı eksiktir. 22 D katalog numaraları panonun etrafını asma dalları ve yapraklarıyla süslü bordür çevrelemektedir. Bordür köşelerinde şematize edilmiş akanthus yaprağı yer almaktadır. Panoda dans eden Menad ve Satyr betimlenmiştir. 22 A panelinin bir bölümüyle kırık halde bulunan bu iki panelin restorasyonu yapılmıştır. Kabartmanın solunda gövdesi cepheden, başını $3/4$ sola doğru döndürmüş ve mevcut parçadan anlaşıldığı kadarıyla çıplak olarak betimlenmiş Satyr yer almaktadır. Figürün

yanında kasık hizasından alt kısmı kırık ve eksik olan gövdesinin üst bölümü çıplak işlenmiş Menad betimlenmiştir. Satyr'in yüzü, saçları ve gövdesinde, Menad'ın sağ kalçasında aşınmalar mevcuttur. Satyr'in yüzü oval ve kemikli, alın dar, gözler tam olarak belirgin olmasa da göz pınarlarında hafif derine doğru çekilmiş, burun sivri, ağız hafif açık ve çenesi küçüktür. Başını güçlü bir şekilde sola doğru döndürmesinden dolayı boyun kasları belirgindir. Omuzlar geniş, pazılar ise kalın işlenmiştir. Erkek figürünün saçları kabarık bukleler halinde ense köküne kadar inmektedir. Başın hemen üzerinde uç kısımlara doğru genişleyen boynuz yer almaktadır. Figürün sol kolunu aşağıya ve ileri doğru uzatarak Menad'ın sol kolunu dirsek hizasında kesmektedir. Menad ise; kalçadan itibaren güçlü bir şekilde sola doğru dönmüş, başını sol omuz üzerinden geriye doğru çevirmiştir. Kasık önünde bir bölümü görülen elbise, vücudun üst kısmını açıkta bırakarak kasık hizasında gevşek olarak vücudu sarmaktadır. Baş, profilden işlenmiş olup, saçlar alın ortasından ikiye ayrılarak dalgalı bukleler halinde geriye doğru taranmış ve arkada topuz yapılmıştır. Alın dar üçgen şeklinde olup, burun düz, ağız küçük ve kapalıdır. Dönme hareketine bağlı olarak sağ koltuk altında sağ göğüs profilden verilmiş olup, sırt çıkıntıları ve oyukları detaylı işlenmiştir. Menad, sol kolunu aşağı doğru indirerek Satyr'le dirsek hizasında kolunu birleştirmiştir. Dirsekten kıvrıdığı sağ kolunu başı hizasına doğru kaldırmış elinde tef tutmaktadır. Tef üzerinde yer yer kırmızı, Menad'ın saçları ve Satyr'in boynuzu üzerinde yer yer sarı boya izlerini mevcuttur. Panonun arkası kırıktır.

22 E katalog numarası verilen bölüm tanrıça kabartmalı panoyla bitişik asma dalları ve yapraklarıyla süslü panelin sağ köşesini oluşturmaktadır. Panonun sol köşesi L.02.10 kazı buluntu numarası verilen erkek figürünün vücudunun sadece üst bölümünün yer aldığı parça olup, diğer parça ise biri ayakta erkek figürü diğeri yarı uzanmış vaziyetteki kadın figürlerinin yer aldığı L.02.06 kazı buluntu numarası verilen parçadır. Bu üç parçanın birbirlerini tamamladıkları görülmüş ve restorasyonu yapılmıştır. İkinci panonun üç parça halinde olması sebebiyle, panelin ortasından iç kısma doğru derin ve üçgen şeklinde bir kırık mevcuttur. Kabartma yüzeyinde yer alan figürlerin başlarında ve vücutları üzerinde yoğun bir tahribat söz konusudur. Panonun etrafında asma dalları ve yapraklarıyla bir bordür çevrelemektedir. Bordürün köşeleri birer akanthus yaprağıyla bezelidir. Pano içinde

ayakta, cepheden ve yarı çıplak Dionysos, yarı uzanır pozisyonda Ariadne ile panonun sol köşesinde arka planda 3/4 döndürülmüş diğer giyimli erkek figürü yer almaktadır. Panonun sol köşesinde yer alan üçüncü figürün sadece belden yukarısı görülebilmektedir. Başını 3/4 sağa doğru çevirmiş olan figür, oval dolgun yüzlüdür. Yüz ve saç üzerinde yoğun deformasyonlar mevcuttur. Saç başa bir peruk gibi oturtulmuştur. Figürün sol eli dirsekten itibaren kırık ve eksiktir. Figür sağ elini dirsekten kıvrarak yukarı doğru kaldırmış ve sol omzuna yasladığı ucu kırık sopasını tutmaktadır. Göğüs kasları kabartı halinde işlenmiştir. Panelin sağ köşesinde; ayakta, cepheden Dionysos betimlenmiştir. Kasıklardan itibaren vücuda sarılmış ve vücudun üst kısmını açıkta bırakan himation giyimlidir. Figürün başının üst bölümü soldan sağa doğru kırık ve eksiktir. Yüz ve saçların bir bölümü tamamen deforme olmuş ve ayrıntılar seçilememektedir. Figürün sol ayağı yere düz basmakta olup, sağ ayak hafif dizden kıvrılarak yana doğru atılmıştır. Harekete bağlı olarak vücut hafif bir 'S' çizmektedir. Anlaşılabilirdiği kadarıyla saçlar; uzun, kalın, dalgalı bukleler halinde omuzlara kadar inmektedir. Sağlam kalan yüzün sağ tarafındaki saç bukleleri arasında, iri taneli üzüm salkımlarıyla saçlar içinden sağ omuz üzerine kadar inen kurdelenin ucu görülebilmektedir. Figür sağ kolunu dirsekten kıvrarak yukarı doğru uzatmış, sağında yer alan ve ucu yere kadar uzanan esasının tutmaktadır. Asanın üst bölümünü sağ bileğini içe doğru kıvrarak, avuç içiyle kavramış ve sağ koluna doğru yaslamıştır. Sol elini ise yere paralel bir şekilde aşağıya indirmiştir. Sol elin hemen altında tam olarak anlaşılamayan bir kabartı yer almaktadır. Kasıklardan itibaren vücudun üst kısmını açıkta bırakan ayak bileklerine kadar inen himation, kasık hizasında kalın bir tomar halinde döndürülmüş, elbise vücudun sağından yukarı doğru atılarak sağ omuz arkasına doğru çekilmiştir. Panonun alt bölümündeki kadın figürü sol dirseğini dayadığı arazi üzerinde yarı uzanmış pozda betimlenmiştir. Kadın figürünün sağ eli bilekten hizasından kırık ve eksiktir. Figürün özellikle yüzünde, saçlarında ve göğüsleri üzerinde de tahribatlar ve kırıklar mevcuttur. Elbise, vücudun üst kısmını açıkta bırakmış olup, kasıklardan itibaren vücudun alt bölümünü örtmektedir. Kalın manto kumaşı kasıklar hizasından kalın bir tomar halinde dolandırılarak sol yandan arkaya doğru atılmıştır. Sağ kol dirsekten kıvrılarak başın üzerine doğru götürülmüştür. Diğer kol ise yine dirsekten kıvrılarak sol kulak altına doğru uzatılarak sol eline yaslanmış vaziyettedir. Figür,

sağ ayağını hafif dizden kıvrılarak ileri doğru uzatmıştır. Sol bacak ise sağ bacağın altına doğru dizden kıvrılarak geriye doğru atılmıştır. Vücudun aldığı harekete bağlı olarak elbise bacaklar arasında yay çizen geniş kıvrımlar halinde işlenmiştir. İleri doğru attığı sağ bacağı ve ayağı panelin etrafını dolanan asma dalları ve yapraklarıyla süslü panonun köşesinde yer alan akanthus bezeğinin üzerine kadar taşırılmıştır. Ayak detaylı olarak işlenmemiştir. Saçlar başın etrafını peruk gibi çevrelemekte olup, yüz detayları belirgin değildir. Boyun oldukça kısadır. Figürlerin fondan ayrılmasında, kadın figürünün göbek deliğinin yapılışında yoğun matkap izleri yer almaktadır. Bloğun arkası ince yoluludur.

22 F katalog numaralı panelin etrafı asma dal ve yapraklarıyla süslü bir bordür çevrelemiştir. Panel 32x46cm ölçülerindedir. Panoda cepheden giyimli kadın figürüyle profilden dans eder şekilde betimlenmiş Pan yer almaktadır. Kadın figürünün kalçadan itibaren üst kısmıyla Pan'ın başı, sol kolu dirsek altından, sağ kolu bilekten, sol bacağın ise diz ile ayak bileği arası kırık ve eksiktir. İki parça halinde bulunan panoya L.02.02 ve L.02.09 kazı buluntu numaraları verilerek parçaların restorasyonu yapılmıştır. Figürler 3cm yüksekliğinde bir zemin üzerinde betimlenmişlerdir. Cepheden betimlenen manto giyimli, kadın figürü sağ ayağını yere düz basmakta olup, ayak parmak uçları zemin çizgisi üzerinden taşırılmıştır. Sol ayak ise geride olup, yana doğru atılmıştır. Figürün ayak parmakları detayları işlenmiştir. Manto sağdan sola doğru çekilmiş bu çekilmeye bağlı olarak da sol bacak üzerinde kumaş vücuda yapışmış ve iki bacak arasında yay şeklinde yüzeysel işlenen kıvrımlar oluşturmuştur. Zeminin solunda sağ ön ayağını Menad ya da Nymphe'nin sol dizine doğru kaldırmış profilden betimlenmiş bir Pan yer almaktadır. Pan öne doğru eğilerek, sol bacağını kaldırmış, sağ ayak yere düz basmaktadır. Sol kol aşağıya doğru uzatılmış, sağ kol dirsekten kıvrılarak yukarı doğru kaldırılmıştır. Pan'ın hatları keskin matkap iziyle sınırlandırılmıştır. Bloğun arkası ince yoluludur.

22 G numaralı parça kırık ve eksiktir. 22 H numaralı tavan kasetine ait panelde ise; 65 x 46cm ölçülerinde olup, diğer panolardan daha küçüktür. Panonun üç tarafı sprial dal motifleriyle süslü olup, alt kısmı sonradan kesildiği için pano ve sprial dal motifli bordür burada yoktur. Ayrıca köşelerde yer alan akanthus yaprağı da panoda işlenmemiştir. Panoda profilden işlenmiş kanatlı at Pegasos ile hylamis giyimli binici Bellerophon yer almaktadır. Binicinin saçları ve yüzünde, atın burnu,

ön ayak toynaklarında ve zemin üzerinde yer yer aşınmalar mevcuttur. Atın ayaklarını bastığı zemin farklı yüksekliklerde girintili ve çıkıntılı yapılarak olayın arazide geçtiği vurgulanmıştır. At ön ayaklarını dizden kıvrılarak havaya kaldırmış, arka ayakları üzerinde yükselmektedir. Gergin işlenen arka ayaklar dizlerden kıvrılmış olup, zemin üzerine basmaktadır. Ön ayaklarının aldığı pozisyona uygun olarak at başını yukarı doğru kaldırmıştır. Atın profilden işlenen gözü iri ve yuvarlak formdadır. Atın yeleleri oldukça gür ve kalın olarak başın üst bölümünden sırtta kadar inmektedir. Burundan sırt hizasına kadar uzanan koşum takımları kalın bir yay çizmektedir. Boynun hemen bitiminden itibaren biniciye doğru uzanan kanatlar gergin ve hafif açıktır. Kanatların uç kısımları üçer tüylü olarak işlenmiştir. Atın kuyruğu panonun bordürüne kadar dik olarak uzanmakta olup, kuyruk sık ve dalgalıdır. Atın üzerinde başı ve gövdesi 3/4 sağa doğru dönük, sağ bacağı ise profilden işlenen giyimli binici yer almaktadır. Figür kısa khiton üzerine göğüsle boynunun bir bölümünü kapatan hylamis giyimlidir. Pegasos'un üzerinde oturmasından kaynaklanan khiton yukarı doğru sıyrılarak sağ baldır üzerinde toplanmıştır. Hylamis ise; boyunda iki kalın kıvrım yay çizerek geriye doğru atılmış ve elbisenin uçları geride açılarak dalgalanmaktadır. Binici sağ kolunu yana ve geriye doğru götürerek elinde ucu baldır hizasına kadar inen mızrağını tutmaktadır.

22 I numaralı tavan kasetine ait panel 22 G numaralı panoyla aynı ölçülerdedir. Diğer panoda olduğu gibi panonun etrafı spirial dallarıyla süslü olup, köşelerde akanthus yapraklarıyla bezelidir. Panonun tamamını kaplayan betimlemede profilden kartal ve üzerinde yine profilden betimlenen Eros yer almaktadır. Eros'un yüzünde ve saçlarında yoğun tahribatlar mevcuttur. Oldukça iri işlenen kartal, kanatlarını açmış yüksekçe bir alan üzerinden kalkarken tasvir edilmiştir. Kartalın profilden işlenen gözü oldukça iri, gagası ise sivridir. Kartalın kuyruğu oldukça kısa ve küt olup, bitkisel bezemeli bordürün başlangıcına kadar uzanmaktadır. Kartal üzerindeki Eros figürü kartalın sol kanadını sağ eliyle tutmuş, havalanmaya hazır vaziyettedir. Eros figürünün kanatları detaylı olarak işlenmemesine karşın kartal figürünün kanatları ve gövdesi detaylı olarak işlenmiştir. Panonun etrafını çevreleyen bordürle kabartma sathı derin matkap kanallarıyla ayrılmıştır.

Tavan kasetlerine ait bu panoların oluşturduğu plakanın alt kısmında ikinci kullanım için yontulmuş olan "L" şeklinde geçki kısımları yer almaktadır. Panellerin

yan cepheleri profilli olup, panoların sağ kōşesinde dübel delikleri yer almaktadır. 22 C katalog numaralı pano hariç panellerin arkası ince yonuludur. Panelin tamamı düşünülecek olunursa; kabartmada yer alan figürler tahrip olmuştur ve figürlerin fondan ayrılmasında matkap izleri mevcuttur.

Katalog No	: 23
Resim No	: 62–63, 64
Kazı Buluntu No	: L.02.08
Müze Envanter No	: E 4175
Eserin Adı	: Tavan kasetine ait selamlaşma sahneli parça
Malzeme	: Orta gözenekli beyaz mermer
Buluntu Yeri	: I. Propylon (Anıtsal Giriş) Doğu Kaide Arkası
Buluntu Kodu	: 284,51m.
Ölçüleri	: u: 65cm, g: 20cm, k: 10cm
Dönemi	: Caracalla

Eros ve çıplak erkek figürünün betimlendiği kabartmalı parçadır. Bu parça figürlü tavan kasetine ait olup, pano büyük ölçüde kırıktır. Kabartma üzerinde sol tarafta yarı uzanmış genç erkek figürünün başı, sağ kolu ve sağ göğsünün bir bölümüyle Eros'un ayak bileklerinden itibaren üst kısmı sağlam olarak görülebilmektedir. Üst bölümü çıplak olarak betimlenen erkek figürünün başı, profilden gövdesi ise, 3/4 sağa doğru dönüktür. Erkek figürü oval dolgun yüzlü, top çeneli olup, ağız küçük ve kapalıdır. Figür, sağ kolunu yukarı doğru kaldırmış karşısında yer alan Eros figürüyle selamlaşır şekilde tasvir edilmiştir. Erosun vücudu cepheden, başı 3/4 sola dönüktür. Baş, oval ve dolgun olup, ağız küçük ve kapalıdır. Dolgun ve yumuşak hatlı betimlenen figür sağa doğru yönelmiş ve sol kolunu yukarı doğru kaldırarak selamlamaya karşılık vermektedir. Sağ elinde ise bir meşale tutmaktadır. Kanatlar oldukça özensiz işlenmiş olup, detaylandırılmamıştır. Her iki figüründe saçları başa peruk oturtulmuş olup, kalın dalgalı bukleler omuzlara kadar inmektedir. Figürlerin betimlendiği alan üzerinde yer yer çıkıntılar mevcut olup, olayın arazide geçtiği anlaşılmaktadır. Figürlerinin vücut kontur çizgileri siyah boyayla sınırlandırılmıştır. Her iki figürün de saçlarında ve Eros'un kanatları üzerinde sarı boya izleri mevcuttur. Panonun etrafını spirial dal motifleri çevrelemektedir. Kabartmalı panonun arkası kırıktır.

Katalog No	: 24
Resim No	: 65
Kazı Buluntu No	: L.03.AN.147
Eserin Adı	: Kabartmalı kılıç tutan sol el
Malzeme	: Orta gözenekli beyaz mermer
Buluntu Yeri	: A Nymphaeum (Septimius Severus Çeşmesi)
Buluntu Kodu	: 286.16m
Ölçüleri	: y: 21cm, u: 28cm, k: 14cm, plaka k: 8cm
Dönemi	: M.S. 3.yy.ın ilk yarısı

Parça üzerinde giyimli erkek figürü yer almaktadır. Figürün yalnızca sol kolunun bir bölümü, sol eli, elinde tuttuğu kılıca ait kabzayla elbise kıvrımlarının bir bölümü görülebilmektedir. Oldukça küçük ebatlarda yapılan kabartmada figür, khiton üzerine hylamis giyimlidir. Sol eliyle kabzayı üstten kavramış olan figürün eli, koluna oranla oldukça büyük yapılmıştır. Sol elin yanında khiton'a ait ince üç kıvrım demeti yer almaktadır. Khiton üzerinde, sol kolunun üstünden sola doğru döndürülerek atılan hylamis'in kıvrımları görülebilmektedir. Hareketten dolayı hylamis yanda dalgalanarak açılmış olup, uç kısımlarda katlanan, kalın kıvrımlar oluşturmuştur. Kıvrımların yapılışında, uçşan pelerinin üst kısımlarda matkap izleri görülmektedir. Kabartmalı bloğun arkası kaba yönelidir.

Katalog No	: 25
Resim No	: 66–67
Kazı Buluntu No	: LTK.02.37
Müze Envanter No	: E 4164
Eserin Adı	: Medusa kabartmalı kemer kaseti
Malzeme	: Orta gözenekli beyaz mermer
Buluntu Yeri	: Suriye Caddesi (Sütunlu Ana Cadde) Kuzey Kaldırım Üzeri
Buluntu Kodu	: Kuzey Kaldırım 6. Dükkân Girişi
Ölçüleri	: u: 87cm, g: 46cm, k: 33cm, baş g: 29cm, y: 29cm, kabartmalı panel ölçüsü: 58x46 cm
Dönemi	: M.S. 3.yy.ın ortaları

Medusa başının bulunduğu tavan kaseti parçasıdır. Kabartmanın etrafını 6cm genişliğinde İon kymationuyla bezeli panel içinde cepheden Medusa betimlenmiştir. Bloğun solunda profil içinde ion kymationu dizisi görülebilen ikinci bir panelin başlangıcı yer almaktadır. Medusa başının yer aldığı panelin alt bölümleriyle Medusa başı çene altından itibaren kırık ve eksiktir. Figürün burnu üzerinde de kırıklar ve aşınmalar mevcuttur. Figür, yuvarlak dolgun yüzlü, etli dolgun dudaklı, tok çenelidir. Saçlar, alın üzerinden yanlara ve yukarı doğru dalgalı, kalın bukleler halinde kulak memesi hizasına kadar inmektedir. Saçların yüzü ve alını bir peruk gibi çevrelemiş olması sebebiyle, alın üçgen şeklindedir. Alın üzerinde; iki kaş arasında burun kökünden yukarı doğru tek sıra, alının ortasında ise yarım yay şeklinde kazıma çizgilerle kırışıklıklar vurgulanmıştır. Kaşlar etli ve sarkıktır. Özellikle şakaklara yakın bölümlerde kaş etleri üst göz kapağına doğru sarkmıştır. Göz kapakları etli ve dolgun betimlenen figürün, sol gözü daha yukarı betimlenmiş ve yüzde asimetrik bir durum meydana getirmiştir. Gözler derine doğru çekilmiş olup, göz bebekleri işlenmemiştir. Figürün, burun kanatları geniş, ağzın her iki tarafında gamzeleri ve çene çukuru belirgindir. Detaylar matkapla işlenmiştir. Bloğun arkası kaba yonuludur.

Katalog No	: 26
Resim No	: 68–69
Kazı Buluntu No	: AN.03.131
Eserin Adı	: Eros kabartmalı girlandlı panel parçası
Malzeme	: Orta gözenekli beyaz mermer
Buluntu Yeri	: A Nymphaeum (Septimius Severus Çeşmesi)
Buluntu Kodu	: 287.09m.
Ölçüleri	: y: 55cm, g: 46cm, k: 30cm, plaka k: 8cm, figür y: 21cm
Dönemi	: M.S. 3. yy.

Panel içinde cepheden betimlenmiş, Eros kabartmasının yer aldığı parçadır. Blok üzerinde, Eros'un göbekten itibaren gövdesinin üst bölümü ve akanthus yaprağının bir bölümü sağlam olarak görülebilmektedir. Figürün saçlarında, göz çevresinde, burnunda ve dudaklarında kırıklar mevcuttur. Akanthus yaprağı, girland çelenginin başlangıç bölümlerinde de kırıklar ve aşınmalar bulunmaktadır. Figür oval, dolgun yüzlüdür. Saçlar, peruk gibi başın her iki tarafını çevrelemiş gür ve kalın bukleler halinde omuzlara kadar inmektedir. Saçların başı bir peruk gibi çevrelemesi nedeniyle alın dar olup, kalın kaşlar burnun devamı şeklinde işlenmiştir. Kaş etleri aşağıya sarkıktır. Göz kapakları kalın ve etlidir. Ağız çevresi çok tahrip olmasına rağmen dudaklar küçüktür ve ağzın her iki tarafında küçük çukurluklarla yüze bir hareketlilik sağlanmıştır. Çene altı ve boyun dolgun aşağı sarkık bir biçimde yağlıdır. Sağ kolunu yukarı doğru kaldırmış olan figürün yüzde olduğu gibi kolları ve vücudu oldukça yağlı ve tombuldur. Bu nedenle göğüsler aşağı sarkıktır. Tombul ve gürbüz işlenen çocuk Eros'ta kaslar belirtilmemiş vücut hatları yumuşaktır. Sağ kolunu yukarı doğru kaldırarak elini, başının arkasına doğru götürmüştür. Vücudunun sol tarafını sol omzuna attığı girland çelengi kapatmaktadır. Eros'un sol kulak hizasından başlayan ve yana doğru açılan kanadı uçta dört tüy halinde kazıma çizgilerle işlenmiştir. Kanadın hemen sol yanında akanthus yaprağı yer almaktadır.

Kabartma üzerinde, akanthus yapraklarında yoğun matkap kullanımı mevcuttur.

Bloğun arkası kaba yoluludur.

Katalog No : 27

Resim No : 70

Kazı Buluntu No : L.03.AY.27 A-B

Eserin Adı : Eros kabartmalı girland parçası

Malzeme : Orta gözenekli beyaz mermer

Buluntu Yeri : A Nymphaeum (Septimius Severus Çeşmesi)

Buluntu Kodu : 288.05m.

Ölçüleri : y: 38cm, g: 35cm, k: 20cm

Dönemi : M.S. 3. yy.

Panel içinde cepheden Eros betiminin yer aldığı kabartmalı parçadır. Büyük ölçüde kırık olan parçada, Eros'un başı ve gövdesinin bir bölümüyle sol kanadının bir bölümü görülebilmektedir. Panelin uç kısmından başlayan ve yüzün sol tarafından devam ederek sol göğse kadar inen parça kırık halde bulunmuş olup, bu iki parçanın restorasyonu yapılarak birleştirilmiştir. Figürün burnu kırık olup, ağız kısmında ise yoğun bir tahribat mevcuttur. Cepheden tasvir edilen figür oval dolgun yüzlü olup, burun kaşların devamı şeklinde işlenmiştir. Göz kapakları etli, dolgun, ağız küçük ve kapalıdır. Eros, tombul ve gürbüz betimlenmiştir. Buna bağlı olarak boyun altı boğumlar halinde yağlıdır. Saçlar, başı bir peruk gibi çevrelemiş kabarık dalgalı bukleler halinde omuzlara inmektedir. Sağ omuz üzerinde girland çelenginin başlangıcı yer almaktadır. Kulak hizasından itibaren başlayan kanatlar kazıma çizgilerle detaylandırılmıştır. Girland boğumunda ve figürün fondan ayrılışında matkap yoğun olarak kullanılmıştır. Bloğun arkası kaba yoluludur.

Katalog No	: 28
Resim No	: 71-74
Kazı Buluntu No	: AN.03.984 A-H
Eserin Adı	: Eros kabartmalı girlandlı panel
Malzeme	: Orta gözenekli beyaz mermer
Buluntu Yeri	: A Nymphaeum (Septimius Severus Çeşmesi) Havuz İçi
Buluntu Kodu	: 284.20m.- 285.25m.
Ölçüleri	: u: 146cm y: 80cm, k (çerçeve ile): 29cm, figür y: 47cm
Dönemi	: M.S. 3.yy.

Girland çelenkleri taşıyan üç Eros'un betimlendiği kabartmalı parçadır. Büyük bir bölümü kırık ve eksik olan pano iki ana parçadan oluşmaktadır. Ayrıca kırık halde bulunan sekiz parçanın restorasyonu yapılmıştır. Dikdörtgen panelin etrafını üstte; 5cm düz, 2cm dış bükey ve 9cm iç bükey profil çevrelemektedir. Panoda, zemin üzerinde sola doğru ilerleyen girland çelengi taşıyan üç Eros betimi yer almaktadır. Panele göre en sağda yer alan Eros'un sol omzundan başlayan girland çelengi ortada yer alan Eros'un sağ ve sol omzu üzerinden ensesine dolanarak soldaki Eros'un sağ omzu üzerinde sonlanmaktadır. Ortadaki figürün her iki yanında yer alan yarım yuvarlak çelenklerin üzerindeki boşluklarda kare formunda dört yapraklı kabarık rozetlerle bezelidir. Paneldeki girland çelenkleri farklı yönlerde doğru devam eden defneyapraklarıyla süslüdür. Çelenklerin ortasında yer alan bağı saran kuşak gevşek olarak atılmıştır.

Panele göre en sağdaki Eros'un sağ omzundan başlayan kırık, girland çelengini de içine alarak soldaki panoyu iki ana parçaya bölmüştür. Bu iki parçanın restorasyonu yapılarak birleştirilmiştir. Bununla birlikte figürün yüzünde, sağ bacağı üzerinde, gövdesinde, omzuna yasladığı girland çelenginde yer yer kırıklar ve deformasyonlar mevcuttur. Figür sol bacağı dizden kıvrılarak ileriye doğru atmış ve yere düz basar şekilde betimlenmiştir. Sağ bacak ise profilden verilerek gergin şekilde ayak parmak ucunda yükselmektedir. Tanrı

çocuk sağ kolunu aşağıya indirerek sağ başparmak ve işaret parmağı açık bir şekilde elinde yarım yuvarlak olası bir tabak tutmaktadır. Sol omzuna yasladığı gırland çelengini sol koluyla kavramaktadır. Dolgun ve tombul yüzlü betimlenen figürün başı hafif sola dönüktür. Gözler kısık verilmiş ve göz bebekleri işlenmemiştir. Göz kapakları dolgun işlenen figürün üst göz kapağı kazıma çizgiyle kaş etlerinden ayırt edilmiştir. Boyun kalın ve kısa işlenmiş olup, figürün hatları dolgun ve şişkin göbeği belirgindir. Sağ tarafta aşağı inmiş şekilde gösterilen kanat sol tarafta açılmış ve yukarı kalkık şekilde betimlenmiştir.

Ortada yer alan Eros'un gövdesi, kasık altından itibaren kırık halde bulunmuş olup, bu iki parça restore edilmiştir. Genel olarak baş, saç ve boyunda deformasyonlar mevcuttur. Eros'un sağ bacağı, gövdenin alt bölümü cepheden işlenirken gövdenin üstü ve baş 3/4 sola doğru dönüktür. İleri doğru atılan ve dizden kıvrılan sol bacak yere düz basmakta ve ağırlığı taşımaktadır. Sağ bacak gergin işlenerek ayak parmakları ucunda yükselmektedir. Her iki omzuna yasladığı gırland çelengini sağ tarafta sağ eliyle kavramıştır. Başının arkasında kurdele ve gırland çelengi bağı yer almaktadır. Dolgun ve tombul betimlenen figürün boynu kısa ve yağlıdır. Kalın ve uzun bukleler halinde taranmış saç, başın etrafını peruk gibi çevrelemektedir. Omuzların ve gırland çelenginin arkasında dört çizgi halinde işlenen kanatların sadece uç kısımları görülebilmektedir.

Panele göre en solda yer alan Eros sola ilerler vaziyettedir. Figür dört parçanın birleştirilmesiyle oluşturulmuştur. Başta, bacaklarda kırıklar ve deformasyonlar mevcuttur. Baş, gövde ve sağ bacak cepheden, sol bacak ise profilden işlenmiştir. Sol bacak dizden kıvrılarak yere düz basmakta, sağ bacak ise gergin işlenerek parmak uçlarında yükselmektedir. Sağ omuz üzerine yasladığı çelengini sağ avuç içiyle kavramıştır. Sol kol aşağıya doğru indirilmiş ve elinde bir nesne tutmaktadır. Dolgun ve tombul betimlenen figürün boynu kısa ve yağlıdır. Saçlar başın etrafını çevrelemekte ve iki yanında dalgalı, kalın bukleler omuzlara kadar düşmektedir.

Genel olarak; Eros'ların işlenişinde, gırland çelenginin yaprak kenetlerinde, kurdelede, rozetlerin yapılışında yoğun matkap işçiliği mevcuttur. Bloğun yan, üst, alt ve arka kısımları kaba yonuludur.

Katalog No	: 29
Resim No	: 75–77
Kazı Buluntu No	: AN.03. 1369 A-K
Eserin Adı	: Eros kabartmalı girlandlı panel
Malzeme	: Orta gözenekli beyaz mermer
Buluntu Yeri	: A Nymphaeum (Septimius Severus Çeşmesi) Havuz İçi
Buluntu Kodu	: 286.10m.- 284.60m.
Ölçüleri	: u: 157cm, y: 67cm, k: 21,5cm, figür y: 46cm, dübel deliği: 6.5x2.5 cm, dübel deliğinin d: 4cm
Dönemi	: M.S. 3.yy.

Kabartmalı panel on bir parçanın birleştirilmesiyle oluşturulmuş olup, panelin 4/1'ine yakın parçası kırık ve eksiktir. Eserde aşınmalar ve deformasyon oldukça fazladır. Dikdörtgen panelin etrafını üstte; 5cm düz, 2cm dış bükey, 9cm iç bükey profil çevrelemektedir. Panelde zemin çizgisi üzerinde sola doğru ilerler şekilde yanlarda birer ortada da bir Eros olmak üzere toplam üç Eros betimlenmiştir. Panele göre en sağda yer alan Eros'un sol omzundan başlayan girland çelengi ortada yer alan Eros'un sağ ve sol omzu üzerinden ensesine dolanarak soldaki Eros'un sağ omzu üzerinde sonlanmaktadır. Ortadaki figürün her iki yanında yer alan yarım yuvarlak çelenklerin üzerindeki boşluklarda altı yapraklı iki büyük rozet yer almaktadır. Paneldeki girland çelenkleri farklı yönlere doğru devam eden defneyapraklarıyla süslüdür. Çelenklerin ortasında yer alan bağı saran kuşak gevşek olarak atılmıştır. Kuşağın merkezinden aşağıya doğru sarkan üzüm salkımları yer almaktadır.

Panelin sağında yer alan çocuk Eros'un, sağ kol pazısından başlayan kırık, başla birlikte sol kanat üzerine kadar devam etmektedir. Bu bölüm Eros'un gövdesiyle birleştirilmiştir. Bunun haricinde figürün göbeği üzerinde de küçük bir bölüm kırıktır. Figürün gövde, bacak ve kollarında da deformasyonlar mevcuttur. Çocuk Eros'un gövdesi ve başı cepheden işlenmiştir. Profilden verilen sol bacak

dizden kıvrılarak ileriye doğru atılmış, sağ bacak ise cepheden işlenerek ayak parmak ucuna basmaktadır. Eros'un her iki tarafında yarı açık şekilde işlenmiş iç kısmı gösterilmiş kanatlar yer almaktadır. Sol kol, omzuna yasladığı girland çelengini kucaklayarak kavramaktadır. Parmaklar fazla detaylandırılmadığı gibi orantısız işlenmiştir. Sağ kol düz bir şekilde aşağıya doğru sarkıtılarak kalçaya birleştirilmiştir. Sağ elde olasılıkla haşhaş kapsülü tutmaktadır. Tombul şekilde yapılan tanrı çocuk, yuvarlak başlı, tombul yanaklı, şişkince göbekli, kalın kısa boyunludur. Burun kaşların devamı şeklinde işlenmiş olup, gözler küçük ve kısıktır. Üst göz kapakları dolgun ve etlidir. Alnın üst kısmında kabarık bukleler halinde işlenen saç geriye doğru çekilerek, iki yana doğru taranmıştır. Kıvırcık ve uzun saç bukleleri omuz üzerine kadar inmektedir.

Ortada yer alan tanrı çocuk üç parça halinde bulunmuş olup, restorasyonu yapılmıştır. Ancak figürün göbekte kasık altına kadarki bölümü kırık ve eksik olup, sağ ve sol omzuna yasladığı girland çelenkleri üzerinde de yer yer kırıklar ve aşınmalar mevcuttur. Tanrı çocuğun gövdesi cepheden, başı 3/4 sola doğru dönük işlenmiştir. Yine aynı şekilde tombul olarak yapılan tanrı çocuk yuvarlak yüzlü, tombul yanaklı, kısa ve kalın boyunludur. Uzun, kıvırcık bukleli saçlar alın üzerinden iki yana doğru taranmış olup, saç telleri işlenmemiştir. Girland çelenginin iki yanında iç kısımları gösterilen kanatların sadece üst bölümleri görülmektedir. Başın arkasında girlandı bağlayan kurdele yer almaktadır.

Panelin en solunda yer alan Eros, diğer Eros'ların aksine sağa doğru ilerler şekilde betimlenmiştir. Figürün boyundan itibaren baş kısmı, boyunla diz arası, dizden ayak bileklerine kadarki bölümü kırık halde bulunmuş olup, restorasyonu yapılmıştır. Figürün yüzünde yoğun bir deformasyon mevcuttur. Eros'un gövdesi cepheden, başı ise 3/4 sağa doğru dönük işlenmiştir. Cepheden verilen sol bacak yere düz basmakta ve ağırlığı taşımaktadır. Profilden verilen sağ bacak ise, dizden kıvrılarak öne doğru atılmıştır. Figür sağ omzuna yasladığı girland çelengini kucaklamış ve girland boğumdan sıkıca kavramıştır. Sol kol aşağıya doğru indirilerek elinde ne olduğunu anlayamadığımız bir nesne tutmaktadır. Tanrı çocuk diğer Eros'larla aynı fizyonomik özelliklere sahiptir. Alın üzerinden kabarık, kıvırcık bukleler halinde geriye taranmış olan saçlar başın etrafını

çevrelemektedir. Başın sol yanında yer alan kanat çok aşınmasına rağmen seçilebilmektedir.

Genel olarak, Eros'ların işlenişinde, girland çelenginin yaprak aralarında, rozetlerde yoğun matkap işçiliğı mevcuttur. Kabartmada arka kısımlarda kaba yonulu olup, eser üzerinde ince işçilik yapılmamıştır.

Katalog No	: 30
Resim No	: 78–79
Kazı Buluntu No	: AN.03.729 A-B
Eserin Adı	: Panter kabartmalı friz parçası
Malzeme	: Orta Gözenekli Beyaz Mermer
Buluntu Yeri	: A Nymphaeum (Septimius Severus Çeşmesi)
Buluntu Kodu	: 286,45m.
Ölçüleri	: y: 60 cm, g: 71cm, d: 27cm, konsol g: 17cm, zemin çizgisinin u: 4cm, d: 3cm, k: 4cm
Dönemi	: M.S. 3.yy.

Zemin üzerinde benekli panterin yer aldığı kabartmalı friz bloğudur. Baş ve gövdenin yer aldığı parçaya, AN.03. 729 A kazı buluntu numarası verilmiş olup, daha sonra AN.03.729 B numarası verilen pantere ait sağ arka bacak parçası bulunmuştur. Bu iki parça restore edilmiştir. Bloğu çevreleyen panelin sağ tarafının büyük bir bölümüyle sol alt kısmı, kırık ve eksik olup, çerçevenin alt kısmı kaba yonuludur. Panterin gövdesinin bacakla birleştiği bölümler kırık ve eksiktir. Kabartma üzerinde de yoğun bir aşınma ve tahribat mevcuttur. Figürün burun, kulak, ağız çevresi, ön ayak patilerinde deformasyonlar bulunmaktadır. Kabartmanın etrafını 10cm iç bükey, 5cm düz profilli çerçeve sınırlandırmaktadır. Zemin çizgisi üzerinde ileriye doğru hareket halinde benekli panterin başı geriye doğru döndürülmüş olup, yüzü oval, ağız açık ve dil dışarıdadır. Kaşlar kabarık, kaş etleri sarkıktır. Göz kabartı şeklinde işlenmiş olup, alt göz kapağı yayvan ve geniştir. Kulak küçük ve diktir. Kulağın hemen altından başlayan ve çeneye doğru paralel şekilde işlenen yeleler yüzü çevrelemektedir. Ön sol bacak ileri doğru atılmış, sağ bacak ise düz şekilde basmaktadır. Baş kuvvetli bir şekilde geriye doğru döndürülmüş, bu dönüşü bağlı olarak da gövde üzerinde çok derin olmayan hat halinde kaslar belli edilmiştir. Boyunla ön sol bacak arasında ve gövdeyle çene arasında asma yaprakları doldurucu motif olarak işlenmiştir. Yapraklar vücudun

fonla oluşturduğu boşluğa uygun olarak kıvrılmıştır. Figürün ve asma dallarının fondan ayrılmasında, gövdede yer alan beneklerin işlenmesinde ve asma yapraklarında yoğun matkap işçiliği mevcuttur. Bloğun arkasında ilk kullanımda konsollu geison bloğu olduğunu gösteren yumurta dizisiyle çevrili panel ve panel ortasında bitkisel motif yer almaktadır.

Katalog No	: 31
Resim No	: 80–81
Kazı Buluntu No	: AN.03. 1011
Eserin Adı	: Panter kabartmalı friz parçası
Malzeme	: Orta gözenekli beyaz mermer
Buluntu Yeri	: A Nymphaeum (Septimius Severus Çeşmesi)
Buluntu Kodu	: 285.15m.
Ölçüleri	: u: 68cm, y: 39cm, k: 35cm
Dönemi	: M.S. 3.yy.

Kabartmalı friz bloğuna ait profilden panter başının yer aldığı parçadır. Blok üçgen şeklinde kırılmış olup, figür üstte 3cm düz, 3cm iç bükey ve 7.5cm dış bükey profille sınırlandırılan bir panel içinde betimlenmiştir. Kabartmada panter ait başın bir bölümüyle asma dal ve yapraklarının bir bölümü sağlam olarak görülebilmektedir. Sağlam olarak görülebilen baş üzerinde de yer yer deformasyonlar mevcuttur. Özellikle kaşlar, burun, ağız çevresi ve dişlerde aşınmalar bulunmaktadır. Diğer panter kabartmalı bloklarda olduğu gibi figür oval yüzlü betimlenmiş olup, ağız açık ve dili dışarıdadır. Gözler hafif derine çekilmiş ve gözaltı çukurluğu belirgin işlenmiştir. Kulaklar dik ve sivri olup, kulağın altından başlayan tüyler kazıma çizgilerle çentikler halinde işlenmiştir. Panterin önünde yukarı ve yanlara doğru kıvrılarak devam eden asma dallarının uç kısımları spiral şeklinde kıvrılmaktadır. Sarmaşık dallarında tomurcuk ve asma yaprakları yer almaktadır. Panterin başının arkasında akanthus yaprağının uç kısmına ait bir parça yer almaktadır. Bloğun üst kısmında 4.5cm genişliğinde, 11cm uzunluğunda ve 9cm derinliğinde kaldırma deliği mevcuttur. Blok üzerinde; figürün fondan ayrılmasında, asma dallarıyla yaprakların fondan ayrılışında, asma yaprakları ve akanthus yapraklarının gözlerinde yoğun matkap işçiliği mevcuttur. Bloğun arkası kaba yonuludur.

Katalog No	: 32
Resim No	: 82
Kazı Buluntu No	: AN.03.680
Eserin Adı	: Panter kabartmalı friz parçası
Malzeme	: Orta gözenekli mavi damarlı beyaz mermer
Buluntu Yeri	: A Nymphaeum (Septimius Severus Çeşmesi)
Buluntu Kodu	: 286.58m.
Ölçüleri	: y: 75cm, g: 72cm, d: 40cm
Dönemi	: M.S. 3. yy.

Profilden benekli panterin betimlendiği kabartmalı friz bloğudur. Panterin ön sol ve arka sol bacak hizasından kırık halde bulunmuş ve bu iki parça restore edilmiştir. Birleşen parçada, Panter'in arka bacaklarıyla ön sol bacağı tam olarak görülürken kırık olan gövdenin sadece bir bölümü mevcuttur. Blok da, üstte yer alan profil üzerinde, panterin bastığı zemin çizgisinde yer yer kırıklar bulunmaktadır. Panterin gövdesinde, kuyruğunda ve asma yaprakları üzerinde de yoğun bir tahribat söz konusudur. Zemin çizgisi üzerinde öne doğru ilerler vaziyetteki panterin arka bacakları dizden kıvrılmış, kuyruk dalgalı bir şekilde işlenerek harekete uygun halde havada gösterilmiştir. Panterin gövdesi matkapla açılan beneklerle süslenmiş olup, benekler panterin bacaklarına kadar inmektedir. Panterin arkasındaki boşluk sarmaşık dalları, asma yaprakları ve üzüm salkımlarıyla bezenmiştir. Uç kısımlarda kıvrılarak dolanan dallar, birer tomurcuk, asma yaprağı ya da üzüm salkımlarıyla son bulmaktadır. Panterin, asma yaprak ve dallarının fondan ayrılışında, yaprakla dalları birbirine bağlayan ipçik şeklinde bölümlerde ve üzüm salkımları üzerinde yoğun bir matkap kullanımı göze çarpmaktadır. Bloğun arkası kaba yonudur.

Katalog No	: 33
Resim No	: 83–84
Kazı Buluntu No	: L.03.AN.52
Eserin Adı	: Panter kabartmalı friz parçası
Malzeme	: Orta gözenekli beyaz mermer
Buluntu Yeri	: A Nymphaeum (Septimius Severus Çeşmesi)
Buluntu Kodu	: 287.56m.
Ölçüleri	: y: 29cm, g: 27cm, k: 10.5cm, kabartma d: 5.5cm, kabartma y: 27cm, k: 15.5cm
Dönemi	: M.S. 3. yy.

Friz bloğuna ait panter betiminin yer aldığı kabartmalı parçadır. Profilden betimlenmiş benekli panterin gövdesinin büyük bir bölümü kırık ve eksiktir. Baş boyunla birlikte geriye doğru dönmüş, ağız açık ve dil dışarıda betimlenmiştir. Burun kökünden ağız kenarlarına ve çeneye kadar deri hattı belirgin işlenmiştir. Gövdede dönüş ve harekete bağlı olarak kaslar belirgindir. Göz, oval olarak verilmiş, göz bebekleri işlenmemiştir. Kulaklar küçük ve diktir. Profilden gösterilen sağ kulak altından çeneye kadar kalın ve uzun bukleler halinde yeleler inmektedir. Boyun ve gövdenin sağlam olan yerlerinde matkap delikleriyle açılmış benekler yer almaktadır. Gövdenin üzerine kadar inen bir adet asma yaprağı ve devamında kırılmış olan asma dallarının bir bölümü görülebilmektedir. Sağ kulağın hemen arkasında yay şeklinde bir çıkıntı yer almaktadır. Figürün fondan ayrılmasında, aslan üzerindeki beneklerde, panterin gövdesinin hemen üzerinde yer alan asma yaprağında, kırık asma dalları üzerinde yoğun matkap izleri yer almaktadır. Parçanın arkası kırıktır.

Katalog No	: 34
Resim No	: 85–86
Kazı Buluntu No	: L.03.AN.58
Eserin Adı	: Panter kabartmalı friz parçası
Malzeme	: Orta gözenekli beyaz mermer
Buluntu Yeri	: A Nymphaeum (Septimius Severus Çeşmesi)
Buluntu Kodu	: 287,49m.
Ölçüleri	: y: 28cm, g: 35cm, k: 28cm, kabartma y: 15cm, d: 5cm, g: 5cm, kaide y: 4cm
Dönemi	: M.S. 3. yy.

Kabartmalı friz bloğu üzerinde pantere ait profilden betimlenmiş arka sol bacağın yer aldığı parçadır. Pantere ait vücudun tamamı eksik olup, sadece arka sol bacağın dizden aşağı kısmı mevcuttur. Çıkıntılı bir zemin üzerinde yer alan arka sol bacak gergin ve kaslı olup, hafif dizden kıvrılarak ileri doğru hareket halinde betimlenmiştir. Blok ilk kullanımda konsollu geison bloğu olup, arka yüzde panelin bir bölümü görülebilmektedir. Bloğun arkasında yumurta dizisiyle çevrili panel içinde asma yaprağı ve üzüm salkımı yer almaktadır. Yumurtalar aşağıya doğru sivrilip incelmektedir. Yumurtayı saran kabuklar ise yüzeysel işlenmiştir. Bu bölümde yoğun kırıklar ve deformasyonlar mevcuttur. Asma yapraklarının yaprak araları matkapla işlenmiştir.

Katalog No	: 35
Resim No	: 87
Kazı Buluntu No	: L.03.SC.67
Eserin Adı	: Kertenkele kabartmalı parça
Malzeme	: Orta gözenekli beyaz mermer
Buluntu Yeri	: Suriye Caddesi (Sütunlu Ana Cadde) Kuzey Kaldırım
Buluntu Kodu	: 286,70m.
Ölçüleri	: y: 10cm, g: 9cm, k: 11cm
Dönemi	: Roma Dönemi

Parçada, kabartma olarak yapılmış kertenkele figürü işlenmiştir. Baş, ön ayaklar ve kuyruğun bir bölümü kırık ve eksiktir. Boyunun alt kısmıyla kuyruğunun üst bölümü görülebilmektedir. Sağ ve sol arka bacağın üst bölümleriyle kabartma yüzeyi üzerinde aşınmalar ve toprak altında uzun süre kalmasından dolayı mermerde kristalleşmeler mevcuttur. Kertenkelenin gövdesi üzerinde dikey ve yatay kazıma çizgilerle deri kalınlığı ve çıkıntıları vurgulanmıştır. Kabartmalı panelin arka kısmı kırıktır.

KAYNAKLAR

Tezdeki kısaltmalar, Archäologischer Anzeiger 1997, 611–628, de verilenlere göre yapılmıştır.

- Akurgal E. (1990). *Anadolu Uygarlıkları*, İstanbul: Net Yayınları.
- Akarca A. (1998). *Şehir ve Savunması*, Ankara: TTKY.
- Akçakoca F. (1937). *Laodikya (Laodiceia)*, Denizli.
- Akşit O. (1976). *Roma İmparatorluk Tarihi (M.Ö.27-M.S.192)*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Akurgal E. (1960). Vom Äolischen Zum Ionischen Kapitell, *Anatolia V*, Ankara, s.1–7.
- Akurgal E. (1989). Äolischen Kymation, *IstMitt* 39, s.11–15.
- Akurgal E. (1997). *Eski İzmir I*, Ankara: TTKY, ISBN: 975–16–0496–6.
- Akurgal M. (1996). Bayraklı Kazısı 1995, *XVII KST I*, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi, s.27–36, ISBN: 975–17–1617–9.
- Albert W.D. (1979). *Darstellungen Des Eros in Unteritalien*, Studies in Classical Antiquity Band 2, Netherlands, ISBN: 90–6203–892–1.
- Altunel E. (2000). Hierapolis ve Yakın Çevresinde Tarihsel Deprem Aktivitesi, *Lykos Vadisi Türk Arkeoloji Araştırmaları*, Ed. Congedo Editore, s. 315–325.
- Anderson J. G. C. (1897). A Summer in Phrygia: I, *JHS XVII*, London: s. 396–424.
- Andreae B. vd, (1998). *Museo Pio Clementino Cortile Ottogono, Bildkatalog Der Skulpturen Des Vatikanischen Museums Band II*, Berlin: Walter De Gruyter, ISBN: 3–11–014629–0.
- Apollodoros. *The Library I-II*, VI.1–3, . IX.3–5, III.2.
- Arslan M. (2000). *Antikçağ Anadolu'sunun Savaşçı Kavmi Galatlar*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, ISBN: 975–6899–62–X.
- Arslan M. (2002). The Impact Of Galatians in Asia Minor, *Olba VI*, Mersin: s.41–55.
- Arundell Francis V. Jago (1975). *Discoveries in Asia Minor, Band 2*, New York: Greg Olms Verlag Hildesheim.
- Asgari N. (1977). Die Halbfabrikate Kleinasiatischer Girlandensarkophage Und Ihre Herkunft, *AA Heft 3*, Berlin: s. 329- 383.
- Astin A. E., Frederiksen M.W vd. (1984). *The Cambridge Ancient History, Vol VII Part I, Hellenistic World*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Aurenhammer M. (1990). Die Sculpturen von Ephesos, Idealplastik I, *Ephesos Forschungen X/1*, Wien: Verlag der Österreichischen Akademie Der Wissenschaften, ISBN: 3–7001–1757–4.
- Bachmann H.G. vd, (1996). *Nemrud Dağı: The Hierothesion of Antiochos I of Commagene Vol 1–2*, İndiana: Library Materials, ISBN: 1–57506–015–9.

- Balty J. (1997). Victoria, *LIMC VIII.1-2*, Zurich: Artemis Verlag, ISBN: 37608 8758 9.
- Bandinelli, R. B. (1970). *Rom, Das Zentrum Der Macht Die Römischen Kunts Von Den Anpängen Bis Zur Marc Aurels*: München, Verlag C.H. Beck.
- Barba P.D. vd. (1996). *L'Altare Di Pergamo il Fregio Di Telefo*, Roma: Leonardo Arte s.r.l.
- Barnes T.D. (1982). *The New Empire of Diocletian and Constantine*, London: Harvard University Press, ISBN: 0-674-61126-8.
- Bean G. (2000). *Eski Çağda Menderesin Ötesi*, Çev. Pınar Kurtoğlu, İstanbul: Arion Yayınevi.
- Beard M., Henderson J. (2001). *Classical Art, From Greece to Roma*, New York, Oxford University Pres, ISBN: 0-19-284237-4.
- Bejor G. (1991). *Le Statue*, Roma: Giergio Bretschneider Editore, ISBN: 88-7689-063-7.
- Bejor Giorgio (2000). Per Una Ricerda Di Laodicea Ellenistica, Laodicea di Frigia, *Laodicea Di Frigia I*, Roma: s.15-23.
- Belke K. (1996). L.am Lykos, *Lexikon Des Mittel Alters V*, München-Zurich: Artemis & Winkler Verlag, s.1708-1709.
- Belke Klaus, Mersich N. (1990). *Phrygien und Pisidien, TIB 7*, (Denkschr. ÖAW. Phil. hist. K1.211), Wien.
- Bellefonds P.L. (1996). The Mythological reliefs from the Agora Gate, *JRA Supplementary Series Number 20, Aphrodisias Paper 3*, Ann Arbor: s. 174-186.
- Bengston H. (1975). *Herrschergestalten des Hellenismus*, München: Verlag C.H. Beck, ISBN: 3 406 00733 3.
- Bernardi A.D. (2002). Il Martyrion e le Geometrie Euclidee, *Hierapolis Scavi Riecerche IV*, Roma: s.147-177.
- Bernhard M.L. (1986). Ariadne, *LIMC III.1-2*, München: Artemis Verlag, ISBN: 376-0875-11.
- Bieber M. (1955). *The Sculpture of the Hellenistic Age*, New York: Colombia University Press.
- Bieber M. (1977). *Ancient Copies, Contributions to the History of Greek and Roman Art*, New York: New York University Press.
- Bingöl O. (1997). *Malerei Und Mosaik der antike in der Türkei*, Mainz am Rhein: Philipp von Zabern, ISBN: 3-8053-1880-4.
- Bleckmann B. (1997). Diocletianus, *Der Neue Pauly*, Band 3, Stuttgart, Verlag J.B. Metzler.
- Blümel C. (1974). Idolino, Apollon Kitharista, Münchner Knabenkopf Mit Siegerbinde, *AA 89 Heft 2*, Berlin: s. 247-258.
- Boardman J. (1995). *Grek Sculpture The Late Classical Period*, London: Thames and Hudson, ISBN: 0-500-20285-0.
- Boardman J. (1997). Pan, *LIMC VIII, 1-2*, Zurich: Artemis Verlag, ISBN: 37608 8758 9.

- Boardman J. (2001). *Yunan Heykeli Arkaik Dönem*, Çev. Yaşar Ersoy, İstanbul: Homer Kitabevi, ISBN: 975-8293-21-4.
- Boardman J. (2002). *Kırmızı Figürlü Atina Vazoları Arkaik Dönem*, Çev. Gürkan Ergin, İstanbul: Homer Kitabevi, ISBN: 975-8293-30-3.
- Boardman J. (2005). *Yunan Sanatı*, Çev. Yasemin İlseven, İstanbul: Homer Kitabevi, ISBN: 975-8293-60-5.
- Boardman J., Vollenweider M.I. (1978). *Catalogue of the Engraved Gems and Finger Rings*, Oxford: at the Clarendon Press, ISBN: 0-19-813195-X.
- Boardman John, Dörig Jose, vd. (1984). *Die Griechische Kunst*, München: Hirmer Verlag, ISBN: 3-7774-3690-9.
- Borchhardt J. (2005). "Europa im Vilayet Antalya" Westliche und östliche Mythologie an der Küste Lykiens, *Adayla VIII*, s.17-57.
- Bouchè-Leclercq A. (1913). *Historie des Sèleucides (323-64 avant J.-C.)*, Paris: Ernest Leroux.
- Bowman Alan K., Garnsey P. vd. (2000). *The Cambridge Ancient History The High Empire, A.D. 70-192, Vol.XI*, London: Cambridge University Pres, ISBN: 0-521-26335-2.
- Boysal Y. (1967). *GreK Klasik Devir Heykeltıraşlığı*, Ankara: Güzel İstanbul Matbaası.
- Brewster H. (1993). *Classical Anatolia The Glory of Hellenism*, London-NewYork: I.B. Tauris Co& Ltd.
- Buchan J. (1937). *Augustus*, London: Hodder and Stoughton Ltd.
- Buckler W.H. (1936). Laodikeia Notes, *JHS LVI*, London: s.78-80.
- Buckler W.H., Calder W.M. (1939). *MAMA VI*, Manchester.
- Burnett A. vd., (1999). *Roman Provincial Coinage Vol I*, London: British Museum Press, ISBN: 0-7141-0871-5.
- Burrell B. (2004). *Neokoroi: Greek Cities and Roman Emperors*, Netherlands, ISBN: 90-04-12578-7.
- Büyükkolancı P. (2002). Efes Müzesi'nde Bulunan Gladyatör Figürlü Eserler, *Efes Gladyatörleri*, s.93-95.
- Caro S. (2001). *The National Archaeological Museum of Naples*, Napoli: Electa Napoli.
- Carpenter T.H. (2002). *Antik Yunan'da Sanat ve Mitoloji*, Çev. Bensen M.B. Ünlüoğlu, İstanbul: Homer Kitabevi, ISBN: 975-8293-34-6.
- Cevizoğlu H. (1995). *Aphrodisias'ta Bulunmuş Clipeatae Imagines (Kalkan Portreleri)*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı, İstanbul.
- Ceylan A., Ritti T. (1997). New Dedication to Apollon Kareios, *EpigrAnat Heft 28*, Bonn: s.57-66.
- Chaisemartin N. (1990). Les Modèles grecs classiques des têtes de la frise du Portique de Tiberè, *JRA Supplementary Series Number 1, Aphrodisias Paper1*, Ann Arbor: s. 119-132.

- Chaisemartin N., Lemaire A. (1996). Le Portique de Tibere: son architecture et sa fonction, *JRA Supplementary Series Number 20, Aphrodisias Paper 3*, Ann Arbor: s.149–172.
- Chamay J, Maier L.J. (1990). Art Grec Sculptures en pierre du Musée de Genève Tome I, Mainz Am Rhein: Verlag Philipp Von Zabern, ISBN: 3–8053–1130–3.
- Chandler R. (1971). *Travels in Asia Minor 1764–1765*, London: The Trustees Of The British Museum.
- Charbonneaux J. vd. (1971). *Das Hellenistische Griechenland 330-50 v. Chr.*, München, Verlag C.H. Beck, ISBN: 3-406 03018 1.
- Cochron W. (1887). *Pen and Pencil in Asia Minor or, Notes From The Levant*, London: William Clowes and Sons Limited.
- Cohen G.M. (1995). *The Hellenistic Settlements in Europe, The Islands, and Asia Minor*, California: University of California Press, ISBN: 0–520–08329–6.
- Cohon R. (1991/92). Hesiod and the Order and Naming of the Museu in Hellenistic Art, *Boreas 14/15*, Münster: s. 67–83.
- Cook A.B. (1964). *Zeus, A Study in Ancient Religion Vol I*, New York: Biblo and Tanen.
- Cook A.B. (1965). *Zeus, A Study in Ancient Religion Vol II*, New York: Biblo and Tanen.
- Cook S.A. vd, (1982). *The Imperial Crisis and Recovery A.D. 193–324, Vol. XII, The Cambridge Ancient History*, Cambridge: Cambridge University Press, ISBN: 0 521 044494 4.
- Cormack R. (1990). The Temple as the Cathedral, *JRA Supplementary Series Number 1, Aphrodisias Paper*, Ann Arbor: s. 75–88.
- Corsten T. (1997). Die Inschriften Von Laodikeia am Lykos, Teil 1, *Inschriften Griechischer Städte aus Kleinasien Band 49*, Bonn: Dr. Rudolf Habelt GMBH, ISBN: 3–7749–2716–2.
- Corsten Thomas, Huttner, U. (1996). Münzen aus Laodikeia am Lykos (Phrygien), *EpigrAnat26*: s. 43–51.
- Cömert B. (1999). *Mitoloji ve İkonografi*, Ankara: Ayraç Yayınevi, ISBN: 975–8087–26–6.
- Cramer J.A. (1971). *Geographical and Historical Descriptions of Asia Minor*, Amsterdam: Adolf M. Hakkert.
- Crock J.A.,Lintott A. vd, (1994). *The Cambridge Ancient History the Last Age of the Roman Republic A.D. 146–43, Vol IX*, London: Cambridge University Press, ISBN: 0–521–25603–8.
- Croissant F. (1990). Hygeia, *LIMC V.1–2*, München: Artemis Verlag.
- Çevik N. (2002). *Taşların İzinde Likya*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınevi, ISBN: 975–6561–19–X.
- Çubuk N. (2002). *Hierapolis Tiyatro Kabartmaları* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- D'Andria F. (1987a). Hierapolis Bölgesinin Coğrafik ve Topografik Durumu, *Hierapolis di Frigia (1957–1987)*, Çev. Erendiz Özbayoğlu, (Fabbrı

Editorie), Torino: s.15–20.

- D'Andria F. (1987b). Hierapolis'de Sanat ve Kültürel Hareketler, *Hierapolis Di Frigia (1957–1987)*, Çev. Erendiz Özbayoğlu, (Fabbri Editorie), Torino, s. 94–103.
- D'Andria F. (1987c). Agora, *Hierapolis di Frigia (1957–1987)*, Çev. Erendiz Özbayoğlu, (Fabbri Editorie), Torino: s. 53–58.
- D'Andria F. (2001). The Evolution of Hierapolis of Phrygia, *Urbanism in Western Asia Minor*, Ed. David Parrish, Rhode Island: Thomson-Shore, s. 97–115.
- D'Andria F. (2002). Hierapolis Antik Kenti 2000 Yılı Kazı ve Onarım Çalışmaları, 23. *KST I*, s.99–106.
- D'Andria F. (2003). *Hierapolis (Pamukkale) Arkeoloji Rehberi*, İstanbul: Ege Yayınları, ISBN:
- D'Andria F., Ritti T. (1985). *Le Sculture Del Teatro I rilievi Con I Cicli Di Apollo E Artemide*, Hierapolis Scavi R Ricerche II, Roma: Giergio Bretschneider Editori.
- Davesne A. (1982). *La Frise Du Temple D'Artémis A Magnésie Du Mèandre, Catalogue Des Fragments Du Musée Du Louvre*, Paris: A.D.P.F., ISBN: 2-86538-026-2.
- Davis N., Kraay C.M. (1973). *The Hellenistic Kingdom Potraits Coins and History*, London: Thames and Hudson, ISBN: 0 500 25036 7.
- Delplace C. (1980). *Le Griffon De L'archaïsme Á L'Époque Impériale*, Roma.
- Dierichs A. (1995). Eros in Münster-Antike oder Neuzeit?, *Boreas 18*, Münster: s. 221-230.
- Dinç R. (2003). *Tralleis*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, ISBN: 975–6561–40–8.
- Dunbabin K.M.D. (1999). *Mosaics of The Greek and Roman World*, United Kingdom: Cambridge University Press, ISBN: 0 521 461143 x.
- Ebü Abdullah Muhammed İbn Batüta (2004). *İbn Batüta Seyahatnamesi I.Cilt*, Çev. A.Sait Aykut, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, ISBN: 975–08–0768–5.
- Eingartner J. (1991). *Isis und Ihre Dienerinnen in der Kunts Der Römischen Kaiserzeit*, Leiden: E.J. Brill, ISBN: 90 0 09312 5.
- Erhat A. (1993). *Mitoloji Sözlüğü*, İstanbul: Remzi Kitapevi, ISBN: 975–14–0391-X.
- Erim K. (1972). Results of the 1970 Campaign, *TürkAD XIX-I*, Ankara, s.55–85.
- Erim K. (1973). 1971 Excavations At Aphrodisias in Caria, *TürkAD XX-I*, Ankara: s.63- 87.
- Erim K. (1974). Dionysus Group from Aphrodisias, Mansel'e Armağan, Ankara: TTKY.
- Erim K. (1975). Aphrodisias in Caria The 1973 Campaign, *TürkAD XXII–2*, Ankara, s. 73–92.
- Erim K. (1978). Sculpture From Aphrodisias, *The Proceedings of the Xth International Congress of Classical Archaeology*, Vol II-III, s. 1077–1084.

- Erim K. (1985). *Aphrodisias 1984, VII. KST*, Ankara: s.541–577.
- Erim K. (1986). *Aphrodisias City of Venus Aphrodite*, New York: Muller, Blond&White ISBN: 0–8160- 1541–4.
- Erim K. (1990a). Recent work at Aphrodisias 1986–1988, *JRA Supplementary Series Number 1, Aphrodisias Paper*, Ann Arbor: s.9–36.
- Erim K. (1990b). Potrait sculpture of Aphrodisias, *JRA Supplementary Series Number 1, Aphrodisias Paper*, Ann Arbor: s.153–160.
- Erim K. (1997). *Aphrodisias*, İstanbul: Net Turistik Yayınları, ISBN: 975–479-166-X.
- Erim K., Smith R.R.R. (1991). Sculpture from the theatre: a preliminary report, *JRA Supplementary Series Number 2 Aphrodisias Paper 2*, Ann Arbor: s.67–98.
- Erkanal A. (1993) *Anadolu'da Bulunan Suriye Kökenli Mühürler ve Mühür Baskıları*, Ankara: TTKY, ISBN: 975–16–0569–5.
- Federico P. (1992). Nemesis, *LIMC VI.1–2*, München: Artemis Verlag, ISBN: 3–7608 8751–1.
- Fellows C. (1838). *A Journal written during an Excursion in Asia Minor*, London: Jhon Murray Albemarle Street.
- Fellows C. (1852). *Travels and Researches in Asia minor The Province of Lycia*, London: John Murray, Albemarle Street.
- Ferrero D. B. (1993). Hierapolis, *AHIK Scavi archeologici italiani in Turchia*, Marsilio: s. 70–118.
- Ferrero D. B. (1997). “Excavations and Restorations in Hierapolis During 1995”, *XVIII. KST II*, s. 85–99.
- Fischer M.L. (1997). *Marble Studies: Roman Paletsine and the Marble Trade*, Tel Aviv: UVK.
- Flashar M. (1992). *Apollon Kitharodos Statuarische Typen des musischen Apollon*, Köln: Böhlau Verlag Köln Weimar Wien, ISBN: 3–412–10991–6.
- Fleisher R. (2000). Ein Heiligtum für Apollon, Artemis und Leto Bei Herakleia Salbake in Karien, *AA*, New York: s. 405–453.
- Floren J. (1977). *Studien zur Typologie des Gorgoneion*, Orbis Antiquus Heft 29, Aschendorffsche, Germany: Verlagsbuchhanlung Münster Westfalen, ISBN: 3–402- 05757–3.
- Forrer L. (1975). *The Weber Collection Vol III, Part II*, New York.
- Fossing P.M.A. (1929). *The Thorvaldsen Museum Catalogue of The Antique Engraved Gems and Cameos*, London: Oxford University Press.
- Fuhrmann M. (1969). Men, *Der Kleine Pauly Band 3*, München: Alfred Druckenmüller Verlag.
- Gagniers J. D. (1962). Rapport Sur La Fouille De Laodicée (Août 1961), *TürkAD XI–2*, Ankara: s.38–39.
- Gagniers J. D. (1969). Introduction Historique, *Laodicée Du Lycos Le Nymphée*, Paris: s.1- 11.

- Ganzert J.V. (1983). Zur Entwicklung Lesbischer Kymationformen, *Jdl* 98, Berlin, s. 123–202.
- Gaspari C. (1986). Dionysos/Bacchus, *LIMC III, 1–2*, München: Artemis Verlag, ISBN: 376–0875–11.
- Geisau H.V. (1964). Bellerophontes-Bellerophon, *Der Kleine Pauly, Band I*, Stuttgart: Alfred Druckenmüller Verlag.
- Gelichi S. (2005). Archaeological Survey at Laodicea of Phrygia, 2002, *Bollettino Dell'Associazione, Iasos Di Caria*, anno 11, s.32–36.
- Gelichi S., Negrelli C. (2000). Ricognizione Del 1999: Laodicea In Etá Tardoantica E Bizantina, *Laodicea di Frigia I*, Roma: Giorgio Bretschneider Editore, ISBN: -88–7689–164–1. s.125–164.
- Gianolio I.N. (1997). Tritones, *LIMC VIII,1–2*, Zurich: Artemis Verlag, ISBN: 37608 8758 9.
- Ginovuès R. (1969). L'Architecture, *Laodicée Du Lycos Le Nymphée*, Paris: s.12–186.
- Gnilka C. (1994). Das Templum Romae und die Statuengruppe bei Prudentius, *Contra Symmachum 1,215/237, Boreas 17*, Münster: s.65–88.
- Gruy F. (1997). Zodiacus, *LIMC VIII,1–2*, Zurich: Artemis Verlag, ISBN: 37608 8758 9.
- Guidoboni E. (1994). *Catalogue of Ancient Earthquakes in the Mediterranean Area up to 10th Century*, Roma.
- Günaltay Ş. (1987). *Yakın Şark IV I. Bölüm*, Ankara: TTKY.
- Hamdy Bey O., Reinarch T. (1892). *Une Nèkropole Royale a Sidon Foulles De Hamdy Bey*, Paris: Ernest Leroux.
- Hamilton W.J. (1984). *Researches in Asia Minor, Pontus and Armenia I-II*, New York.
- Hanfmann G.M.A., Ramage N. (1978). *Sculpture From Sardis: The Finds Through 1975*, London: Harvard University Press,
- Hansen E.V. (1971). *The Attalis of Pergamon*, Ithaca: Cornell University Press.
- Hanslik R. (1967). Diocletianus, *Der Kleine Pauly, Band II*, Stuttgart: Alfred Druckenmüller Verlag.
- Havelock C. M. (1981). *Hellenistic Art*, London.
- Hawley W.A. (1918). *Asia Minor*, London: William Brendon and Son Ltd.
- Head B. V. (1906). Catalogue of the Greek Coins of Phrygia, *BMC Greek Coins*, London.
- Head B. V. (1977). *Historia Numorum A Manual Of Greek Numismatics*, London: Spink&Son Ltd.
- Heaton H. (2005). *Avrupa İktisat Tarihi*, Çev. M.A. Kılıçbay-O.Aydoğuş, Ankara: Paragraf Yayınevi, ISBN: 975–6134–00–3.

- Heilen S. (2005). Zur Deutung und Datierung des, Löwenhoroskops' auf dem Nemrut Dağı, *EpigrAnat* 38, Bonn: s. 145–158.
- Herbig V.R. (1949). *Pan, Der Griechische Bocksgott Versuch Einer Monographie*, Frankfurt am Main, Vittorio Klostermann.
- Hermay A., vd. (1986). Eros, *LIMC III.1–2*, München: Artemis Verlag, ISBN: 376–0875–11.
- Herodot (1973). *Herodot Tarihi*, Çev. M. Ökmen-A. Erhat, İstanbul.
- Hesberg H. (1978). Archäologische Denkmäler zum römischen Kaiserkult, *Aufstieg Und Niedergang Der Römischen Welt II*, Berlin: s. 911–995.
- Hiller S. (1970). *Bellerophon, Ein Griechischer Mythos in der Römischen Kunts*, München: Wilhem Fine Verlag.
- Hofmann P., Hupe J., vd. (1999). *Katalog der römischen Mosaike aus Trier und dem Umland, Triere Grabungen und Forschungen XVI*, Mainz Am Rhein, Philipp Von Zabern, ISBN: 3–923319–42–8.
- Hogarth D.G. (1937). Apollo Lermenus, *JHS VIII*, London: s.276–400.
- Homerus. *Odyseia* XXIV,60,62.
- Humann C., Cichorius.C., vd. (1898). *Altertümer von Hierapolis*, Berlin: Druck Und Verlag von Georg Reimer.
- Işık F. (1986). Ein wiedergefundener Girlandensarkophag in Milet, *İstMitt* 36, s.161–181.
- Işık F. (1992). Zum Produktionsbeginn von Halbfabrikaten Kleinasiatischer Girlandensarkophage, *AA*, s.121–145.
- Işık F. (1998). Zu Produktionsbeginn und Ende der kleinasiatischen Girlandensarkophage der Hauptgruppe, *Atken Des Symposiums << 125 Jahre Sarkophag-Carpus>>*, Band I, s.278–294.
- Işık F. (2002). Neue Überlegungen Zu Einem Sarkophagfragment In Münster, *Studien zum antiken Kleinasien V, Asia Minor Studien, Band 44*, s.135–144.
- İdil V. (1999). *Nysa ve Akharaka*, İstanbul: Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı.
- İnan J. (1965). *Antalya Bölgesi Roma Devri Portreleri*, Ankara: TTK.
- İnan J. (1975). *Side'nin Roma Devri Heykeltıraşlığı*, Ankara: TTKY.
- İnan J. (2003). *Perge'nin Roma Devri Heykeltıraşlığı II*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, ISBN: 975–6899–87–5.
- İnan J., Rosenbaum E. (1966). *Roman And Early Byzantine Potrait Sculpture in Asia Minor*, London: By The Oxford University Press.
- İnan J., Rosenbaum E.A. (1979). *Römische Und Frühbyzantinische Porträtplastik Aus Der Türkei*, Mainz Am Rhein, Verlag Philipp von Zabern, ISBN: 3–8053–0391–2.
- Jacquemin A. (1986). Chimaira, *LIMC III.1–2*, München: Artemis Verlag, ISBN: 376–0875–11.

- Jones A.H.M (1983). *The Cities of The Eastern Roman Provinces*, Amsterdam: Adolf M. Hakkert Publisher.
- Jones A.H.M. (1964). *The Later Roman Empire 284–602, Vol II*, Oxford: Basil Blackwell and Mott Ltd.
- Junkelmann M. (2000). *Das Spiel mit dem Tod*, Mainz am Rhein: Verlag Philipp Von Zabern, ISBN: 3–8053–2563–0.
- Junkelmann M. (2002). Gladyatörlerin Silahları ve Dövüş Teknikleri, *Efes Gladyatörleri*, s.25–42.
- Kahil J. (1969). La Sculpture, *Laodicée Du Lycos Le Nymphée*, Paris: s.187–244.
- Karaosmanoğlu M. (1996). *Roma Çağı Yumurta Dizisi*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayını.
- Karaosmanoğlu M.,vd. (2005). Altın-tepe Kazısı 2003, 26. *KST I*, Ankara: s.127–138.
- Karttunen K. (1999). Laodike, *Der Neue Pauly*, Band 6, Stuttgart: Verlag J.B. Metzler.
- Keller O. (1963). *Die Antike Tierwelt*, Hildesheim: Georg Olms Verlagbuchhandlung.
- Kinirim H., Matthäus S.G. (1991). “*Nemrut Dağı- Arkeolojide Yeni Yöntemler*”, Çev. Nezh Pala, Münster: Vestfalya Lippe Bölge Birliği adına Vestfolya Arkeoloji Müzesi ve Vestfalya Müze Müdürlüğü.
- Klages C. (1977). *Tanzende Satyrn, Untersuchungen zur Typologi und İkonografie hellenistischer Kleinkunts*, (Basılmamış Doktora Tezi), İnauguraldissertation zur Erlang der Doktor Würde, Bonn Universität, vorgelegt der Philosophischen Fakultät der Rheinischen Friedrich-Wilhelms.
- Kleiner D.E.E. (1992). *Roman Sculpture*, New Haven& London: Yale University Press, ISBN: 0–300–04631–6.
- Koch G. (2001). *Roma İmparatorluk Dönemi Lahitleri*, Çev. Z.Zühre İlkgelen, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, ISBN: 975–6899–92–1.
- Koch G., Sichtermann H. (1982). *Römischen Sarkophage*, München: C.H. Becks’sche Verlagsbuchhandlung, ISBN: 3 406 08709 4.
- Konuk K. (2002). *SNG Turkey I. The Muharrem Kayhan Collection*, İstanbul: Zero Pro Ltd.
- Krauskopf I., Dahlinger S.C. (1988). Gorgo, Gorgones, *LIMC IV,1–2*, Zurich: Artemis Verlag.
- Kunze M. (1995). *The Pergamon Altar*, Mainz am Rhein: Verlag Philipp von Zabern, ISBN:3–8053–1342-X.
- Laborde Leon de A. (1838). *Voyage de la Syrie et de l’Asie Mineure*, Paris.
- Laisné C. (1995). *Art Of Ancient Greece*, Paris.
- Lambrinudakis W. (1984). Apollon, *LIMC II,1–2*, Switzerland: Artemis Verlag Zurich und Munchen.
- Lang G. (2003). *Klassische Antike Stätten Anatoliens*, Norderstdt: Boks on Demand GmbH, ISBN: 3–8330–0068–6.

- Lauter H. (1976). *Antike Plastik*, Lieferung XVI, Berlin: Gebr. Mann Verlag, ISBN: 3-7861-2229-6.
- Lauter M.C. (1990). Polyklet in Hellenistischer und Römischer Zeit, *Polyklet*, Der Bildhauer der griechischen Klassik, Liebieghaus: s.298-327.
- Lawler L.B. (1964). *The Dance in Ancient Greece*, London: Adam&Charles Black.
- Leake W. M. (1976). *Journal of a Tour in Asia Minor*, New York: Georg Olms Verlag.
- Leclercq H. (1928). *Dictionnaire D'Archéologie Chrétienne*, Paris.
- Lequenne Fernand (1991). *Galat'lar*, Çev. Susan Albek, Ankara: TTKY.
- Leventi I. (2003). *Hygieia in Classical Greek Art*, Athens: ISBN: 960-8313-09-0.
- Levick B. (1967). *Roman Colonies in Southern Asia Minor*, Oxford: At The Clarendon Press.
- Lichočka B. (1997). *L'Iconographie de Fortuna Dans L'Empire Romain (I'er Siècle Avant N.È-IV'e Siècle De N. È)*, Varsovie.
- Linfert A. (1990). Die Schule des Polyklet, *Polyklet*, Der Bildhauer der griechischen Klassik, Liebieghaus: s.240- 297.
- Lippold G. (1950). *Die Griechische Plastik*, München: C.H. Becks'sche Verlagsbuchhandlung.
- Lippold G. (1956). *Die Skulpturen des Vaticannischen Museum Band III²*, Berlin: Walter De Gruyter& Co.
- Lochin C. (1994). Pegasos, *LIMC VII.1-2*, München: Artemis Verlag, ISBN: 3-7608-8751-1.
- Lorenz T. (1988). Römischer Rundaltar mit einem Fries von Jahreszeitenputten, *Antike Plastik Lieferung XIX, Teil 1-6*, Berlin: s. 49-58.
- Love I. C. (1974). Excavations At Knidos 1972, *TürkAD XXI-2*, Ankara: s. 85-129.
- Luca G.D. (1975). Der Satyr im Palazzo Corsini/Rom Eine Replik der Gruppe <<Aufforderung zum Tanz >>, *Antike Plastik Lieferung XV, Teil 1-9*, Berlin: s.73-83.
- Lullies Reinhard (1956). *Griechische Plastik*, München.
- Magie David (1950). *Roman Rule in Asia Minor To The End Of The Third Century After Christ Vol I-II*, New Jersey: Princeton University Pres.
- Magie David (2001). *Anadolu'da Romalılar I, Attalos'un Vasiyeti*, Çev. N. Başgelen-Ö. Çapar, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Magie David (2002). *Anadolu'da Romalılar 2-Batı Anadolu ve Zenginlikleri*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Malay H. (1989). *Antik Devirde Denizli Yöresinde Ekonomik Durum*, Türk Kültür Tarihinde Denizli Sempozyumu "Bildiriler" 27-30 Eylül 1988, Denizli: Denizli Valiliği Yayınları, s. 295-298.

- Malay H. (1991). *Antik Devirde Gladyatörler*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, ISBN: 975- 7538-22-1.
- Malay H. (1992). *Helenistik Devirde Pergamon ve Aristokinos Ayaklanması*, İzmir: Bergama Belediyesi Kültür Yayınları.
- Malay H. (1994). New Inscriptions in the Denizli Museum, *Arkeoloji Dergisi II*, İzmir: Ege Üniversitesi, s. 173-183.
- Malay H. (2000). Miletos Civarından İki Büyük Deprem, *Milet Müzesi Yıllığı Sayı 4*, Söke: s. 37-39.
- Mansel A.M. (1958). 1957 Senesi Side ve Perge Kazıları, *TürkAD VIII-1*, Ankara: Maarif Basımevi.
- Mansel A.M. (1971). *Ege ve Yunan Tarihi*, Ankara: TTKY.
- Mansel A.M. (1974). 1971 Perge Kazısı, *TürkAD XX-2*, Ankara: TTKY.
- Mansel A.M. (1975). Bericht über Ausgrabungen und Untersuchungen in Pamphylien in Den Jahren 1957-1972, *AA90 Heft I*, Berlin: s.49-96.
- Mansel A.M. (1978). *Side 1947-1966 Yılları Kazıları ve Araştırmalarının Sonuçları*, Ankara: TTKB.
- Marchese Ronald T. (1986). *The Lower Meander Flood Plain- A regional settlements study*, Part i, Oxford: BAR International Series, ISBN: 0 86054 374 9.
- Marszal J. R. (1998). Tradition and Innovation in Early Pergemene Sculpture, *Religional Schools in Helenistik Sculpture*, Great Britain: s.17-127.
- Martin R. (1974). *L'Architecture Archaique de Thasos et L'Anatolie*, Mansele'e Armağan, Ankara: TTKY.
- Massner A. K. (1982). *Bildnisangleichung, Untersuchungen zur Entstehungs-und Wirkungsgeschichte der Augustusporträts (43 v. Chr.-68 n. Chr.)*, Berlin, Gebr. Mann Verlag, ISBN: 3-7861-1286-X.
- Matz F. (1967). *Die Dionysischen Sarkophage Teil 1*, Die antiken Sarkophagreliefs, Berlin: Gebr. Mann Verlag.
- Matz F. (1968). *Die Dionysischen Sarkophage Teil 2*, Die antiken Sarkophagreliefs, Berlin: Gebr. Mann Verlag.
- Matz F. (1969). *Die Dionysischen Sarkophage Teil 3*, Die Antiken Sarkophagreliefs, Berlin: Gebr. Mann Verlag.
- Matz F. (1975). *Die Dionysischen Sarkophage Teil 4*, Die Antiken Sarkophagreliefs, Berlin: Gebr. Mann Verlag.
- McAnn A.M. (1978). *Roman Sarcophagi in the Metropolitan Museum Art*, New York.
- Mcshine R. (1964). *The Foreign Policy of the Attalis of Pergamum*, Urbana: University of Illimious Press.
- Mendel G. (1914). *Catalogue des Sculptures Greques, Romaines et Byzantines*, Constantinople: En Vente Au Musée Impèrial.
- Merker G. (2000). The Sanctuary Of Demeter And Kore: Terracotta Figurines Of The Classical, Hellenistic And Roman Periods, *Corinth Vol XVIII Part IV*, New Jersey: The American School of Classical Studies at Athens, ISBN: 0-

87661–184–6.

- Messerschmidt W. (1989). Historische und Ikonographische Untersuchungen zum Alexandersarkophag, *Boreas Band 12*, Münster: s.64–92.
- Meyer H. (1987). *Der weiße und der rote Marsyas*, München: Wilhem Fink Verlag.
- Meyer H. (1989). Griechische Mythen in römischen Kontexten: Die Ara der Telesina und die Portlandvase, *Boreas 12*, Münster, s.123–134.
- Mielsch H. (2001). *Römische Wandmalerei*, Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Mitchell S., Waelkens M. (1998). *Pisidian Antioch*, London: Gerald Duckworth&Co.Ltd., ISBN:07156 28607.
- Mollard-Besques S. (1963). *Catalogue Raisoné Des Figurines et Reliefs En Terre-Cuite Grecs et Romains II Myrina*, Paris: Éditions des Musées Nationaux.
- Moreno P. (1994). *Scultura ellenistica II*, Roma: Libreria Poligrafico E Zecca Dello Stato.
- Mørholm Otto (2000). *Erken Helenistik Çağ Sikkeleri*, Çev. Oğuz Tekin, İstanbul: Homer Kitabevi.
- Murray A.S. (1902). *A Guide to the Department of Greek and Roman Antiquities in The British Museum*, London: Printed By Order The Trustees.
- Newell E.T. (1936). *The Coinage of The Eastern Seleucid Mints III*, New York: The American Numismatic Society.
- Newell E.T. (1941). *The Coinage of The Western Seleucid Mints From Seleucus I to Antiochos III*, New York: The American Numismatic Society.
- Olshausen E. (1972). Phrygia, *Der Kleine Pauly Band IV*, München: Alfred Druckenmüller Verlag.
- Olshausen E. (1999). Laodikeia, *Der Neue Pauly Enzyklopädie der Antike*, Band 6, Stuttgart: Verlag J.B. Metzler.
- Ostrogorsky G. (1999). *Bizans Devleti Tarihi*, Çev. Prof. Dr. Fikret Işıltan, Ankara: TTKY, ISBN: 975–16–0348-X.
- Ozansoy E. (1996). Malalas'ın Khronographia'sında Iustinianus Dönemi Doğa Olayları, *Adalya I*, s.53–59.
- Özgan R. (1982). *Yunan ve Roma Devri Tralleis Heykeltıraşlığı* (Basılmamış Doçentlik Tezi), Selçuk Üniversitesi, Sanat Tarihi-Arkeoloji Bölümü, Konya.
- Özgan R. (1995). Die griechischen und römischen Sculpturen aus Tralleis, *Asia Minor Studien Band 15*, Bonn: Dr. Rudolf Habelt GMBH.
- Özgan R. (1997). Alkamanes'in Hermes Propylaios Üzerine Düşünceler, *TürkAD XXXI*, TTKY, Ankara, s. 155–179.
- Özsait M. (1985). *Helenistik ve Roma Devrinde Pisidya Tarihi*, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi.
- Palagni O. (1980). An Attic Head in Oxford, *Boreas Band 3*, s. 5–11.
- Palma B. (1986). *Museo Nazionale Romano Le Sculture I,6*, İtaly: De Luca Editore s.r.l.

- Parman Ebru (2002). *Ortaçağda Bizans Döneminde Frigya (Phrygia) ve Bölge Müzelerdeki Bizans Taş Eserleri*, Eskişehir.
- Pedley J. G. (1998). *Greek Art and Archeology*, London: Calmann & King Ltd, ISBN: 1-85669-109-8.
- Pehlivaner M. vd. (1996). *Sculptures of The Museum in Antalya*, Ankara: Dönmez Ofset.
- Pekman A. (1989). *Son Kazı ve Araştırmalar Işığında Perge Tarihi*, Ankara: TTKY, ISBN: 975-16-0120-7.
- Pfeiff K. (1943). *Apollon*, Germany: Frankfurt am Main.
- Pfuhl E, Möbius H. (1977-1979). *Die Ostgriechischen Grabreliefs I-III*, Mainz Am Rhein: Verlag Philipp Von Zabern, ISBN: 3-8053-0268-1.
- Phillips C.R. (1999). Men, *Der Neue Pauly Band 7*, Stuttgart, Verlag J.B. Metzler.
- Picard Ch. (1922). *Éphèse et Claros I-III*, Paris.
- Pilinius. *Naturalist Historia* V.105.
- Pochmarski E. (1990). *Dionysische Gruppen*, Wien: Gedruckt im Druck, ISBN: 3-900306-1
- Pococke R. (1743-1745). *A Description of The East and Some Others Countries, Vol 1,2*, London.
- Polybius. *The Histories*, V.57, VIII 21.
- Poulsen Vagn (1962). *Griechischen Bildwerke*, Stuttgart.
- Price M.J.-Trell B.L. (1977). *Coins and Their Cities*, London: Friary Press Ltd., ISBN: 0-8143-1586-0.
- Price S.R.F. (2004). *Ritüel ve İktidar, Küçük Asya'da Roma İmparatorluk Kültü*, Çev. Taylan Esin, İmge Kitapevi, Ankara: ISBN: 975-533-351-7.
- Radt W. (2002). *Pergamon Antik Bir Kentin Tarihi ve Yapıları*, Çev: Suzan Tamer, İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş., ISBN: 975-08-0284-5.
- Ramage N., Ramage A. (1995). *Roman Art*, London: Cambridge University Press, ISBN: 1 85669 078 4.
- Ramsay W. M. (1895). *Cities and Bishoprics of Phrygia*, Oxford.
- Ramsay W. M. (1960). *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, Çev. Mihri Pektaş, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Ráusa F. (1997). Tyche/Fortuna, *LIMC VIII, 1-2*, Zurich: Artemis Verlag, ISBN: 37608 8758 9.
- Rawson P.B. (1987). *The Myth Of Marsyas in The Roman Visual Arts, An Iconographic Study*, BAR International Series 347, Great Britain: ISBN: 0 86054 447 8.

- Reinach S. (1912). *Répertoire de Reliefs Grecs et Romains I-II-II*, Paris: Ernest Leroux.
- Revettd. (1757). *Antiquities of Ionia*, Published by the Society of Dilettanti Part the Second: London, W. Bulmer and Co.
- Richter G. M. A. (1920). *Catalogue of Engraved Gems of the Classical Style*, The Metropolitan Museum Art, New York.
- Richter G.M. A. (1930). *Metropolitan Museum Of Art Animals in Greek Sculpture*, London: Oxford University Press.
- Richter G.M. A. (1956). *Catalogue of Engraved Gems, Greek, Etruscan and Roman*, Roma: "L'Erma" di Bretschneider.
- Ritti T. (1985). *Fonti Letterarie Ed Epigrafiche, Hierapolis Scavi E Ricerche I: Roma: Giergio Bretschneider Editore.*
- Ritti T. (1987a). Hierapolis'te Ekonomi, *Hierapolis di Frigia (1957–1987)*, Fabbri Editori, Torino: s.85–90.
- Ritti T. (1987b). Hierapolis ve Romalılar, *Hierapolis di Frigia (1957–1987)*, Torino: s.71–74.
- Ritti T. (1987c). Din, *Hierapolis di Frigia (1957–1987)*, Fabbri Editori, Torino: s. 75–84.
- Ritti T. (1987d). Hierapolis'de Hıristiyanlık, *Hierapolis di Frigia (1957–1987)*, Fabbri Editori, Torino: s. 118–120.
- Ritti T., Yılmaz S. (1998). *Gladiatori e Venationes a Hierapolis di Frigia*, Memorie Vol X, Roma: Azienda Grafica Eredi Dott. G. Bardi s.r.l.
- Robert L. (1950). Monuments De Gladiateurs Dans L'Orient Grec, *Hellenica Vol VIII*, Paris: Librairie D'Amérique Et D'Orient.
- Robert L. (1954). *La Carie, Histoire et Géographie Historique*, Paris: Adrien-Maisonneuve.
- Robert L. (1962). *Villes D'Asie Mineure, Etudes De Géographie Ancienne*, Paris.
- Robert L. (1969). Les Inscriptions. *Laodicée Du Lycos Le Nymphée*, Paris: s.247-419.
- Rockwell P. (1991). Unfinished statuary associated with a sculptor's studio, *JRA Supplementary Series Number 2, Aphrodisias Paper 2*, Ann Arbor: s.127–143.
- Rockwell P. (1996). The Marble quarres: a preliminary survey, *JRA Supplementary Series Number 20, Aphrodisias Paper 3*, Ann Arbor: s. 81–103.
- Rohde E. (1964). *Pergamon Burgberg und Altar*, Berlin: Henschelverlag.
- Ronchetta D. (1987). Şehir Planı, *Hierapolis di Frigia (1957–1987)*, Torino: s.31–38.
- Rostovtzeff, M. (1961). *The Social Economic History of the Hellenistic World, Vol I*, Oxford: At The Clarendon Press.
- Ruge W. (1924). Laodikeia, *RE XII.1*, Stuttgart: s.722.

- Rumscheid J. (2000). Kranz und Krone, *IstForch 43*, Tübingen: Ernst Wasmuth Verlag, ISBN: 3 8030 1764 5.
- Santi F. M. (2000). Comunità Giudaiche A Laodicea, *Laodicea Di Frigia I*, Roma: Giorgio Bretschneider Editore, s.25–27.
- Sapelli M. (2005). *Museo Nazionale Romano, Palazzo Massimo Alle Terme*, Ed. Adriano La Regina, Roma: Electra.
- Sapelli M., Musso L. (1988). *Museo Nazionale Romano Le Sculture I,10*, Italy: De Luca Edizioni d'Arte S.p.A, ISBN: 88–7813–191–1.
- Saraçoğlu A. (2004a). Aydın Müzesi'nden Bir Grup Portre Üzerine Gözlemler, *Olba X*, Mersin: s.185–208.
- Saraçoğlu A. (2004b). *Bir Musa Heykeli Işığında Tralleis ve Rhodos Etkileşimi*, 60. Yaşında Fahri Işık'a Armağan Anadolu'da Doğdu, İstanbul: Ege Yayınları.
- Saraçoğlu A. (2005). *Grek Dünyasında Ölüler Ülkesi ve Ölümsüz Tanrılar*, Ramazan Özgan'a Armağan, İstanbul: Ege Yayınları, ISBN: 975–807–115–7.
- Sarre Frederich (1998). *Küçük Asya Seyahatnamesi*, İstanbul: Pera Turizm Ticaret A.Ş., ISBN: 975-8065-10-6.
- Sayar Mustafa H. (1995). Kilikya'da Epigrafi ve Tarihi-Coğrafya Araştırmaları, 1994, *XIII. AST I*, Ankara: s.55–75.
- Schauenburg K. (1960). *Perseus in der Kunts Des Altertums*, Antiquitas Band I, Bonn: Rudolf Habelt Verlag.
- Scheffer C. (1987). *Roman Cinerary Urns in Stockholm Collections*, Stockholm: ISBN: 91–7192–676–2.
- Schefold K., Jung F. (1988). *Die Urkönige Perseus, Bellerophon Herakles und Theseus in der Klassischen und Hellenistischen Kunts*, München: Himmer Verlag, ISN: 3–7774–4100–7.
- Scott K. (1975). *The Imperial Cult Under The Flavians*, New York: Arno Press, ISBN: 0–405 07263–5.
- Scullard H.H. (1974). *The Elephant in The Greek and Roman World*, Great Britain, Thames and Hudson, ISBN: 0 500 400 25 3.
- Sengelin T. (1997). Kentaurio et Kentaurides, *LIMC VIII, 1–2*, Zurich: Artemis Verlag.
- Sevin Veli (2001). *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası I*, İstanbul: TTKY, ISBN: 975–16–0984–4.
- Sezer V. vd. (1989). Nysa Tiyatrosu'nda Skene Kazısı ve Podyumlar, *TürkAD XXVIII*, Ankara: s.307–311.
- Sichtermann H. (1970). Beiträge Zu Den Meerwesnsarkophagen, *AA 85 Heft 2*, Berlin: s.214–241.
- Sichtermann H. (1992). *Die Mythologischen Sarkophage, Apollon-Ares-Bellerephon-Daidolos-Endymion- Ganymed- Giganten- Grazien, Teil 2*, Berlin: Gebr. Mann Verlag, ISBN: 7861–1563-X.
- Simon E. (1984). Apollon/Apollo, *LIMC II,1–2*, Switzerland: Artemis Verlag Zurich und Munchen.
- Simon E. (1997a). Planetae, *LIMC VIII,1–2*, Zurich: Artemis Verlag, ISBN: 37608 8758 9.

- Simon E. (1997b). Kybele, *LIMC VIII,1–2*, Zurich: Artemis Verlag, ISBN: 37608 8758 9.
- Smith R.R.R. (1991). Late Roman philosophers, *JRA Supplementary Series Number 2, Aphrodisias Paper 2*, Ann Arbor: s.144–158.
- Smith R.R.R. (1993). *The Monument of C. Julius Zoilos*, Mainz Am Rhein: Verlag Philipp Von Zabern, ISBN: 3–8053–1448–5.
- Smith R.R.R. (1996). Archeological research at Aphrodisias 1989–1992, *JRA Supplementary Series Number 20, Aphrodisias Paper 3*, Ann Arbor: s.10–72.
- Smith R.R.R. (1998). Hellenistic Sculpture under the Roman Empire: Fisherman and Satyr at Aphrodisias, *Regional Schools in Hellenistic Sculpture*, Oxford: s.253–260.
- Smith R.R.R. (2002). *Helenistik Heykel*, Çev. Aysin Y.Yıldırım, İstanbul: Homer Kitapevi, ISBN: 975–8293–29-X.
- SNG (1965). *Sylloge Nummorum Graecorum Vol IV, Fitzwillam Museum: Leake and General Collection Part VI*, London.
- SNG (1982). *Sylloge Nummorum Graecorum Phrygia*, The Royal Collection of Coins and Medals Danish National Museum, Phrygia, New Jersey, Sunrise Publications INC.
- SNG (1989). *Sylloge Nummorum Graecorum Heft 24*, München: Himmer Verlag.
- SNG (1998). *Sylloge Nummorum Graecorum Heft 6*, München: Himer Verlag.
- Sobel H. (1990). *Hygieia Die Göttin Der Gesundheit*, Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, ISBN: 3–534–10919-B.
- Sperti L. (2000). Ricognizione archeologica Laodicea sul Lico, *Bollettino Dell'Associazione, Iasos Di Caria*, anno 6, Bologna: s.22–26.
- Spivey N. (1997). *Understanding Grek Sculpture*, London: Thames& Hudson, ISBN: 0–500–27876–8.
- Spon J., Wheler G. (1679). *Voyage de Dalmatie, de Grece, et Du Levant I-II*, Paris.
- Squarciapino M. (1943). *La Scuola Di Afrodisia*, Roma: Governatorato Di Roma.
- Steuben H.V. (1990). Der Doryphoros, *Polyklet, Der Bildhauer der griechischen Klassik*, Liebieghaus: s.185–198.
- Stewart A. (1990). *Greek Sculpture Vol. I-II*, New Haven&London: Yale University Press, ISBN: 0–300–04072–5.
- Stewart A. (1998). Goddess or Queen? A Clossal Marble Head in The Athenian Agora, *Regional Schools in Hellenistic Sculpture*, Oxford: Oxbow Boks, ISBN: 1 900188 45 7.
- Strabon (2000). *Antik Anadolu Coğrafyası (Kitap XII-XIII-XIV)*, Çev. Adnan Pekman, İstanbul: Arkeoloji Sanat Yayınları.
- Strocka V.M. (1978). *Die Frühesten Girlandensarkophage*, Studien Zur Religion Und Kultur Kleinasien, Festschrift für Friedrich Karl Dörner zum 65. Geburtstag 28. Februar 1976, Leiden: 90 04 05679 3.

- Stuart Jones, M.A. (1912). *A Catalogue of the Ancient Sculptures Rome, The Sculptures of the Museo Capitolino*, Oxford: At The Clarendon Press.
- Şahin M. (2004). *Pisidia Antiocheiası Erosu*, 60. Yaşında Fahri Işık'a Armağan Anadolu'da Doğdu, İstanbul: Ege Yayınları.
- Şahin N. (1998). *Klaros Apollon Klarios Bilicilik Merkezi*, İstanbul: Ege Yayınları, ISBN: 975-807-024-X.
- Şahin N. (2001). *Zeus'un Anadolu Kültleri*, İstanbul: Suna-Inan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, ISBN: 975-7078-08-5.
- Şimşek C. (1997). *Hierapolis Güney Nekropolü* (Basılmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Şimşek C. (1998). Laodikeia A ve B Küme Lahdi, *Arkeoloji ve Sanat*, Sayı 85, s.2-28.
- Şimşek C. (2003). Laodikeia Antik Kentinden Haç Baskılı Tabaklar, *III. Uluslararası Eskişehir Pişmiş Toprak Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Eskişehir, ISBN: 975-93349-4-1.
- Şimşek C. (2005a). 2003 Yılı Laodikeia Antik Kenti Kazısı, *26. KST I*, Ankara: s.305-320.
- Şimşek C. (2005b). *Lykos Laodikeiası'ndan Yüksek Kabartmalı Friz Bloğu*, Ramazan Özgan'a Armağan, İstanbul: Ege Yayınları, ISBN: 975-807-115-7.
- Şimşek C. (2005c). 2004 Yılı Laodikeia Antik Kenti Kazısı, *27.KST I*, Ankara (Baskıda).
- Şimşek C. Büyükkolancı M. (2005a). Laodikeia Antik Kenti Su Kaynakları ve Dağıtım Sistemi, *Adalya IX*, (Baskıda).
- Şimşek C., Büyükkolancı M. (2005b). Die Aquädukte und das Wasserverteilungssystem von Laodikeia ad Lycum, s.151-159.
- Şimşek C., Ceylan A. (2003). Loadikeia'da Tespit Edilen Bir Deprem ve Diocletianus'a İthaf Edilen Bir Yazıt (Lykos Laodikeia'sı), *Archivum Anatolicum*, Ankara: s.147-163.
- Şimşek C., Tarhan M.A. (2005). Laodikeia Kazı Deposundan Çalınan Eserler, *Arkeoloji ve Sanat*, Sayı 120, İstanbul: s.101-114.
- Tarn W.W.(1928). *The Struggle of Egypt Against Syria and Macedonia, The Cambridge Ancient History Vol VII*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Taşlıklioğlu Zafer (1963). *Anadolu'da Apollon Kült'ü ile İlgili Kaynaklar*, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi.
- Texier C. (2002). *Küçük Asya, Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi, Cilt II*, Çev. Prof. Dr. Kasım Yaşar Kopruman, Ankara: Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı, ISBN: 975-7473-14-6.
- Tıhn T.T. (1990), Isis, *LIMC V, 1-2*, München: Artemis Verlag.
- Tırpan A., Söğüt B. (1998). Batı Ovalık Kilikya'da Çokgen (Poligonal) Taşlı Duvar Örgü Tekniği, *Olba I*, Mersin: s.161-185.
- Touchette L. A. (1995). *The Dancing Maenad Reliefs, Continuity and Change Roman Copies*, London: University of London.

- Toynbee J.M.C. (1934). *The Hadrianic School a Chapter in the History Greek Art*, Cambridge: At The University Press.
- Toynbee J.M.C. (1973). *Animals in Roman Life and Art*, London: Thames and Hudson, ISBN: 0 500 40024 5.
- Traversari G. (1993). *La Tyche Da Prusias ad Hypium E La "Scuola" Microasiatica Di Nicomedia*, Roma: Giorgio Bretschneider Editore, ISBN: 88-7689-119-6.
- Traversari G. (1995). 1993'te Frigya Kenti Laodiceia'da Yapılan Araştırmalar, *XII AST*, s.67-74.
- Traversari G. (1997). Ladik'te 1995 Yılında Yapılan Arkeolojik ve Topografik İnceleme, *XIV. AST I*, Ankara: s.79-90.
- Traversari G. (1998). 1996 Yılı Laodicea Arkeolojik Yüze Araştırması, *XV. AST II*, Ankara: s. 295-305.
- Traversari G. (2000). La Situazione Viaria di Lodicea alla Luce Delgi Itinerari Romani, *Laodicea Di Frigia I*, Giorgio Bretschneider Editori: s. 9-14.
- Treidler Hans (1969). Laodikeia, *Der Kleine Pauly-Dritter Band 3*, Stuttgart: Alfred Druckenmüller Verlag.
- Tulay A. S. (1991). Kabalar Kurtarma Kazısı 1989, *MKKS I*, Ankara, s. 25-39.
- Turcan R. (1966). *Les Sarkophages Romains A Représentations Dionysiaques*, Paris: Editions E. De Boccard.
- Ünlüoğlu B. M. (2005). The Cult of Isis Asia Minor, *Byzas I*, İstanbul: s.95-108.
- Vermeule C. (1974). *Dated Monuments of Hellenistic and Graeco-Roman Popular art in Asia Minor: Ionia, Lydia and Phrygia*, Mansel'e Armağan, Ankara: TTKY.
- Vermeule C.C. (1968). *Roman Imperial Art in Greece and Asia Minor*, London, Harvard University Press.
- Vikelas E., Fuchs W. (1985). Zum Rundaltar mit archaistischem Götterzung für Dionysos in Brauron, *Boreas Band 8*, Münster: s. 41-48.
- Villard L. (1997). Tyche, *LIMC VIII, 1-2*, Zurich: Artemis Verlag, ISBN: 37608 8758 9.
- Vitruvius (1998). *Mimarlık Üzerine On Kitap*, Çev. Suna Güven, İstanbul: Şefik Vanlı Mimarlık Vakfı.
- Volkman H. (1964). Achaios, *Der Kleine Pauly Band I*, Stuttgart: Alfred Druckenmüller Verlag.
- Volkommer R. (1992a). Men, *LIMC VI, 1-2*, München: Artemis Verlag, ISBN: 3-7608 8751-1.
- Volkommer R. (1992b). Lykos VII, *LIMC VI.1-2*, München: Artemis Verlag, ISBN: 3-7608 8751-1.
- Volkommer R. (1994). Phrygia, *LIMC VII, 1-2*, München: Artemis Verlag.
- Waelkens M. (1982). *Dokimeion Die Werkstatt Der Repräsentativen Kleinasiatichen Sarkophage*, Berlin: ISBN: 3-7861-1347-5.

- Walbank F.W. vd, (1984). *Hellenistic World, Vol VII, Part I, The Cambridge Ancient History*, Cambridge: Cambridge University Press, ISBN: 0 521 23445 x.
- Walker S. (1990). *Catalogue of Roman Sarcophagi in the British Museum, Corpus Signorum Imperii Romani, Great Britain Vol II, Fascicule 2, England: British Museum Publications.*
- Walters E. J. (1988). Attic Grave Reliefs that Represent Women in the Dress of Isis, *Hesperia Supp XXII*, New Jersey, ISBN: 0-87661-522-1.
- Weber G. (1898a). Die Hochdruck-Wasserleitung Von Laodicea Ad Lykum, *Jahrbuch Des Kaiserlich Deutschen Arcäologischen Insituts, Band XIII*, Berlin: Druck Und Verlag Von Georg Reimer.
- Weber G. (1898b). Die Flüesse von Laodicea, Mittheilungen Des Kaiserlich Deutschen Archaeologischen Instituts, *Athenische Abtheilung Band XXIII*, Athens: s.178-195.
- Weber W. (1907). *Untersuchungen Zur Geschichte Des Kaiser Hadrianus*, Leipzig: Druck und Verlag von B.G. Teubner.
- Wegner M. (1956). *Hadrian- Plotina, Marciana, Matidia, Sabina*, Berlin: Verlag Gebr.
- Wegner M. (1966). *Die Musensarkophage*, Berlin: Verlag Gebr. Mann.
- Weis A.(1992). Marsyas, *LIMC VI, 1-2*, München: Artemis Verlag, ISBN: 3-7608 8751-1.
- Witt R.E. (1971). *Isis in The Graeco-Roman World*, Great Britain: The Camelot Press Ltd, ISBN: 0 500 400 172.
- Wörrle M. (1975). Eire Neue Inschrift Aus Der Zeit Antiochos'I. in Denizli, *TürkAD XXII-2*, Ankara: TTKY.
- Yalouris N. (1987). *Pegasus Ein Mythos in der Kunts*, Mainz am Rhein: Verlag Philipp von Zabern.
- Yaylı A. (1976). *Der Fries des Artemisions von Magnesia am Mäander*, IstMitt Beiheft 15, Tübingen: Verlag Ernst Wasmunth, ISBN: 3-8030-1713-0.
- Yener E, Ölmez F. (1997). Orthasia Mozaik Kurtarma Kazısı ve Mozaik Kaldırımı (1995), *VII MKKS, 08-10 Nisan 1996*, s.275-298.
- Yıldız H. (1994). Denizli-Laodikeia Antik Kenti Temizlik ve Çevre Düzenleme Çalışmaları, *IV MKKS*, s. 219-224.
- Zülkadiroğlu A., İçten C. (2002) Efes Gladyatörleri Sergisi Gladyatör Kabartmaları, *Efes Gladyatörleri*, s. 75-82.

EK 1

TABLO, GRAFİK, ÇİZİM ve HARİTA

TABLO 1

KN	Eserin Adı	Buluntu Yeri	Buluntu Yılı	Eserin Dönemi
1	Doğulu baş parçası	A Nymphaeum (Septimius Severus Çeşmesi)	2003	Helenistik Dönem (M.Ö. 3–2. yy.)
2	Frizli lahit parçası	A Nymphaeum (Septimius Severus Çeşmesi)	2003	Helenistik Dönem –Erken Roma Dönemi (M.S. 1.yy.)
3	Friz bloğuna ait erkek başı parçası	Suriye Caddesi (Sütunlu Ana Cadde)	2003	Claudiuslar
4	Girland çelenkli masklı kabartma parçası	Suriye Caddesi (Sütunlu Ana Cadde)	2003	Claudiuslar
5	Kalkan kabartmalı parça	A Nymphaeum (Septimius Severus Çeşmesi)	2003	Roma Dönemi (M.S. 1. yy.dan sonra)
6	Frizli lahit parçası	A Nymphaeum (Septimius Severus Çeşmesi)	2003	M.S. 2. yy.
7	Gigant veya Galat kabartmalı friz parçası	Suriye Caddesi (Sütunlu Ana Cadde)	2002	M.S. 2. yy.
8	Friz bloğuna ait kadın başı	A Nymphaeum (Septimius Severus Çeşmesi)	2003	M.S. 2. yy.
9	Yüksek kabartma kadın başı parçası	Hamam Yapısı	2003	M.S. 2. yy. ortası

TABLO 1

10	Friz bloğuna ait erkek kabartması parçası	A Nymphaeum (Septimius Severus Çeşmesi)	2003	M.S. 2. yy. ortası
11	Friz bloğuna ait Medusa başı parçası	Suriye Caddesi (Sütunlu Ana Cadde)	2003	M.S. 2. yy.ın 2. yarısı
12	Aslan kabartmalı lahit parçası	Suriye Caddesi (Sütunlu Ana Cadde)	2003	M.S. 2. yy.ın 2. yarısı
13	Aslan kabartmalı lahit parçası	A Nymphaeum Önü- Suriye Caddesi Üzeri	2003	M.S. 2. yy.ın 2. yarısı- 3. yy.ın başı
14	Friz bloğuna ait sakallı erkek başı parçası	A Nymphaeum (Septimius Severus Çeşmesi)	2003	M.S. 2. yy.ın sonları
15	Tavan kasetine ait horoskop kabartma parçası	I. Propylon (Anıtsal Giriş)	2002	M.S. 2-3. yy.
16	Sporcu ya da Gladyatör ait stel parçası	A Nymphaeum (Septimius Severus Çeşmesi)	2003	M.S. 2-3. yy.
17	Tavan kasetine ait Satyr kabartma parçası	A Nymphaeum (Septimius Severus Çeşmesi)	2003	M.S.2-3.yy.
18	Tavan kasetine ait Satyr başı parçası	A Nymphaeum (Septimius Severus Çeşmesi)	2003	M.S.2-3 yy.
19	Satyr kabartmasına ait parça	Suriye Caddesi (Sütunlu Ana Cadde)	2003	M.S.2-3. yy.

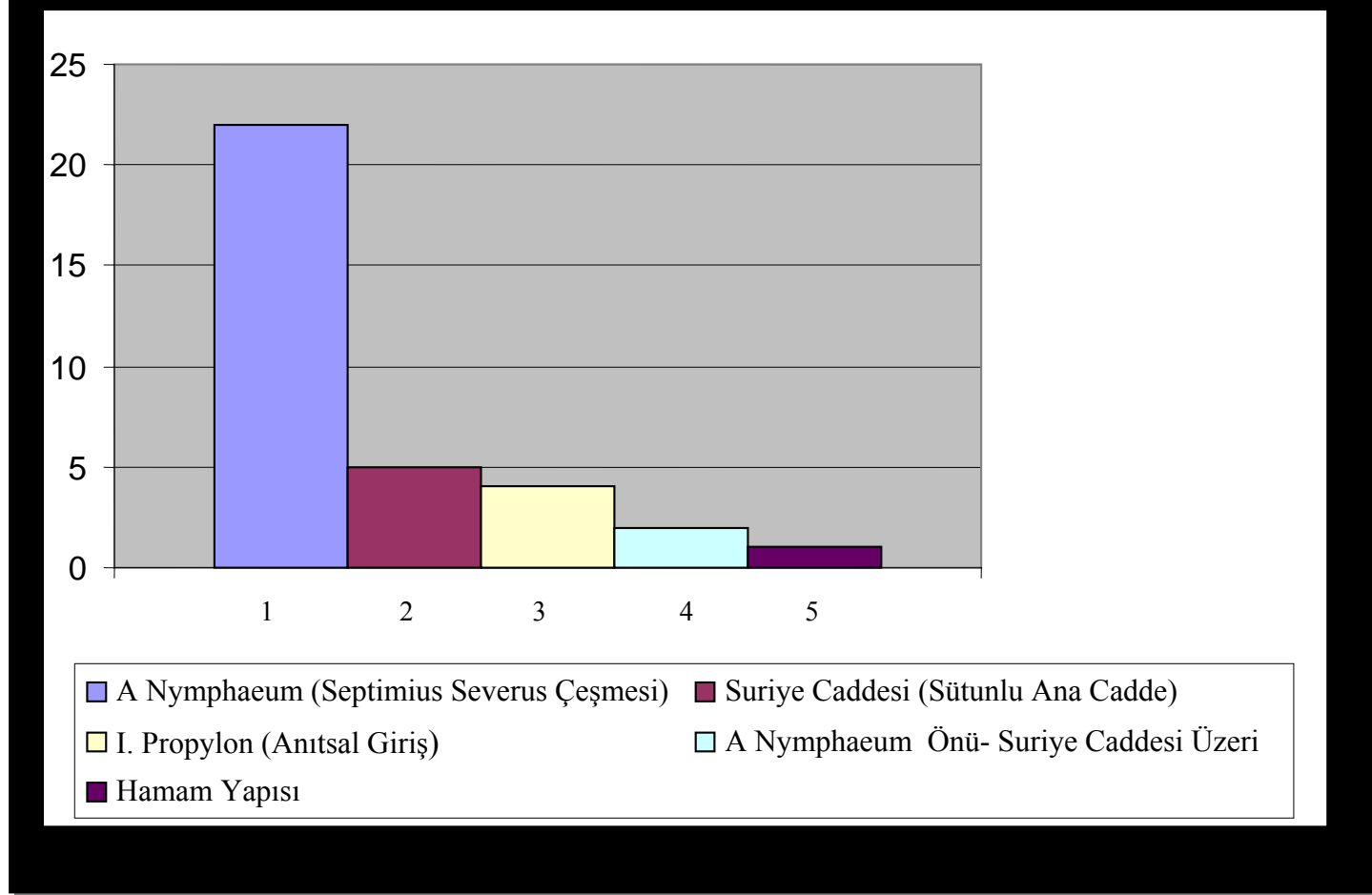
TABLO 1

20	Saytr kabartmasına ait parça	A Nymphaeum (Septimius Severus Çeşmesi)	2003	M.S.2-3. yy.
21	Zeus kabartmasına ait parça	Nymphaeum Önü- Suriye Caddesi	2003	M.S. 2. yy.ın sonu 3. yy.ın başı
22	Tavan kasetlerine ait kabartmalar	I. Propylon (Anıtsal Giriş)	2002	İmparator Caracalla (M.S. 211-217)
23	Tavan kasetine ait selamlaşma sahneli parça	I. Propylon (Anıtsal Giriş)	2002	İmparator Caracalla (M.S. 211-217)
24	Kabartmalı kılıç tutan sol el	A Nymphaeum (Septimius Severus Çeşmesi)	2003	M.S. 3.yy.ın ilk yarısı
25	Medusa kabartmalı kemer kaseti	I. Propylon (Anıtsal Giriş)	2002	M.S. 3.yy.ın ortaları
26	Eros kabartmalı girlandlı panel parçası	A Nymphaeum (Septimius Severus Çeşmesi)	2003	M.S. 3. yy.
27	Eros kabartmalı girland parçası	A Nymphaeum (Septimius Severus Çeşmesi)	2003	M.S. 3. yy.
28	Eros kabartmalı girlandlı panel	A Nymphaeum (Septimius Severus Çeşmesi)	2003	M.S. 3.yy.
29	Eros kabartmalı girlandlı panel	A Nymphaeum (Septimius Severus Çeşmesi)	2003	M.S. 3.yy.

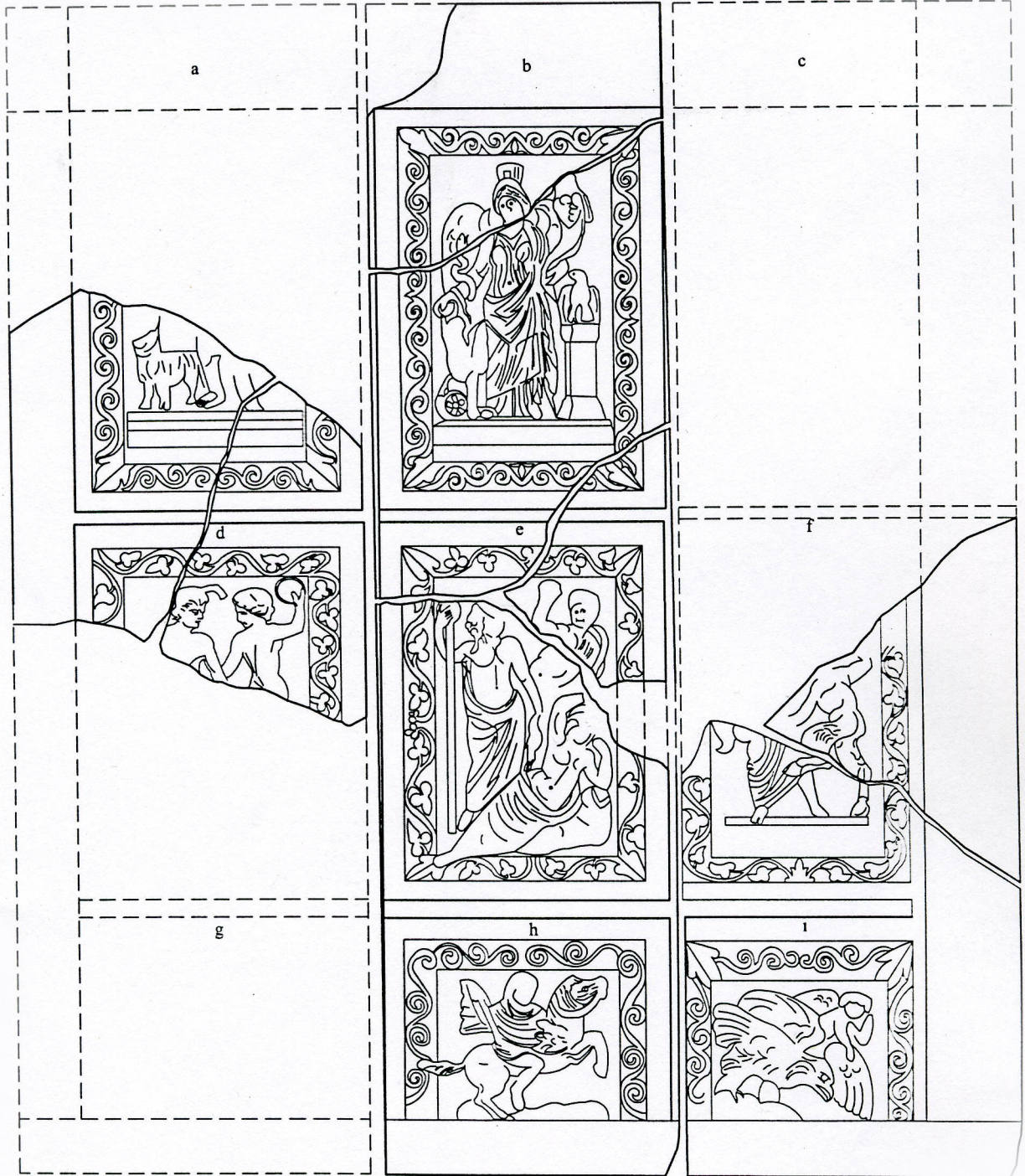
TABLO 1

30	Panter kabartmalı friz parçası	A Nymphaeum (Septimius Severus Çeşmesi)	2003	M.S. 3.yy.
31	Panter kabartmalı friz parçası	A Nymphaeum (Septimius Severus Çeşmesi)	2003	M.S. 3.yy.
32	Panter kabartmalı friz parçası	A Nymphaeum (Septimius Severus Çeşmesi)	2003	M.S. 3. yy.
33	Panter kabartmalı friz parçası	A Nymphaeum (Septimius Severus Çeşmesi)	2003	M.S. 3. yy.
34	Panter kabartmalı friz parçası	A Nymphaeum (Septimius Severus Çeşmesi)	2003	M.S. 3. yy.
35	Kertenkele kabartmalı parça	Suriye Caddesi (Sütunlu Ana Cadde)	2003	Roma Dönemi

GRAFİK

Grafik 1: Buluntuların Alanlara Göre Dağılımı.

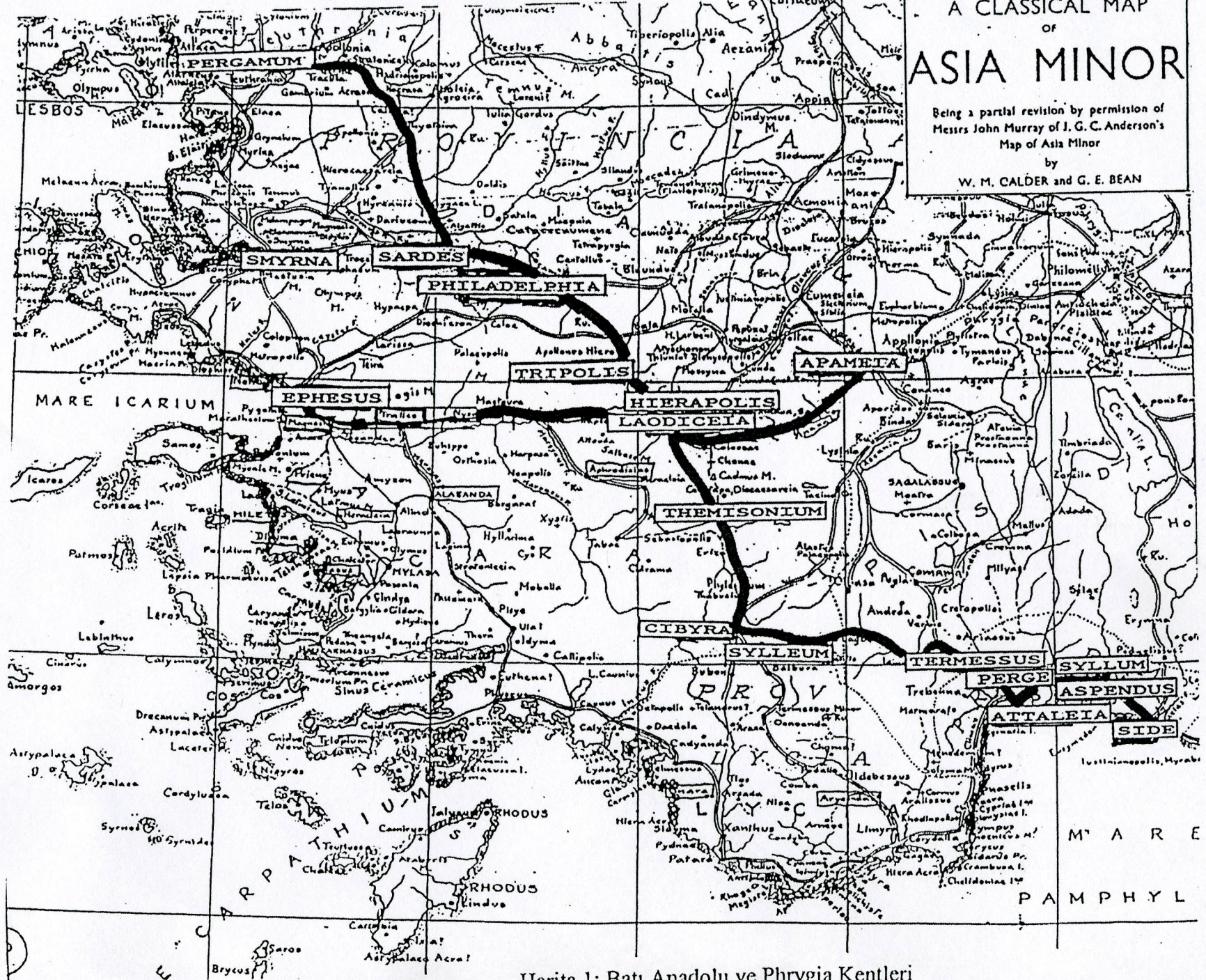

0 10 20 30 40 50 cm

ÇİZİM 1: TAVAN KASETİNE AİT KABARTMALAR a-1

A CLASSICAL MAP
 OF
ASIA MINOR
 Being a partial revision by permission of
 Messrs John Murray of J. G. C. Anderson's
 Map of Asia Minor
 by
 W. M. CALDER and G. E. BEAN

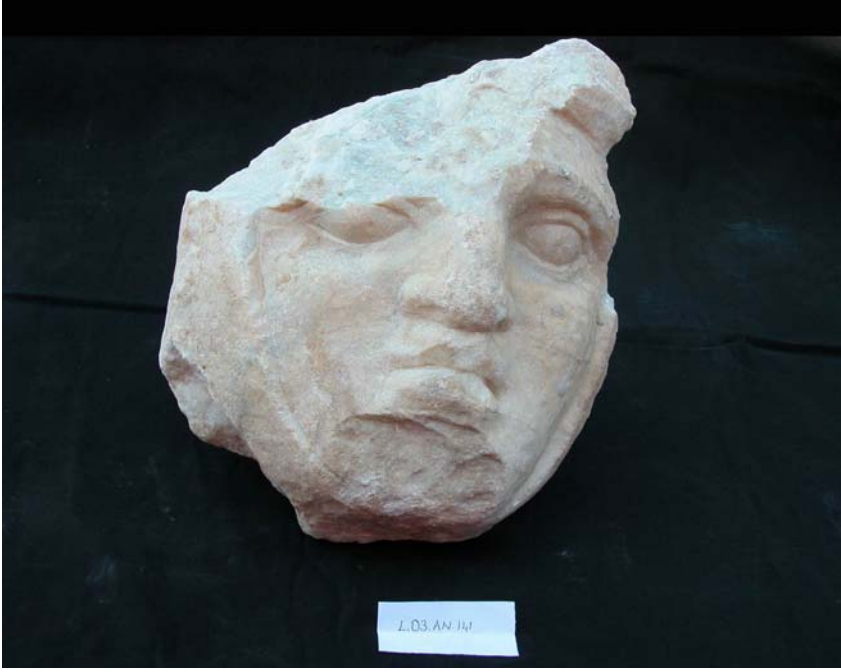
Harita 1: Batı Anadolu ve Phrygia Kentleri

Plan 1: Laodikeia uydu fotoğrafı ve çalışma alanları.

EK 2

RESİMLER

Resim 1: KN.1 Doğulu baş parçası.

Resim 2: KN.2 Frizli lahit parçası ön yüz.

Resim 3: KN.2 Frizli lahit parçası arka yüz.

Resim 4: KN.3 Friz bloğuna ait erkek başı parçası.

Resim 5: Friz bloğuna ait erkek bağı parçası.

Resim 6: Friz bloğuna ait erkek bağı parçası.

Resim 7: KN.3 Friz bloğuna ait erkek başı parçası detayı.

Resim 8: KN.4 Girland çelenkli masklı kabartma parçası ön yüz.

Resim 9: KN.4 Mask kabartması detayı.

Resim 10: KN.4 Girland çelenkli masklı kabartma parçası arka yüz.

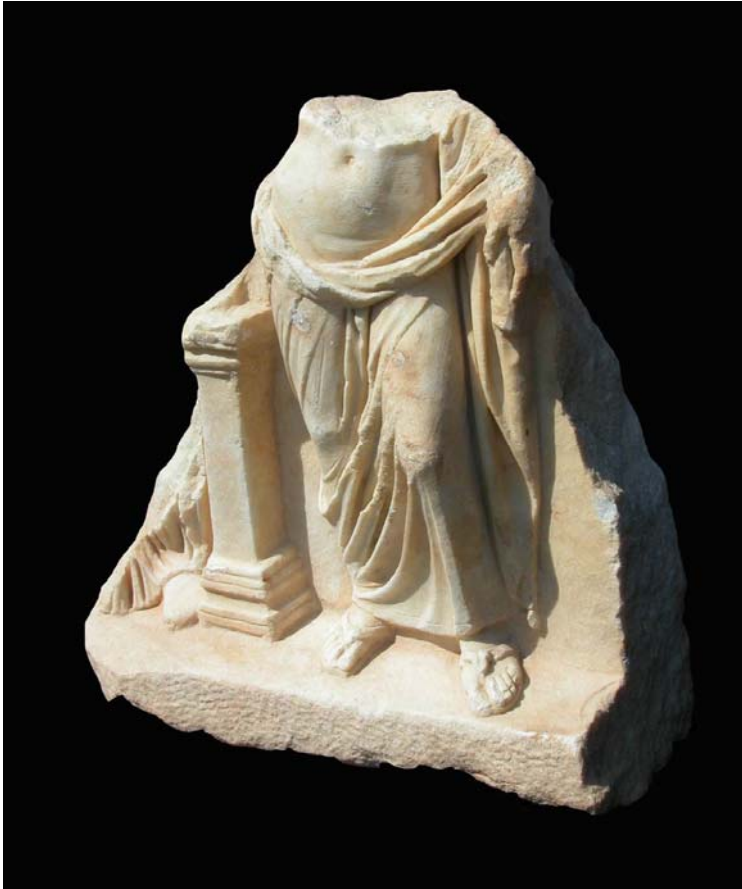
Resim 11: KN.5 Kalkan kabartmalı parça.

Resim 12: KN.6 Frizli lahit parçası buluntu hali.

Resim 13: KN.6 Frizli lahit parçası.

Resim 14: KN.6 Frizli lahit parçası.

Resim 15: KN.7 Gigant veya Galat kabartmalı friz parçası.

Resim 16:KN.8 Friz bloğuna ait kadın başı.

Resim 17: KN.8 Friz bloğuna ait kadın başı detayı.

Resim 18: KN.8 Friz bloğuna ait kadın başı detayı.

Resim 19: KN.9 Yüksek kabartma kadın başı parçası.

Resim 20: KN.9 Yüksek kabartma kadın başı parçası.

Resim 21: KN.10 Friz bloğuna ait erkek kabartması parçası.

Resim 22: KN.10 Friz bloğuna ait erkek kabartması parçası.

Resim 23: KN.10 Friz bloğuna ait erkek kabartması parçası.

Resim 24: KN.10 Friz bloğuna ait erkek kabartması parçası arka yüz.

Resim 25: KN.11 Friz bloğuna ait Medusa başı parçası.

Resim 26: KN.12 Aslan kabartmalı lahit parçası.

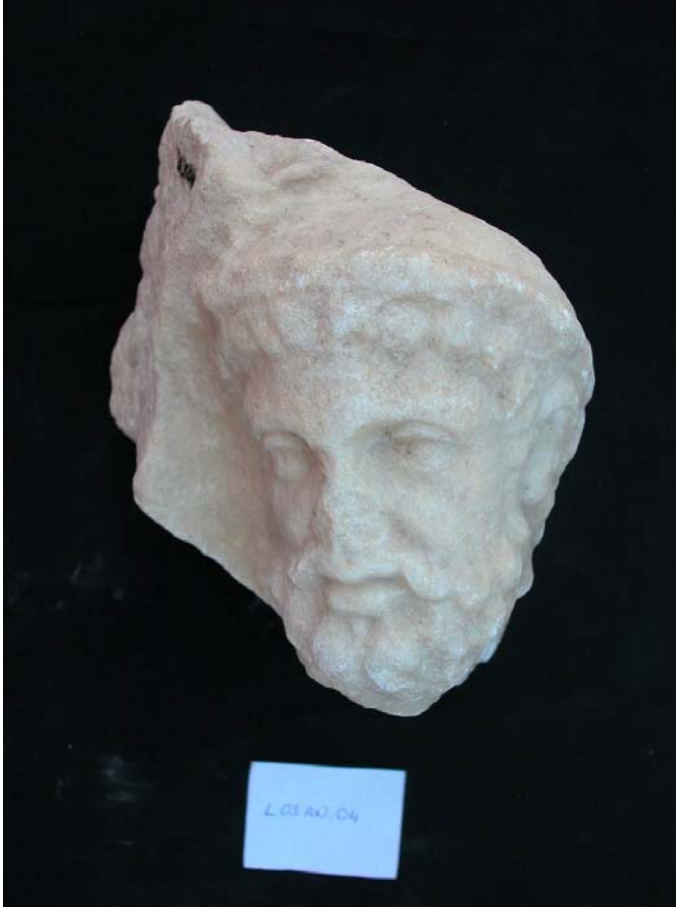
Resim 27: KN.12 Aslan kabartması detayı.

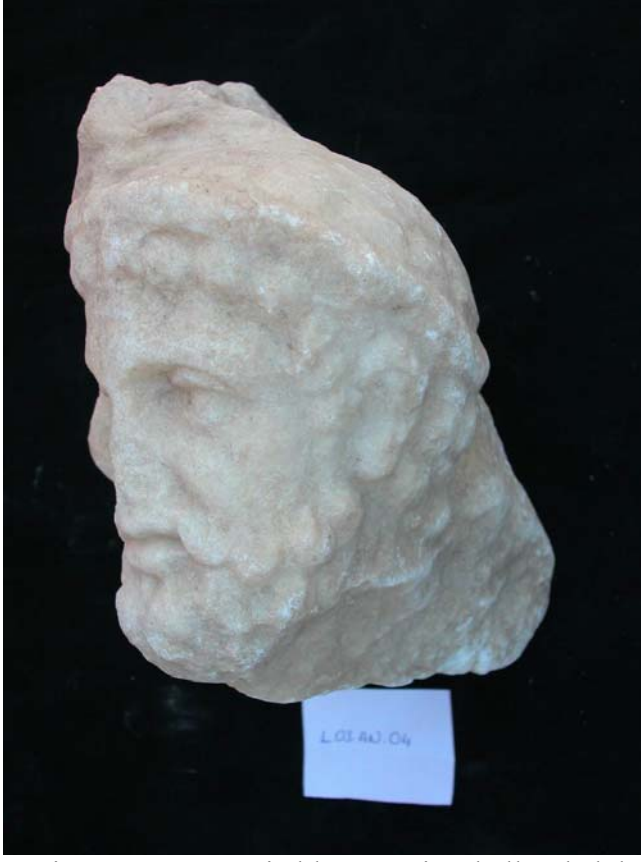
Resim 28: KN.13 Aslan kabartmalı lahit parçası.

Resim 29: KN.13 Aslan kabartması detayı.

Resim 30: KN.14 Friz bloğuna ait sakallı erkek başı parçası.

Resim 31: KN.14 Friz bloğuna ait sakallı erkek başı parçası.

Resim 32: KN.15 Tavan kasetine ait horoskop kabartma parçası ve buluntu yeri.

Resim 33: KN.15 Tavan kasetine ait horoskop kabartma parçası.

Resim 34: KN.15 Horoskop kabartmasına ait Triton detayı.

Resim 35: KN.16 Sporcu ya da Gladyatör ait stel parçası.

Resim 36: KN.17 Tavan kasetine ait Satyr kabartma parçası.

Resim 37: KN.17 Tavan kasetine ait Satyr kabartması detayı.

Resim 38: KN.17 Tavan kasetine ait Satyr kabartması detayı.

Resim 39: KN.18 Tavan kasetine ait Satyr başı parçası.

Resim 40: KN.18 Tavan kasetine ait Satyr başı parçası.

Resim 41: KN.19 Satyr kabartmasına ait parça.

Resim 42: KN.20 Satyr kabartmasına ait parça.

Resim 43: KN.21 Zeus kabartmasına ait parça.

Resim 44: I. Propylon (Anıtsal Giriş) yapısı.

Resim 45: KN.22 Tavan kasetlerine ait kabartmalar.

Resim 46: Adakçı ve Dans Eden Menad-Satyr kabartmalı panolar.

Resim 47: KN.22 Laodikeia Tykhe'si.

Resim 48: KN.22 Laodikeia Tykhe'si detay.

Resim 49: KN.22 Laodikeia Tykhe'si detayı.

Resim 50: Caracalla Dönemi Laodikeia sikkesi.

Resim 51: KN.22 Dans eden Menad-Satyr kabartmalı pano.

Resim 52: KN.22 Menad-Satyr kabartmalı pano detayı.

Resim 53: KN.22 Dionysos-Ariadne kabartmalı pano.

Resim 54: KN.22 Menad-Nymphe ve Pan, Kartal ve Eros kabartmalı panolar.

Resim 55: KN.22 Menad-Nymphe ve Pan kabartmalı pano.

Resim 56: KN.22 Bellerophon ve Pegasos kabartmalı pano.

Resim 57: KN.22 Kartal ve Eros kabartmalı pano.

Resim 58: KN.22 Tavan kaseti geçki b3l3mleri detayı.

Resim 59: KN.22 Tavan kasetlerine ait kabartmalar arka yüz.

Resim 60: KN.22 Tavan kasetlerine ait kabartmalar arka yüz.

Resim 61: KN.22 Tavan kasetlerine ait kabartmalar arka yüz.

Resim 62: KN.23 Tavan kasetine ait selamlaşma sahneli parça.

Resim 63: KN.23 Tavan kasetine ait selamlaşma sahneli parça detayı.

Resim 64: Caracalla Nymphaeumu.

Resim 65: KN.24 Kabartmalı kılıç tutan sol el.

Resim 66: KN.25 Medusa kabartmalı kemer kaseti.

Resim 67: KN.25 Medusa kabartması detayı.

Resim 68: KN.26 Eros kabartmalı girlandlı panel parçası.

Resim 69: KN.26 Eros kabartması detayı.

Resim 70: KN.27 Eros kabartmalı girland parçası.

Resim 71: KN.28 Eros kabartmalı girlandlı panel.

Resim 72: KN.28 Eros kabartmaları detayı.

Resim 73: KN.28 Ortada yer alan Eros kabartması detayı.

Resim 74: KN.28 Yanda yer alan Eros kabartması detayı.

Resim 75: KN.29 Eros kabartmalı girlandlı panel.

Resim 76: KN.29 Eros kabartmalı girlandlı panel.

Resim 77: KN.29 Eros kabartmalı girlandlı panel.

Resim 78: KN.30 Panter kabartmalı friz parçası.

Resim 79: KN.30 Panter kabartmalı friz parçası arka yüz.

Resim 80: KN.31 Panter kabartmalı friz parçası.

Resim 81: KN.31 Panter kabartmalı friz parçası üstten görünüm.

Resim 82: KN.32 Panter kabartmalı friz parçası.

Resim 83: KN.33 Panter kabartmalı friz parçası.

Resim 84: KN.33 Panter kabartması detayı.

Resim 85: KN.34 Panter kabartmalı friz parçası.

Resim 86: KN.34 Panter kabartmalı friz parçası arka yüz.

Resim 87: KN.35 Kertenkele kabartmalı parça.

ÖZGEÇMİŞ VE ESERLER LİSTESİ

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı : M. Ayşem TARHAN
Doğum Tarihi : 11.10.1976
Unvanı : Arş.Gör.

Öğrenim Durumu :

Derece	Alan	Üniversite	Yıl
Lisans	Arkeoloji	Selçuk Üniversitesi	1999
Y. Lisans	Klasik Arkeoloji	Pamukkale Üniversitesi	2003-

Yüksek Lisans: 2002–2003 Yılı Laodikeia Antik Kenti Kabartma Buluntuları.

Görevler :

Görev Unvanı	Görev Yeri	Yıl
Arş. Gör.	Arkeoloji Bölümü, Fen-Edebiyat Fakültesi, Pamukkale Üniversitesi (15 Ekim 2001'den itibaren)	2001- .....

Projelerde Yaptığı Görevler :

a) Kazılar:

Laodikeia kazısı projesi (2002, 2003, 2004...), Pamukkale Üniversitesi, Araştırma Fonu Başkanlığı, Kabul no: 2000FEF02/KAAD001, **Heyet Üyesi**, 2002 (devam ediyor).

Lagina kazısı, Prof. Dr. Ahmet Adil Tırpan başkanlığında yapılmakta olan kazıda, **Heyet Üyesi**, 1998–2000.

b) Yüzey Araştırması:

Acıpayam Kazanes Vadisi Yüzey Araştırması (2003).

c) Projeler:

2002-2003 Yılı Laodikeia Antik Kenti Kabartma Buluntuları, Pamukkale Üniversitesi, Araştırma Fonu Başkanlığı, Kabul No: 2004SBE001, **Proje Yardımcısı** (Arş.Gör. M.Ayşem TARHAN' ile birlikte), 2004 (devam ediyor).

ESERLER:

Ulusal hakemli dergilerde yayımlanan makaleler:

Şimşek C., Tarhan M.A. (2005). “Laodikeia Kazı Deposundan Çalınan Eserler”, *Arkeoloji ve Sanat*, 120, s.101–114.

KATILDIĞI SERGİ, PANEL/FORUM, BİLDİRİ, KONFERANS VE SEMPOZYUMLAR:

A) Panel/Forum, Bildiri, Konferans ve Sempozyumlar

Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Semineri 2004 Güz, *Laodikeia Ve Hierapolis Kentleri Işığında Antik Kenti Oluşturan Unsurlar*, konulu konuşma ve dia gösterisi.

28 Nisan 2003 Fen-Edebiyat Fakültesi Konferans Salonu *Terracotta nedir ve Yapım Teknikleri* konulu konuşma ve dia gösterisi.